memorii | jurnale

Eugeniu Bucheru

Istorii nescrise, infamii neprescrise

Amintiri despre război, captivitatea în URSS și viața în comunism

HUMANITAS

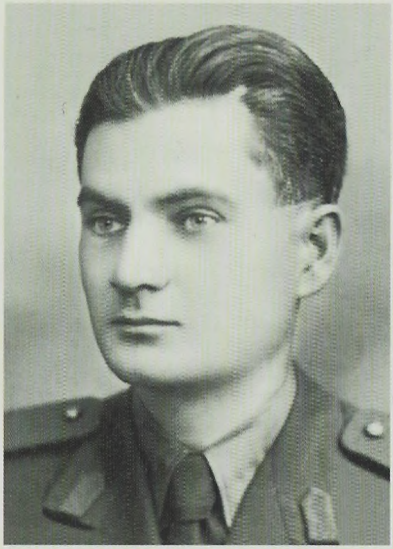

Autorul, în jurul anului 1940.

Mitică Prizonierul era un înțelept care înțelegea că are datoria să nu se lase surprins. Studia mișcările adversarului ca să riposteze adecvat. Ca orice om care trăiește printre primejdii, el sta la pândă. Când a organizat acea grevă a foamei, despre care un politruc s-a exprimat mai târziu, într-un moment de sinceritate necontrolată, că a fost una dintre cele mai mari, ca organizare și număr de participanți, de la revoluție și că a produs stupoare la Moscova, toate investigațiile comandaturii lagărului (învinuită că n-a preîntâmpinat-o) n-au reușit să identifice pe inițiatori.

De existența acestui Mitică știa și administrația, și organul polițienesc sovietic, dar n-au reușit să pună mâna pe el. Pentru că Mitică nu era o persoană anume; doar că rușilor le-a fost imposibil să înțeleagă cum stau lucrurile, cu tot spionajul lor.

Eugeniu Bucheru (1911–2004) provine dintr-o familie de învățători din Bujoreni (județul Vâlcea). A absolvit liceul în Râmnicu Vâlcea în 1924, a urmat apoi cursurile Școlii Normale din același oraș. Între 1929 și 1931 este trimis învățător la școala primară din comuna Plătărești, apoi comuna Păuleni, județul Cetatea Albă (Basarabia). Pe 17 aprilie 1936 s-a căsătorit cu Paula Botea (1912–1966), la rândul ei absolventă a Școlii Normale „Elena Doamna" din București. După ce lucrează la diferite școli din județul Ilfov, de la 1 septembrie 1937 devine învățător definitiv în comuna Ștefănești (Ilfov). Din această poziție, în care obține toate gradele didactice, se va pensiona în 1973.

Încorporat la Școala de ofițeri-rezervă nr. 2 Bacău pentru un an (1932–1933), în mai 1936 este avansat sublocotenent în rezervă. Din martie 1939 este concentrat: pleacă pe front în 22 iunie 1941 cu Regimentul 5 Grăniceri. Între 5 mai 1943 și 13 aprilie 1944, luptă în Crimeea și Kuban în Regimentul 96 Infanterie, cu gradul de locotenent. În 1944 cade prizonier al Armatei Roșii, e internat în lagărele Monastîrka, apoi Oranki și se întoarce în țară abia în 1948, în ultimul lot de prizonieri eliberați – al celor care refuzaseră să se înscrie în Divizia Tudor Vladimirescu.

Își scrie amintirile în anii 1980. În 1990 este înaintat la gradul de căpitan, în 1991 îi sunt recunoscute drepturile în calitate de persoană persecutată din motive politice, iar în 2004 devine membru al Asociației Veteranilor de Război.

Eugeniu Bucheru

Istorii nescrise, infamii neprescrise

Amintiri despre război, captivitatea în URSS și viața în comunism

Introducere și note
de Constantin Ardeleanu

Ediție îngrijită
de Valentina Sandu-Dediu

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Oana Bârna
Coperta: Ioana Nedelcu
Corector: Alina Dincă
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Dragoș Dumitrescu, Dan Dulgheru

Tipărit la Livco Design

© HUMANITAS, 2019

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Bucheru, Eugeniu
Istorii nescrise, infamii neprescrise: mărturii / Eugeniu Bucheru;
ed. îngrij. de Valentina Sandu-Dediu; introd. și note de Constantin
Ardeleanu. – București: Humanitas, 2019
ISBN 978-973-50-6608-6
I. Sandu-Dediu, Valentina (ed.)
II. Ardeleanu, Constantin (pref.) (note)
94

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723 684 194

CUPRINS

Scrisul printre generații.
Cuvânt înainte de Valentina Sandu-Dediu 7
Fragmente din cele trei tărâmuri ale morții.
Introducere de Constantin Ardeleanu 11

ISTORII NESCRISE, INFAMII NEPRESCRISE

Prefață 27

Cartea I: Zodia nefastă 39

I Căderea 41
II La porțile raiului 69
III Turnul lui Babel 91

Intermezzo: O aniversare 129

Cartea a II-a: Sucursala terestră a Paradisului 165

I Mare sărbătoare pe ulița noastră 171
II Sângele apă nu se face 179
III O prietenie de veacuri 189
IV Pe post de măgar 193
V Un „eliberator" *rara avis* 198
VI Morala pe bandă rulantă 204
VII Pentru ce luptă căpitanul spaniol 209
VIII Ministerul adevărului sau... poveștile *Izvestiei* 214

IX A venit poșta 220
X Noaptea de pomină 226
XI Peisaj de Crăciun 232
XII Vin și hunii... 238
XIII ...Vin și goții 243
XIV Oamenii lui Franco și ai Pasionariei față în față 248
XV Mai vin și „cămisii" 255
XVI Noaptea Învierii 262
XVII Proștii fug de... fericire 266
XVIII Despre zahăr și alte amintiri istorice 272
XIX „Mitică Prizonierul": societate de ajutor reciproc, radiodifuziune și editură 277
XX Ce mică e lumea! 285
XXI O zi de lagăr 293
XXII Ultimul supraviețuitor 303
XXIII O ședință „istorică" 308
XXIV Kotlovan, „loc de odihnă de unde au fugit întristarea și suspinul" 318
XXV Improvizații potemkiniste 324
XXVI Compatrioți la Buh 330
XXVII Pe acolo s-a războit Ștefan 337

Cartea a III-a: După măcel a izbucnit pacea 341

I Lupii sunt nemuritori 343
II Singura cale de a-ți servi patria 371
III Povestea unui măr din care n-a mușcat Eva 378
IV O completare la „cea mai înfloritoare epocă din istoria poporului român: epoca de aur" 385
V Lumea vrea să fie înșelată... 412

Apendice 429

CUVÂNT ÎNAINTE

Scrisul printre generații

Valentina Sandu-Dediu

Bunicii și străbunicii mei din partea mamei au fost învățători (cu numele de familie Bucheru), iar bunicului care mi-a modelat cititul și scrisul în copilărie îi port o amintire fixată între aceste două repere. Îmi dădea, cu răbdare, dictări și insista să mă învețe să scriu impecabil, cu toate ticurile mele de copil agitat, care cu siguranță îl enervau. Îmi indica să citesc *Decameronul* lui Boccaccio, având naivitatea să-mi cenzureze anumite fragmente (la acelea mă duceam în primul rând). Îmi povestea pățaniile lui de tânăr învățător trimis în Basarabia anilor '30, apoi evenimentele celui de-al Doilea Război Mondial, la care participase alături de armata germană, rămânând prizonier la ruși până în 1948. Noroc că a scris despre multe din ele, altfel nu mi-aș aduce aminte mai nimic, pentru că nu îl ascultam cu atenția pe care ar fi meritat-o. Îmi cumpăra cărți greu de procurat pe atunci, de literatură universală, apoi ne contraziceam de pildă pe tema lui Dostoievski: eu îl adoram, iar el antipatiza din principiu tot ce venea de la ruși...

Probabil că de la el am moștenit ideea (cu siguranță caducă astăzi) că cel mai prețios lucru pe care îl poți lăsa după tine e o carte (în cazul meu, una de muzicologie). Mi-a plăcut prenumele bunicului meu, Eugen, și l-am transmis mai departe strănepotului său, care scrie și el: deocamdată, scenarii de film.

Îmi aduc aminte din anii '80 de acele două caiete studențești, cu o caligrafie impresionantă, simetrică, ocupând tot spațiul fiecărei pagini. Bunicul le dăduse tatălui meu să le citească, spre groaza mamei, mai sensibilă decât ei doi (fideli ascultători și

comentatori ai posturilor Europa Liberă și Vocea Americii) la pericolul vreunei percheziții care să descopere nepotrivitul text. Manuscrisul cuprinzând amintirile din captivitate și comentariul critic asupra perioadei comuniste are de fapt cel puțin patru versiuni (atâtea am găsit eu ulterior printre hârtiile familiei), redactate de mână cu grijă, copiate și corectate de autor în așa fel încât nu am descoperit diferențe notabile de conținut, ci revenirea perfecționistă asupra textului, pentru îmbunătățirea unor formulări sau titluri.

După moartea bunicului meu (2004), i-am cerut mamei manuscrisul, însă mereu se eschiva: păstrase o reținere, accentuată de motive subiective, afective, și nu credea, de fapt, că merită dat publicității. Mi l-a oferit târziu (poate că prin 2012-2013) și nici eu nu m-am grăbit să-l valorific. Am rugat o prietenă – îi mulțumesc și cu această ocazie Dorinei Roșca – să dactilografieze acea caligrafie perfect ordonată, dar știam că, odată transcris în format electronic, textul trebuie citit de mine cu atenție și redactat. Din lipsă de timp (și poate neglijență sau egoism: mereu găseam altceva de lucru) am tot amânat. Îmi era cumva și teamă că voi fi dezamăgită de lectură; mă deconcertase oarecum faptul că autorul începuse relatarea avându-l în prim-plan pe locotenentul Olt (un transparent pseudonim al autorului oltean, provenit din Bujoreni, de lângă Râmnicu Vâlcea), iar după câteva zeci de pagini trecuse la persoana I. Am hotărât – în mod cu totul nepotrivit, așa cum mi-a confirmat buna mea prietenă Ioana Pârvulescu – că acest detaliu mă blochează...

Adevărul este că nu am găsit o motivație puternică să mă dedic manuscrisului, m-am gândit că poate trecuse epoca în care asemenea mărturii fuseseră extrem de interesante și ajutaseră la corectarea, completarea scrierilor istorice. Impulsul hotărâtor a venit din nefericiri inevitabile. Mi-am pierdut ambii părinți la interval de trei ani, iar moștenirea familiei a devenit, brusc, mult mai importantă pentru mine decât fusese vreodată. Într-una din vizitele la Ștefănești (comuna Voluntari), pentru

a rezolva diverse acte, mi s-a spus că Eugeniu Bucheru, care fusese învățătorul unei bune părți din populația satului (alături de soția sa, Paula) și timp îndelungat directorul școlii, încă era invocat de cei mai tineri, care nu-l cunoscuseră, în momentul în care cuiva i se reproșa că vorbește urât: „Ce, te crezi pe vremea lui Bucheru?"

M-am hotărât atunci să intru cu mai multă atenție în vremea lui Bucheru, iar lucrul la manuscris m-a pasionat timp de luni bune. Rămâne doar să-i mulțumesc (din nou) Ioanei Pârvulescu pentru că m-a încurajat să mă adresez Editurii Humanitas. De asemenea, datorez recunoștință altui bun prieten, istoricului Constantin Ardeleanu, pentru că a citit cu un ochi de profesionist manuscrisul și mi-a propus câteva precizări absolut necesare, care contextualizează povestea și verifică fapte istorice. Dincolo de notele explicative și bibliografice adăugate, am simțit cu emoție, în paginile introductive scrise de Constantin Ardeleanu, intuiția cu care a perceput profilul autorului, personalitatea acestuia, modelată inevitabil de epoca trăită.

În cursul editării, am decis împreună cu redactorul cărții, doamna Oana Bârna, să lăsăm mottourile capitolelor așa cum le-am găsit în manuscris. Doar uneori am putut identifica autorul lor în cazurile în care Eugeniu Bucheru nu îl preciza. A fost mai dificil să descoperim dacă autorul acestei cărți a preluat traduceri omologate ale unor citate din literatura universală și, dacă acesta era cazul, din ce ediții. De aceea doar o parte din mottouri au explicații în subsol.

În final, trebuind să schițez o fișă biografică a autorului, am plonjat din nou în nostalgia trecutului, iar recuperarea electronică a unor vechi acte și fotografii din arhiva familiei s-a dovedit mult mai palpitantă decât mi-am imaginat. I-am dat, postum, dreptate mamei, care prețuia mai mult decât orice altceva trecutul, amintirile și obiectele moștenite.

INTRODUCERE

Fragmente din cele trei tărâmuri ale morții

Constantin Ardeleanu

Istoria ca datorie

Manuscrisul de față a fost redactat în anii '80, într-o perioadă când autorul, învățătorul pensionar Eugeniu Bucheru, simțea nevoia să așternă pe hârtie amintirile legate de două teme atunci complet invizibile în dezbaterea istoriografică românească: războiul antisovietic și lagărele de prizonieri de război și deținuți politici din URSS. Inițiativa era mai mult decât o simplă preocupare pornită din curiozitate intelectuală; ea avea menirea să-l ajute să se elibereze, să-și curețe conștiința, să-și descarce sufletul „de o greutate care doare" și de care trebuia „să scape cu orice preț, altminteri suferința te macină și te nimicește încetul cu încetul". Povara cunoașterii unor episoade din trecutul interzis și înțelegerea faptului că încă nu sosise timpul ca acele subiecte să fie discutate public făceau din scrierea amintirilor o datorie de onoare.

Era o datorie către sine, pornită din nevoia de a se împăca cu propriul destin. Sechelele psihice, cum rezultă din acest volum, îl însoțiseră permanent în cele patru decenii scurse de la război și venise vremea să le evoce, deocamdată prin scris. Era apoi o datorie către memoria „celor 17.000 de prizonieri de război și deținuți politici, aparținând mai multor națiuni", care-și dormeau „somnul de veci în gropile comune din cimitirul fără cruci" al lagărelor de la Oranki – Monastîrka, unde locotenentul petrecuse patru ani de detenție. Dar mai ales era o datorie către „tineret", către cei care nu cunoșteau „istoria

adevărată". Mesajul învățătorului trebuia transmis posterității, căci cuprindea esența marilor lecții ale secolului XX și exemplifica tăria spiritului românesc.

Generațiile viitoare trebuiau să cunoască „istoria" și „adevărul", două dintre valorile supreme pervertite în vremurile comuniste. „Adevărul, nu istoria scrisă la comandă pentru proslăvirea unui partid și a unei familii, cu falsificări grosolane și interpretări tendențioase, cu expurgarea textelor neconvenabile sub un fard îngroșat de fraze sforăitoare. Relatarea onestă a faptelor." Astfel, autorul a ales să consemneze „fapte dintr-o istorie cu un spațiu limitat", evenimente la care fusese martor nemijlocit, sperând că descrierile sale vor reuși „să acopere o parte din golul istoriei lagărelor morții din URSS, care nu au fost cu nimic mai prejos decât cele hitleriste, lăsând deschisă o fereastră în zidul ferecat al lumii comuniste".

Eugeniu Bucheru avea păreri foarte clare despre istorie și destin, despre adevăr și conștiință, toate izvorâte din experiența de viață și din lecturile de dinainte și de după război, dar și dintr-o continuă meditație la rostul lumii. Marea istorie se petrecea în anumite conjuncturi social-politice, în care mulțimile serveau drept material absolut necesar pentru plămădirea aluatului istoric. Istoria o luase razna, căci conducătorii lumii își pierduseră dreapta judecată, și era vital ca umanitatea să revină la valorile distruse de acel secol teribil.

Multe dintre aceste valori l-au mobilizat și pe autorul volumului de față. Câteva rezultă cu prisosință din text, deși scriitorul încearcă să stea cât mai departe de centrul atenției. Dacă în primele pagini a încercat o formă de camuflare sub identitatea unui anume „locotenent Olt", și astfel o exprimare la persoana a III-a, Eugeniu Bucheru a revenit curând la expunerea directă și la calitatea de martor, ce se vrea obiectiv, al faptelor pe care le-a cunoscut în mod nemijlocit.

Două dintre trăsăturile cele mai palpabile sunt patriotismul și anticomunismul autorului. Dragostea de neam și țară îi mo-

tivează și îi explică cele mai multe opțiuni ideologice. Războiul antisovietic fusese just, căci deriva din drepturile istorice ale națiunii române. El continuase dincolo de Nistru „nu pentru că românii ar fi dorit să cunoască Stalingradul sau Caucazul, ci pentru că inamicul nu fusese învins, chiar dacă fusese izgonit din Basarabia". În aceeași măsură, autorul a fost un anticomunist visceral. Întreaga lucrare abundă în opinii antisovietice și anticomuniste, căci comunismul era „un sistem polițienesc brutal care-ți strivește sufletul, îți îngrădește sau reprimă mișcările, îți impune umilința, o viață searbădă și fără orizont. O societate în care personalitatea umană este practic desființată dacă nu se află la etajul superior al nomenclaturii; cinică, negând adevărurile incontestabile, zdrobind fără milă valorile morale, făcând din minciună arta de a guverna, ignorând orice scrupul în atingerea scopurilor, ridicând delațiunea, spionajul și crima la statutul de înalt patriotism, comunismul a imprimat relațiilor dintre indivizi și dintre state stigmatul unei cruzimi nemaiîntâlnite".

Din punctul de vedere al conținutului, lucrarea are trei mari componente ce acoperă „cele trei tărâmuri ale morții" pe care autorul le cunoscuse: războiul, captivitatea și viața trăită sub comunism. Războiul și captivitatea sunt prezentate sub forma unui istoric al câtorva momente relevante din anii 1943–1948, când autorul a luptat în Crimeea și Kuban și s-a aflat în lagărele de prizonieri de la Oranki – Monastîrka. Viața trăită sub comunism acoperă următoarele patru decenii și în lucrare este prezentată sub forma unei radiografii hipercritice a regimului și a consecințelor sale dezastruoase asupra spiritului uman.

Războiul și prizonieratul

Cartea I, „Zodia nefastă", este povestea căderii în prizonierat, acțiunea petrecându-se în lunile aprilie–mai 1944. În acea perioadă, locotenentul Bucheru era încadrat în Regimentul 96, parte din Divizia 19 Infanterie, comandată (între 12 iulie 1943 și 2 aprilie 1945, cu scurte întreruperi) de generalul Mihail Lăcătușu[1]. În relatarea sa, autorul oferă detalii interesante despre situația frontului și spiritul trupei înainte de evacuarea armatelor române și germane din peninsula Crimeea.

Luptele pentru cucerirea peninsulei, cu o mare valoare strategică pentru ambele tabere combatante, debutaseră în toamna anului 1941. Sevastopolul a căzut în iulie 1942, după un lung asediu, iar o mare parte a trupelor românești lupta deja pe coasta de est a Mării Negre, unde forța accesul către regiunile petrolifere ale Caucazului. După lupte grele la capul de pod Kuban (vezi mai jos), românii au revenit pe poziții defensive în Crimeea în septembrie 1943[2].

După o perioadă de refacere, locotenentul Bucheru și regimentul din care făcea parte au staționat, vreme de patru luni „întunecate și cețoase" ale iernii 1943–1944, pe un sector defensiv situat în zona de sud a istmului Arabat. Istmul era „o fâșie îngustă de pământ, nu mai lată de 2 kilometri și lungă de aproape 120 de kilometri, care în partea de nord atinge canalul dintre Marea de Azov și bălțile Sivaș, în dreptul orașului Genișeska din Ucraina, iar la sud se lărgește, intrând în Marea de Azov, exact acolo când se termină Marea Putredă (sau Leneșă)". Condițiile în aceste poziții de linia întâi erau proaste, iar „oa-

1. Vezi Alesandru Duțu, Florica Dobre, Leonida Loghin, *Armata română în al Doilea Război Mondial 1941–1945. Dicționar enciclopedic*, Editura Enciclopedică, București, 1999, pp. 184–187.

2. *Ibidem*, pp. 133–135. A se vedea și Platon Chirnoagă, *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei Sovietice: 22 iunie 1941–23 august 1944*, Fides, Iași, 1997.

menii dormeau pe apucate, mâncau ce se mai putea găsi în acest sector încercuit, în care aprovizionarea era tot mai anevoioasă". Bucheru însuși, „zguduit și așa de tribulațiile celor doi ani de front, își simțea echilibrul sufletesc zdruncinat și nervii pe cale s-o ia razna".

Când ofensiva sovietică a reînceput în forță în aprilie 1944, în Crimeea se aflau 65.000 de militari români și 90.000 germani. Pe 9 aprilie, în Duminica Floriilor, după un puternic tir de artilerie, sovieticii au lansat atacul pe întreaga coastă estică a Crimeii, inclusiv asupra istmului Arabat[1]. Pentru trupele aflate în defensivă s-a dat ordinul de retragere, traversarea peste Marea Lenești făcându-se cu ajutorul unui „feribot prăpădit". A urmat un marș de câteva zile înspre vest, spre aeroportul Karasubazar (astăzi Bilohirsk), o acțiune îngreunată de situația necorespunzătoare a materialelor cartografice, dar și de disputele din rândul ofițerimii și trupelor aflate în degringoladă. Urmărit de inamic și șicanat de partizani în drumul spre salvare, Regimentul 96 era într-o situație dificilă. Dorind să evite captivitatea, căci ideea de a „ajunge într-un lagăr de prizonieri mă înnebunește", locotenentul Bucheru și alți 11 militari au încercat să se strecoare până la aeroport, unde au ajuns când un ultim avion de transport românesc decola spre „Patrie", spre „salvare".

Din 13 aprilie 1944 a urmat captivitatea, grupul deținuților fiind transportat spre nord, în direcția Perekop. A fost cu adevărat o „săptămână a patimilor, nu numai pentru că se întâmplase să fie săptămâna dinaintea Paștilor, ci și pentru că atunci am cunoscut toată gama suferințelor și umilinței". Între ele, și o puternică criză existențială, o zbatere sufletească și o maximă tensiune nervoasă, când „viața devenise povară de nesuportat". Perioade de agitație sinucigașă erau urmate de „o depresie chinuitoare care nu lăsa loc decât dorinței de a dormi, un somn

1. Vezi Adrian Pandea, Eftimie Ardeleanu, *Românii în Crimeea. 1941–1944*, Editura Militară, București, 1995, p. 336.

din care să nu mai mă trezesc". Treptat, locotenentul a recăpătat curajul de a-și înfrunta soarta. Traversând Crimeea de la sud la nord, prizonierii au ajuns în zona Perekop, fiind închiși într-un punct numit Triserai, niște grajduri mari și goale „transformate în lagăr de colectare pentru prizonierii căzuți în nordul Crimeii". Acolo și-au reîntâlnit colegii de arme.

La Triserai deținuții au fost îmbarcați în vagoane și au fost trimiși spre inima URSS. „Când am coborât din tren, după cincisprezece zile, ne-a trebuit timp pentru a recăpăta deprinderea de a merge". Prizonierii au fost debarcați în orășelul Krasnogorsk, în apropierea Moscovei, într-o așezare ce purta urmele distrugătorului război. Au urmat interogatoriile și trierea prizonierilor, într-un lagăr ce îi părea un veritabil *melting pot*, ce demonstra că războiul nu lăsase multe națiuni în afara sa: erau acolo „români și nemți, cehi și slovaci și sârbi, unguri și polonezi, alsacieni, spanioli, italieni, finlandezi, erau și câțiva asiatici, vreo două capete negre ca noaptea și chiar un indian". Locotenentul Bucheru a rămas în lagărul de la Krasnogorsk până în iulie 1944.

Ziua neagră

Un intermezzo între primele două cărți ne duce spre un alt moment de cumpănă al vieții autorului: luptele din Kuban din mai 1943. Cum spuneam mai sus, după cucerirea Crimeii unul dintre obiectivele strategice ale germanilor a fost să ocupe regiunea Caucazului. Acțiunile militare au fost direct legate de marile bătălii de la Stalingrad și Kursk, iar eșecul acestora a pus armatele germane și române în defensivă și pe coasta estică a Mării Negre. Timp de opt luni, din februarie până în octombrie 1943, s-au purtat lupte grele în regiunea Kuban și în peninsula Taman, la sud de Marea de Azov. Cele mai disputate s-au dus pe așa-numita „linie albastră", zisă și „linia

goților", pe aliniamentul Novorossiisk–Abinskaia–Kievskoe–E. Temriuk[1]. În acest dispozitiv de luptă, apărând un sector plin de bălți din Kuban, se găsea și locotenentul Bucheru, comandant al unei companii de armament greu. Între unitatea sa și sovietici se afla Adagum, „un râu destul de puțin lat față de neobișnuita lui adâncime", cu inamicul la „150 de metri în fața noastră".

Uraganul s-a dezlănțuit în noaptea de 26 mai: „Este un bubuit infernal, mai înspăimântător ca o mare agitată, ca erupția unui vulcan, ca un cutremur de pământ. Tumultul este străbătut de exploziile katiușelor și, de la o vreme, de răgetul sardonic al măgarului lui Hitler". Au urmat atacul aviației sovietice, apoi tancurile și infanteria, într-o desfășurare cu adevărat pe viață și pe moarte. Aliniamentul a rezistat, în pofida unor mici breșe, dar au venit zile grele, cu comunicațiile întrerupte și cu trupele lipsite de muniție și provizii suficiente care să le permită să-și păstreze pozițiile. În seara zilei de 29 mai, locotenentul a plecat în spatele frontului pentru a restabili contactul cu postul de comandă al batalionului. La Moldavanskoe a întâlnit frați români, „ardeleni din tată în fiu, așezați pe locurile acestea de pe vremea când străbunicii noștri moțani își mânau încoace turmele la pășunat, că munții de la noi erau ai grofilor". Luptele de pe „linia albastră" au durat încă două săptămâni, dar intraseră deja în perioada de război de poziții, redus „la tiruri sporadice de artilerie și la tragerile de rutină ale infanteriei".

„Masacrul" din 26 mai 1943, una dintre cele mai sângeroase lupte la care participase, i-a creat autorului un „sentiment neobișnuit". „El a produs o dislocare în viața și personalitatea mea. Pe moment nu-mi puteam da seama dacă era vorba de o mutație monstruoasă ori melodramatică. Nu mi-a mai încărunțit

1. Vezi Duțu, Dobre, Loghin, *Armata română*, pp. 262–264; Constantin I. Kiriţescu, *România în al doilea război mondial*, vol. II, Univers Enciclopedic, București, 1995, pp. 153–158.

părul într-o singură noapte așa cum se întâmplase în campania pentru eliberarea Basarabiei, nu putea încărunți mai mult, albise atunci cu totul. Rămăsesem cu un rictus involuntar al feței în locul surâsului meu obișnuit. Eram din ce în ce mai puțin în stare să mă bucur de rafinamentele frumuseților naturii, de orice abstracție intelectuală. Observam cu neliniște această descărcare a spiritului, gata să se destrame ca trupul lui Valdemar."

Pentru supraviețuitori, 26 mai a devenit „ziua neagră". Fusese o zi cu „o mai mare încărcătură emoțională", ziua în care combatanții „s-au simțit mai aproape ca oricând de moarte și s-au împăcat cu ideea ei. Se întâlneau pentru un scurt timp, păstrau un minut de reculegere pentru morți și reconstituiau scenele de infern sfârșite cu puțini supraviețuitori".

La jumătatea lunii iunie 1943, locotenentul Bucheru a fost delegat să preia un sector pe litoralul Mării Negre, între Novorossiisk și Anapa, iar apoi a fost retras din linia întâi și trimis în „refacere" până la replierea tuturor unităților române și germane în Crimeea. Pe la finalul anului 1943, regimentul său a ocupat pozițiile de luptă de-a lungul istmului Arabat, cum aminteam mai sus.

„Mitică Prizonierul" în paradisul sovietic

Cartea a II-a, „Sucursala terestră a Paradisului", cuprinde 27 de capitole ce vorbesc despre viața în lagărele de la Oranki și Monastîrka, unde autorul a fost prizonier vreme de aproape patru ani, din iulie 1944 până în mai 1948. Redarea acestor experiențe reprezintă „scopul principal al povestirii", căci trebuia păstrată memoria acelei perioade funeste „în care omul a fost confruntat cu el însuși, cu propria-i conștiință, și determinat să opteze pentru o atitudine, fie că a fost una demnă sau, dimpotrivă, una de condamnat". Cartea se înscrie astfel într-o serie tot mai consistentă de relatări ale supraviețuitorilor lagărelor de prizonieri

din URSS în general, și a celor de la Oranki – Monastîrka în special. Informațiile din volumul de față completează detaliile din lucrările redactate, între alții, de Dimitrie Bejan[1], Constantin Căpșuneanu[2], Radu Mărculescu[3], Aurel State[4] sau Alexandru Teodorescu-Schei[5].

Mărturiile lui Eugeniu Bucheru ating toate acele elemente ce se regăsesc în mod obișnuit în literatura de prizonierat[6]. Începând cu căderea în mâinile inamicului și scufundarea în necunoscut și deznădejde, cu lungul și chinuitorul drum spre lagăr, cu formele de supraviețuire fizică și mentală, și ajungând până la propagandă, la interogatorii și tentativele de reeducare politică, nimic nu scapă memoriei autorului. Acesta acordă multă atenție și celorlalte grupuri naționale cu care a împărțit aerul tare al stepei rusești: maghiari și germani, spanioli și finlandezi. Însă personajul central al expunerii, dacă există vreunul, este „Mitică Prizonierul", întruchiparea eroului colectiv român care s-a descurcat și în lagăr și a reușit să treacă, cu demnitate, prin această teribilă încercare. „Mitică Prizonierul" a fost „exponentul unei colectivități căreia îi revenea datoria să se apere, dacă nu avea posibilitatea să înfrunte atacul". Spre

1. Dimitrie Bejan, *Oranki: Amintiri din captivitate*, cu un cuvânt înainte de Gabriel Țepelea, Editura Tehnică, București, 1995.

2. Șerban Constantinescu. „Mărturiile unui ofițer român prizonier în lagărul de la Oranki din URSS (octombrie 1944 – aprilie 1945)", în *Muzeul Național*, t. XVI, 2004, pp. 463–469.

3. Radu Mărculescu, *Pătimiri și iluminări din captivitatea sovietică*, Albatros, București, 2000.

4. Aurel State, *Drumul Crucii. Amintiri de pe front și din gulaguri*, ediția a III-a îngrijită și prefațată de Anca Crivăț, Editura Rost, Fundația Sfinții Închisorilor, București – Pitești, 2013.

5. Alexandru Teodorescu-Schei, *Învins și învingător. 1941–1949. Campania din Est și prizonieratul*, ediție de Pan Izverna, Editura All, București, 1998.

6. Levente Szabo, „Prizonieratul în memoria individuală", în *Anuarul Institutului de Istorie Orală*, t. VII, 2006, pp. 93–125.

deosebire de alte personaje colective adesea caricaturale, „Mitică Prizonierul" era „un organism menit să vadă tot, să audă tot și să facă tot ce era cu putință în condițiile vieții de lagăr pentru ajutorarea deznădăjduiților sau celor numai dezorientați, dejucând totodată ofensiva temnicerilor". „Un personaj nepretențios, anonim, dar de o perseverență și vitalitate insuflate de convingerea că prin individ neamul este dator să supraviețuiască", acesta a asigurat coeziunea grupului și l-a ajutat să rămână în viață.

Locotenentul Bucheru insistă adesea și asupra celor din lagărul exterior, din imensul „imperiu al lui *nicevo*": cetățenii sovietici care erau, poate, adevărații învinși ai războiului. Reeducarea soldaților care „veniseră în atingere cu putreda civilizație occidentală" și pentru care „virusul infecției trebuia neutralizat înainte de a deveni contagios", mizeria în care trăiau cei mai mulți colhoznici, descoperirea câte unui „om sovietic neintoxicat de perfida propagandă comunistă", toate îl familiarizează pe autor cu realitățile lumii comuniste, una bazată, ca și lagărul de prizonieri, pe frică, foame și frig.

În pofida mizeriei cumplite în care grupul de prizonieri vietuia, expunerea este una pozitivă, căci, crede autorul, cele mai multe conștiințe românești nu au fost distruse. Prin speranță alimentată de somn, cu mici episoade de colaborare națională și internațională, cu lecturi mobilizatoare din volume precum *Memorialele* lui Vasile Pârvan, Eugeniu Bucheru și tovarășii săi de lagăr au rezistat până la eliberarea din 1 mai 1948. După zece zile petrecute pe drum în URSS, reîntoarcerea s-a făcut prin Basarabia românească, unde „prizonierii sărutau pământul Patriei și atingeau cu evlavie, ca pe niște odoare scumpe, vagoanele de tren care se vedeau, după inscripții, a fi fost românești. Cei doi preoți din convoi pregătiseră discret o slujbă religioasă. Oamenii își stăpâneau cu greutate emoția, și adesea zăreai lacrimi în ochii unora".

Liber în infernul comunist

Nu a durat mult pentru ca foștii prizonieri să înțeleagă că se întorseseră într-o altă lume și într-un alt lagăr, la fel de teribil ca cel de la Oranki – Monastîrka. Aceasta este ideea centrală a Cărții a III-a, „După măcel a izbucnit pacea", în care autorul își expune vederile politice puternic anticomuniste. Scriitura este și mai imprecisă cronologic, dar opiniile exprimate îl arată pe Eugeniu Bucheru drept un excelent cunoscător al realităților sociale, economice sau politice interne și externe de dincolo de intoxicările propagandei oficiale.

Revenit în această lume post-apocaliptică, radical transformată în privința vestimentației (dominată de bocanci grosolani, cizme de cauciuc, cămăși „antijeg" și căciuli cu clape de tip sovietic) sau a valorilor, autorul are probleme de adaptare. Învățătorul deplânge noua realitate, vizibilă și în noul vocabular, ilustrativ pentru direcția înspre care societatea se îndrepta: „vigilență, normă, productivitate, responsabil, colectiv, eficiență, plenară, activist, ideologic, depășire, cincinal, novator, competitiv". Într-un alt capitol este relatată tentativa de a fi recrutat de Securitate, iar o parte consistentă este dedicată lui Nicolae Ceaușescu, a cărui lungă listă de supranume este atent trecută în revistă: „cel mai iubit fiu al poporului, omul providențial al istoriei, demiurgul, conducătorul genial, stejarul din Scornicești (spre a nu fi confundat cu cel din Borzești, legat de domnia lui Ștefan Vodă), erou între eroi, oracolul spațiului mioritic (!) – probabil ca să-l deosebească de cel de la Delphi, tot așa de confuz – omul de omenie, Ceahlăul, miracolul românesc și, ieșind cu comparațiile dintre granițele naționale, Mont Blancul și chiar Everestul gândirii politice a secolului XX". În ultimul capitol autorul insistă pe adevărata față a puterii sovietice, una punctată de „un lanț neîntrerupt de atentate monstruoase la libertatea omului. Constrângerea și oprimarea supușilor au fost în toate vremurile ghidul politicii interne moscovite, tot

așa cum, pe plan extern, duplicitatea și încălcarea angajamentelor sunt trăsăturile ei caracteristice".

Volumul se încheie cu un apendice redactat în 1988, după dezghețul generat de politica lui Mihail Gorbaciov, o deschidere privită cu destul scepticism. Revenind la România, unde lucrurile mergeau tot mai prost și regimul se închidea tot mai mult în autosuficiență, învățătorul pensionar spera că schimbarea va veni curând, căci „lucrurile nu mai pot continua mult timp astfel". Era posibilă o tranziție fără violențe, „dar tocmai această formulă ar fi cea mai rea, pentru că vinovatul ar scăpa nepedepsit. Pentru toată suferința îndurată de poporul român se impune o reacție care să taie altora pofta în viitor de a batjocori un neam întreg. Sper că vom avea această satisfacție". Ceaușescu a căzut un an mai târziu, iar învățătorul pensionar a trăit, vreme de încă 14 ani, în vremurile tulburi ale postcomunismului.

Istorii nescrise, infamii neprescrise

Paulei, ultimul omagiu

J'aurais pu mourir, rien ne m'eût été plus facile.
J'ai encore à écrire ce que nous avons fait.[1]

O crimă fără acoperire este, în zilele noastre, delictul opiniei. Tot așa cum anecdota politică este păcat de neiertat împotriva culturii. Este iluzoriu, prin urmare, să-mi imaginez că o carte cu un conținut ca acesta ar putea vedea lumina tiparului. Dacă m-am decis totuși s-o scriu, a fost pentru că teritoriul încă neinvestigat la noi – al războiului antisovietic, al lagărelor de prizonieri de război și deținuți politici și al luptei imediat post-belice a partizanilor anticomuniști – este o *terra incognita*, o pată albă a istoriei și fără îndoială o cutie a Pandorei pentru cei care mai cred (dacă mai există vreunul din aceștia!) că lumina vine de undeva de prin răsărit. Nu pot să-mi dau, firește, seama dacă posibilii cititori ai manuscrisului de față îl vor socoti o carte bună în înțelesul curent al cuvântului. Poate fi o carte oarecare, fiindcă autorul ei a scris prea puțin în viața lui, dar poate să fie mai mult decât atât: o faptă bună, un lucru necesar care nu-și caută totdeauna cuvântul și atitudinea, o descărcare a sufletului ca de-o greutate care doare, de care trebuie să scape cu orice preț, altminteri suferința te macină și te nimicește încetul cu încetul.

Personajul mitic care încredință pământului taina urechilor de măgar ale stăpânului său, regele Midas, și foșnetul trestiilor

1. Fragment din mesajul lui Napoleon către soldații din Garda Imperială, înainte de plecarea sa în exilul din Insula Elba (20 aprilie 1814): „Puteam să mor, nimic nu mi-ar fi fost mai ușor. Dar trebuie să scriu despre ce am făcut." [Toate notele de subsol numerotate îi aparțin lui Constantin Ardeleanu.]

răsărite pe acel loc, îngânând refrenul, îngăduie prezumția că și cele mai bine ascunse secrete pot deveni publice la un moment dat. Dar paginile acestea vor și trebuie să fie o replică dată acelei „democrații" care, plesnind din bici, forțează milioane de oameni să sară prin cerc, ca și înțelesul deformat al cuvântului „libertate", căruia atentatorii la evoluția firească a omenirii refuză să-i dea o altă interpretare decât dreptul de a striga după placul stăpânilor.

Mă stăpânește sentimentul covârșitor că datorez aceste pagini deopotrivă memoriei celor 17.000 de prizonieri de război și deținuți politici, aparținând mai multor națiuni (din care nu lipsesc nici cetățeni sovietici), care-și dorm somnul de veci în gropile comune din cimitirul fără cruci de la Oranki–Monastîrka[1] (URSS). O cifră lipsită de importanță, dacă este comparată cu hecatombele de cadavre jertfite de poporul ales de Lenin să construiască pe bătătorita scoarță a planetei Pământ paradisul terestru al societății comuniste. Dacă mă refer în primul rând la morții aceștia, o fac gândindu-mă că mi-au fost cei mai apropiați, într-o vreme când eu însumi eram la un pas de moarte.

Dar cum aș putea uita vreodată mormintele semănate pe plaiurile carpatine după 1944? Ele depășesc de câteva ori numărul țăranilor uciși după 1907[2], ilustrând dementa teorie comunistă despre fericire și zidirea împărăției lui Dumnezeu pe pământ fără ajutorul religiei. Subiectul mă depășește prin vastitate, astfel că relatările mele se vor mărgini să cuprindă fragmente din cele trei țărmuri ale morții: războiul, captivitatea și viața trăită sub comunism, incluzând în total aproape cinci decenii.

Nu este vorba aici numai de simple suferințe omenești; viața omului nici nu poate fi concepută fără ele. Ceea ce acordă

1. Vom folosi această formulă de redare a numelor celor două lagăre, dintre diferitele variante uzitate în limba română.

2. Numărul victimelor Răscoalei de la 1907 variază în funcție de surse, gazetele socialiste vorbind de circa 11.000 de morți.

celor descrise aici o semnificație aparte este mesajul pe care-l conțin și care trebuie transmis posterității. Închipuiți-vă o colectivitate condamnată la cea mai sumbră dintre existențele omenești – am numit lagărul de prizonieri –, la acea moarte civilă (o inovație în materie de torturi fizice și morale a codului leninist-stalinist), mai concret, dreptul unic la munca forțată și datoria de a sfârși într-o groapă comună. Din aceste pagini, cititorul va afla cum a reacționat spiritul românesc în împrejurările date, în care își găsea tot așa de bine locul ca și în infernul lui Dante înfricoșătoarea inscripție: *Lasciate ogni speranza.*

În secolul nostru zguduit de grave seisme sociale, brutalitatea, perfidia, teroarea, violența și crima au fost ridicate la rangul de politică de stat. Pledoariile pentru o lume rațională, pentru un climat de libertate și dreptate socială sunt la fel de eficace ca o cataplasmă pe un picior de lemn. Pacea și războiul nu depind de voința maselor, cum încearcă să ne convingă, împotriva evidenței, palavragiii istoriei. Ele sunt consecința unor conjuncturi social-politice străine. Mulțimile sunt materialul decorativ absolut necesar pentru confecționarea istoriei, fără ele nu pot fi purtate războaiele, fiindcă ele sunt carnea de tun. Un conflict armat este plasat, asemenea unei bombe, într-un anume loc de un grup criminal, chiar fără un motiv temeinic, scăpând de sub controlul capetelor care decid soarta omenirii, numai pentru că în momentul critic unul din aceste capete și-a pierdut pe moment judecata.

După un război, oamenii privesc totdeauna cu indulgență orice afirmație, mărturisire, relatare sau opinie, bucuroși că au scăpat cu viață din masacru, că se pot bucura de transformările postbelice, și fiecare națiune își scrie istoria care o avantajează. Vreți poate să spuneți că ultimul război a fost o excepție? Ei bine, n-a fost, și dacă mă urmăriți până la sfârșit s-ar putea să fiți de acord cu mine. Aparțin generației celui de-al Doilea Război Mondial și mă număr printre supraviețuitorii lui cei mai vârstnici. Mulți din generația mea își spun combatanți,

dar nu toți au cunoscut războiul în ceea ce are el mai abominabil. Unii erau soldați de operetă: le plăcea să poarte uniforma, să calce țanțoș, să se umfle în pene. Pentru ei, tunurile nu bubuiseră decât la 10 mai[1] al fiecărui an și credeau că așa va fi toată viața. Iar când nori amenințători au întunecat cerul, s-au camuflat acolo unde nu ajungeau gloanțele și unde duceau o viață comodă și plăcută, chiar mai plăcută decât aceea din vremurile de pace. Tot ce era altădată disciplină, onoare militară și spirit de sacrificiu rămăsese teorie uitată prin regulamente.

Au fost și alții care purtau războiul în inima țării, un război ciudat împotriva propriului popor. Pentru un pumn de arginți făceau demonstrații ostile și agitație antirăzboinică, provocând deraierea trenurilor, aruncând în aer depozite de muniții ori asasinând persoane indezirabile. Desigur că nu despre ei ne ocupăm aici (deși în treacăt tot o vom face, pentru că nu poți uita cu totul să vorbești despre viermi când amintești de sânge și de cadavre), ci de acei supraviețuitori care n-au privit istoria ca simpli spectatori, de oamenii care și-au asumat răspunderea în fața ei și-au transformat în conștiință experiența căpătată. Și de cei care au îngenuncheat pe altarul neamului, oferindu-și jertfa vieții lor. Când s-au sfârșit într-o zi ororile tranșeelor și atrocitățile lagărelor de prizonieri, după ce an de an priviseră neputincioși cum se stingeau sub ochi lor camarazii de arme, iată-i revenind în țară: zdrențăroși, bolnavi, cu răni încă necicatrizate, schilozi, plini de păduchi, mulți excluși de la dreptul de a redeveni ce-au fost, dar vii, da, închipuiți-vă: vii.

Dacă războiul din Vest a justificat – pentru beneficiarii postbelici ai puterii politice – toate eforturile națiunii pe jumătate secătuite, războiul antisovietic pentru retrocedarea Basarabiei a cunoscut oprobriul guvernanților comuniști. Ei au folosit și folosesc toate mijloacele pentru a-l șterge din amintirea urmașilor, asociindu-i mișelește o așa-zisă trădare națională, care ar fi fost alianța militară între mareșalul Antonescu

1. Ziua Regalității, sărbătoare națională în perioada monarhică.

și Reichul hitlerist[1]. O astfel de motivare prindea ușor, era în spiritul confuzei atmosfere postbelice, când oamenii primeau fără discernământ logoreea învingătorilor; când adulația față de ei luase aspectele cele mai josnice și orice elucubrație părea verosimilă în întrunirile populate de ignoranți, de pescuitori în apă tulbure, de aventurieri fără scrupule. Un imens număr de neavizați au fost induși în eroare în aceste vremuri nefericite, dar timpul a arătat că trădarea n-a fost de partea mareșalului Ion Antonescu; ea aparținea în exclusivitate partidului comunist român[2], care chiar în anul 1940 (anul răpirii Basarabiei), adresa o telegramă autorităților de ocupație din Basarabia, felicitându-le că au salvat ținutul de sub exploatarea tiraniei românești, a capitalismului.

Prin delegații săi, partidul comunist român subscrisese încă din 1931 la teza privitoare la Basarabia[3], care după teoriile secretate de glandele istoricilor leniniști era teritoriu sovietic. „Istorica" hotărâre fusese adoptată la Moscova, unde partidul comunist român (compus din câteva sute de membri) își ținea primul congres, alegându-și cu acest prilej și un nou secretar general în persoana unui oarecare Alexander Ștefanski (Gorn)[4], membru

1. În noiembrie 1940, mareșalul Ion Antonescu (1882–1946), prim-ministru și Conducător al României în perioada septembrie 1940–august 1944, a semnat un acord prin care România adera la Pactul Tripartit sau alianța puterilor Axei. În iunie 1941, Antonescu a implicat România în războiul antisovietic, cu scopul declarat al eliberării teritoriilor pe care URSS le ocupase în 1940.

2. Autorul folosește inițiale minuscule pentru mai multe dintre forțele politice sau instituțiile pe care nu le considera legitime.

3. La Congresul al V-lea al PCR, desfășurat în decembrie 1931 la Moscova, liderii comuniști au adoptat o rezoluție în care România era considerată stat multinațional, care subjugase națiunile conlocuitoare și le exploata în provinciile „cucerite" în 1918, în primul rând în Basarabia.

4. Alexander Danieluk-Ștefanski, zis Gorn (1897–1937), a fost un activist politic comunist de origine poloneză, care a ocupat postul de secretar general al PCR în perioada 1931–1936.

al partidului comunist polonez, care nici nu cunoștea măcar limba română.

Se anula astfel un document mai vechi, cu valoare istorică, și anume tratatul de alianță încheiat la Łuck, în 1711, între țarul Petru I și domnitorul moldovean Dimitrie Cantemir, în care originea românească și apartenența la trupul Moldovei a teritoriului dintre Prut și Nistru era atestată oficial. Prescrierea acestui tratat nu a fost nicăieri menționată, iar acea *Istorie a României în date* (ediția 1971, Editura Enciclopedică) se eschivează de la o formulare completă, menționând doar că „se recunoaște domnia ereditară în familia lui Dimitrie Cantemir"[1].

Ce contează pentru comuniști o trădare în plus? Este doar o picătură de ulei în cascada Niagara.

Odată cu trecerea sub tăcere a războiului antisovietic din 1941–1944, a fost îngropată în conștiința contemporaneității și jertfa de sânge a aproape unei jumătăți de milion de ostași români, care au căzut pentru o dreaptă împlinire națională. Nemulțumiți cu atât, noii conducători „români" n-au scăpat nici un prilej de a-i condamna cu asprime pe supraviețuitorii războiului, acuzându-i de a fi ridicat armele împotriva „marelui frate din răsărit". Nicidecum nu le ceruseră interesele superioare ale Patriei să treacă Prutul și „să izgonească dușmanul din răsărit și miazănoapte", ci „setea de jaf și cuceriri a oligarhiei române, militarismul aventurier care visa trese și decorații". Concomitent, propaganda decreta „eroi naționali" scursorile pripășite la Moscova și mărunții de „fluturași" care-și urmăreau traiectoria scuipatului de la înălțimea Podului Grant, ca și pe diversioniștii de toată mâna, școliți mai apoi la institutele de

1. Tratatul de la Łuck (sau Luțk), încheiat în aprilie 1711, a marcat formalizarea colaborării dintre domnitorul Moldovei Dimitrie Cantemir și țarul rus Petru I cel Mare. Tratatul a premers o luptă (la Stănilești, pe Prut) cu otomanii, care au fost însă învingători. Cantemir s-a refugiat în Rusia, unde a trăit până la decesul său în 1723. Înfrângerea Moldovei a favorizat instituirea domniilor fanariote în Principatele Române.

perfecționare a aptitudinilor militare din „marea patrie a socialismului victorios".

În timp ce victimele războiului erau astfel silite să suporte teroarea în țara strămoșilor devenită în prezent o provincie muscălească, profitorii războiului, ajunși stăpâni, făceau tot ce trebuie ca să-i împiedice să vorbească. Și au reușit în bună parte, fiindcă oamenii își însușesc acea „înțelepciune" potrivit căreia singurul lucru bun și cuminte este să urli ca lupii când trăiești în mijlocul lor și să te bucuri cât poți mai mult de șirul numărat de zile pe care ți le-au hărăzit Parcele[1].

Aici se ridică – inevitabil – întrebarea: Dar ei, ei care vor purta pe umeri greutatea destinelor unei națiuni așezate „în calea tuturor răutăților", tineretul – schimbul de mâine, cum îl numește propaganda – nu se cuvine oare să cunoască adevărul? Adevărul, nu istoria scrisă la comandă pentru proslăvirea unui partid și a unei familii, cu falsificări grosolane și interpretări tendențioase, cu expurgarea textelor neconvenabile sub un fard îngroșat de fraze sforăitoare. Relatarea onestă a faptelor. Urmașii noștri trebuie să aibă și ei un ideal căruia să i se devoteze; o generație fără un ideal este un nonsens, o aberație. Munca în sine nu constituie un ideal, și acesta nu poate lua naștere în sufletul unei generații câtă vreme ea bâjbâie în întuneric și află din surse externe că România n-a început odată cu apariția partidului comunist și nici românul – cu anul intrării lui în acest partid.

Ofensiva educațională impetuoasă și perfidă, un adevărat atentat împotriva tineretului, începând de la vârsta când vocabularul nu-i ajunge să se descurce nici în mediul familial, cât și „reeducarea" celor maturi imediat după „dezrobire" și continuând perseverent până la vârsta cea mai înaintată, ca să recupereze de la aceștia din urmă, prin mijloace draconice, tot ce se putea recupera în vederea consolidării odiosului sistem stalinist, a dat – și era firesc să se întâmple așa – unele rezultate.

1. Divinitățile destinului în mitologia latină.

Este un adevăr de necontestat că oamenii încep să creadă la un moment dat în cuvintele care li se repetă sistematic, obsedant, cu ostentație în toate împrejurările. Calul de bătaie al propagandei oficiale rămâne însă, incontestabil, tineretul: încrederea în vorbe, sinceritatea, avântul, naivitatea lui pot fi ușor înșelate și exploatate.

Dacă se poate vorbi de rezultatele obținute prin siluirea conștiințelor și inocularea acelui spirit gregar care face din oameni dobitoace legate cu lanț este și pentru că ideilor marxiste nu le lipsește forța de atracție la prima vedere, însă mai mult decât influența lor un rol de seamă îl joacă în atragerea indivizilor frica, mai ales frica, dar și interesul personal, înțelegând prin acesta din urmă nu numai banul (în înțeles strict), ci și setea de onoruri, amorul propriu, atracția puterii.

Însă și revirimentul care încolțește în tot mai multe conștiințe crește zilnic în dimensiune. Paralel cu acest început de dezmeticire, în mintea compatrioților noștri și-a făcut loc și o altă convingere despre care nu e mai puțin necesar să vorbim și care se referă la americanism (sau ceea ce se înțelege de obicei prin el). Oricât refuză mulți oameni să admită ca atare, americanismul se situează pe locul imediat următor ca o a doua plagă a contemporaneității. Ceea ce determină concluzia obligatorie a respingerii deopotrivă a ambelor societăți și aflarea uneia mai bune.

Deocamdată se impune opțiunea pentru una din cele două existente. Asupra comunismului nu este cazul să ne mai oprim, îl cunoaștem cu toții îndeajuns: un sistem polițienesc brutal care-ți strivește sufletul, îți îngrădește sau reprimă mișcările, îți impune umilința, o viață searbădă și fără orizont. O societate în care personalitatea umană este practic desființată dacă nu se află la etajul superior al nomenclaturii; cinică, negând adevărurile incontestabile, zdrobind fără milă valorile morale, făcând din minciună arta de a guverna, ignorând orice scrupul în atingerea scopurilor, ridicând delațiunea, spionajul și crima la

statutul de înalt patriotism, comunismul a imprimat relațiilor dintre indivizi și dintre state stigmatul unei cruzimi nemaiîntâlnite.

Când afirmă că „omul este cel mai prețios capital"[1], are în vedere doar măsura în care individul poate servi țelurilor sale, ca muncitor, agitator sau terorist, fără să se gândească nici o clipă la om în sine, cu dreptul lui la viață și la fericire. Repet: teoretic și la prima vedere comunismul este nu numai suportabil, este chiar atractiv. Practic, este odios.

Americanismul nu-l cunosc decât din descrieri ale prietenilor și detractorilor lui, astfel că opinia mea este ca a acelui scriitor român care crede că adevărul trebuie să se afle pe undeva, pe la mijloc. Exagerând cultul dolarului – vițelul de aur căruia i se închină omenirea –, acordând unele libertăți care avantajează individul, dar macină temelia sănătoasă a societății, ambele sisteme politice fac din oameni fiare sălbatice. Dar ceea ce-i face pe oropsiții din țările subjugate de comunism și nu numai pe ei, ci și pe mulți alții din țările lumii a treia să se îndrepte cu încredere și speranță spre America este că acolo se realizează în libertate ceea ce nu se poate obține prin opresiune sub comunism: o viață umanizată, un nivel de trai fără restricții alimentare, un climat de egalitate și dreptate socială, atât cât poate fi posibil într-o societate omenească. Nu putem subestima nici acea trăsătură profund umană a societății americane de a acorda sprijinul ei popoarelor și indivizilor care luptă pentru o existență demnă, adică pentru drepturi politico-sociale.

Auzim deseori exprimându-se părerea că dictaturile (în special cele de stânga, care se simt mai tari fiindcă au în fruntea lor o supraputere cum este URSS) rămân în general insensibile la sugestiile din afară, dar adevărul este că nu numai o dată grandomania lor a fost silită să cedeze, ascunzându-și înfrângerea sub masca ipocrită a generozității. Referindu-ne, cum am făcut-o și până aici, la comunismul practicat în țara noastră,

1. Unul dintre principiile de bază ale filozofiei marxiste.

trebuie să subliniem că viața sub acest comunism este, precum bine se știe, un coșmar, dar ea ar fi și mai insuportabilă fără intervenția externă.

Această prefață nu are altă rațiune, alt scop decât să consemneze fapte din perspectiva unui martor care nu este nici istoric și nici scriitor profesionist. Sper totuși că ele vor reuși să acopere o parte din golul istoriei lagărelor morții din URSS, care nu au fost cu nimic mai prejos decât cele hitleriste, deschizând o fereastră în zidul ferecat al lumii comuniste. Pentru că niciodată un glasnost sau o perestroikă nu vor împinge curajul până acolo încât să deschidă până la perete ușile și ferestrele temnițelor. Ar fi un act de sinucidere națională.

Ca să închei, voi relata o întâmplare ce nu și-ar găsi locul în altă parte. La înapoierea din captivitate, ofițerii (nu știu dacă și trupa) erau chemați (potrivit Codului Justiției Militare) în fața unui consiliu de judecată, spre a relata condițiile în care au fost capturați, dacă n-a fost vorba de o dezertare, tratamentul ce li s-a aplicat în lagăr etc. În fața unui asemenea consiliu a compărut și personajul care-și povestește în prima parte a acestor mărturii peripețiile căderii în captivitate. Din consiliu făcea parte și un general – să zicem generalul Z –, el însuși fost prizonier de război, dar repatriat cu un timp înainte (pe când era doar colonel), pentru că se angajase să sprijine dimpreună cu neamuri de-ale sale – politicieni sus-puși – transformările politice care se pregăteau. Se știa că în timpul războiului colonelul tipărise o broșură despre niște „bestii roșii" care nu erau altele decât sovieticii, dar ce conta? Aceștia din urmă își recrutau oamenii de încredere de unde se putea.

— Cum ați fost tratat în captivitate? este întrebat, între altele, locotenentul Olt.

Avizați din timp, foștii prizonieri răspundeau stereotip: „Bine", semnau și plecau, fiindcă un alt răspuns ar fi fost catastrofal pentru persoana lor. Dar locotenentul cu pricina, după

ce și-a purtat ochii asupra comisiei, a răspuns cu cel mai inocent surâs al său și în poziția care trăda pe ofițerul de rezervă:

— Domnul general Z., cu care am fost în același lagăr mai mult de doi ani, vă poate spune despre tratamentul de care ne-am bucurat.

Persoana vizată și-a mutat privirea în altă parte, celălalt membru din consiliu devenise dintr-odată foarte atent la evoluțiile unei muște, iar președintele, suprimându-și un mic zâmbet, i-a făcut ofițerului semn că e liber.

CARTEA I

Zodia nefastă

„Suntem făuriți din aceeași stofă
ca și visele noastre, și scurta
noastră viață este împresurată
de somn."[1]

1. William Shakespeare, *Furtuna*.

I

Căderea

„Pesemne Pronia cerească,
Voind ca să mă pedepsească,
Mi-a dăruit pedeapsa-n zile."[1]

Batalionul se târa domol, ca un vierme uriaș, ridicând un val de praf pe drumul desfundat de țară. Din coada coloanei, cu ochi tulburi de nesomn, locotenentul Olt îi urmărea tălăzuirea lentă, obosită, ca a unui condamnat la moarte.

Marșul începuse în urmă cu patru zile, în Duminica Floriilor[2], și în acest timp coloana nu se oprise decât pentru pauze scurte, strict necesare, de masă ori când ostașii, nemaiputând duce materialul, se așezau istoviți pe marginea drumului. Trecerea peste Marea Leneșă[3] se făcuse cu ajutorul unui feribot prăpădit, în care abia de încăpeau 25-30 de oameni și trei, cel mult patru căruțe, și durase o noapte și aproape toată ziua următoare, sub supravegherea ofițerilor și îndemnurile răstite ale gradaților. În aer plutea o amenințare tainică, oamenii erau irascibili și se mișcau în silă, poate și pentru că, anticipând sentimentul inutilității lor, comenzile erau lipsite de vigoare.

Aflat în apropierea locului de îmbarcare și asigurând operația cu unitatea de ariergardă pe care o comanda, ofițerul rememora fiecare amănunt din ultimele zile. Parcă toate se

1. Versuri din *E mult de-atunci*, de Șt.O. Iosif.

2. Duminica Floriilor a căzut în 1944 pe 9 aprilie.

3. Marea Leneșă sau Marea Putredă (pe hartă Lacul Sivaș) este un sistem de lagune puțin adânci care separă Crimeea de istmul Arabat și mai departe de Marea de Azov. Când se referă la bălțile Sivaș, autorul are în vedere, probabil, partea nordică a acestei zone lagunare.

petrecuseră cu mult timp înainte. Ele reveneau cu atât mai stăruitor cu cât oboseala îi paraliza încercările de a se smulge stării de somnolență.

Iarna abia începuse când, însoțit de un tălmaci, preluase pentru batalionul său (cu proces-verbal în regulă, ca în vremuri normale, ca și cum ar fi fost vorba de niște bunuri mobile sau imobile) un sector de apărat pe istmul Arabat, o fâșie îngustă de pământ, nu mai lată de doi kilometri și lungă de aproape 120 de kilometri, care în partea de nord atinge canalul dintre Marea de Azov și bălțile Sivaș, în dreptul orașului Genișeska[1] din Ucraina, iar la sud se lărgește, intrând în Marea de Azov exact acolo când se termină Marea Putredă (sau Leneșă). Se aflau, așadar, între două mări, din care de una nici nu auziseră până acum.

Batalionul german[2] care apărase istmul vreme de câteva luni începuse să dea semne de indisciplină, pe de-o parte datorită staționării îndelungate în acest sector puțin activ și de o dezolantă monotonie, unde contactul cu inamicul se reducea aproape numai la supraveghere, iar pe de alta din cauza acelei dereglări de comportament cunoscute sub numele de *amok*, destul de frecventă în unele regiuni ale globului. Unii încearcă s-o explice ca pe o boală tropicală provocată de abuzul de stupefiante, dar după alții *amokul* este o consecință a stărilor atmosferice produse de unele vânturi ca *sirocco*-ul sau *foehnul,* care influențează starea de spirit a localnicilor. Chiar dacă aceste vânturi nu băteau în partea locului, adică în zona Arabat, oamenii din batalionul german aveau momente când simțeau o neliniște în sânge, o pornire inexplicabilă spre evadare, sau ceea ce românul ar exprima prin „dor de ducă". Astfel încât comandamentul german, spre a evita surprize neplăcute (înregistrate și în alte împrejurări), le repartizase alt sector de luptă. Poate că o

1. Astăzi Henicesk, în raionul Herson din Ucraina.

2. Parte din Armata a 17-a germană, cea care a apărat Crimeea, fără succes, în 1944.

astfel de explicație ține de categoria basmului; ea fusese relatată tălmaciului de un ofițer bavarez din batalionul amintit. Teoria cea mai verosimilă părea aceea că era vorba de o manifestare determinată de o acută depresiune psihică.

Cu acest prilej, locotenentul Olt cunoscuse pe șeful batalionului german, un *von* care își părăsise întreprinderea prosperă din Canada și alergase la cea dintâi chemare a organizației Volksdeutsche Mittelstelle[1] ca să se înroleze în armata celui de-al III-lea Reich și care iubea mai mult libertatea decât puterea. În cele 24 de ore cât durase predarea și preluarea sectorului, cei doi se împăcaseră destul de bine, iar la despărțire românul declarase cu emoția pe care nu o simțise până atunci față de nici unul dintre acești ciudați tovarăși de arme: „Aș vrea să ne întâlnim și pe lumea cealaltă (dar cât mai târziu cu putință!), fiindcă sunt sigur că, într-o asemenea tovărășie, m-aș bizui să înfrunt chiar și urâtul eternității". Neamțul zâmbise amuzat și-i oferise tinerei sale cunoștințe, ca amintire, o complicată brichetă de argint.

În sectorul acesta hibernase locotenentul Olt cu batalionul său vreme de patru luni întunecate și cețoase, ducând cu toții o adevărată existență de soboli, mai puțin comoditatea de care se bucură această *talpa europaea*, fiindcă locuința sa este un labirint cu tuneluri, camere de popas din loc în loc și e construită pe teren uscat, în vreme ce în buncărele lucrate de altfel cu meticulozitate nemțească soldații stăteau înghesuiți ca sardelele și apa izvora neîncetat din pământ, inundând adăposturile, fiindcă pompele, deși lucrau fără întrerupere zi și noapte, nu mai reușeau s-o evacueze.

Oamenii dormeau pe apucate, mâncau ce se mai putea găsi în acest sector încercuit, în care aprovizionarea era tot mai anevoioasă, fiind redusă la un număr limitat de vite (sacrificate

1. Volksdeutsche Mittelstelle (Centrul de Coordonare al Etnicilor Germani) a fost organizația care se ocupa de relația Germaniei naziste cu diaspora sa.

cu mare zgârcenie), la varza tocată pusă în butoaie din toamnă, ceai și pâine de război. În cursul nopților, de când cu căderea zăpezii, erau sâcâiți de incursiunile sovieticilor, devenite curajoase de când ofensiva germană fusese oprită în unele părți ale frontului. Astfel, ofițerul zguduit și așa de tribulațiile celor doi ani de front, își simțea echilibrul sufletesc zdruncinat și nervii pe cale s-o ia razna.

Ostașii români, care captau parcă din eter sumedenia de zvonuri interzise de cenzură ziarelor din țară, deveneau din zi în zi mai posomorâți. Se vorbea despre propuneri sovietice de încetare a ostilităților, de o denunțare a alianței cu germanii. Prea puțini din cei aflați pe frontul Crimeii aveau posibilitatea să-și scape pielea și erau cu toții așa de scârbiți de întorsătura evenimentelor, că și legarea unei convorbiri devenise inutilă. Câțiva ofițeri se aranjaseră totuși și plecau ceva mai în spate, mai în siguranță, pe la comanda regimentului, a diviziei, în orice caz cât mai aproape de Sevastopol. Batalionul rămăsese încadrat în proporție de 90% numai cu ofițeri de rezervă.

Cam asta era situația când a intervenit retragerea de pe istmul Arabat. Evenimentele se precipitaseră vertiginos începând din Duminica Floriilor. Ziua era rece și o ceață lăptoasă acoperea împrejurimile, dar pentru prima oară la acest început de primăvară soarele trimitea câteva șuvițe de lumină spre pământul încă amorțit și oamenii ieșiți din adăposturi se bucurau de venirea noului anotimp. Când observatorul de la bateria de coastă a interceptat o navă în apele Mării de Azov, au tăbărât cu toții asupra lui. Ambarcația nu părea mare și, dacă ceața s-ar fi ridicat, ușor se putea estima pericolul pe care-l reprezenta.

— Pare un trauler transformat ad-hoc într-o navă de luptă, explica artileristul. Nu cred să aibă mai mult de 60-70 de oameni și, după toate semnele, armamentul de la bord are o slabă putere de foc. Da, este o navă improvizată pentru desant, ori mai degrabă a fost lansată ca să producă panică. Nu vă

neliniștiți! Vă dau asigurarea solemnă că din două obuze nu mai rămâne nimic din toată șandramaua.

Artileristul era un lungan uscat, cu un nas ascuțit și purta cioc:

— Ca să mă deosebesc de *fritzi*, dac-o fi să devin pensionarul lui Stalin, spunea el în glumă.

Părea fără vârstă, și în viața civilă era contabil la o bancă bucureșteană. Pe front venise de curând, iar ofițerii batalionului de infanterie, unii cu stagii de doi ani de front, îl priveau ironic ca pe orice novice, însă lunganul nu manifesta nici o stângăcie și nici nu arăta mai melancolic sau mai iritat când „cobrele" începeau să descrie fericirea care ne aștepta în lagărele de prizonieri sovietice. În schimb, când primea poșta, nu suporta sub nici un cuvânt să fie deranjat.

Pe măsură ce razele soarelui deveneau mai calde, pâcla se ridica pe încetul; acum vasul apărea și mai distinct. Cu ochiul liber nu se putea zări decât o formă nedeslușită, nu mai mare ca un coteț, dar cu *Zeiss*-ul artileristului se distingeau chiar și unele mișcări la bord. Dinspre Genișeska dădea târcoale de vreo oră un avion preistoric de recunoaștere. Românii îl numeau „moșul", iar nemții *Leierkasten* (flașnetă) și câteodată *Fliege* (muscă), fiindcă avea un bâzâit supărător, de mașinărie în perspectivă să se dezmembreze dintr-un moment într-altul.

Aveau cu toții senzația că se pregătește ceva, natura însăși participa la complot prin trecerile neîntrerupte ale norilor peste discul solar, producând o imagine opacă a împrejurimilor, iar vântul se întețise și purta cu el o miasmă otrăvită. Fenomenele antrenau starea de depresiune psihică de care se plânseseră și foștii apărători ai sectorului, pregătind pe încetul o dezlănțuire a masei înnebunite de nervi a oamenilor. Cuprins și el de această ciudată tensiune, locotenentul Olt încerca să se încurajeze: nu era nimic nou în mijloacele psihologice folosite de sovietici pentru a semăna panică în acest sector secundar. Surescitarea fusese întreținută în ultima vreme cu ajutorul atacurilor false,

ori a incursiunilor în nopți întunecoase, pe viscol, când inamicul aprecia că paza este mai slabă și se poate folosi de elementul surpriză. Dar apărătorii îl făcuseră să simtă din plin că socotelile lui erau greșite, dovadă zecile de cadavre înțepenite, rămase neridicate, din fața poziției românești. Azi, inamicul amenința dinspre mare, ca să arate că primejdia vine de pretutindeni. O ambarcație primitivă care poate fi lichidată în câteva minute și un prăpădit de avion care tușește și geme de atâta întrebuințare, iscodind dacă nu cumva sectorul a fost părăsit, sunt mijloace ieftine de intimidare. „Mai departe nu vreau să mă gândesc, fiindcă nu-mi folosește la nimic", își spunea locotenentul, înapoindu-se în adăpost spre a-și continua lectura ziarelor primite peste noapte din țară.

Ziarele nu anunțau nimic nou. Încă se mai comenta dezastrul provocat de aviația americană, la începutul lunii aprilie, în valea Prahovei și în București[1], dar și succesele remarcabile ale artileriei antiaeriene care doborâse un număr însemnat de fortărețe zburătoare. Comunicatul de război vorbea despre o repliere elastică în est, însă cât de elastică era această repliere bănuiau toți. Deși laconic și nebulos, comunicatul era destul de grăitor în ceea ce privea starea de spirit a populației civile și a armatei din interior. La cota pe care o atinsese, defetismul nu mai putea fi stăvilit. Moralul luptătorilor de pe front, deși nu intact, încă se menținea. Nu se înregistraseră nici mai înainte dezertări, automutilările erau cazuri excepționale. Cu comunicate de război nu se întreține moralul decât în etapele victorioase ale luptelor. Acum, când apare tot mai clară perspectiva prăbușirii și gândul că nu este nici o onoare să mori pentru o cauză pierdută, în mintea luptătorului încolțește un proces ciudat, inexplicabil, acela că viața însăși nu mai prețuiește nimic din moment ce, deși pierdută, cauza pentru care lupți nu este mai puțin dreaptă. Procesul acesta nu capătă forme numai

1. Aviația americană a bombardat masiv București și alte zone strategice din România în perioada aprilie–august 1944.

într-un creier de intelectual împins la luptă de imperative istorice; el se naște și crește în creierul fiecărui om simplu, călit de război.

Legătura cu țara erau ziarele și corespondența. Încerci să deslușești printre rânduri o probabilă imagine a viitorului. Unii se mulțumesc cu mult mai puțin, cu slaba destindere pe care le-o oferă glumele din revistele umoristice. Alții se bucură la știrea unui eveniment fericit din familie și câți nu varsă o lacrimă pentru pierderea unui prieten drag. Tensiunea în care trăiesc oamenii pe front are nevoie de o descătușare, de o eliberare a sufletului de greutățile care-l apasă. Nu există alte mijloace la îndemână pentru aerisirea conștiinței, a dispoziției sufletești decât cele de mai sus. Este în afară de orice îndoială că îi preocupă incomparabil mai mult ce se petrece în țară cu familiile lor decât soarta proprie.

Cu rușii la Iași, cu armata germană încolțită și demoralizată, viitorul României apare în culorile cele mai sumbre. Profund cinstit și patriot, militar de o incontestabilă valoare, dar cu un nesatisfăcător simț politic și fără abilitate diplomatică, mareșalul Antonescu dă semne că nu mai poate stăpâni situația. Sub regimul său fiecare face ce vrea. Șefii partidelor politice nu-l sprijină, deși ar avea datoria morală s-o facă dacă ar pune Patria deasupra propriilor interese, iar suveranul își apără tronul și moșiile, nu țara. Dacă a desființat partidele politice, mareșalul Antonescu a făcut-o spre a pune capăt dezmățului politic, dar a păstrat legătura cu conducătorii lor. Palatul pune la cale combinații politice spre a-i face greutăți, afaceriștii sunt în elementul lor și prea puțini scriitori și gazetari și-au pus condeiul în slujba neamului aflat la răscruce.

În acea Duminică a Floriilor, ambarcația nu s-a apropiat de țărm, iar după amiază a dispărut din vedere. Pe poziție s-au schimbat focuri rare de armă. În schimb, la căderea serii, agenții regimentului au adus ordinul pentru părăsirea sectorului. Abia acum au înțeles de ce cu o zi mai înainte fuseseră evacuați civilii

din satul aflat în imediata apropiere a frontului. Erau printre ei „femei bune la toate" pe care „rasa superioară" le aducea până la buncărele din linia întâi ca să servească drept distracții pentru cuceritorii globului, în perioadele de acalmie. Plecând de aici, ostașii *Führerului* nu mai aveau nevoie de ele, peste tot se găseau altele la fel. Le-au lăsat, așadar, camarazilor de arme români, să facă ce-or ști cu ele. Locotenentul Olt propusese inițial să fie evacuate de îndată în spatele frontului, dar comandantul batalionului, urmând pilda regimentului și acesta pe a diviziei, a dat ordin ca ele să fie menținute, chipurile, ca spălătorese. Ordinul provocase nemulțumiri și printre alți comandanți de companie. Unul dintre ei a declarat cu această ocazie că războiul românesc, început sub cunoscuta lozincă de război sfânt[1], a degenerat într-un război al fustelor. Ca să preîntâmpine și alte proteste, maiorul B., comandantul batalionului, a emis un „regulament de organizare": cele opt femei să locuiască într-o singură casă unde va funcționa și spălătoria, iar locotenentul Olt (consilierul său tehnic, ca unul care comanda compania de mitraliere) era numit șeful acestui lagăr feminin, cu consemnul ca personalul lagărului să nu fie folosit pentru alte scopuri.

Ordinul indignase pe rezervist, care, sub motivul că îi lipsește vocația pentru o astfel de îndeletnicire ce putea fi executată de orice subofițer, refuzase. La rându-i, sesizând un afront în atitudinea subalternului și susceptibil la zeflemelele cu care erau tratați ofițerii activi obligați la un stagiu de front de șase luni, fără el neputând avansa în grad, maiorul raportase regimentului „neexecutarea de ordin", propunând înlocuirea de la comanda companiei a locotenentului Olt. Raportul era sprijinit și de argumentul „agravant" că numitul, fiind rezervist, nu prezintă „suficientă încredere", ajungând la concluzia că disciplina pe front lasă de dorit din cauza ofițerilor de rezervă care uită dis-

1. Referire la trecerea Prutului de către armatele române, cu scopul declarat de a recupera Basarabia și a înfrânge bolșevismul.

tanța dintre ei și gradele inferioare, permițând familiarități acestora din urmă. Comandantul regimentului, colonelul F., fost cu ani în urmă (când nu era decât maior) adjutantul unui prinț cunoscut pentru fanteziile sale, pusese rezoluția: să indice maiorul B. cu cine să-l înlocuim, cu condiția ca noul numit să prezinte garanția că este mai capabil. Iar maiorul B. indicase un ofițer activat, locotenent și dânsul, aciuit pe lângă compania regimentului, unde se ocupa de aprovizionarea cu muniții și dirijarea lor spre front, operație pe care o putea face orice soldat destoinic. Era încă o „măsură" pentru asigurarea disciplinei.

Au început pregătirile pentru retragere: artileria a tras câteva proiectile ca s-o mascheze, iar pe linia întâi a rămas un pluton de pușcași și o grupă de mitraliere ca „unitate de sacrificiu", cu consemnul să o mențină până aproape de ivirea zorilor, când batalionul urma să ajungă la punctul de îmbarcare, apoi un camion trebuia să transporte și unitatea de sacrificiu la același punct. S-a stabilit și un cod de semnale... (între cine?) și... Doamne-ajută!

Ca să acoperi un front de doi kilometri cu circa 30 de oameni nu era o misiune ușoară pentru formația de sacrificiu. Oamenii aveau sarcina ingrată de a da inamicului iluzia că situația este cea obișnuită și, pentru aceasta, fiecare om trăgea din mai multe locuri, ca să mascheze golurile, lucru nu numai obositor, dar și riscant. Să pară însă că, la un moment dat, chiar și moartea te lasă indiferent, devenind o chestie de rutină.

Cât privește pe cei care plecau, nimeni nu scotea o vorbă, nu se auzea nici un ordin, dar sub tăcerea aceasta nefirească se ghicea o ușurare. Oamenii se simțeau eliberați de o povară. Nu bănuiau ce-i așteaptă mai departe, dar singură schimbarea locului avea darul să le redea speranța în zile mai bune. Speranța s-a dovedit zadarnică.

Spre dimineață, când evacuarea batalionului de pe istm era în curs și primele sale subunități se aflau de partea cealaltă a Mării Putrede, și-a făcut apariția și unitatea de sacrificiu intactă,

raportând că se desprinsese fără dificultăți de inamic și părăsise nestingherită poziția.

Cu un mijloc atât de vetust ca bacul de care vorbeam, trecerea a durat destul de mult. Pe durata traversării, toate măsurile de siguranță se reduceau la două posturi, ambele de tăria unui pluton de pușcași, întărite cu două cuiburi de mitraliere din care una avea și misiune antiaeriană. Numai printr-un noroc batalionul a fost scutit de surprize, însă norocul n-a avut viață lungă.

Pe lângă debarcader se foiau câteva femei și câțiva copii, chipurile pentru tranzacții negustorești: vindeau semințe de floarea-soarelui și scovergi cu varză pe țigări, săpun sau articole de îmbrăcăminte. Un sergent dintr-o unitate de poliție povestea că, în ziua precedentă, o formație germană în trecere pe acolo descoperise într-o pivniță, camuflat sub o grămadă de bolovani, un post emițător de radio și o femeie care tocmai transmitea știri despre mișcările de trupe româno-germane. Într-un sector cu o importanță atât de redusă pentru front, cine ar fi bănuit existența acestui releu de spionaj? Sub o înfățișare nevinovată, copleșite și chinuite de lipsuri, femeile se dedau îndeletnicirilor celor mai obișnuite. Puteau fi văzute nu numai în imediata apropiere a frontului, ci și pe linia de luptă și, dacă se ofereau învingătorilor, nu toate o făceau din viciu (cum credeau unii) sau interesate de obținerea unor obiecte de valoare. Neîndoielnic, existau femei cu sarcini precise de a culege informații, care nu se dau în lături de la nici un mijloc pentru a-și atinge scopurile. În Basarabia eliberată de armata română în 1941, localnicii povesteau cum, în trecerea lor prin sate, unitățile sovietice organizau case de toleranță pentru ostași, convingând femeile că este o datorie patriotică să mențină moralul bărbaților în lupta cu fasciștii. Dar când femeile se dăruiesc inamicului ca să culeagă informații, care mai apoi sunt transmise prin relee posturilor de emisiune ascunse prin păduri și locuri părăsite (câteodată chiar sub nasul ocupanților), și de

acolo comunicate „pământului mare" (nume sub care era cunoscut de populație teritoriul neinvadat), acest fel de prostituare a femeii sovietice se cheamă în limbajul comunist „înalt patriotism". Nu se poate tăgădui că un rol de seamă în câștigarea războiului de către sovietici l-au avut femeile, și nu numai cele îmbrăcate în uniforme militare, luptând alături de bărbați, ci mai ales cele dezbrăcate, din spatele fronturilor de luptă, ceea ce demonstrează (dacă mai era nevoie) și această concepție din arsenalul inepuizabil de mijloace cu ajutorul cărora comunismul vrea să stăpânească lumea.

Nu erau prea mulți însă cei care se lăsau antrenați de „farmecul slav". Marea majoritate a ostașilor români erau conștienți că duc un război drept, pentru recâștigarea teritoriului smuls cu forța din trupul țării, și, dacă lupta lor nu s-a oprit la Nistru, este treaba istoricilor de bună-credință să stabilească vini. Noi am spune că era imposibil să se oprească acolo nu pentru că românii ar fi dorit să cunoască Stalingradul sau Caucazul, ci pentru că inamicul nu fusese învins, chiar dacă fusese izgonit din Basarabia. Războiul însă nu era mai puțin drept, ca orice război fără de care un popor nu-și poate recupera ceea ce îi aparține de drept și de fapt. Iar descoperirea spionilor era treaba unităților polițienești. În dicționarul limbii noastre figura, desigur, termenul „vigilență", care a căpătat o circulație exagerată abia după instaurarea puterii comuniste; în România antebelică acest cuvânt trecea nebăgat în seamă, fiind foarte puțin folosit, pentru că relațiile dintre oameni se bazau pe încredere.

Aventuri sentimentale căutau poate unii învârtiți, la adăpost de primejdii. Iar dacă e vorba de nemți, despre ei s-au spus atât de multe lucruri adevărate, dar și neadevărate, că un rechizitoriu în plus n-ar aduce nimic nou, cel puțin atâta vreme cât cerneala consumată la Nürnberg[1] și în tomurile miilor de scribi

1. Referire la procesul de la Nürnberg (1945–1949), unde au fost judecați și condamnați câțiva dintre cei mai importanți lideri ai Germaniei naziste.

de pretutindeni nu s-a uscat încă. După mai mult de patru decenii, nici o laudă nu-i mai poate folosi ostaşului român participant la războiul antisovietic. El a murit sau stă cu un picior şi jumătate în groapă. Însă de o virtute a lui se poate vorbi, şi ea n-a încetat de a fi o mustrare pentru atâtea spirite deşuchiate ale României socialiste: alături de fişa de identitate pe care o purta obligatoriu asupră-i, la gâtul lui atârna o cruciuliţă care-i amintea că e creştin, pusă acolo de o mână de mamă ori de una de soţie sau logodnică. Dimineaţa şi seara, înaintea luptelor sau la sfârşitul lor, omul îngâna o rugă scurtă şi fierbinte şi săruta crucea cu gândul la femeia şi copiii lui, ori la părinţi dacă nu avea pe altcineva. Şi simţea atunci coborându-i-se în suflet o linişte, o împăcare şi un sprijin venind dinspre hotarul unde viaţa se întâlneşte cu moartea. Adesea, locotenentul Olt fusese martor la aceste ritualuri. Fără a fi el însuşi un credincios în înţelesul obişnuit al cuvântului, se simţea adânc impresionat văzând chipurile transfigurate ale oamenilor. Fără să fii însufleţit tu însuţi de credinţă, o poţi înţelege la alţii dacă în propria-ţi fiinţă bate o inimă omenească. Ateiştii de pe statele de salarii ale partidelor comuniste, poate şi cei care nu cred cu adevărat în existenţa unui spirit nevăzut – numiţi-l Dumnezeu – pot debita în gura mare teoriile lor. Pot fi anoşti, vulgari, stupizi, cine-i poate opri să declare că religiile sunt opiul poporelor? Dar vrem la rândul nostru să spunem că toată ştiinţa secolului, luată la un loc, nu poate da omului, la răscrucile sale de drum şi în nenorocirile care-l urmăresc, atâta satisfacţie şi atâta mângâiere ca o rugăciune făcută din adâncul inimii.

Reducerea la tăcere a postului de emisie sovietic uşurase evacuarea ultimului militar de pe istm. Personalul navigant al bacului lucra fără întrerupere. Oboseala îi făcea pe oameni să acţioneze ca nişte automate, însă nimeni nu ceda, stresul nu depăşise limita de rezistenţă a oamenilor, totuşi se impunea nevoia eliberării de sub încordare înainte ca unitatea militară să devină o turmă. Acţionând sub imperativul instinctului de

conservare, gândirea fiecăruia își urma neabătută firul logic și sensibilitatea reușise să-și păstreze într-o măsură prospețimea. Primejdia putea surveni în zilele următoare, când epuizarea fizică nu va întârzia să se producă. Atunci resorturile sufletești amorțesc sau se prăbușesc, și omul se cufundă în metafizic. Afurisită situație. Nu există ceva mai lipsit de șansă ca lupta împotriva somnului. Pentru o trupă în retragere, somnul înseamnă moarte. Cât timp îi mai poate ține trezi pe oamenii noștri instinctul de conservare?

O întâmplare fără legătură directă cu subiectul ce-l preocupă pe locotenent în acele momente îi răsare deodată în amintire. O stare, o tulburare a conștiinței, de asemenea consecința unui stres prin care trecuse cu doi ani în urmă. Venit de pe front din prima parte a companiei, nu se bucurase decât pentru scurtă vreme de lăsarea la vatră. Un nou ordin de mobilizare îl purta spre un oraș din Ardeal pentru instruirea ultimului contingent de recruți. Singurul hotel din oraș era ocupat până la ultimul loc, și birjarul cu care colinda străzile în căutarea unei gazde l-a depus în cele din urmă în fața unei locuințe străvechi. Sub acoperișul deteriorat al casei îl întâmpinase un om în vârstă, poftindu-l cu o mătanie lungă să-i treacă pragul, în timp ce o bătrână așternea patul într-o cameră în care, după toate semnele, nu locuise nimeni de vreme îndelungată. L-a învăluit un iz de umezeală stătută, neprimitoare, de mucegai și fermentație. Era prea obosit ca să ia seama și la alte cusururi și, chiar dacă ar fi renunțat la o cazare atât de necorespunzătoare, era prea târziu: după ce îi coborâse geamantanul, birjarul își luase tălpășița. „Fie ce-o fi, și-a zis ofițerul, sper să trag un pui de somn și aici, cu toate că aș fi preferat o mână de fân și o pătură, sub cerul liber, chiar și într-o tranșee." Astfel că, după urarea gazdei pentru o noapte bună, s-a întins în pat spunându-și ușurat, ca bunicul lui Victor Ion Popa: „Meritatu-mi-am hodina, Doamne!" Dar somnul refuza să vină. A deschis din nou ochii și a aprins lumina, urmărind stropii care picurau

încet și moale pe pereți, ca ultimele picături de sânge dintr-o rană mortală. Și multă vreme nu i-a mai putut apoi închide. A adormit într-un târziu, fără să-și dea seama, cum se întâmplă de obicei. Nu știe cât a dormit, dar când s-a trezit nu și-a putut aminti ce a visat, un vis înfricoșător probabil, fiindcă simțea un fior de groază, era ud de transpirație și incapabil să facă cea mai mică mișcare. Perfect conștient, nu putea să miște nici un deget, oricât se încorda. N-a putut aprecia nici după aceea cât a durat starea de catalepsie. I se părea că o gheară de oțel îl imobilizează, deși respira normal și creierul își păstrase întreaga luciditate. Sforțările disperate de a se smulge din strânsoarea menghinei au reușit abia la ivirea zorilor, când, scăldat în sudoare, și-a putut mișca picioarele și apoi, puțin câte puțin, și mâinile.

O explicație a ciudatei stări prin care trecuse nu s-a găsit în tratatele de medicină consultate. Nici unul nu răspundea la întrebarea dacă momentul cataleptic fusese consecința unui coșmar, ca în tribulațiile frenetice, maladive, descrise de Villon sau de un Poe, ori era vorba de ceva cu totul accidental, poate manifestarea unei boli pe cale să se declare. Consultarea unui medic l-a satisfăcut tot așa de puțin. Până atunci nu cunoscuse boli care să-i producă neliniști, iar ereditatea nu ridica nici ea semne de întrebare. Apoi era tânăr, viguros și prima parte a campaniei (luptele până la Odesa) o suportase ușor, sau așa i se părea lui. Era încredințat că atmosfera de cavou din casa evreului putea fi o cauză a zguduirii pe care o cunoscuse. Însă firea-i înclinată spre introspecție, predispusă a descoperi în fiecare fapt o cauză ascunsă, îl îndemna să vadă aici un avertisment al destinului.

Când evacuarea de pe istm a luat sfârșit, batalionul s-a încolonat, reluându-și marșul spre vest. Bacul a fost scufundat de pontonierii germani, care au depășit apoi coloana pe motocicletele lor, pierzându-se într-un nor de praf spre aceeași desti-

nație: aeroportul Karasubazar[1]. De la un timp, vârful coloanei a atins marginea unui sat; un râu limpede, lat de patru-cinci metri, îi scălda liziera, purtându-și apele spre Marea Putredă.

— Trebuie să ne oprim aici cât să înghițim o gură de cafea fierbinte, a propus un comandant de companie.

Ideea era binevenită, însă maiorul care călătorise tot timpul într-o căruță nu se simțea obosit ca toți ceilalți, decât în măsura în care te poate obosi o căruță când ești deprins cu mijloace mai avansate de locomoție. Deci nu era de acord cu nici o oprire.

— Am pierdut prea mult timp cu traversarea. De ce nu le-ați dat cafeaua la debarcader?

— Pentru că n-o puteam pregăti cu apă de mare, s-a sumețit căpitanul. Iar rezerva de apă potabilă am folosit-o pentru băut.

Propunerea a fost acceptată până la urmă, și comandantul de batalion a acordat un popas de o oră, care s-a prelungit la mai mult de două, cu toată graba depusă. Oamenii și-au răcorit picioarele în apa rece și cu marmitele s-a cărat apă de la o fântână apropiată, primind fiecare câte o porție bună de cafea fierbinte, care a avut darul să restabilească o oarecare bună dispoziție. Câțiva mai aveau puterea chiar să glumească. Era, nu-i vorbă, mai mult un haz de necaz, dar, oricum, venea la timp. După tăcerea prelungită în care numai zgomotul picioarelor târșite arăta că trece o masă de oameni, o glumă aducea reconfortare, făcea să renască speranța.

Au pornit din nou la drum, ceva mai înviorați. Însă abia ieșiți din sat s-au oprit din nou. Ce se mai întâmplase? Pentru cei mai puțini rezistenți la oboseală, oprirea era un prilej bine-venit de a mai fura câteva momente de odihnă și, fără să mai aștepte încuviințarea comandanților, se tolăniră pe marginea drumului. Pe parcurs aruncară prin tufișuri, rând pe rând, măști de gaze, unii chiar și o parte din conținutul ranițelor. Lopețile individuale zburaseră primele. Numai sacii de merinde puteau fi văzuți

1. Acum Bilohirsk sau Belogorsk, în Crimeea, aproape de râul numit Buiuk Karasu.

la fiecare, ca și bidoanele. La arme și numărul reglementar de cartușe nu renunțase încă nimeni. (Dimpotrivă, mulți dispuneau și de câteva grenade.) Într-un cuvânt, batalionul nu semăna chiar cu o unitate intrată în descompunere, ci numai obosită și puțin demoralizată, dar transformarea ei într-o gloată n-ar fi întârziat, fără îndoială, dacă între timp nu intervenea ceva care să le schimbe starea de spirit și să le redea speranța.

Locotenentul Olt mai avusese prilejul – înainte de începerea războiului antisovietic – să cunoască proporțiile pe care le lua deruta unei mulțimi pe care nu o mai interesează încotro merge, unde va ajunge și ce-o așteaptă la capătul drumului. Cunoscuse ceva din exodul populației românești din Basarabia după violarea frontierelor de către sovietici în 1940[1], și mai apoi în 1944, sau pribegia ardelenilor în urma odiosului dictat de la Viena[2], ceva mai înainte băjenirea polonezilor în România[3], când pe toate canalele de radio ale globului se transmitea vehementul discurs al lui Hitler: *„Ich habe mit daher nun entschlossen, mit Polen in der gleichen Sprache zu reden, die Polen seit Monaten uns gegenüber anwendet"*[4].

Toate acestea și multe alte fapte pe care le cunoscuse accentuaseră predispoziția rezervistului spre calamități, oricât se

1. Aluzie la anexarea Basarabiei, nordului Bucovinei și ținutului Herța după ultimatumul sovietic din iunie 1940 și apoi integrarea acestora în imperiul sovietic după înfrângerea României în 1944.

2. Dictatul de la Viena, cum este numit de istoriografia românească, a fost acordul încheiat pe 30 august 1940, prin care România a cedat o mare parte din Transilvania de nord-vest în favoarea Ungariei horthyste. Arbitrajul a fost încheiat sub patronajul Germaniei naziste și Italiei fasciste în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

3. Autoritățile și numeroși civili polonezi s-au refugiat în România după ce Polonia a fost atacată de Germania și apoi de URSS în septembrie 1939.

4. „Am decis să le vorbesc polonezilor în aceeași limbă pe care Polonia o folosește de luni de zile."

străduia să nu vadă numai partea întunecată a lucrurilor. „Batalionul, încerca el să se convingă, se afla într-o situație gravă, era o retragere penibilă, dar încă se mai putea ieși din ea dacă... dacă ce? Ei bine dacă nu era prea târziu."

Oprirea neașteptată a batalionului avea următoarea explicație. Ofițerul care comanda compania din capul coloanei parlamenta prin tălmaci cu un civil îmbrăcat de sus și până jos în negru, un om între două vârste care indica bifurcația din dreapta ca pe cea mai scurtă până la aeroport, oferindu-se să conducă el însuși batalionul până acolo.

— De unde știi că vrem să ajungem la aeroport? a fost întrebat.

— Păi, unde ați putea merge în altă parte? a zâmbit ambiguu civilul, cercetând armamentul greu, mitralierele și două *brandt*-uri[1] de 37 mm transportate în căruțe. Dacă n-aveți însoțitor, lesne vă puteți rătăci, că până la aeroport mai sunt și alte bifurcații.

Capabil de decizii numai în birou, comandantul batalionului tăcea. Tăcerea era nu numai dăunătoare pentru moralul trupei, era periculoasă și pentru că întârzia marșul.

— La ce ne folosește o călăuză atât de suspectă? a obiectat unul din ofițeri după ce localnicul fusese pus sub pază. Sunt de părere să-l luăm prizonier și să ne continuăm marșul într-un ritm mai viu. În mod sigur avem de-a face cu un partizan, poate fi identificat și după costumul negru pe care-l poartă, despre care divizia ne-a făcut atenți că este îmbrăcămintea distinctivă a partizanilor. Și pontonierii nemți de la bac ne-au confirmat. Dar mai bine scoateți harta, o să ne lămurim numaidecât.

— N-am nici o hartă, a izbucnit deodată maiorul. Toate planurile directoare ale sectoarelor din zonă sunt vechi, din celălalt război mondial, poate chiar mai vechi. Unde pe atunci erau bălți, după mai mult de un sfert de veac este uscat, terenul a fost redat agriculturii, mai ales smârcurile din Sivaș, din

1. Mortier produs sub licență Brandt.

nordul Crimeii, pe unde s-au infiltrat sovieticii. Comandamentul ne-a repartizat pentru apărare niște sectoare fără o prealabilă recunoaștere a terenului. Dar dacă pentru aceste regiuni am avut de bine, de rău câteva hărți, așa depășite cum erau, pentru regiunea în care ne mișcăm acum n-am nici o hartă. Dacă aveam, nu recurgeam la călăuză.

Ofițerii s-au privit dezorientați.

— Și atunci?

Maiorul a ridicat din umeri.

— Trebuia să vă sfătuiți cu noi, erau lucruri care ne priveau pe toți fiind vorba de viața noastră, a tuturor, a obiectat aspru un căpitan. Poate n-am fi ajuns aici dacă știam din vreme lucrurile acestea.

Apoi au început să curgă propunerile. Bunăoară, cineva susținea ca batalionul să se disperseze, deoarece este evident că a căzut într-o ambuscadă, însă ideea a fost întâmpinată cu proteste. Alții cereau continuarea înaintării, dar cu intervale mai mari între companii și cu măsuri de siguranță întărite, nu ca până aici, când se lăsa impresia că execută un marș ca în vreme de pace. S-au mai emis și alte păreri. Iminența primejdiei nu schimba însă atitudinea celui de la care se aștepta o decizie. Maiorul rămânea impasibil, incapabil de o reacție. Ofițerii începeau să înțeleagă, abia acum, că ceea ce avea să-i piardă era mândria stupidă a militarului care manifestă pentru părerea subordonaților săi și pentru sensibilitatea lor mai puțină înțelegere decât pentru regulamentele militare și consideră sub demnitatea lui de comandant să se sfătuiască cu cei inferiori în grad. Pentru el aceasta însemna pierderea autorității.

În viața fiecăruia dintre noi, unele fapte, vorbe sau simple gesturi care au loc în momente decisive rămân întipărite în memorie de parcă s-ar fi petrecut ieri, și nu cu zeci de ani în urmă. Rezervistul își amintește că a răcnit ca un apucat:

— Și acum ce așteptăm? Să ne ia rușii ca din oală? De ce nu ne continuăm imediat drumul?

N-a mai avut însă timp să primească un răspuns, deși după privirea furioasă pe care i-a aruncat-o maiorul a bănuit că-i pregătise unul zdrobitor (obișnuita amenințare cu o curte marțială care, la ora aceasta, probabil că se pregătea de îmbarcare pentru Constanța). În jur au început să cadă primele proiectile de *brandt*, semn că de undeva inamicul le urmărise mișcarea. Coloana de marș a batalionului s-a împrăștiat, grăbită să ocupe un dispozitiv de luptă, dar manevra nu se putea executa cât ai bate din palme, fiindcă nimeni nu prevăzuse ce avea să se întâmple. Pe un spațiu destul de redus se îngrămădise un mare număr de oameni, care încerca să se îngroape la pământ, și a reușit mulțumită unui teren accidentat, iar cât privește căruțele, ele s-au adăpostit sub un pâlc de copaci. „Să fie acesta sfârșitul?" se întreba rezervistul privind fețele ostașilor care nu erau mai agitate ca de obicei, exprimând la câțiva frica, frica biologică. În locul apariției și somnolenței, el prefera revolta, dar n-o descoperea în ochii lor. „Mârlanii" aceștia, cum le spuneau ofițerii în garnizoanele de pace, „țoapele" intuiseră înaintea lui cum stau lucrurile. Cu simțul lor ancestral, știau de mult că nu mai exista nici o speranță, că legăturile sunt tăiate, că în zadar G-ul cu care era dotat batalionul arunca semnale disperate în eter:

— Alo, Stejarul! Vorbește Ramura! Vorbește Ramura! Alo... mă auzi, Stejarule?

Dar Stejarul asurzise de-a binelea. În schimb, o voce gâfâită și isterică de la vreun post mobil de front sovietic lansa apeluri către „prălietarii" din toate țările să se unească împotriva cotropitorilor fasciști. Legătura tainică, firul nevăzut care-i leagă de natura-mamă, îi avertizase pe țăranii aceștia că sunt sacrificați. O parte dintr-înșii erau contingente vechi, luptau de mult timp pe front. Tineretul din batalioanele de marș trimise pentru împrospătare era fără experiență, slab instruit de către ofițeri care, ei înșiși, nu văzuseră frontul, cu un moral scăzut, niște bieți oameni îngroziți de moarte și pierind în primele lupte.

Toată nădejdea rămânea în cei mai vârstnici, unii cu câte doi ani neîntrerupți de front. Își tratau rănile mai ușoare la spitalele de campanie din imediata apropiere a frontului, iar pentru răni mai grele erau evacuați în țară, dar după un timp te trezeai cu unii din ei înapoi. Sub ploi torențiale sau pe gerul cel mai aspru, se adăposteau sub o foaie de cort, deși depozitele marilor unități gemeau de cojoace, căciuli și pâslari. Tăcuți, abia dacă aruncau când și când câte o vorbă aparent fără noimă despre viață și soartă, vorbe scoase din filozofia fatalistă a poporului. Și, în timp ce ei pierdeau deseori rândul la concediu din cauza defecțiunilor ivite la tot pasul pe front, ofițerii activi (mai ales cei superiori) se cramponau de „stagiul" de șase luni. Cu ironia amară a țăranului român, obișnuit de veacuri cu nedreptatea, cu învârtelile și abuzul, auzeai pe câte unul, când plecarea lotului de permisionari era amânată din pricina golurilor de efectiv:

— Mă, fraților, ce ar fi să ne cerem ofițeri sovietici? Luăm câte-o hazeaică[1] de pe aici, că pute pământul de ele și toate duc lipsă de bărbat, și ce-o să fie? Ale noastre și-or găsi și ele pe alții, dacă nu și-or fi găsit deja, și toată lumea o să fie mulțumită.

Dar în timp ce-și ascundeau necazul sub zeflemele, le zăreai privirea umbrită de amintirea satului ascuns sub frunzișul bogat al pomilor, de imaginea căsuței ridicate cu propriile mâini, care adăpostea tot ce aveau mai scump pe lume; și așteptau următorul termen pentru plecarea în permisie.

Așa cum arătau acum însă, nu-i mai văzuse niciodată locotenentul Olt. Nu-i mai recunoștea. Răspundeau cuviincios, ca de obicei, dar în silă. Țineau privirile plecate fixând pământul, pământul cu care e înfrățit orice neam de plugari, poate sperând, ca Anteu, să găsească în el puterea de a înfrunta loviturile sorții. Dar n-o găseau. Nu era pământul lor, ca cel de până la Nistru. A țipat atunci la dânșii, le-a aruncat cuvinte grele. Oamenii

1. Muiere.

tăceau. A simțit deodată o apăsare ușoară pe umăr și a auzit vocea domoală a lui Rozmarin:

— Dom' lent, eu aș zice să ocupăm poziții în viroaga din spate, mă tem că ăștia o să ne fărâme toate mitralierele.

Au amplasat mitralierele aflate în rezervă în niște mâncături de pământ galben care deschideau o viroagă: restul mitralierelor acționau în sprijinul primelor două companii. Cercetând viroaga în care creșteau tufe pipernicite, au observat că ea urca adâncindu-se, dar până unde? Ghemuit alături de locotenent, Roca, plutonierul companiei, un moț cu ochi jucăuși de veveriță, s-a oferit să investigheze viroaga – singura ipoteză probabilă de sustragere de sub observația inamicului.

— Du-te, dar nu întârzia mai mult de o jumătate de oră. E prea destul ca să-ți faci o părere dacă o putem sau nu folosi.

Loviturile cădeau acum tot mai aproape. S-a întors Roca destul de repede, aducând informații: pe viroagă s-ar fi putut strecura un grup nu prea mare, dar în nici un caz căruțe, fiindcă valea era mică, râpoasă, plină de bolovani și în unele locuri trebuia să te cațări ca într-o ascensiune montană.

— Dar un grup, poate chiar un pluton, ar putea să încerce, a mai adăugat Roca, dând cuvintelor un anume înțeles.

— M-am gândit la posibilitatea asta, a replicat locotenentul. Însă... cum putem să-i lăsăm pe ceilalți în voia soartei? N-avem dreptul s-o facem. Nu, singura soluție este ca batalionul să-și continue înaintarea. Cu armamentul de care dispunem, putem da peste cap cu ușurință un post de luptă așa de anemic cum pare acesta din fața noastră.

— Dar dincolo de el, dom'le locotenent, știm noi ce ne așteaptă?

Între timp, comandanții de companie fuseseră din nou chemați la ordin. Propunerile lor treceau pe la urechile comandantului, fără să-l scuture din toropeală. Poate nici nu le auzea. Când a renunțat, în sfârșit, la tăcere, a irupt brusc:

— Nu mai înaintăm. Rămânem pe loc. Dacă atacăm, pierdem oameni. De ce să-i omorâm degeaba? Soarta noastră e pecetluită. Ne predăm. Partizanul, sau ce-o fi el, pe care l-ați văzut cu toții, m-a asigurat că vom fi bine tratați în cazul că depunem armele fără luptă. El intermediază predarea.

— Așadar e partizan. Și când s-a întâmplat asta?

— Cu puțin mai înainte. De aceea v-am chemat.

— Hotărârea ați luat-o înainte de a cere părerea noastră, fiindcă aici nu este cazul să ne supunem orbește ordinelor. Atunci de ce ne-ați mai chemat? Ca să ne puneți în fața faptului împlinit? a ripostat locotenentul Condeieru.

— Și apoi, a intervenit altul, noi n-am tras un singur foc spre a ne face o idee asupra forței inamicului din față.

— Dacă din spirit umanitar, a zis și locotenentul Olt, vreți să salvați viețile ostașilor de sub comanda dumneavoastră, pentru a le preda mai pe urmă în lagărele sovietice, nu văd de ce ar trebui să vă mulțumim. Fiindcă e vorba de viața fiecăruia dintre noi, trebuia consultată și trupa; să vedem dacă și ostașii sunt de acord cu hotărârea dumneavoastră. În ce mă privește, din clipa asta sunt liber să acționez pe cont propriu.

Majoritatea ofițerilor (se adunaseră și comandanții de plutoane) păreau indiferenți, unii nici nu deschiseseră gura.

— Ar trebui să vă spuneți și dumneavoastră părerea, domnilor ofițeri, s-a auzit glasul locotenentului Condeieru. Oamenii ce zic? I-ați întrebat?

Nu-i întrebaseră, dar știau că sunt obosiți, bănuiau tratamentul ce-i așteaptă în lagărele de prizonieri, însă... altă cale nu este.

— Și dumneata ce intenționezi să faci? a fost întrebat locotenentul Olt.

— Nu mi-am făcut până acum un plan, fiindcă tot credeam că domnul maior va hotărî până la urmă să ne continuăm marșul luptând; dar acuma, dacă mă gândesc bine, nu-mi rămâne decât viroaga care (este o părere a mea) nu poate merge

decât în direcția aeroportului. Nu știu cât timp mă va acoperi de vederea inamicului, dar, dacă la un moment dat se termină, am să ocolesc șoselele și așezările și, socotesc eu, este exclus să nu întâlnesc în drum unități răzlețite și, cu un pic de noroc, chiar aeroportul.

— Nu poate ieși nimic din aventura dumitale, l-a avertizat un căpitan venit și el de curând în unitate pentru stagiul de front, ba s-ar putea chiar ca grupurile răzlețe să nu se bucure de statutul prizonierilor de război.

— Toate sunt cu putință, a admis rezervistul, dar vreau să am cel puțin satisfacția că am încercat tot ce e dator să încerce omul într-o situație ca asta. Cu oamenii care vor consimți să mă însoțească am să ajung cu orice preț la aeroport. Iar dacă nimeni n-o vrea să riște, plec și singur. Ce-o fi, o fi.

Proiectilele cădeau acum și mai dese, fără să facă victime. Se vedea bine că trăgătorii erau niște amatori, poate partizani care puseseră mâna, cine știe cum, pe două aruncătoare, evident germane, și se îndărătniceau să le consume muniția, sau poate că trăgătorii înșiși erau nemți capturați, forțați să tragă sub amenințarea pistolului. De la români nu pornise nici un foc.

Soarele se ridicase acum deasupra capului. Mitralieriștii așteptau tăcuți întoarcerea locotenentului Olt, și, când acesta le-a reprodus discuția ce avusese loc, n-a surprins nici o tresărire pe fețele lor.

— Vreau să vă întreb, a vorbit ofițerul, dacă cineva din voi e hotărât să plece cu mine. Să nu vă amăgiți că e o treabă ușoară și va sfârși neapărat cu bine. Suntem la fel de obosiți. Armamentul și muniția pe care trebuie să le luăm cu noi vor fi distribuite în mod egal pe fiecare. La mitraliere renunțăm, bineînțeles, dacă aveți ceva obiecte indispensabile la căruță, dispuneți de zece minute ca să le luați. Și acum aș vrea să-i văd pe cei hotărâți să mă însoțească.

Primul s-a pronunțat Rozmarin, un moldovean îndesat și tuciuriu din Covurlui:

— De ce să nu încercăm? Parcă atunci când am plecat pe front nu s-a gândit fiecare că ar putea să-și lase pielea pe aici? C-o las aici, ori în altă parte, cum mi-o fi scris.

Fără a scoate un cuvânt, plutonierul Roca a ridicat și el două degete în sus. Ca la școală, i-a trecut prin minte rezervistului, și pentru prima oară în aceste zile fața i s-a destins într-un zâmbet.

— Merg și eu cu dumneavoastră și Dumnezeu să ne ajute, s-a urnit greu, de lângă o mitralieră, sergentul Răzmeriță, tată a patru copii.

S-au mai ridicat și alte mâini: Rateș, Presură, Păiuș, Baciu, Mohor, Miruță, Talabă și Tiriachiu, în total doisprezece. În timp ce se pregăteau de plecare, pe locotenent îl încercau sentimente contradictorii. Avea oare o garanție cât de neînsemnată că acțiunea va reuși? Dar zarurile fusese aruncate. S-a adresat celor rămași:

— Greu îmi vine să ne despărțim, jur că nu vă mint; doi ani de front laolaltă trebuiau să ne lege pentru toată viața la bine și la rău, dar ideea că aș ajunge într-un lagăr de prizonieri mă înnebunește. Rămâneți cu bine.

— Să v-ajute Dumnezeu, s-au auzit în șoaptă câteva voci.

— Doamne-ajută! a rostit ofițerul și ceilalți au repetat ca un ecou: „Doamne-ajută", apoi au pornit-o pe viroagă în sus.

Amintirile pe care locotenentul Olt, bătrânul de azi, le retrăiește cu intensitatea nemicșorată de trecerea celor peste patru decenii, sunt tulburătoare. A așteptat prea mult ca să dea grai acestor întâmplări, căci 40 de ani înseamnă o viață de om, și totuși cenușa în care răscolește acum este încă fierbinte. Pe de altă parte, chiar dacă le-ar fi dezgropat la timp, cum ar fi putut fi tipărite într-o țară în care sunt un subiect tabú?

Au mers astfel, înaintând prin viroagă, fără să țină socoteala orelor și fără să întâlnească vreo ființă omenească. Era o zi de 13 aprilie. Urcau fără oprire, uneori cățărându-se, alteori coborând pante bolovănoase, nemaigăsind în ei puterea să glumească,

rareori schimbând câte o vorbă. Stropii de sudoare le picurau în ochi orbindu-i, iar mâinile cu pielea jupuită arătau jalnic. Dè la un timp, viroaga s-a sfârșit, însă în jur terenul era presărat cu tufe și arbuști. S-au oprit o singură dată să fumeze o țigară, majoritatea erau fumători, însă țigările n-aveau nici un gust. Au reluat marșul înainte de a le termina. S-au oprit în vârful unui deal, de unde se deschidea o panoramă pitorească. Bolovani ca niște stânci acopereau locul, iar la poalele dealului se vedea șerpuind un drum ca o panglică albă. Mai târziu am înțeles că era șoseaua care, venind dinspre Perekop, mergea spre Kerci, și chiar în punctul unde se aflau se ramifica o arteră ducând la Simferopol. Acolo unde drumul era ascuns vederii din cauza contorsiunii terenului, se zărea un sat îngropat într-un pâlc de copaci, iar ceva mai încolo, la mai puțin de un kilometru spre sud, putea fi văzută ca în palmă o pistă netedă și niște hangare: aeroportul pe care-l căutau. Pe când se sfătuiau cum ar putea coborî dealul, fiindcă părea drept ca un perete, dintr-un tufiș a apărut un ins în uniforma *feldgrau*[1] a armatei germane.

— De unde a mai ieșit și *fritz*-ul ăsta? a mormăit unul din grup și i-a făcut semn să se apropie, întinzând spre el pistolul.

Dar neamțul, fără să arate că gestul l-a impresionat, a aruncat pistolul lui mitralieră și a explicat că e agent de transmisiune și vine de la Kerci, unde unitatea lui a fost copleșită de forțe inamice superioare. Ducea un mesaj la comandamentul german aflat în zona Karasubazar și a cerut permisiunea să se atașeze grupului de români, deoarece motocicleta i s-a defectat și a renunțat la ea.

— Ce facem noi cu ăsta, dom' locotenent? a întrebat Roca și, fără să aștepte răspuns, a continuat: să vedeți că o să ne poarte ghinion. Nu era destul că suntem într-o zi de treisprezece, acum grupul nostru numără și el treisprezece oameni.

Oamenii s-au înnegurat dintr-odată. E greu de luptat cu superstițiile.

---

1. *Feldgrau*, gri-verzui.

— Nu-i putem refuza cererea, a dat răspuns ofițerul, făcând un semn aprobativ *Feldwebel*-ului[1], un neamț scund, între două vârste, purtând ochelari, care părea, ca și românii, mort de oboseală. Au ocolit versantul pe la est și se pregăteau să depășească zona primejdioasă prin salturi, când...

Unii vor crede că povestitorul caută efecte de roman de aventuri, dar nu de puține ori, în viața de toate zilele, se petrec lucruri incredibile, surprinzătoare. Dinspre Perekop, drumul până atunci pustiu s-a umplut, ca sub semnul unei baghete magice, de o coloană nesfârșită de căruțe, chesoane de artilerie, călăreți care împânzeau câmpul și mulțime de pedeștri, o hoardă dezlănțuită care se scurgea ca o apă, ca un tăvălug. Degeaba încerca grupul de români să se convingă că ordia care venea spre dânșii nu este sovietică. Urmărind stupefiați scurgerea fără sfârșit a puhoiului, nici n-au luat seama la apropierea unei fete camuflate de bolovanii printre care păștea o capră cu ieduțul ei.

— Români? li s-a adresat ea. Românii buni, nemții *niet*.

Dar, văzând că nimeni nu-i dă nici o atenție, a dispărut repede și locotenentul a comandat trecerea șoselei în salturi. Până la șosea totul a mers bine, chiar și după ce șoseaua a fost depășită; însă pe când alergau cu ultimele resturi de energie spre aeroport, gâfâind și leoarcă de transpirație, în jurul grupului au început să țiuie gloanțele. Mai sprintenă, fata cu capra anunțase în sat existența lor. Dar primejdia cea mai mare nu părea să vină din sat, de la vreun partizan care dispunea de o armă, cât de la o coloană militară care apăruse dinspre Kerci, ceea ce – explica neamțul – însemna că unitatea lui fusese dată peste cap.

Terenul acoperit ascunsese o vreme mișcările grupului care se apropia în salturi scurte de aeroport. Când a atins însă marginea aeroportului, putea fi văzut din toate părțile. Un minut, oamenii s-au oprit să-și tragă sufletul în vederea efortului final,

1. *Feldwebel*, subofițer în armata germană, echivalentul unui plutonier.

apoi au făcut un ultim salt disperat. La nu mai mult de 150-200 de metri, un avion de transport românesc – ultimul – se pregătea de decolare. Oamenii agitau înnebuniți batistele, fluierau și alergau din toate puterile spre avionul care însemna pentru ei încoronarea sforțărilor supraomenești, salvarea, Patria. L-au văzut cum își lua zborul, în timp ce din partea opusă primele elemente ale armatei roșii trăgea în ei cu automatele. S-au lăsat să cadă la pământ: visul fusese prea frumos ca să fie și adevărat, cum spune un text idiot de muzică ușoară.

— Ei, fraților?! a zis ofițerul când și-a căpătat un pic respirația.

— Acum chiar că nu mai e nimic de făcut, a mormăit ca pentru sine caporalul Presură. Ia uitați-vă...

Priveau încremeniți la gloatele pestrițe care umpluseră aeroportul, zbierând și trăgând cu pistoalele ca la un veritabil atac *banzai*[1], în timp ce din sat câțiva civili le cădeau în spate.

— Să aruncăm armele, a decis Roca. Lăsați-mă pe mine să vorbesc, că sunt singurul care mă mai descurc în limba lor afurisită.

Nefericiții au ezitat o clipă, numai o clipă. Cel din urmă a aruncat-o locotenentul Olt sau poate i-a luat-o un camarad și a aruncat-o lângă celelalte.

Consummatum est!

Civilii au fost primii care au început să-i buzunărească. Voiau „trofee", adică aproape tot ce aveau prizonierii.

— Vă dăm pâine și mahorcă, spuneau ei, că pe astea tot vi le iau soldații.

O parte din obiectele personale au trecut astfel în buzunarele localnicilor, dar când operația care durase mai puțin decât îi trebuie unui gangster american să devalizeze un *safe* s-a terminat, au uitat și ei promisiunea. S-a apropiat în fuga mare și o grupă de soldați dornici de „suveniruri", sau poate cu intenții mult mai agresive, dar când a văzut că grupul prizonierilor era

1. Atac kamikaze.

cam numeros pentru o judecată *brevi manu*, le-a poruncit prizonierilor să se așeze pe un singur rând. Manifestau o ferocitate de fiare dezlănțuite la nivelul sângelui. Cel mai agresiv părea a fi un sergent cu ochii încrucișați, însă printre ei se zăreau și niște epoleți de maior. Și primele vorbe pe care cei treisprezece ghinioniști le-au auzit rostite în acea dulce idiomă în care se exprimase Stalin când contesta orice influență a Bisericii romano-catolice în lume, pe motiv că Papa de la Roma nu dispune nici măcar de o singură divizie, au fost acelea care mai apoi i-au făcut celebri de la Nistru până la Berlin și, după război, pe toate meridianele globului, punând definitiv și iremediabil pecetea pe civilizația sovietică și pe eroismul armatei roșii „eliberatoare":

— *Davai ceasî*![1]

1. Dă ceasu-ncoa'!

II

La porțile raiului

„Si Dieu n'existait pas, il faudrait l'inventer."[1]

Din întâmplare, neamțul se așezase în flancul drept al grupului și, auzind că deocamdată li se cer numai ceasurile, cu o mână a întins ceasul, iar cu cealaltă cotrobăia prin sacul de merinde din care a scos o sticlă cu apă, sorbind cu un oftat o înghițitură bună, ca după un efort ca acela pe care-l făcuse. Dar n-a mai apucat s-o pună la loc. Sticla i-a fost smulsă cu brutalitate din mână de către unul cu stele de ofițer, care l-a lovit cu ea în frunte. O șuviță de sânge a început să se prelingă pe tâmplele nenorocitului și capul i s-a aplecat într-o parte, în căutarea unui punct de sprijin pe care nu l-a găsit, fiindcă vecinul lui, înfiorat, se îndepărtase involuntar. Apoi, altul i-a trimis, înainte de a cădea la pământ, o rafală de automat în plină figură.

Toate simțurile i se concentraseră locotenentului Olt în văz. Privea sângele șiroind din țeasta sfărmată și ochii sticloși încărcați de roua morții rotindu-se în orbite, trupul care încă mai șovăia între încercarea de a-și menține poziția verticală și inevitabilitatea prăbușirii. Fără un geamăt, corpul s-a rostogolit la pământ.

— Așa vor pieri toți dușmanii Uniunii Sovietice, a decretat sentențios unul dintre asasini, satisfăcut de ușurința cu care trimisese *ad patres* un om lipsit de apărare. Și apoi, cu vocea pe

1. Dacă Dumnezeu n-ar exista, ar trebui inventat! (Citat din Voltaire, extras probabil din I. Berg, *Dicționar de cuvinte, expresii, citate celebre*, Ed. Științifică, București, 1969).

care conaționalii săi o folosesc în relațiile internaționale ori pe întuneric, la colțuri de stradă:

— Scoateți tot ce aveți la voi. Repede.

Însă n-a mai așteptat ca prizonierii, încremeniți de oroare, să execute ordinul. Ajutat și de ceilalți tovarăși ai săi, au început o percheziție minuțioasă și prizonierii au jertfit pe altarul umanismului sovietic, după ceasuri și verighete, brichetele, țigările, stilourile, lamele și mașinile de ras, până și batistele și prosoapele. Captura s-a mai îmbunătățit și cu un binoclu, două busole și tot ce mai putea constitui „trofeu de război", inclusiv hrana de rezervă.

— Așa... a mai zis, mulțumit de rezultat, ofițerul sovietic pe care unul dintre ostașii roșii îl numise „tovarășul maior". Acum să iasă în față ofițerii.

Printr-un act reflex, locotenentul Olt a fost gata să facă un pas înainte, deși îi trecuse fulgerător prin minte gândul că va împărtăși soarta neamțului, când a simțit o ușoară izbitură în șold, semn care l-a făcut să rămână pe loc, în timp ce plutonierul, în ruseasca lui stâlcită, explica sovieticilor că în grupul lor nu e nici un ofițer, că în afară de doi gradați, care și aceia lucraseră la birouri, restul oamenilor sunt simpli soldați care în viața civilă se ocupă cu agricultura și nu știu nici carte. O căutătură imperceptibilă, aruncată spre locul unde se pun de obicei gradele, l-a surprins pe ofițer: cineva i le scosese, dar când se întâmplase asta nu știa. Oricum, lipsa lor i-a reprimat brusc impulsul de a face pasul fatal, într-un cuvânt i-a salvat viața. Uniforma nu-l distingea de ceilalți din grup, pentru că un ordin din primele timpuri ale războiului obliga pe ofițerii inferiori să poarte efecte de trupă.

Cu toate acestea, sovieticul nu părea pe deplin convins de peroratia plutonierului Roca și a dat ordin prizonierilor să-și arate mâinile: era mijlocul suprem de identificare a ofițerilor. Dar n-a nimerit-o nici de data asta; mâinile tuturor prizonierilor erau în așa hal de murdărie, de bătături și de urme de

sânge, că nu se distingeau diferențe între ele. Numai existența binoclului ar fi putut da loc la noi bănuieli și, dacă varietatea „trofeelor" n-ar fi întrecut o astfel de bănuială, poate că cercetările ar mai fi durat. Hoarda era în același timp și foarte grăbită, așa că s-a depărtat într-un vacarm de țipete și chiuituri, lăsându-i pe români în seama civililor, după ce unul din ei primise o hârtiuță pe care era mâzgălită o adresă, locul unde trebuiau predați prizonierii.

Plecarea a avut loc imediat, și paznicul care-i escorta era tocmai individul de-i buzunărise primul. Acum își uitase promisiunea cu mahorca și pâinea, devenise brutal și încercările prizonierilor de a afla unde sunt duși nu primiseră nici un răspuns. După soare se vedea că trecuse de ora cinci când au pornit, la început în pas obișnuit; dar după un timp ritmul marșului a fost accelerat cu bruftuieli și lovituri cu patul armei. Mergeau pe marginea necarosabilă a șoselei, ca să nu împiedice circulația convoaielor militare, călcând peste hârtoape, amenințați cu pumnii și înjurați de liota grăbită să ajungă la Simferopol, în căruțe sau pe jos, călări sau pe biciclete. Marșul spre Berlin se desfășurase după același tipic, reminiscență de la popoarele migratoare, al căror *modus vivendi* marea Uniune Sovietică își făcea un punct de onoare să-l păstreze.

Câte o rafală de pistol automat zbura, chipurile în glumă, spre detașamentul captivilor care înțeleseseră că erau duși în direcția Perekop. Bravii ostași roșii se distrau.

La mai puțin de un kilometru de mers, grupul prizonierilor a fost ajuns din urmă de un călăreț. Era unul din ceata celor de care abia se despărțiseră și voia să afle cum funcționează unele brichete capturate. Îndeosebi una din ele, de o formă ieșită din comun (reprezenta un grup de walkirii), avea un secret de aprindere care provocase multă bătaie de cap învingătorilor, fără să reușească a-i pătrunde misterul. Era tocmai bricheta pe care locotenentul Olt o primise de la maiorul neamț.

După ce lucrurile s-au lămurit, călărețul s-a îndepărtat cu o înjurătură în chip de mulțumire.

Se înserase. Rar de tot cei din grup mai schimbau câte o vorbă. Conversația cerea efort și era inutilă. Abia într-un târziu, când tăcerea amenința să devină insuportabilă, Rozmarin, care mergea alături de ofițer, i-a șoptit:

— Dom' lent, eu v-am desfăcut tresele.

— Cum? Când? s-a trezit acesta din chinuitoarea lui visare. N-am simțit nimic.

— Eram pe deal, abia ne întâlnisem cu neamțul și ne pregăteam să coborâm. De atunci mi-a spus mie inima că am călcat cu stângul, că până atunci, zău, mai sperasem. Însă atunci puteam să jur că numărul treisprezece o să ne aducă nenoroc. Și așa a fost! Da' Dumnezeu e bun, uite că ne-a scăpat și o să ne mai scape și din altele.

Iar apoi, trăgând cu coada ochiului spre gardian:

— Luați astea. Știam eu că dumneavoastră o să vi le ia pe toate.

Și i-a vârât în buzunarul vestei câteva țigări.

Ajuns aici, povestitorul crede că este mai bine să-l lase pe rezervist să se adreseze direct cititorului, fără intermediul său. O astfel de comunicare are avantajul că personajul povestirii se face mai ușor înțeles.

Săptămâna în care am căzut prizonier a fost o săptămână a patimilor, nu numai pentru că se întâmplase să fie săptămâna dinaintea Paștilor, ci și pentru că atunci am cunoscut toată gama suferințelor și umilinței. Nici o clipă nu m-am gândit la hrană, și nici organismul nu i-a simțit nevoia. Mult mai târziu, natura și-a cerut drepturile ei și chiar atunci nevoia aparținea categoriei actului reflex. Aveam adică pentru un moment senzația foamei, dar ea dispărea destul de repede și câtva timp nu mai revenea. Era peste puterile mele să admit că omul este o ființă care se obișnuiește cu toate, cum scrie undeva Dostoievski.

Adâncimea crizei sufletești prin care treceam, tensiunea nervoasă care atinsese paroxismul îmi creau acea stare de spirit când te stăpânește pornirea nestăvilită să te izbești cu capul de pereți sau să te arunci asupra paznicilor ca să sfârșești pe loc. Viața devenise povară de nesuportat. Momentele acestea erau urmate de o depresie chinuitoare, care nu lăsa loc decât dorinței de a dormi, un somn din care să nu mă mai trezesc. Somnul ar fi fost o binefacere, mediul pentru sustragerea de sub orizontul solar și intrarea în metafizic (ca să mă exprim ca Blaga), însă somnul nu venea. În anii de captivitate care au urmat, am ajuns la concluzia că, spre a compensa numeroasele mizerii ale vieții, cerul ne-a dăruit două lucruri: speranța și somnul. Kant nu se gândea, completând pe Voltaire, că cea de-a treia binefacere a existenței omenești – râsul – era peste puterile ființei umane în anumite condițiuni sociale, cum ar fi (spre pildă) lagărul sovietic. Abia dacă, strângând din dinți până aproape să-i sfărâme, prizonierul reușea să-și reprime plânsul. Somnul trebuia să devină, așadar (în scopul supraviețuirii), suprema consolare și Cervantes la rându-i chema binecuvântarea cerului asupra celui ce-a născocit această „hrană care potolește foamea, apă care izgonește setea, foc ce îmblânzește frigul, frig ce domolește dogoarea...", această a doua emisferă a ființei noastre, somnul.

Suportam cu greu o ființă omenească în jurul meu sau, dacă exista, trebuia să tacă. O vorbă de încurajare îmi producea dureri organice, o întrebare oarecare îmi răvășea nervii. În zilele acelea trebuie să fi fost foarte aproape de ceea ce oamenii numesc demență și este de mirare cum am putut depăși șocul suprem. Ce a oprit adâncirea procesului de dezechilibru psihic a fost – fără îndoială – numai atenția plină de omenie a celor unsprezece camarazi ai mei. Atitudinea mea putea să-i îndepărteze, și totuși ei au păstrat o înțelegere și o căldură pe care nu știu dacă o meritam: fusesem uneori aspru, poate și nedrept. Gândul că acești oameni, tot așa de nefericiți ca și mine, mai găseau timp și putere să se ocupe de un bolnav mi-a redat puțin

câte puțin curajul de a înfrunta soarta. Dar testul mi-a dat primele complexe de inferioritate. Mă socotisem dintotdeauna un om tare. Pe front mă comportasem onorabil, n-am fost un fricos. În încercarea prin care treceam nu dovedisem însă nici pic de tărie. Arătasem nu lașitate, dar destulă slăbiciune. Ceilalți demonstraseră mai multă stăpânire de sine, o mai mare detașare față de durerea lor. Mi-am chemat în ajutor toată voința de care fusesem altă dată capabil și, cu vremea, am reușit să-mi recapăt pe de-a-ntregul echilibrul.

Târziu, am ajuns într-un „oraș", cum îl numea paznicul după terminologia locală care decretează drept oraș orice așezare cu o uliță pavată cu bolovani, dar numai în ziua următoare, pe lumină, am constatat că „orașul" fusese denumit astfel în virtutea unei legi care urmărea desființarea deosebirilor dintre așezările urbane și cele rurale. Dispunea de o stradă largă cu trei-patru construcții mai mari și un început de industrie locală, probabil o fabrică de cărămizi. Înaintea războiului, aici trebuie să fi fost un centru de raion. Acum se instalase un comandament militar în clădirea cea mai aspectuoasă, poate un comandament de divizie.

Dintr-o scurtă convorbire a paznicului nostru cu temnicerul care ne lua în primire, am înțeles că distanța parcursă de noi fusese de 25-26 kilometri. Am coborât câteva trepte într-un subsol, fost la vremea lui probabil beci, dar un beci care, între timp, își schimbase destinația. La lumina unui chibrit, am descoperit în mijlocul încăperii o grămadă de gunoi de grajd; pereții erau construiți din bolovani de râu: un fel de peșteră, însă ceea ce o deosebea de aceasta era lipsa de aer și un miros care ar fi pus pe fugă și un porc. Nu puteam întinde picioarele ca să evităm contactul cu bălegarul, dacă ne rezemam de pereți. La ce va fi folosit oare încăperea asta sordidă? Nu arăta nici ca un adăpost pentru animale, fiindcă cele cinci-șase trepte ar fi împiedicat coborâtul și urcatul lor.

La intrare am fost din nou perchiziționați, dar gardianul a rămas profund dezamăgit, am simțit-o după violența cu care a fost trântită ușa în urma noastră și zgomotul barei de fier care a căzut ca o piatră de mormânt. Eram singuri într-un întuneric pe care un ochi de geam, nu mai mare ca un cap de om și acoperit cu o crustă groasă de noroi uscat, aflat la nivelul solului, nu reușea câțuși de puțin să-l micșoreze. Ne-am ghemuit unul într-altul de-a lungul pereților, cu genunchii la gură. Mirosul iute de amoniac ne pătrundea în nări și ochii începeau să lăcrimeze. Ne recunoșteam numai după voce. Am stat așa vreme îndelungată, mi-ar fi cu neputință să apreciez cât anume, dar ce importanță mai avea timpul? Marasmul ne împiedica să adormim. Pluteam între vis și viață. Nimeni nu scotea o vorbă, nici chiar Rozmarin, cel mai vorbăreț dintre toți. De altfel... ce-ar fi putut spune? Numai câte un oftat și o tuse recalcitrantă mai tulburau liniștea. De afară pătrundeau până la noi zgomote: parcă se prăbușea câte ceva, se auzeau împușcături.

Miezul nopții trebuia să fi trecut de mult, când cheia s-a răsucit în lacătul cât o oală de la intrare, bara de fier a fost ridicată și în prag au apărut doi militari. Lumina lanternei primului a dat ocol încăperii. N-a părut impresionat de calitatea capturii... și-o fi spus că o rafală de automat era o soluție mult mai indicată. Cel de-al doilea, rămas în penumbră, a rostit ceva din care noi am reținut „tovarășe general", ceea ce ne-a trezit dintr-odată interesul. Roca a intrat pe fir ca să răspundă la întrebarea generalului dacă printre noi nu sunt ofițeri.

— Nu sunt, noi ne-am răzlețit de coloană, am venit pe front de curând, cei mai mulți sunt țărani. De unde știu rusește? Nu știu decât câteva vorbe, le-am prins și eu fiindcă eram conducător la o căruță a aprovizionării și veneam în contact cu populația civilă. Și mama e moldoveancă și pe la noi se mai vorbea și rusește. Dacă am auzit de tovarășul Stalin? Sigur că am auzit, cine n-a auzit?

— În țara voastră ce zic oamenii despre război? l-a iscodit în continuare generalul.

— Nu zic nimic. Sunt pedepse mari pentru cine îndrăznește să vorbească.

— Așa... a mormăit rusnacul, încercând să descifreze sub impasibilitatea mutrelor noastre un semn de șiretenie.

Însă oboseala lipise pe ele un aspect așa de puțin grăitor, și apoi Roca nu înțelegea toate întrebările, încât l-am văzut întorcându-se spre celălalt și ușa s-a trântit în urma lor.

Ațipeam din când în când pentru câteva minute. Epuizarea și mai ales mirosul împiedicau somnul chiar și celor fără complexe.

— Anul trecut eram în concediu de ziua asta, și-a amintit deodată sergentul Rateș. Seara am fost cu copiii și nevasta la denie și am ascultat prohodul.

Rostise vorbele mai mult pentru sine și ele n-au deschis drum pentru o discuție.

Singura legătură cu exteriorul rămânea zgomotul îndepărtat al luptelor, amplificate de liniștea nopții și pătrunzând înfundat până la noi, iar într-un timp am zărit pe cineva – era Baciu? – cum se foia încercând să ajungă până la ferestruică, însă fiind mic de statură a pus pe altul să se așeze capră.

— Nu se vede nimic, dar nimic, ne-a spus după un timp. Cred că a început să se lumineze de ziuă. Se învârtesc unii pe aici, aud tropote de bocanci. Poate și-or aduce aminte și de noi.

Am aprins câte o țigară. Am numărat 12 puncte luminoase, deși știam că doi nu fumau. Recunosc „tehnica" avansată a sovieticilor de a te lăsa păduche după o percheziție, dar, când e vorba să ascundă ceva, românii sunt incomparabil superiori.

Prin căptușeala bonetelor, prin tivurile uniformei, pe sub moletiere, pe la subțiori, de unde nici nu visezi, apar țigări turtite, sfărâmate, se cheamă însă că sunt țigări și pot fi fumate; spre desfătarea celui care vrea să vadă în viață și aspectul comic al întâmplărilor, unul din ei își păstrase chiar și ceasul, altul o

mașină de bărbierit și lame, vreo doi verighetele și mai mulți prosoape înfășurate pe mâini sau pe talie. De necrezut, totuși cineva își salvase două cămăși.

Mult mai greu de păstrat erau bocancii buni și vestoanele ajustate, ca să nu mai vorbim de cizme. Ingeniozitatea ostașilor noștri, care parcă fuseseră prizonieri de când lumea, descoperise și în aceste cazuri trucurile cele mai neașteptate: intrau cu încălțămintea în noroi până mai sus de glezne, astfel că oricât de descălțată era *„invincibila armada"*, nici chiar amărâții care mânau căruțele și-și târau legată cu sfoară amintirea a ceea ce fusese odinioară încălțăminte militară nu catadicseau să și-o înlocuiască cu bocancii noștri, ambalați de circumstanță într-o masă compactă de noroi clisos și legați cu sârmă sau sfoară în loc de șireturi (puse la loc sigur); ori să schimbe vestoanele lor cu cele românești, făcute la prima vedere complet neatrăgătoare după aceeași rețetă proprie.

Când s-a deschis cu un scrâșnet, pentru a doua oară, ușa închisorii noastre, iar o voce răgușită a mârâit un *davai*, am revenit la viață ca niște înviați din morți. Trebuie să fi arătat asemenea unor strigoi. Aerul dimineții de aprilie ne-a mai dezmeticit un pic, însă la început ne clătinam ca niște oameni beți. În curte se afla o fântână cu roată. Am cerut paznicului apă de băut și de spălat: m-a refuzat cu o înjurătură, am fost introduși într-o sală, părea o sală de clasă, unde ne-a întâmpinat un tip fălcos, un tip clasic de rusnac îndopat cu cașa și cu votcă, îmbrăcat civil, cu o cămașă descheiată la gât, care și-a declarat emfatic calitatea:

— Eu sunt comandant.

Credeam că ne aflăm în fața comisarului politic, însă ne era perfect egal. Știam ce va urma. Într-adevăr, a început cu controlul mâinilor. O mână mai îngrijită însemna o mână de ofițer. În același timp, trebuia să declarăm gradul militar și ocupația civilă. A mai ținut să adauge că „din acest moment, viața vă este garantată".

Interogatoriul s-a deschis cu Presură Nicolae, caporal, plugar; apoi Rozmarin Dumitru, soldat, plugar; și așa până la al doisprezecelea, care eram eu.

— Victoreanu Nicolae (nu știu cum de-mi venise în minte tocmai numele acesta, care era al fostei ordonanțe din prima parte a campaniei), caporal.

— *Niet*, face el, sunteți ofițer.

— Ofițerii nu se îmbracă așa ca mine, am spus eu făcând un semn spre îmbrăcăminte și încălțăminte.

— Nici ofițer de rezervă?

— Nu, caporal, am rămas eu pe poziție.

— Ești ofițer, și dacă nu recunoști vei fi împușcat, m-a avertizat el părăsind sala.

Mai mult chiar decât amenințarea mă intriga ce anume îi provocase bănuiala. Am avut explicația aproape imediat: din dosul unui oblon în care am observat o mică spărtură, o pereche de ochi ne spiona toate mișcările. Fusesem supravegheați chiar din momentul în care intram în sală și cineva observase amănuntul că oamenii mi-au făcut loc să trec primul.

— Ei? și-a repetat întrebarea comandirul când a revenit.

Am recunoscut că are dreptate.

— Nu înțeleg, pentru care motiv vă ascundeți gradul?!

Roca i-a relatat întâmplarea din ziua precedentă.

— Ei, se întâmplă... e război, a convenit el indiferent. Aici este însă un comandament superior.

— Dar dumneavoastră înșivă m-ați amenințat cu împușcarea, deși primisem asigurări că viața ne este garantată.

Nu știm ce și cât anume reușea tălmaciul să traducă din întrebările și răspunsurile derulate. În contact direct cu localnicii, plutonierul Roca învățase în cei doi ani de front un număr de cuvinte uzuale din limba vulgară și, cu un lexic de 150–200 de cuvinte, poți întreține o conversație, înțelegându-te cu un interlocutor fără pretenția de a face literatură.

Când discuția a ajuns aici, ușa s-a trântit de perete, lovită cu piciorul, și înăuntru a pătruns un ciolovec purtând un fund de lemn pe care abureau niște bucăți de pâine.

— Luați, ne-a invitat comandirul, pâine sovietică.

Am apreciat actul de omenie ca destinat să demonstreze generozitatea sovietică într-un moment când războiul luase o întorsătură favorabilă armatei roșii, aflată deja la nord de Iași. Pâinea era neagră ca pământul, o văzusem înainte pe la prizonierii ruși și nu mi-am putut da seama din ce fel de făină se putea fabrica o pâine atât de neagră. Nu avea mirosul pâinii noastre, era acră la gust și mirosea a pământ și a paie putrede, dar, așa cum era, putea trezi nevoia hranei. În ce mă privește, nu mi-a deșteptat apetitul, deși n-am fost niciodată un mofturos la mâncare. Era prima hrană pe care o vedeam în noua noastră viață. Nimeni nu se grăbea să-și ia bucata. Am înțeles că un sentiment de demnitate îi reținea pe oameni de la acest gest absolut firesc, ei fiind de altfel rupți de foame.

La următoarea invitație a comisarului s-a auzit în curte o goarnă sunând alarma și în mai puțin de o jumătate de ceas n-a mai rămas picior de ostaș roșu în localitate.

Grupul nostru și-a reluat marșul spre nordul Crimeii sub paza unui nou gardian, care părea frate geamăn cu cel de ieri, doar că ne-a dat voie să ne spălăm. Încercările noastre ulterioare de a-l scoate din mutenie s-au izbit ca de un zid. Singurele cuvinte pe care le rostea trogloditul, din vreme în vreme, erau invariabil aceleași: *davai* și *skoro* (hai, repede).

Era aproape de prânzul mare (cum se spune în lumea satelor noastre) când am atins liziera de pomi a unui cătun format din câteva case. Nu mai puteam rezista. Ne-am trântit la pământ și toate suduielile paznicului, care acum ne dovedea că vocabularul lui urcă până la 20 de cuvinte, nu ne-au convins să ne continuăm marșul, cu toate că trecuse la argumente convingătoare, lovind în dreapta și în stânga cu patul armei. Locul unde ne oprisem era cum nu se poate mai potrivit pentru satisfacerea celor două

modeste dorințe ale noastre: repaus și apă. Într-o curte, la câteva zeci de metri, era un puț și alături un grup de pomi. Cerberul n-a avut încotro. A rostuit o găleată de la o casă și unul dintre noi a plecat să scoată apă, însoțit de paznic.

De-abia plecase paznicul, că s-a oprit lângă grupul nostru un moșneag. Era o figură interesantă bătrânul: înalt, ascetic, cu o lungă barbă albă și niște trăsături care-ți aminteau de Tolstoi, cu ochii vii pentru vârsta lui înaintată, în totul un exemplar care trebuie să fi fost frecvent în Rusia țarilor, dar distona cu peisajul și fauna sovietică. Ne-a privit cercetător, cu milă:

— Români? a întrebat cu vocea aspră și răgușită a bătrânilor.

Am confirmat. A vrut să știe în ce loc am căzut prizonieri și am înțeles că ceva mai la nord, spre Perekop, este un lagăr de colectare.

— Acolo vă duce. Fiți tari, nu vă pierdeți nădejdea. O să vă țină într-un lagăr câțiva ani, cinci, șase sau chiar mai mult, dar până la urmă trebuie să vă dea drumul. Sunt legi și pentru prizonieri. Numai pentru noi nu sunt. Ia gândiți-vă că noi suntem prizonieri de peste un sfert de veac și de-acum am pierdut pentru totdeauna speranța de a ne mai recăpăta libertatea.

Sub pleoapele grele, ochii bătrânului tremurau mărunt.

— Așa, la revedere, români, ne salută el văzând că se apropia paznicul. Nu vă lăsați înfrânți.

— Chiar că aveam nevoie de asemenea încurajare, mormăi lângă mine soldatul Miruță. Auzi, cinci, șase sau chiar mai mult...

Atunci nu bănuiam că în țara asta a lui *niet* și a lui *davai*, în acest imperiu nesfârșit al lui *nicevo*[1], atâția oameni ajunși cine știe prin ce împrejurări aici, din toate colțurile pământului, aruncați de războaie sau în căutare de pășuni pentru oi și de locuri de muncă, poate mânați de spiritul de aventură ori din dorința de a cunoaște alte spații, nu și-au mai putut revedea plaiurile natale. Au devenit coloniștii acestei sinistre temnițe a popoarelor. Și-au lăsat oasele prin vreun colț înghețat de

1. [Imperiu al] nimicului.

tundră, poate într-un codru care adăpostea bordeiele unui lagăr de prizonieri – și numai simpla întâmplare sau îndărătnicia vreunuia a mai restituit lumii civilizate, după ani îndelungați de detenție, câte un nenorocit pe jumătate îndobitocit și dărâmat, de la care fericitul Occident a mai putut afla câte ceva despre această tenebroasă și enigmatică Rusie. Cât despre actuala patrie a „socialismului victorios", se știe chiar mai puțin decât se știa despre Rusia țarilor, și numai ceea ce comunismul catadicsește să arate lumii. De acest adevăr sunt convinși, sper, cel puțin acum, atât prietenii, cât și dușmanii ei, deși Uniunea Sovietică nu poate avea prieteni, ea are doar complici.

În momentul în care scriu aceste rânduri, un colț al cortinei a fost ridicat. Doar atât cât să arate omenirii că aici s-a schimbat după moartea lui Stalin numai firma, vinul continuă să fie același, iar crâșmarii la fel de șarlatani și barbari ca în trecut. Cnutul țarist a fost înlocuit cu o teroare sălbatică; genocidele săvârșite de la revoluția din octombrie încoace[1] poartă un fard îngroșat de principii luminoase, de lozinci umanitare care umezesc ochii nătăfleților. Dacă vorbirea a fost dată omului ca să-și ascundă mai bine gândurile, nicăieri, în nici o parte a lumii, nu se minte mai fără rușine, cu o pasiune mai sublimă, cu o artă mai perfectă a prefăcătoriei, cu un cinism mai desăvârșit ca aici. Singurul adevăr veritabil este cel sovietic, unitatea de măsură a valorilor morale este cea sovietică, luptătorul neînfricat pe baricadele planetei pentru „pacea și fericirea popoarelor" este numai URSS.

Nu există dogmă mai exclusivistă ca dogma comunistă. Și totuși trebuie să sperăm – și cu noi atâția alți prizonieri –, să sperăm cu îndârjire că ne vom revedea țara. Oricât de târziu, fie și la bătrânețe, să sperăm că vom revedea-o. Fără această speranță suntem iremediabil pierduți.

O gură de apă, un scurt repaus și obișnuitul *davai*, pronunțat la diapazonul aspru și necruțător, urmat de inevitabilele

1. Referire la Revoluția din 25 octombrie (7 noiembrie) 1917, care i-a adus la putere pe bolșevici.

înjurături, ne-a urnit din loc. Decorul căpătase, între timp, viață. După unitățile militare care blocaseră șoseaua ore în șir se scurgea acum convoiul băjenarilor. Înhămați la câte o cotigă supraîncărcată cu boarfe și obiecte casnice, bătrâni și femei se opinteau deznădăjduiți, iar pe margini și din spate împingeau copiii. Ce citeai pe fețele lor? Resemnare, dezgust și mai ales o mare oboseală. Prăbușit sub povara lipsurilor, terorizat, poporul acesta de cobai pentru o experiență absurdă, cu ochii pierduți în imensitatea unei lumi care-i oferă drept scop munca – „datorie de onoare" –, continuă să vegeteze în subsolul istoriei, cu toate eforturile făcute de conducători de a-l împinge în avanscenă, încredințându-l că destinul lui este să se afle în fruntea tuturor popoarelor. Un sigur har, o singură comoară nu i-au putut-o răpi stăpânii: cântecul. Chiar și acum, înhămați la aceste cărucioare, îngână în neștire o melopee, în același timp o alinare sau, poate, un descântec. Atât le-a mai rămas afară de muncă. Privindu-i, te încearcă un sentiment de tristețe și de inutilitate: pot fi oamenii aceștia numiți „poporul"?

Fiindcă „poporul" în URSS este un colectiv de patru, cinci milioane de stăpâni care s-au ridicat deasupra celorlalți prin violență. „Ceilalți" sunt ființele muncite până la epuizare și mult prea departe de a înțelege ce înseamnă civilizația și confortul, care, de altminteri, în concepția stăpânilor, i-ar moleși, inoculându-le și idei nesănătoase. Din binefacerile secolului în care trăiesc nu cunosc decât ceea ce consideră propaganda necesar să le arate: un aparat de radio, un televizor... Aceeași propagandă le dirijează sentimentele de ură sau de iubire, la fel cum le repartizează rația de alimente, doar că aceasta din urmă e făcută cu mare zgârcenie. Agitația sovietică întreținută pe tot globul înghite sume fantastice, de aceea și lipsurile populației sunt atât de multe și de mari. Comunismul ar vrea să fie prezent în toate, pretutindeni, preferând amestecul nefățiș în manevrarea spiritelor naive sau ignorante: el ajută clicilor de aventurieri să răstoarne guverne legale, dar slabe ori încreză-

toare, finanțează greve subvenționând partidele comuniste din țările capitaliste, provoacă *dumping*-uri, expunându-și propriii cetățeni la foamete, și varsă fără întrerupere lacrimi de crocodil pentru soarta muncitorilor de aiurea, făcându-se că nu vede mizeria și înapoierea din țara „socialismului victorios", unde cetățeanul își găsește mângâierea în vodcă, singura lui mângâiere. Aș vrea să mi se arate un singur vecin pe care nu l-a jefuit, și totuși întinderile imense pe care le stăpânește nu-i sunt de ajuns Uniunii Sovietice, nesațul ei pentru teritorii străine nu poate fi îndestulat nici cu cele șapte planete mai mari cunoscute. Într-o măsură mai mare decât Rusia țaristă de ieri, Uniunea Sovietică se folosește de mijloace încă mai abjecte pentru a-și extinde frontierele. Sunt de părere să mai așteptăm puțin până când vom acorda încredere liberalizării promise de Gorbaciov. Nu cred că ziua care va arăta că rușii sunt maeștri emeriți ai blufului este chiar așa de departe.

Rareori poate fi văzut un spectacol mai sfâșietor ca exodul băjenarilor care se întorc la casele lor prăpădite, multe din ele distruse de furia marelui Moloh. Copii de vârsta primelor clase elementare, unii mai mici, câțiva la sânul mamelor, completează convoiul, ediție modernă a unui *pohod na Sibir*[1]. În ochii celor mai mulți n-am întâlnit ura împotriva celor care le încălcaseră țara. Era altceva, un sentiment cu totul deosebit, oricât ar părea de neverosimil; era, cum mi-a mărturisit mai târziu, în captivitate, un bătrân colhoznic, tristețea și revolta că războiul se sfârșise, însemnând perpetuarea vechii stări de lucruri. Ei știau că războiul nu s-a terminat, că avea să-i urmeze unul și mai greu: reconstrucția și aceleași aspre, neomenești restricții de hrană. Oricât de tocită devine sensibilitatea omului nerăsfățat de noroc, impasibilitatea figurilor care se scurgeau pe lângă noi avea ceva din inconștiența vitei de povară căzute în ham. Te impresionau mai ales copiii, cu figurile lor îmbătrânite înainte

1. *Marș spre Siberia.* Referire la poezia omonimă a lui Vasile Alecsandri, inspirată din lupta națională a patrioților polonezi.

de vreme, și, oricât de nenorociți ne simțeam noi, parcă tot mai cutremurătoare apărea mizeria morală a acestora.

Am mai mers câteva ceasuri. Suferisem o modificare a dispoziției noastre sufletești: începeam să simțim în jurul nostru natura. Pentru prima oară în aceste zile, ochii priveau uimiți la renașterea din jur. Când se petrecuse oare transformarea? Parcă totul înverzise peste noapte. Vrăjitorul era primăvara biruitoare care se revărsa din plin, sfidând legile războiului și grozăviile abătute asupra lumii. Omul chinuit nu are ochi pentru frumusețile naturii, pe el îl preocupă propria-i durere. Era, în orice caz, îmbucurător că putem admira splendoarea peisajului trezit la viață.

Al doilea popas din această zi l-am făcut într-o localitate care avea comun cu „orașul" din noaptea trecută trei-patru clădiri mai răsărite și o piață largă în „centrul civic", unde se adunase o mare mulțime de oameni de toate vârstele. Nu lipseau nici femeile. Paznicul ne-a dat în primirea cuiva, iar el a intrat într-una din clădiri.

În jurul nostru s-a strâns de îndată un număr de civili: pe unul chiar l-am recunoscut. Era un rus, cred, în curtea casei căruia instalasem pentru un timp bucătăria campaniei. Avea o prăsilă numeroasă: patru copii, toți mărunți, murdari și plini de bube dulci, și un al cincilea pe drum, iar nevasta era o femeie înaltă și lălâie cu păr cânepiu, a cărei voce n-a auzit-o nimeni în timpul ședерii noastre la ei. Îi alimentam pe toți de la cazanul companiei; cât privește țigările pe care i le dăruiau ostașii noștri, puteai deschide cu ele un debit de tutun. Din materialul unei parașute confecționasem pentru copii cămășuțe și pantalonași.

Întrebându-l odată cum de se găsește acasă când autoritățile sovietice mobilizaseră pe toți bărbații până la 60 de ani, ne povestise că unitatea din care făcea parte apăra Crimeea și, la căderea peninsulei în 1942, divizia lui fusese surprinsă, dimpreună cu altele, de un bombardament nimicitor de aviație, la care contribuise și artileria de pe vasele ce patrulau pe coastă,

și nimicită într-o vale numită de localnici valea Bereka. Noi o cunoșteam sub numele de Valea Morții. Cu un timp înainte, trecusem întâmplător pe acolo și văzusem unul din cele mai îngrozitoare spectacole pe care le poate oferi un război: după mai mult de un an de la catastrofă, mai zăceau încă, amestecate cu mii de tone de material de război, hecatombe de cadavre descărnate. Mirosul îngrozitor silea trecătorii să ocolească locul, iar cine avusese totuși prilejul și curiozitatea să se apropie, povestea lucruri de apocalipsă. Pe cărări cunoscute de dânsul și îmbrăcat civil, călătorind numai noaptea și ocolind satele unde erau garnizoane inamice, omul nostru ajunsese acasă. A povestit prin sat prin câte trecuse și a început să muncească la colhozul pe care nemții nu-l desființaseră încă.

Cercul de civili din jurul nostru se mărise între timp, din curiozitate cred, fiindcă nimeni nu manifesta vreo intenție agresivă. A fost însă destul ca unul dintre ei, care întrecuse măsura paharelor, să arunce niște vorbe provocatoare, pentru ca și alții să-l imite, ajungând la batjocuri și amenințări la adresa noastră. O privire schimbată cu omul de care povesteam mai sus mi-a dovedit că și el ne recunoscuse; distanța dintre noi nu era mai mare de patru, cinci metri. Spiritele continuau să se agite în timpul acesta. Câțiva se tot îndesau în noi, proferând amenințări și apropierea paznicului n-a restabilit situația, deși striga ceva, poate o somație.

Ca în clipele grele din viață, mă simțeam liniștit, iar camarazii mei arătau destul de stăpâni pe sine, doar ceva mai schimbați la față ca de obicei. Numai Rozmarin se înroșise tare și își strângea pumnii noduroși. Îmi încrucișasem brațele și priveam fix la cel mai agitat dintre atacatori, pe care atitudinea mea involuntar sfidătoare îl înfuriase. Atunci am văzut grămada de atacanți abătându-se într-o parte și pe omul nostru învălmășindu-se cu dânșii, de parcă ar fi vrut să-i ajute, mai ales că țipa tot așa de tare ca ceilalți. Simțurile ascuțite de primejdie m-au ajutat să observ că încerca de fapt o manevră curajoasă, și anume

voia să-i împrăștie. Dar dintre ei se și rostogoliseră la pământ, târând în cădere pe unul dintre-ai noștri. Totuși manevra reușise, poate mulțumită faptului că indivizii erau „cu chef", nu beți de-a binelea; în acest caz nu știu ce s-ar fi întâmplat mai departe. Apariția unui milițian înarmat, care a tras o împușcătură în aer, a potolit ca prin minune spiritele. Civilii s-au retras la o oarecare distanță, iar grupul nostru a fost închis într-o magazie din apropierea pieții, construcție de paiantă pe jumătate dărâmată, după ce – bineînțeles – a fost desăvârșit inevitabilul ritual: percheziția. A câta era oare?

În interior, magazia semăna, în ce privește murdăria, cu beciul în care fusesem închiși cu o noapte mai înainte, dar se afla la nivelul solului, era mai luminoasă și mult mai mare. Înregistram progrese. Lângă iesle era depozitată o mare grămadă de bălegar stătut amestecat cu paie care serviseră ca așternut vitelor. Mirosul era mai puțin pestilențial, căci aveam aerisire. Muruiala cu care fuseseră lipiți pereții căzuse și printre grădele se zărea câte un petic de natură, chiar și un colțișor de cer. O voce de copil striga ceva afară despre fasciști, nu puteam distinge ce anume, probabil lozinca afișelor de propagandă: *Moarte fasciștilor*! Timpul se scurgea îngrozitor de încet în această noapte a Învierii. De prin tainițele vestimentare ale prizonierilor apăruseră câteva țigări, mai degrabă rămășițele a ceea ce fuseseră țigări altădată.

Aveam nevoie de oarecare curaj ca să ne decidem a trage un fum, dar n-am ezitat totuși să le aprindem. Mai practic, Tiriachiu, omul cel mai tăcut din grup, scosese tutunul din țigările salvate după prima percheziție și-l distribuise prin toate buzunarele, unde se amestecase cu scame și fărâmituri de pâine, într-o compoziție care în timpuri normale nu putea fi fumată decât ca pedeapsă, ori ca să determine pe un fumător să renunțe la viciul acesta pentru totdeauna. Cum-necum, am fumat câte o țigară cu hârtie de ziar, chiar dacă Roca era de părere că paiele de pe jos, tocate mărunt, ar fi avut un gust mai suportabil.

Tensiunea nervoasă de mai înainte scădea pe măsură ce ne apropiam de miezul nopții, dar nimeni nu deschidea discuția asupra întâmplării prin care trecusem. Simțeam însă că toți se gândeau numai la ea și erau încredințați că atacul eșuase datorită manevrei inteligente a rusului nostru. E adevărat că nu participaseră decât șapte, opt persoane pe jumătate ametite, și un agitator comunist ar fi justificat-o prin „ura împotriva ocupantului"; noi intuiserăm că era vorba de altceva. În sfârșit, faptul se consumase și prevedeam că în viitor ne așteptau încercări și mai grele. În aceeași noapte am avut explicația întâmplării care ne obseda.

Se înnoptase de mult. Prin grădelele grajdului pătrundea răsuflarea calmă a nopții de primăvară. De pretutindeni țârâiau greierii și dintr-un cotlon a țâșnit speriată o pasăre. Zgomotul vocilor omenești scăzuse. Nimeni nu scotea o vorbă, n-ai fi zis că se aflau acolo doisprezece oameni. Numai respirațiile trădau prezența unor ființe între pereții coșcoviți ai grajdului. Și câte un oftat. Gândul fiecăruia călătorea departe, spre satul copilăriei, unde, la orele acestea, numeroase luminițe spărgeau întunericul nopții, îndreptându-se spre biserică.

Noaptea Învierii

Trebuie să fi fost miezul nopții sau aproape. E momentul când clopotele vestesc Învierea și satele miros a tămâie și lumânări de ceară curată. Oamenii au în această noapte un aer de sfințenie, par coborâți din racle. Și vorba lor e mai adâncă, mai gravă și mai caldă. Solomonarii și căutătorii de comori s-au înfundat în întunecimea pădurilor și prin coclauri, căutând prețioasa iarbă a fiarelor care descuie orice zăvor, ori urmărind pe întinderile mistuite de întuneric să descopere flacăra jucăușă a aurului din inima pământului, aflat în stăpânirea Celui-de-pe-comoară. Fete mari cu sânii goi și părul despletit își cheamă ursitul cu un descântec știut numai de ele.

Toate se petrec undeva departe, într-o țară a basmelor și a unei oițe năzdrăvane. Pe Paula și pe Gabi* le văd ca printr-o ceață, imaginea lor plutește nedefinită, amestecându-se cu altele, dar sunt singurele imagini care revin neîncetat, persistent și care m-au urmărit din primele zile de război ca textul cunoscutului *Imn al eroilor* cu melodia lui gravă și tulburătoare: „Presărați pe-a lor morminte / Ale laurilor foi..."

Acum mă aflu într-un grajd cu o iesle ca cea din Bethleem, ca toate ieslele din lume, iar de-o parte și de alta a bălegarului în care colcăie viermi și se alungă muște mari, albastre, stau întinși doisprezece oameni. Astăzi se mai pot ei bucura de statutul de om? În vremuri de restriște nimic nu are un gust mai amar ca amintirea unor vremuri fericite.

În depărtare a cântat un cocoș, apoi i-a răspuns altul, și în clipa asta o voce înfiorată, răspunzând unei chemări din cealaltă viață sau poate exprimând o speranță încolțită subit în suflet, a prins să îngâne „Hristos a înviat". Și pe când grupul se asociase în surdină cântării creștine, în peretele din spate s-a auzit un râcâit ușor și o voce care chema șoptit:

— Români... ofițer.

Printre grădelele rărite am zărit o mână care încerca să se introducă, iar glasul continua să șoptească:

— Ofițer... români.

— Să nu răspundem, a zis cineva. Știm noi ce urmărește?

Dar altul a și întrebat:

— Cine e?

Era omul nostru, rus, ucrainean sau ce-o fi fost el. Prietenul nostru. Fratele nostru. Aducea pâine, țigări, chibrituri, câteva ouă și o bucată de pască. Le-a răsturnat în timp ce ne povestea că toți bărbații, de la 16 și până la 60 de ani, și femeile între 18 și 50 de ani, fără copii mici, au fost mobilizați, iar cine avea o oarecare instrucție militară era trimis imediat pe front.

---

* Soția și fiica autorului (n. ed.).

— Eu plec mâine cu primul detașament. Voi să nu vă pierdeți curajul. Ați fost oameni buni. Pentru voi războiul s-a terminat, să vedem ce-om face noi.

— Spune-mi, l-am întrebat, de ce ne-au atacat ieri oamenii voștri?

— D-apoi ăștia, a zis el a lehamite, au fost în serviciul nemților, colaboraționiști, și acum le bâțâie fundul din cauza NKVD-ului[1], care i-a și luat la întrebări. Ei spun acum că au vrut să vină în ajutorul populației civile și să prostească pe nemți, dar nu le merge, securiștii nu sunt proști. Au sărit la voi, credeau că-și micșorează vina și o să-i lase în pace. Am aflat că tovarășul Stalin ar fi dat ucaz ca toți colaboraționiștii să fie împușcați fără judecată. Ei, acuma plec. Nevastă-mea a venit să mă petreacă. Mi-a fost frică s-o aduc până aici ca să-și ia rămas-bun de la voi, că dacă ne vede cineva, moartea mi se trage. Cu bine, români! Să trăiești, ofițer! Să vă întoarceți sănătoși acasă.

Și întunericul l-a înghițit pe acest mesager al Învierii, unicul nostru prieten de pe acest tărâm, pe care nu-l vom mai revedea niciodată. Gestul lui ne-a răscolit inimile și, după ce am înălțat o mulțumire fierbinte Celui care ne trimisese acest semn de îmbărbătare, între noi s-a așternut din nou tăcerea din lăcașurile de închinăciune la vremuri de urgie.

Nici atunci și nici azi n-aș putea da răspunsul cel mai potrivit: dacă acesta era poporul rus ori întâmplarea ne scosese în cale un caz răzleț, bun pentru o povestire de Paști. Psihologia unui popor are atâtea necunoscute, fapta unui individ e departe de a caracteriza o întreagă societate, tot așa cum societatea nu-și imprimă trăsăturile ei asupra tuturor indivizilor care o compun. Numeroase exemple arată că relația om–societate

1. Narodnîi Komissariat Vnutrennih Del, Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne, altfel spus Ministerul de Interne al URSS. A fost înființat în 1917 și reorganizat în anii 1930, având atât atribuții de păstrare a ordinii publice, cât și activități de poliție politică și eliminare a adversarilor interni ai regimului.

este nu numai sporadică, ci de foarte multe ori diformă, dacă nu chiar inexistentă.

Am fumat cu nesaț câte o țigară scoasă atunci din pachet. Odată mai mult, făceam constatarea că și țigările aveau izul bălegarului care se infiltra în țara asta nu numai în lucruri, ci și în oameni. Oamenii înșiși aveau acest miros caracteristic. De-a lungul anilor de captivitate și până la părăsirea definitivă a acestor tărâmuri, am fost tot timpul urmărit, obsedat, terorizat de mirosul acesta atotstăpânitor, devorant ca tot ce constituia nu doar o parte din natură, ci natura însăși, miros care-ți lăsa o curioasă senzație de putreziciune.

Unii adormiseră. M-a trezit din somnolența în care căzusem un dangăt de clopot, însă trebuie să fi fost numai în vis, deoarece nu l-am mai auzit; erau, probabil, restituiri ale amintirilor care mă impresionaseră odinioară în copilărie. Ceea ce auzeam însă cu adevărat era cântecul biruitor al cocoșilor, venind de pretutindeni; m-a urmărit vreme îndelungată impresia că el nu vestea numai ivirea unei zile noi, ci cu adevărat Învierea.

III

Turnul lui Babel

„O lume sub semnul enigmatic al Pythiei:
«Te vei duce, te vei întoarce, nu, vei muri.»"[1]

Se luminase de ziuă. În lumea creștină oamenii se întorc de la Înviere, aici se pregătesc să plece pe front. Pe afară se auzeau zgomote de vehicule și comenzi. Ușa grajdului s-a trântit de perete. Am fost numărați și din nou percheziționați: ritualul nu ne mai impresionează. O dată am fost descălțați. Nu mai au ce găsi. Ne-au scos afară și am fost încolonați, completând un detașament care avea în frunte aborigeni: printre ei am zărit și pe rusul nostru. Paznicii care se foiau acum împrejur erau toți militari. Femeilor nu li se îngăduise să-și conducă mai departe bărbații, chiar dacă satele lor se aflau pe itinerarul de marș, iar cele înscrise pentru încadrare în armată fuseseră izolate. Am aflat de la unul din gardieni că prizonierii vor fi predați la Trisari. Crezusem că e vorba de o localitate. Când am ajuns la fața locului, după câteva ore de marș, am zărit un număr de grajduri, dar nu trei (cum arăta numele), ci opt; denaturarea nu ne-a deranjat, fiind vorba de o închisoare. Grajdurile mari și goale fuseseră transformate în lagăr de colectare pentru prizonierii căzuți în nordul Crimeii.

La ultima pauză din cursul marșului putusem schimba câteva vorbe cu prietenul nostru. Am avut impresia că el era acum cel care avea nevoie de îmbărbătare. E adevărat că și nouă ne-au trebuit multe săptămâni până la o fortificare din punct de

1. Referire la profețiile Pythiei, preoteasa zeului Apollo din Oracolul de la Delphi.

vedere moral, dar simțeam că etapa cea mai deznădăjduită trecuse sau era pe cale să fie depășită. Cu nesfârșite eforturi, reușisem să găsim în noi puterea de a înfrunta cu un oarecare optimism soarta, și chiar să ne bucurăm de priveliștea naturii din jur ori să surâdem la auzul unei glume. Primăvara izbucnise cu o forță nestăpânită. Ochii noștri au observat cu întârziere fenomenul. Sub privirile noastre uimite, ni se înfățișa dintr-odată sub aspectele cele mai încântătoare, după iarna sumbră din istmul Arabat.

Făcusem marșul într-o cadență nesilită, astfel că la ajungerea la destinație, pe la mijlocul zilei, nu ne simțeam prea obosiți. Ne-am oprit în fața unei porți și, în timp ce coloana de civili se îndepărta (*na Berlin*![1]), am schimbat cu prietenul salutul de adio; am fost înregistrați și introduși în interiorul unui țarc închis cu gard dublu de sârmă ghimpată, unde se aflau grajdurile cu pricina. Grajdurile erau construite din cărămidă și destul de încăpătoare, nu erau prea vechi, iar pe jos se turnase beton. Aparținuseră, de bună seamă, unui sovhoz[2]. Nu lipsea nici aici gunoiul, har Domnului, în cantități la fel de apreciabile ca și în celelalte închisori. Cam pe la jumătatea țarcului se găsea și o pompă de apă și un jgheab pentru adăpatul vitelor.

În exterior patrulau santinele ajutate de câini dresați. La sosirea noastră ne-a întâmpinat un mare număr de prizonieri care forfoteau prin curte, în majoritate români, însă nu lipseau nici nemți și nici voluntari sovietici aflați în slujba nemților și purtând uniforma germană. Aceștia din urmă au dispărut într-o noapte. Primii care ne-au înconjurat erau de-ai noștri, ostași din batalionul nostru. Ne credeau morți și au tăbărât cu întrebările pe noi. A apărut și maiorul, și prima lui întrebare a fost:

— Cum, n-ați ajuns în țară?

Puteam să-i rămân dator cu răspunsul?

---

1. La Berlin!
2. Gospodărie agricolă de stat în URSS.

— Chiar vă bucurați așa de mult că n-am ajuns? Aflați că nu pentru plăcerea de a vă întâlni pe dumneavoastră ne găsim aici.

— Dacă n-am ajuns, măcar am încercat cu prețul vieții noastre și nu ne pare rău, a adăugat cu vocea lui repezită sergentul Răzmeriță, iar locotenentul Condeieru, apărut și el de undeva, a rostit cu imputare:

— S-ar cuveni mai degrabă, domnule maior, să luăm pildă de la struț și să ne ascundem capul în nisip dacă n-am fost în stare de altceva decât să ridicăm labele la primul proiectil sovietic.

Ne-am amestecat cu ceilalți, grozav de doritori să afle peripețiile prin care am trecut, și l-am ignorat pe maior. Mai apoi am trăit ani de-a rândul în același lagăr de prizonieri cu dânsul; schimbam uneori câte o vorbă, când nu-l puteam evita, dar toate încercările sale de a se apropia, cel puțin acum, de subalterni, au rămas fără rezultat. Era un om lipsit de căldura inimii, un exemplu de cum nu trebuie să fie un comandant: meschin și invidios, se înconjura de indivizi slugarnici și se folosea de poziția sa spre a-și procura diferite obiecte. Dacă nu-l îndatorai cu ceva, speranța de a te face apreciat era exclusă. Relațiile sale cu subalternii se reduceau la cele de serviciu. Se pricepea să-ți caute nod în papură când nu-i erai pe plac și nu se sfia să te umilească în fața camarazilor sau chiar a trupei.

Pe front venise pentru un stagiu de șase luni, fără de care nu putea pune tresa de locotenent-colonel și, printr-o ironie a sorții, stagiul acesta se împlinise chiar în zilele căderii în captivitate, prelungindu-se apoi cu patru ani și jumătate de prizonierat. Pe istm nu l-am putut niciodată convinge să-și părăsească postul de comandă bine întărit, o moștenire de la predecesorul său neamț la comanda sectorului, ca să vadă cu ochii lui mizeria în care trăiau luptătorii din linia întâi. Ca și când dezinteresul pentru condițiile lor de viață n-ar fi fost suficient să-l lipsească de stima și simpatia oamenilor de sub comandă, într-o noapte întunecată ca iadul, pe când se schimbau ostașii din

prima linie cu cei din rezervă, operație care avea loc la fiecare două săptămâni, și-a mai dezvăluit încă o trăsătură a caracterului care l-a scos iremediabil din stima subalternilor. Abia se efectuase schimbul, când maiorul a invitat la un „supeu", organizat din vreme de adjutantul servil, două din „spălătoresele" lăsate aici, cum am mai spus-o, de nemți.

Societatea a petrecut bine, până spre miezul nopții, cu bunătăți din rezervele companiilor; dar când a fost vorba de „plată în natură", rusoaicele au declarat că sunt... bolnave. Toate insistențele amfitrionilor au fost zadarnice. De teama scandalului, femeile au fost lăsate să plece, însă zvonul a ajuns în aceeași noapte pe poziție, provocând – firesc – o mare indignare.

Acesta era maiorul B. A murit la câțiva ani după înapoierea din captivitate, sperând până în ultima clipă la o răsturnare a situației politice și, odată cu ea, la binemeritata avansare pentru „eroismul" de pe front și suferințele din lagăr. Nu era un caz izolat maiorul B. Se mai găseau în armata noastră și alții *eiusdem farine*[1], dar nu acesta era tipul reprezentativ al ofițerimii active, evident.

Când Iorga împărțise oamenii în trei categorii: deștepți, proști și ofițeri, un admirator al său, care nu voia ca dintr-o toană a profesorului să ia naștere un conflict cu armata, dăduse interpretarea cea mai convenabilă (cam departe de intenția persiflantă a lui Iorga): că ofițerii sunt oameni deosebiți – și aforismul a fost dat uitării. Chiar dacă mai existau dubii asupra interpretării, cu Nicolae Iorga nu se putea bate nimeni în duel și se pare că marele istoric avea el însuși în familie ofițeri.

Cu toate defectele ei, între care infatuarea se afla la loc de cinste, ofițerimea devenită o castă nu era deloc lipsită de calități: avea un simț al onoarei și, prin profesie, un înalt patriotism. Cei tineri știau să lupte și să moară frumos, și chiar printre ofițerii superiori și generali se găseau cadre capabile și valoroase. Iar superficialitatea de care erau acuzați nu cuprindea majori-

1. „Din aceeași făină" (lat.), cu sensul de oameni de aceeași teapă.

tatea ofițerimii. În batalionul și regimentul nostru, majoritatea ofițerilor combatanți o formau rezerviștii, dintre care o parte se activase după începerea războiului, considerând profesia rentabilă, cu perspective și în orice caz de preferat altor ocupații civile.

Când grajdurile au devenit neîncăpătoare, prizonierii nou- sosiți dormeau sub cerul liber. Relațiile dintre ei deveniseră capricioase, agresive. Viața între sârme nu mai păstra nimic sau aproape nimic din atmosfera frățească a tranșeelor. Psihologia prizonierului cunoștea o curbă plină de surprize. Ostașii de rând nu mai erau „supușii" cu care se obișnuiseră în garnizoanele de pace și pe front „domnii ofițeri". Acum priveau cu totală indiferență, dacă nu disprețuitor sau cu ură, gradele militare și mormăiau înjurături fără sfială. Chiar și unii care luptaseră sub comanda directă a unui ofițer își luau față de acesta un aer independent, sfidător. „Disciplina" se topea văzând cu ochii. Asistam adeseori la scene revoltătoare, dar una m-a răscolit cu deosebire. Un colonel de vânători, rănit la un picior, își aștepta răbdător rândul la pompă ca să bea apă, când din spate un caporal l-a îmbrâncit cu violență și apoi a pretins râzând că și el fusese împins de altcineva. Ca unul care mă aflam de față și văzusem totul, nu m-am putut stăpâni. Colonelul căzuse într-o băltoacă și, cu toate că-i săriseră câțiva în ajutor, uniforma i se umpluse de noroi. N-am să pot uita schima dureroasă, de copil bătut, a ofițerului, om în vârstă care în cădere își deplasase bandajul și rana îi era acoperită cu un strat de tină. Și-a reținut cu un efort lacrimile, renunțând să-și mai aștepte rândul la apă. Am pus mâna în gâtul huliganului:

— Că nu respecți gradul e o altă chestie. Dar de ce nu respecți, ticălosule, un om rănit? Poți să-mi spui și mie?

— Și tu ce te-amesteci, bă? m-a repezit el. Și mai ia mâna de pe mine, că te bag în...

Nu i-am lăsat timp să spună unde. Cu o directă aplicată în falcă, l-am făcut grămadă. S-a ridicat destul de repede și se repezise spre mine când a nimerit în brațele lui Rozmarin.

— Mă, neică, l-a privit cu milă acesta, n-ar fi bine să-ți cați tu de necazuri în loc să te bați cu ofițerii? Că și ei sunt tot așa de amărâți ca noi. Ori crezi că ei te-au dat prizonier lui Ivan? Hai, hai, domol, că pe urmă ai de-a face cu mine și eu nu sunt ofițer să mă port cu mănuși cu tine, îl potolea Rozmarin, strângându-l în brațe de-i pârâiau caporalului oasele.

Foaia de temperatură din primele zile ale vieții de lagăr înregistra o curbă ascendentă: astfel de întâmplări neplăcute erau frecvente. Am înțeles că sunt inevitabile, că trebuie puse pe seama surescitării și dezorientării oamenilor, dar că vor trece cu timpul. Și au trecut. Remarcam cu acest prilej, fără surprindere de altminteri, că individul aflat pe treapta cea mai de jos a condiției sociale manifestă și cele mai violente acte rebarbative.

La câteva zile după scena pe care am povestit-o mai sus, fumam „luleaua păcii" cu caporalul și câțiva din grupul nostru.

— Nu știu ce-o fi fost cu mine, dom' lent, mărturisea el trăgând cu sete dintr-o țigară-cornet de mahorcă, parcă înnebunisem... M-aș fi bătut cu toată lumea. Știu c-am făcut o prostie mai mare ca mine, că ce sunteți vinovați dumneavoastră dacă am căzut prizonieri? Da' e vorba, ce au ăștia de gând cu noi? Se aude că pe unii i-ar duce să lucreze în minele de cărbuni, pe alții să repare casele dărmate. Dumneavoastră ce credeți?

Nu mă întrebasem până atunci. Bănuiam că zvonurile nu sunt lipsite de temei. Curând vom vedea ce ne așteaptă.

Până una-alta, grupul nostru dormea sub cerul liber. Era de o mie de ori mai de preferat decât în grajdurile cu vermină, pe așternutul umed de urină, simțind toată vremea înțepăturile insectelor și mirosul fetid al trupurilor nespălate, amestecat cu cel rămas de la foștii pensionari ai grajdurilor. O murdărie de nedescris se răsfăța peste tot și a fost o minune că, în timpul detenției acolo, n-a izbucnit nici o epidemie. Noaptea, mai ales, era insuportabilă în grajduri din cauza concertului lugubru de icnete și sforăituri. Trupurile oamenilor se răsuceau fără încetare, căutând odihna fără s-o găsească, iar plânsetele înăbușite,

ca de copii care au visat urât, se auzeau de peste tot. Mai cumplit ca toate celelalte era însă mirosul. Și cu toate acestea, cei mai mulți, îndeosebi cei mai în vârstă, dormeau în duhoarea grajdurilor de spaima de a nu face congestii pulmonare, sau ca să-și menajeze reumatismul căpătat pe istm. Cei care dormeau afară nu aveau decât mantale și foi de cort. Nopțile erau răcoroase. Ne strângeam unul în altul să ne încălzim. Când ne trezea frigul, făceam gimnastică, mai schimbam o vorbă și adormeam iarăși. Până la plecarea de aici, am dormit numai afară și nimeni nu s-a îmbolnăvit.

Puțin câte puțin, oamenii redeveneau ei înșiși, oricât de copleșitoare fusese lovitura soartei. Ciudată alcătuire este omul. Un cercetător atent descoperă într-însul un material mai vast ca o bibliotecă. În viața fiecăruia există episoade care distonează flagrant cu purtarea sa obișnuită și par atât de contradictorii cu el însuși, încât numai Cel care ne-a zămislit pe toți poate să le determine rosturile. Erau printre noi destui incapabili să aprecieze coordonatele situației în care ne aflam, sau le apreciau în modul cel mai simplist. Pentru ei, existența de până ieri era înlocuită cu alta, care, deși precară, le oferea siguranța vieții. Lipsiți de complexe, ei s-au descurcat cel mai bine pe parcursul anilor care au urmat, inclusiv în țară. Alții sesizaseră câte ceva din circumstanțele speciale ale momentului, dar orientarea lor era confuză. Nedezmeticiți încă, chiar după o mai lungă scurgere de vreme, ei șovăiau în tot ce constituia un act de decizie. Nu se puteau scutura de visul urât al prezentului, iar dacă mai târziu vor adopta și hotărâri corecte, ținuta lor nu va fi lipsită de oscilații.

Puțini au fost prizonierii cărora șocul nu le-a zdruncinat forța morală. Din primele zile și până la sfârșitul captivității, aceștia au rămas fermi pe poziție. Înțelegând din capul locului proporția reală a degringoladei și hăul sufletesc pe care-l va aduce, ei și-au asumat greaua sarcină de a-i susține pe cei care aveau nevoie de ajutor. Cele de mai sus nu pot fi și nu trebuiesc

luate *ad litteram*. Există mici grupuri de oameni pentru care conștiința nu e o tranzacție oarecare, ci însăși organizarea vieții noastre psihice și modelul personal al lumii – cum o definea un filozof francez[1] –, o structură reală, dinamică, de devenire, de trecere a omului din condiția sa primară într-una mediată, rațională; o structură prin care individul uman se personalizează și „iese" în Lume, în Istorie.

Fără îndoială că nu din categoria aceasta și-au recrutat sovieticii elementele de care aveau nevoie, ci din lumea prețioșilor, a celor convinși că totul începe și sfârșește cu ei, a egocentricilor, egoiștilor feroce sau diplomaților mărunți, a „pragmaticilor", cu argumentul lor că în împrejurări speciale din viață trebuie să urli ca lupii, laolaltă cu ei, dacă vrei să supraviețuiești; argument pe care istoria îl constată, abținându-se de a-l confirma sau infirma, deoarece consideră tacit că de multe ori neamurile supraviețuiesc prin compromisuri.

Efortul de a redeveni aceiași, cei de altădată, era în derivă. Ne lipsea ceva sau poate că aveam ceva în plus, însă nu mai eram în întregime noi înșine. Simțeam că se operase în fiecare dintre noi o schimbare, mai profundă sau mai de suprafață, dar transformarea se produsese, fără îndoială. Războiul ne deprinsese cu nevoia de a ne lega concret gândurile de ceva; de ceva pe care să-l urâm sau să-l iubim, la care să sperăm, un țel, o ambiție personală. Or, viața care se deschidea acum în fața noastră cerea de la noi preocupări de un fel cu totul nou.

Începuse un comerț îndrăcit cu mahorcă și cu alimente. Mahorca devenise valută forte. Numeroși prizonieri renunțau la o parte din hrană – oricât de insuficientă era ea – pentru a obține câteva țigări. Același schimb avea loc și între cei care-și salvaseră unele obiecte de valoare (sau numai utile) și deținătorii prețioasei otrăvi. Se valorifica orice. Pe lângă poarta și conducerea lagărului, se învârteau indivizi dubioși – din rân-

1. Henri Ey (1900–1977), psihiatru, psihanalist și filozof francez, pe care autorul îl citează și mai jos.

durile prizonierilor, firește –, căutând să prindă ponturi. Delațiunea lua proporții și cine cunoștea cât de cât limba rusă se putea considera un om făcut, era util comandamentului. Dispăruseră mărcile germane (moneda oficială), fiind înlocuite de ruble, care aveau însă o valoare scăzută.

Ne bucuram de nopți tot mai calde. Primăvara se anunța secetoasă. Un ostaș din vechea mea companie mă asigura că acum este vremea optimă pentru semănatul porumbului, fiindcă șezuse el cu fundul pe pământ aproape o oră și fundul nu i-a înghețat. La desfătarea pe care mi-a produs-o această noutate agricolă s-a adăugat informația pe care tot el mi-a dat-o (fiindcă fusese un timp agent agricol) despre un termometru de sol de care se foloseau inginerii agronomi; însă țăranii îl ignoraseră, pretinzând că tot mai sigur e fundul lor.

Din depărtări mai răzbăteau până la noi, vag și numai la miez de noapte, când liniștea era profundă, vacarmul luptelor din zona Sevastopol[1], canonada de artilerie. Atunci se lumina brusc cerul de fulgerele exploziilor. Bineînțeles, se mai găseau încă destui printre noi care nutreau speranța într-o întoarcere a sorții războiului. Se strângeau în grupe mici și discutau cu voce joasă despre o tactică a lui von Jaenecke[2] de apărare a Sevastopolului, în timp ce alții – și ei bine informați – spuneau că acesta nu se mai află de două luni în Crimeea, unde mai luptau, la data când căzusem noi prizonieri, doar resturi din armata a șaptesprezecea germană, alcătuită, după cum se știa, din cinci divizii germane și șapte românești.

Prima versiune era contrazisă de apropierea sovieticilor de Sevastopol. După toate semnele, ei își regrupau în aceste zile forțele pentru asaltul final asupra portului. Ceva mai târziu, în

1. Lupta din Crimeea a avut loc în lunile aprilie–mai 1944, Sevastopolul căzând pe 9 mai 1944.

2. Erwin Jaenecke (1890–1960) a fost generalul care a condus Armata a 17-a a Wehrmachtului, care a încercat să apere Crimeea în timpul ofensivei sovietice din 1944.

captivitate, voi afla de la prizonierii români care luptaseră în zona Sevastopol că atacul a început în prima decadă a lunii mai, a luat sfârșit la o zi după zece mai, pentru că unitățile românești n-au voit să dea inamicului satisfacția capitulării lor tocmai în ziua cea mai însemnată a istoriei noastre, de la Independență încoace[1]. Iar nemții care mai rezistau în capul Herson au depus armele la doisprezece mai.

Uneori, în înserările târzii, răzbătea ca o adiere până în lagăr, din cele câteva case aflate la mică distanță, o melodie monotonă, melancolică: *Ei uhnem, ei uhnem...* Era cântecul luntrașilor de pe Volga.

Așa au trecut trei săptămâni de când ne aflam în lagărul de la Trisari, perioadă în care zvonuri fantastice, alimentate de sosirea unor grupuri noi de prizonieri și amplificate de profeții apocaliptice, creaseră o stare de isterie colectivă. Echipe de două-trei persoane studiau zi și noapte modalități de evadare, folosind între ele termeni absconși, conspirativi, spre a nu fi înțeleși de neinițiați. La majoritatea dintr-înșii a biruit curând ceea ce se numește *common sense*. Fiindcă era de-a dreptul un act nebunesc și inutil să încerci o evadare în astfel de condițiuni. S-au găsit, mai târziu, câțiva care n-au renunțat totuși la el.

*

Un lung șir de vagoane-bou ne aștepta într-o gară din zona Perekop. O zi și o noapte am așteptat să ne îmbarcăm, și în timpul acesta nu ni s-a permis ieșirea din perimetrul pe care-l ocupam, încolonați în spatele gării. Ca să nu se plictisească, personalul de pază ne număra la fiecare trei-patru ore și, pentru că de fiecare dată se încurcau după ce depășiseră suta, operația era luată de la început și însoțită de atâtea înjurături și bruftuieli, că ne așezam fără vlagă, așteptând să vedem ce va mai urma. Și găseau mereu câte ceva. Ni s-au făcut și două perche-

1. 10 Mai, ziua monarhiei române.

ziții, așa, ca să mai treacă din timp, fiindcă una se făcuse la ieșirea din lagăr. Cu încetineala pe care o pun sovieticii când vor să omoare timpul, vagoanele au fost adaptate condițiilor speciale transportului încărcăturii, ceea ce presupunea decuparea în dușumeaua fiecărui vagon a unei deschizături de dimensiunile unei cărți obișnuite. Cred că ați ghicit despre ce e vorba: în concepția despre civilizație a celei mai înaintate orânduiri din lume, aceste deschizături reprezentau w.c.-ul. Apoi, în fiecare vagon în care 40 de persoane puteau călători în cea mai perfectă înghesuială, am fost îngrămădiți câte 65. Îmbarcarea propriu-zisă a mai durat încă o zi și, după ce vagoanele au fost încuiate, pentru mai multă siguranță au fost sigilate. Ca niște coșciuge. Într-un colț al fiecărui vagon era o ferestruică miniaturală, apărată de o rețea metalică, singurul mijloc de luminare și aerisire.

Ar fi fost de mult timpul să pornim. Eram în gară de 36 de ore, însă nimic nu arăta să se apropie momentul plecării. Sau poate că eram sortiți să rămânem acolo până la sfârșitul războiului? Se aștepta, așa credeau toți, un semnal de undeva, poate de la Moscova, și cel care trebuia să-l dea uitase.

Când garnitura s-a urnit, în sfârșit, înaintarea a început cu viteză de melc. Se oprea în plin câmp sau trecea prin gări fără să-și întrerupă mersul. Surescitarea prizonierilor se amplificase. Lipsa de aer nu era singurul motiv. Era imposibil să faci o cât de neînsemnată încercare de a te mișca fără să-ți lovești vecinii. Dacă-i sărea vreunuia mai repede țandăra – și calmul nu făcea casă bună cu nimeni –, scandalul era gata. Oamenii își aruncau cuvinte grele, jignitoare, triviale, înjurăturile în care bietele mame erau principalele vinovate de necazurile noastre curgeau ploaie. Imobilizarea forțată provoca celor cu sănătatea zdruncinată anchiloze parțiale ale membrelor. Dar iritarea atingea paroxismul când cineva trebuia să folosească gaura de evacuare a fecalelor, și ajungea cu atât mai de nesuportat, cu cât omul

se găsea la o distanță mai mare de ea. Atunci trebuia să păşească peste zeci de trupuri, şi nu să păşească, ci să calce pur şi simplu.

Locul de deasupra orificiului (numit cu un termen popular „căcăstoare") era şi el ocupat de cineva în mod permanent, de unde se înțelege ce perturbări se produceau şi sentimentul de vexațiune al celui silit să se ridice continuu.

Când garda trenului şi-a dat seama, a doua zi, că sigilarea vagoanelor fusese o măsură pripită, au desfăcut sigiliile pentru ca robii să-şi primească polonicul de terci. Nu se înregistraseră până acum, din câte am putut afla (astfel de lucruri constituiau un secret), decât doi morți, o economie de hrană neînsemnată, totuşi promițătoare dacă ținem seama că era abia la începutul călătoriei care a durat 15 zile. Fiecare om a primit o bucată de pâine lucrată dintr-un material şi după o rețetă de fabricație de care mă voi ocupa la timpul potrivit, şi un polonic cu apă caldă tulburată cu câteva boabe de mei decorticat. Era hrana pentru o zi. În cele 15–20 de minute, cât dura distribuirea mesei la un vagon, se făcea aerisirea şi se evacuau morții. Pe parcursul călătoriei s-au petrecut scene nu numai grotești, cât mai ales tragice, dar, pentru a le înregistra, generației mele i-ar fi trebuit un alt Homer. Cu slabele mijloace cu care m-a înzestrat natura în exprimarea gândurilor, mi-ar fi cu neputință să descriu infernul din acele zile fără să mă încerce şi acum o copleşitoare senzație de vomă. Am simțit atunci, cu acuitatea pe care o capeți la limita decisivă a condiției umane, că o asemenea degradare anulează pentru toată viața respectul față de soiul de viețuitoare din care faci parte. Dacă n-aş aminti decât porția de aer stricat care nu satisfăcea nici pe departe actul respirației, sufocarea şi hrana care abia de-ar fi putut sătura o pereche de şoareci, şi încă ar putea fi reconstituită cu uşurință imaginea aproximativă a torturilor suportate într-o țară cu o etică ce pune o pată ruşinoasă pe conduita secolului. Când am coborât din tren, după 15 zile, ne-a trebuit timp pentru a recăpăta deprinderea de a merge. Eram asemenea unor copii care atunci învă-

ţau să umble în picioare, sau unor bolnavi reveniţi la viaţă după un traumatism. Câţiva şi-au pierdut cunoştinţa, cei mai mulţi respirau cu greutate şi căutau ceva de care să se sprijine.

Debarcasem în orăşelul Krasnogorsk, din apropierea Moscovei, şi strada care ducea spre lagăr purta urmele avariilor produse de proiectilele de artilerie, iar un mare număr de gropi erau martorele bombardamentelor de aviaţie. Până în împrejurimi înaintaseră nemţii în 1941, când „generalul Iarnă" intervenise în operaţiile militare şi le îngheţase benzina din tancuri.

*

Aşezarea părea pustie. Pe uliţa pavată cu bolovani de râu, care se sfârşea chiar în poarta lagărului aflat la periferia localităţii – o veche cazarmă, după toate semnele –, n-am zărit ţipenie de om. Lagărul era înconjurat cu mai multe rânduri de sârmă dispuse în chip de reţea şi ocupa, la prima vedere, un spaţiu destul de redus, chiar pentru destinaţia lui de lagăr de triere.

La intrare te întâmpina un pavilion administrativ cu o mică infirmerie, iar la celălalt capăt se putea zări o spălătorie-baie, judecând după rufăria întinsă la uscat şi cele două etuve pentru deparazitare. Pe la mijlocul lagărului se înghesuiau un număr de barăci – dormitoarele –, iar la cele patru colţuri se înălţau observatoare de tipul foişoarelor, pe stâlpi înalţi, unde paznicii urcau pe trepte. Atât se putea observa la prima vedere. Spaţiile dintre rândurile de sârmă ghimpată erau greblate cu grijă, iar în jurul lagărului dădeau târcoale dulăi dresaţi.

La intrarea în lagăr, coloana de prizonieri a fost fotografiată (material pentru presă şi viitorime) şi apoi îngrămădită pe terenul viran din faţa băii. Cu înjurăturile fără de care nu se concepea nimic în acest spaţiu geografic, am primit ordin să ne dezbrăcăm la piele. N-am să uit până în clipa morţii ce mi-au văzut atunci ochii: vestonul, pantalonii, rufăria de corp, dar mai ales tivurile pantalonilor colcăiau de păduchi. În această parte a amintirilor m-am văzut nevoit să recurg la un dicţionar

al limbii române, ca să găsesc acolo un termen mai adecvat pentru puzderia de păduchi care acoperea îmbrăcămintea. Era un furnicar, un roi în fața căruia nici un microscop n-ar fi fost în stare să-ți facă o idee de mulțimea insectelor. Dacă aș compara-o cu nisipul, exagerarea n-ar depăși limitele bunului-simț. Înfierbântată la exces, etuva nu făcea decât să le stârnească și mai tare. Mă gândeam cu disperare ce era de făcut, fiindcă ideea de a reîmbrăca aceleași haine mă înspăimânta. Propunerea cuiva de a le da foc nu putea fi acceptată, fiindcă stăpânii noștri ar fi fost capabili să ne lase ca pe Tarzan în junglă. Tocmai ajunsesem la concluzia că altă soluție nu exista decât să omorâm paraziții unul câte unul, începând cu cei mai mari, sau să-i zdrobim cu ajutorul bolovanilor, oricât de mult timp ne-ar răpi dezgustătoarea operație, când am simțit pe umăr apăsarea unei mâini și o voce cu un ușor accent basarabean m-a interpelat prietenoasă:

— Cine spune că se întâlnește deal cu deal, dar om cu om?

Era puțin îmbătrânit locotenentul G., avocat din Hotin, cu ochii mai adânciți în fundul capului și chelia cuprinzându-i jumătate din calota craniană. Dacă nu te desființează ca om, povestea lui era una din acelea care lasă urme adânci toată viața. Concentrat când norii războiului s-au abătut asupra Europei, G. se dovedise un camarad excelent și era, cu toată originea lui poloneză, un bun patriot român. În această concentrare ne cunoscusem, și condițiile de rezerviști ne-au apropiat. Răpirea Basarabiei în 1940 îl pusese pe G. în fața unei crude alternative: să opteze pentru cetățenia română sau să se înapoieze în Hotinul devenit sovietic, unde avea o soție la care ținea mult și o casă frumoasă în centrul orașului. Soția nu și-o putea aduce în România, fiindcă astfel de tranzacții, obișnuite între state civilizate, erau străine țării socialismului, care nu făcea decât schimburi de deținuți politici. S-a decis, cu strângere de inimă, firește, să aleagă soluția care corespundea sentimentelor sale patriotice, solicitând totuși prin Ministerul Afacerilor Externe expatrierea

soției sale. În confuzia acelor ani și încleștările care s-au succedat, nimeni nu se ocupa de cazuri neînsemnate ca acesta. Țara era dezmembrată, iar Kremlinul revendica pe fiecare basarabean, considerându-l cetățean sovietic.

A izbucnit războiul antisovietic în 1941, la care am participat alături de Germania. După o rezistență oarecare, trupele sovietice au fost împinse dincolo de Nistru, târând în retragerea lor, după un obicei al hoardelor migratoare, o bună parte din populația Basarabiei, pe unii înrolându-i forțat în armată. Așa a ajuns soția locotenentului G. undeva în Transnistria. Dar aici a căzut în mâna nemților, care, după tactica lor din primele timpuri ale războiului, tăiau frontul în felii, capturând un imens număr de prizonieri din armata sovietică. Nemții au luat de bună explicația femeii că a fost târâtă de sovietici ca ostatică pentru soțul ei, ofițer în armata română, și a cerut să i se permită întoarcerea acasă. Dar zvonurile care au circulat ulterior se deosebeau pe ici, pe colo și chiar în unele puncte esențiale de versiunea femeii care putea să se refugieze la soțul ei, dar a preferat (era rusoaică) să-și urmeze prietenul, un ofițer sovietic care a căzut pe front.

Reîntoarsă în Basarabia, ea s-a adresat regimentului din care făcea parte locotenentul G., interesându-se (chipurile!) de soarta lui. Regimentul i-a răspuns că, deocamdată, locotenentul G. se află pe front și o sfătuia să-i scrie, indicându-i numărul oficiului poștal militar. În timp ce se purta această corespondență, G. a fost dat dispărut în urma unui atac. Nu i se descoperise corpul pe câmpul de luptă, căzuse așadar prizonier. Când a aflat vestea, doamna s-a urcat într-un tren militar și nu s-a oprit decât în garnizoana de pace a regimentului, a cărei operativă sosise de curând de pe front. Atunci am cunoscut-o: era tipul clasic al rusoaicei din clasa mijlocie, plesnind de feminitate și pavoazată ca o întreprindere comunistă la aniversarea marii revoluții din octombrie. Printre cei cu care a stat de vorbă am fost și eu. Aflase că am avut relații prietenești cu soțul ei, că

făcusem parte din același batalion (ceea ce era adevărat numai pentru perioada concentrărilor) și voia să cunoască detalii despre dispariția lui.

Femeia nu-mi plăcuse din prima clipă, dar era soția unui prieten și am căutat să fiu cât mai îndatoritor. Am asigurat-o că soțul nutrise față de dânsa un sentiment puternic și i-am spus și despre intervențiile lui în vederea expatrierii; mi-am exprimat convingerea fermă că este prizonier și se va înapoia după terminarea războiului. Voia să afle ce formalități se cer pentru aranjarea drepturilor la pensie. La biroul mobilizării unde se cunoștea versiunea poveștii cu ofițerul sovietic, n-a fost întâmpinată tocmai binevoitor, dar, din simpatie pentru locotenentul G. – apreciat de toți –, a putut rezolva și problema pensiei, restituindu-i-se și lucrurile rămase de la dânsul.

Și acum iată-mă, cu totul pe neașteptate, în fața amicului G. Prin lagărul de la Krasnogorsk mai trecuseră și alți prizonieri de la care ar fi putut afla câte ceva din ceea ce îl interesa, dar nici unul nu s-a arătat comunicativ. Am bănuit că speră să afle de la mine tot ce-i ascunseseră, sau mai degrabă nu cunoscuseră, ceilalți. Mă simțeam stingherit. Cu un suflet sensibil, pe cât îl cunoșteam eu, drama despărțirii de soție îl chinuia probabil îngrozitor. Vedeam asta după ochii tragici și obosiți care căutau neliniștiți în jur. Nu știa cum să înceapă discuția, sau se ferea să fie văzut stând de vorbă cu nou-sosiții în lagăr? Se gândea ce și cât să-mi povestească din întâmplările prin care trecuse, ori voia să-mi pună din capul locului chinuitoarea întrebare?

S-a decis să înceapă cu povestirea întâmplărilor sale de la căderea în prizonierat, în toamna lui 1941. Fusese purtat prin câteva lagăre, servise ca tălmaci, iar uneori era forțat sub amenințarea cu moartea să vorbească la megafoanele de front, lansând cunoscutele îndemnuri: „Soldați, predați-vă armatei roșii, veți fi tratați omenește, vi se garantează viața și întoarcerea în patrie" etc. O bună cunoaștere a limbii ruse și mulțumitoare a celei germane, ca și origina lui poloneză îl apropiaseră de

sovietici, oricât sunt aceștia de bănuitori chiar și cu concetățenii proprii. Aici era folosit ca tălmaci și răspundea și de deparazitarea prizonierilor.

Mi-a atras atenția că nu trebuie să fim văzuți stând prea mult de vorbă, nici să se afle că în țară eram prieteni.

— În felul acesta ți-aș putea fi de mai mult folos, și prima dovadă mi-a dat-o aducându-mi alte haine (erau și niște pantaloni negri, aproape noi, de SS-ist, și rufe curate). Și acum ne despărțim, dar mai spre seară am să te caut ca să stăm de vorbă.

Am făcut o baie; primisem o bucățică de săpun. Până seara n-am făcut altceva decât să controlez noul echipament și să țin în etuvă pe celălalt, care trebuia dat în schimb. După „cină", un polonic de două sute de grame de apă călduță și tulbure, cum primisem și în tren, ne-am revăzut. Mi-a strecurat câteva țigări. Nu știa cum să înceapă, parcă s-ar fi temut să nu-i confirm bănuielile. Am încercat să înfiripez primul discuția.

— Sunt pentru a doua oară pe front, nu știu ale cui păcate le ispășesc, știu pe foarte mulți care nu-l cunosc decât din filme. Acum, adică mai mult de un an în urmă, am venit cu altă unitate. Din țară nu mai știu decât lucruri care privesc familia mea. Am aflat că fostul nostru regiment nu mai participă la operațiile noastre de pe front.

— A trecut prin lagăr un sublocotenent, nu cred să-l cunoști, fiindcă nu făcea parte din ofițerii cu care am început campania. N-a putut să-mi spună mai nimic. Când te-am văzut azi pe dumneata, parcă mi-am revăzut țara.

Avea ochii umezi și glasul îi tremura. Întrebarea pe care o așteptam din clipă în clipă, pe care i-o citisem de la început în ochi, a căzut grea.

— Spune-mi, ce știi despre soția mea? Nu s-a interesat de mine la regiment după ce v-ați înapoiat de la Odesa?

Mă urmărea atent să descopere pe fața și în tonul meu ceva care i-ar furniza un indiciu. I-am povestit vizita soției sale și convorbirea avută.

— Ce zicea? a insistat G.

— Voia să cunoască împrejurările dispariției dumitale și orice alte detalii care te priveau.

— Și altceva? Nu se mai interesa de nimic altceva?

— Pe cât știu, nu. A stat de vorbă cu ajutorul comandantului, cu șeful biroului mobilizării, a fost și la casierie. Toți s-au purtat atent cu dânsa. I s-au întocmit pe loc formele pentru primirea pensiei și a intrat în posesia lăzii de companie. I-au transportat-o la gară cu un vehicul militar.

— Așa! a exclamat el, primește și pensie.

— Poate că, de-ar fi știut că ne întâlnim aici, ți-ar fi expediat și o scrisoare prin mine, am încercat eu să dau un curs mai puțin emoțional discuției, dar gluma nu și-a atins ținta.

— Te rog să-mi spui, dar sincer, ca unui prieten cum te-am considerat încă de la prima noastră cunoștință, ce impresie ți-a făcut nevastă-mea?

Întrebarea era directă și neașteptată. Ce puteam răspunde ca să par cât mai puțin convențional?

— Arăta dezolată.

M-a privit nemulțumit, cu un început de enervare.

— Spune-mi, frate, adevărul: cu câți dintre voi s-a culcat?

M-am ridicat uimit și supărat.

— Ce prostii îți trec prin minte? Și apoi, drept cine mă iei?

— Nu pun la îndoială cavalerismul și nici prietenia dumitale, a oftat adânc G., însă o cunosc bine pe ea: e o târfă, ca toate rusoaicele. Și am iubit-o. Și o mai iubesc încă, nu poți să-ți închipui cât de mult îmi stăpânește gândurile. N-am mai văzut-o din februarie 1940, când am avut o permisie de cinci zile, dintre care mai mult de două le-am făcut pe drum. Așa, acum are și pensie. Să vezi trai pe ea cu banii mortului... De ce nu vrei să-mi spui adevărul? Haide, frate-meu, spune-mi! N-o să fiu mai nenorocit decât sunt dacă mai aflu ceva despre ea. Dumneata ești disperat că ai căzut prizonier și e firesc. Dar ai mângâierea că acolo, în patrie, te așteaptă o soție devotată

și un copil care îți dezmiardă seară de seară fotografia și te pomenește în rugăciunile lui. Asta îți dă curajul să reziști. Pe când eu? Eu sunt de zeci de ori mai nenorocit, incomparabil, infinit mai nenorocit. Pentru cine are un suport moral, prizonieratul devine de la o vreme mai ușor de îndurat. Știi că fiecare zi trecută te apropie de momentul revederii cu cei dragi. Dincolo de privațiunea de libertate, de lipsa hranei și a igienei, de gândurile negre, rămâne neîntinată speranța că toate acestea vor lua sfârșit într-o zi. Dar eu, ce speranță mai pot avea? Rușii mă revendică, fiind născut în Basarabia, deci cetățean sovietic. Românii nu pot vedea în mine altceva decât un trădător, pentru că, amenințat și torturat, am consimțit să vorbesc la megafoanele de front și am semnat alături de alții afișe în care îi îndemnam pe foștii mei camarazi să dezerteze. Și, ca și când toate acestea nu mi-ar fi ajuns, trebuie să te mai răscolească și să-ți facă viața imposibilă amintirea unei curve. Îți dai seama prin ce-am trecut și trec eu zi de zi? Și voi care mă mințiți, crezând că astfel mă menajați, îmi ușurați chinul! Spune, dragă, adevărul, te rog ca pe Hristos, spune-l, că înnebunesc!

L-am lăsat să se liniștească. Îi puteam fi de folos cu ceva? Ce-aș putea să-i spun, când și inima mea e cuprinsă de deznădejde? Am vorbit într-un târziu, când începusem să simțim răcoarea.

— Dacă ești cu adevărat convins că cele ce mi-ai spus despre soția dumitale nu sunt numai simple bănuieli, ce nevoie mai ai ca ele să-ți fie confirmate de unul și de altul? Eu n-am văzut în doamna G. o femeie ușuratică, ci o biată ființă necăjită. Poate fi o senzuală, dar de ce ții să-ți impui neapărat certitudinea că ar fi o destrăbălată? Te simți mai ușurat conservând în cuget această obsesie? Ce sfat ți-aș putea da când abia s-a scurs o lună de la propria-mi slăbiciune în fața unei lovituri crude a destinului? Și încă nu mi-am revenit. Și nici semne prea încurajatoare nu sunt că un reviriment s-ar produce așa curând. Pot să-ți spun însă părerea mea: căutând singurătatea și izolarea,

nu faci altceva decât să conservi răul. Un temperament tumultuos are nevoie de eliberare, de o descărcare, eventual lăsând vânătăi pe mutrițele astea antipatice de toate naționalitățile, care se învârtesc pe aici căutând ceva de furat, în sfârșit, fă ceva, numai eforturile fizice te-ar scăpa de tortura morală și poate, cu timpul, ai să ajungi la un calm al inimii.

M-a prins ușor de mână.

— Nu-ți doresc să cunoști coșmarurile pe care le-am avut eu. Dar poate că ai dreptate. Noapte bună!

*

Chiar de-a doua zi, comisarul politic al lagărului a început întocmirea fișelor personale. Prizonieri erau obligați, sub semnătură, să declare cu lux de amănunte toate datele biografice care urcau până la bunici și cuprindeau, de asemenea, pe cele privitoare la urmași și neamurile colaterale, averea pe care o poseda fiecare, politica pe care au făcut-o, situația militară, unitățile cu care au luptat pe frontul antisovietic și în ce loc, ce decorații au primit și anume pentru ce fapte de arme, dacă au rude în străinătate, cu ce se ocupă acestea acolo, ce limbi străine cunosc, persoanele din diferite etape ale vieții care pot da referințe despre ei etc. etc. Era o fișă ca pentru un cetățean naturalizat și la sfârșit se cerea chiar și o profesiune de credință politică, pregătindu-i astfel pe prizonieri pentru soarta care-i aștepta în țară din partea serviciilor de cadre. Declarațiile care nu cuprindeau detalii suficiente erau completate prin suplimente de interogatoriu pentru lămurirea indiciilor, oricât de neînsemnate, cu privire la viața publică și privată a prizonierilor și relațiilor lor.

Cu neîntrecutul talent al românului de a face pe prostul, gradele inferioare (în marea lor majoritate țărani) terminau tărăboiul fără dificultăți, declarându-se neștiutori de carte sau absolvenți de una sau două clase primare și încheind spovedania cu refrenul zilei: *Hitler Kaput*! Dar cu ofițerii era altceva.

Propaganda sovietică o ținea una și bună că ei erau expresia cea mai reacționară a claselor dominante, ei „mânaseră" pe front turma necuvântătoare de țărani, ei „asmuțiseră" poporul împotriva „pașnicei țări sovietice", așadar cu ei se răfuiau acum comisarii politici, din care mulți, dacă nu toți, din lagărele cu români erau din România, foști negustori de mărunțișuri sau chiar intelectuali de tip Roller[1] sau Ana Pauker[2], vorbind și scriind o limbă românească într-un jargon de Dudești și Crucea de Piatră. Nu se mai numeau însă, ca în țară, Kotler sau Braunștein, acum își ziceau Cotlear (suna mai exotic și mai distins) sau Braniţki (fiindcă avea un iz slav). Degeaba încercau ofițerii de rezervă (în bună parte fii de țărani) sau chiar ofițerii activi să demonstreze că erau prima generație din neamul lor care purta ghete. Comisarii politici o țineau pe-a lor, deși cunoșteau foarte bine adevărul. Ofițerilor li se cerea, prin urmare, un plus de detalii, în speranța că astfel vor mai putea fi depistați ceva criminali politici sau atâtători la război.

Întocmirea fișelor era însoțită de desfășurarea în condiții optime a operației. La miez de noapte sau aproape în zori, agentul comisariatului îți întrerupea visul: echiparea și la comisariat, imediat! Acolo erai așezat astfel ca lumina becului să-ți cadă în față, în timp ce anchetatorul se păstra în umbră. Trucul era vechi, dar ce nevoie avea comisarul de alte metode?

Aici era teritoriu sovietic. Vorbind o românească cu accent idiș, comisarul îți atrăgea atenția că în cutare loc din autobiografie n-ai fi fost destul de explicit. Fără să se grăbească (fiindcă

1. Mihail Roller (1908–1958) a fost un istoric român comunist, extrem de influent în anii 1950, când a impus viziunea marxist-leninistă în istoriografia românească.

2. Ana Pauker (1893–1960) a fost unul dintre cei mai influenți oameni politici de la începuturile României comuniste. A activat în URSS și apoi a ocupat funcții importante în statul român (vicepremier și ministru de externe), dar a fost înlăturată de la putere de Gheorghe Gheorghiu-Dej în 1952.

dormise în timpul zilei), voia să afle ce ofițeri mai erau în batalionul cu care ai luptat, care îți erau prieteni și, dimpotrivă, cu cine nu te înțelegeai, ce știi despre fiecare din ei, dacă ai cunoscut pe cineva din populația civilă, unde, când, cum se numea etc. Strecura cu abilitate insinuări asupra persoanelor indicate să dea referințe:

— Știm că sunteți prieten cu ofițerul cutare... din ce familie se trage? Cum, nu știți că părinții lui au moșie? Despre părinții dumitale declari că au fost funcționari, dar nu precizezi unde au fost funcționari... Așa, numai tatăl, la Banca Națională: era și acționar? Mai spui că n-ai făcut politică, însă noi suntem informați că te-ai retras de la liberali ca să te înscrii în partidul lui Goga. Tatăl sublocotenentului S. n-a fost colonel. Știm că e în rezervă, însă a fost și prefect în Basarabia, timp de mai mulți ani, după Primul Război Mondial. Și dumneata ai avut garnizoană în Basarabia. Ai fost sub comanda lui când a reintrat în cadrele armatei? De ce n-ai scris aici cu cine ai avut relații în orașul I.?

Și tot așa o oră, uneori mai mult, niciodată mai puțin, în care timp privirea lui nu te slăbea decât atât cât avea nevoie să-și ia scurte notițe; erai descusut și, dacă i se părea lui, dacă intuiția îi spunea că omul din față e dispus la concesii, ori are ceva de ascuns (de aici și până ajungeai om de încredere nu era decât un pas), îți întindea o țigară cu scuza că a neglijat s-o facă mai înainte.

— Nu face nimic, fiindcă nu fumez, spunea câte unul din mândrie (cu toate că era fumător), dar cei mai mulți nu rezistau și luau câte o țigară. Un moment de bună dispoziție produsese în lagăr un căpitan care, după ce-a aprins țigara oferită, a băgat întreg pachetul în buzunar. Politrucul a înghițit afrontul, fiindcă gestul căpitanului îl luase pe nepregătite; când și-a revenit din derută și a cerut la rându-i să fie tratat cu o țigară, căpitanul – oltean de pe Lotru –, cu o jovialitate de Tartarin, i-a replicat calm:

— Domnule comisar, sper să-mi iertați nepolitețea, dar n-am de unde cumpăra altele, fiindcă în lagăr n-am văzut cantină: pe acestea le păstrez în contul rației de țigări la care am dreptul ca prizonier de război, potrivit convenției de la Haga la care a subscris și Uniunea Sovietică și pentru că România plătește cu aur întreținerea mea aici și pe a celorlalți care, ca mine, au avut norocul să ajungă în lagărele dumneavoastră.

Și a aprins numai el țigara.

Nu cunosc ce urmări a avut cazul, căpitanul nu făcea parte din lotul nostru, însă, din câte îmi amintesc, n-am auzit de vreun politruc care să aibă umor.

Interogatoriul dura și după importanța prizonierului ca grad, sau după dârzenia omului. Mulți căutau să intre în grațiile comisarului, urmând ceea ce considerau ei „o politică înțeleaptă", adică „fă-te frate cu dracul, până treci puntea". Prilejurile de a deveni utili nu lipseau, și specia respectivă, de unde la început era puțin numeroasă, ajunsese după un timp o forță care da tonul în toate împrejurările, acoperind glasul celorlalți, terorizându-i pe acei inadaptabili care nu înțelegeau „imperativul" vremii. Însă e cert că n-au reușit niciodată să pună stăpânire pe masa prizonierilor, cu tot sprijinul autorității lagărelor.

Această forță „antifascistă" deținea în lagăr posturile care le asigurau un stomac totdeauna plin. Ea intercepta fiecare șoaptă, informa comisariatul despre orice mișcare; a aderat prima la inițiativa creării „glorioasei" divizii Tudor Vladimirescu[1] și apoi și a celeilalte, care n-a luptat, în schimb a murdărit memoria celor trei martiri ardeleni: Horia, Cloșca și Crișan[2]. Tot

1. Divizia Tudor Vladimirescu a fost constituită, în octombrie 1943, din voluntari români, marea majoritate prizonieri în URSS. Divizia a avut un rol important în amplificarea propagandei sovietice și în pregătirea instaurării stalinismului în România.

2. Divizia Horia, Cloșca și Crișan a fost a doua divizie de voluntari români constituită în URSS, în anul 1945. Nu a participat la lupte în timpul războiului, dar a contribuit la preluarea puterii de către comuniști.

mișcarea „antifascistă" mâzgălea în fiecare lagăr o „gazetă de perete" în care batjocorea țara și o fițuică imundă, tipărită cine știe unde și de ce *heimatloși**, denumită *Graiul liber* (sau cam așa ceva) și subintitulată „organ al prizonierilor români din URSS", în realitate numai al celor ce trecuseră cu arme și bagaje în tabăra comunistă, fițuică în care își depuneau lunar sau la două luni produsul meditației lor adânci inițiatorii care luaseră în antrepriză fericirea poporului român din ordinul Moscovei. Știind câtă bucurie fac stăpânilor, ei jigneau cu fiecare cuvânt tot ce avea neamul mai curat.

Anatole France nu a greșit văzând în foame și în dragoste imboldul tuturor faptelor omenești. De aici proveneau toate: de la foame. O mie de gloanțe nu puteau ucide sufletul așa cum reușeau acești arendași de opinie publică, foștii camarazi de până ieri, cu care împărțisem binele și răul. N-au fost puțini cei care au plătit cu zile de carceră, mutări în lagăre cu regim special, prelungirea detențiunii, uneori și cu viața, răzbunările personale cu care „avangarda noii democrații românești" (cum îi plăcea să se intituleze) i-a urmărit pe toți oamenii onești.

Dacă ceva din noi trebuie să supraviețuiască în conștiința urmașilor, nu poate fi decât simțământul de adâncă repulsie pentru cei care, cum se spune undeva în cartea de căpătâi a creștinătății, s-au vândut pentru „un blid de linte". Vânzarea le-a fost de folos, adevărat. Au revenit în patria comunistă cu state de serviciu excelente, pe care nu le-ar fi obținut aici pe baza meritelor reale. Au deținut și poate mai dețin încă posturi importante, unelte oarbe în slujba unei puteri înstăpânite cu forța. Le-a lipsit curajul să lovească fățiș, au preferat modul fățarnic și laș. Ei și urmașii lor sunt o parte din elita societății românești de azi, care a înlocuit șapca de apaș și cizmele de cauciuc cu produsele marilor case de modă din străinătate.

Dar să trecem mai departe, pentru că fără sau cu voia noastră vom mai reveni asupra acestui capitol de istorie postbelică.

---

* De la *heimatlos* (adj., germ.) fără patrie, fără cămin (n. ed.).

*

Într-o noapte, pe când pregătirile pentru expedierea lotului nostru spre o destinație pe care G. nu reușise s-o afle erau în curs, am fost chemat pentru a doua oară la comisariat. Stingerea sunase de mult, dar nu dormeam. Vorbeam în șoaptă cu un prieten din batalion, bucureștean prin adopție, când s-a oprit lângă patul nostru agentul comisariatului. Am traversat, însoțit de el, mica piață din mijlocul lagărului, unde se făcea zilnic apelul, și iată-mă în fața politrucului. Mi s-a arătat scaunul pe care să mă așez și, cum priveam lumina drept în față, l-am tras mai la o parte sub pretextul unui început de cataractă.

— Te-am chemat pentru un supliment de anchetă, a început el și a făcut o scurtă pauză, apoi a continuat repede ca pentru a mă surprinde cu ce avea să urmeze. Ești pentru a doua oară pe front. De ce ai fost trimis din nou, din moment ce ți-ai făcut stagiul?

— Scrie în autobiografie. La ofițerii de rezervă nu se pune problema stagiului de front. Nu eu am solicitat să fiu trimis pentru a doua oară: m-au trimis tot așa cum am făcut și prima campanie până la Odesa, fără să mă întrebe nimeni dacă-mi place sau nu. Probabil că această nouă mobilizare, ce vi se pare dumneavoastră atât de neobișnuită, se explică prin pierderile în cadre ofițerești. Nu sunt unicul caz, ca mine sunt mii.

— Domnule locotenent, dumneata n-ai fost trimis pe front pentru a doua oară așa, la întâmplare, ai fost trimis disciplinar. Spune că nu-i așa!

— Sigur că nu e așa și, dacă e vorba de un informator și nu de o simplă bănuială a dumneavoastră, aflați că v-a mințit, iar bănuiala nu are nici un temei.

— Pot să te asigur că vom afla curând adevărul pe care nu înțeleg de ce îl ascunzi.

N-am dat nici un răspuns. Mă gândeam cu înfrigurare: cine ar putea fi informatorul. Să fie G.? Exclus, n-avea de unde știi, nu-i suflasem o vorbă în această privință. Când s-a petrecut

incidentul cu pricina, el era prizonier de aproape un an. Dintre ofițerii din batalion cu care eram acum aici, în lagăr, numai doi-trei cunoșteau întâmplarea. Cine putea fi din aceștia? Pe de altă parte, ce urmărea comisarul încercând să exploateze un fapt fără nici o importanță, în fond? Prezentat într-un anumit fel, în felul sovieticilor, faptul mă punea într-o lumină favorabilă, să zic, față de ei, dar dezvăluia totodată aspecte reprehensibile ale unor obiceiuri din armată. Și nu acest comisar politic era indicat să le afle de la mine, chiar dacă – poate – le știa.

*

Într-adevăr, fusese ceva, dar asta mă privea doar pe mine. Trecuseră patru luni de la întoarcerea de pe frontul basarabean și un ordin mă chema pentru instrucția recruților la un regiment din orașul A., unde am rămas până la terminarea perioadei de instrucție, mai precis o jumătate de an. Incidentul s-a petrecut în timpul unui program administrativ, fiind ofițer de serviciu pe regiment. Treceam pe la companii să controlez executarea lui. Una dintre companii era adunată în careu, și în mijlocul careului cineva gesticula cu aprindere. Voiam să trec mai departe, fiindcă cel care se agita era comandantul companiei, un căpitan activ, dar am auzit gemete și m-am apropiat. Trântit la pământ, un recrut, țigan, dezbrăcat de pantaloni și indispensabili, acoperit cu un cearșaf ud, era lovit cu o frânghie și silit să numere loviturile pe care le primea. Aproape neinteligibil, abia mai murmura: 144, 145, 146. Mai departe nu s-a auzit, dar loviturile continuau.

Am pătruns în careu, am salutat pe comandant explicând în ce calitate mă aflam acolo și am întrebat ce se întâmplase. Intervenția mea a iritat pe căpitan, totuși a mormăit ceva de furtul unui stilou pe care soldatul îl înstrăinase după aceea – și acum nu vrea să mărturisească.

— Sunt dovezi că el e hoțul? am insistat eu, prefăcându-mă că nu observ aroganța cu care mi se răspunsese.

— Din moment ce doarme lângă păgubaș, ce dovadă ne mai trebuie?

— Asta, am observat eu, este o dovadă tot așa de sigură ca rațele poetului Ibycus[1]. Însă chiar în cazul când ar exista dovada peremptorie că el e autorul furtului, vă rog să-mi permiteți, domnule căpitan, să cred că 146 de lovituri sunt o pedeapsă exagerată. Cunosc ordinul care limitează pedepsele corporale la 25 de lovituri, dar aplicate în prezența medicului. Mă iertați că am intervenit, sunt însă ofițer de serviciu.

Și, cu un salut scurt, am plecat.

Comandantul regimentului lipsea în acel moment, iar adjutantul, cu un aer aferat, m-a asigurat că-i va raporta cele întâmplate. Am aflat că, după plecarea mea, însuși căpitanul aplica loviturile, scos din sărite că recrutul se încăpățâna să nu recunoască furtul, până când acesta n-a mai dat semne de viață. Și cu asta totul s-a încheiat, se va gândi cititorul, însă lucrurile nu s-au petrecut așa, va trebui să spunem că abia au început. Pregăteam un raport scris, la corpul de gardă, asupra celor întâmplate, când a apărut căpitanul cu pricina.

— Consider intervenția dumitale, domnule locotenent, intempestivă și nedisciplinată, ca pe o ofensă personală și voi cere regimentului să fii sancționat cum se cuvine.

— Tocmai pregăteam și eu un raport, domnule căpitan, dar cum n-aș putea cere așa ceva regimentului, mă limitez să relatez cu obiectivitate cele întâmplate. Până când regimentul va lua hotărârea pe care o va crede potrivită, dați-mi voie să vă spun părerea mea: ceea ce ați făcut dumneavoastră e o barbarie și, chiar făcând abstracție de calitatea pe care o am astăzi, tot aveam datoria să intervin ca om și mai ales ca unul care a simțit mirosul prafului de pușcă pe front, nu la tragerile de instrucție din garnizoană. Pentru o bănuială de furt nu se omoară un om, domnule căpitan; cu oamenii ăștia ducem războiul și cel

1. Conform unei legende, poetul grec Ibycus a chemat un stol de rațe să fie martore la uciderea sa de către un grup de tâlhari.

pe care l-ați ciomăgit ar trebui să fie un prea mare patriot dacă la cea dintâi ocazie nu va ridica mâinile în sus, să se predea inamicului. Iar mai înainte de a se preda, s-ar putea să-i treacă prin minte să rezerve câte un glonț și celor care l-au stâlcit în bătaie, lor și altora în care vede niște tirani. Dacă ați fi fost pe front, ați privi lucrurile în altă lumină.

Pe când avea loc această discuție la corpul de gardă, unul dintre ofițerii din regimentul cu care luptasem, mutat și el aici pentru instrucția recruților, făcuse o fotografie cu recrutul aflat în nesimțire, ceea ce a complicat lucrurile.

Comandantul de regiment s-a pronunțat ca despre un caz care nu merită atâta zgomot (referindu-se numai la sancțiunea corporală aplicată soldatului). Ceea ce merita atenție însă, era, după părerea sa, atitudinea ofițerilor de rezervă, „lipsa lor de solidaritate cu corpul ofițeresc", singularizarea lor în cadrul acestuia.

În zilele următoare am fost frapat de schimbarea intervenită în comportamentul ofițerilor activi: erau foarte rezervați față de noi, distanți și exigenți la executarea programelor; răspundeau la salut cu răceală și se limitau la relațiile stricte de serviciu. Casta în care noi, rezerviștii, eram niște intruși își apăra privilegiile, trecând peste sentimentele de omenie și de dreptate. Nu eram chiar atât de naiv încât să cred că organele militare superioare puteau lovi în cariera unui căpitan activ numai pentru că un rezervist oarecare își închipuia că în armată lucrurile se petrec aidoma ca în civilie. Însă ceea ce a urmat a întrecut și cele mai pesimiste presupuneri.

Într-o seară ascultam, cu un grup de camarazi rezerviști, muzica militară în parcul orașului. Lume ca la Moși; nimic nu-ți vorbea de război.

— De ce se uită așa de insistent la noi individul ăla? am auzit pe cineva lângă mine.

La câțiva metri mai încolo, „individul" – un tip cu nas acvilin și o gură exagerat de mică, deasupra căreia mijea un

început de mustață, dar omul fiind albinos mustața apărea ca o pată – ne privea stăruitor. O bărbie mică și ascuțită completa detaliile care m-au ajutat să-l identific: era un fost camarad și prieten de școală militară, absolvită cu nouă ani în urmă într-un oraș din Moldova.

La un pahar de Ruländer vechi, într-o cramă de lângă piață, am depănat cu amicul C. amintiri comune, regăsindu-ne tot așa de apropiați sufletește ca în anul când asaltam ruinele faimoasei vile a lui Cantilli din marginea orașului, ca să scoatem de acolo un dușman închipuit, sau când goarna ne smulgea dintr-un somn neîmplinit pentru o alarmă de noapte. Fostul elev al școlii de ofițeri de rezervă, pe atunci și student la Facultatea de Drept, era acum doctor în științe juridice și șeful Siguranței statului din localitate.

— Ei, m-a descusut el, cum te împaci cu slujba la împăratul? În ce relații ești cu ofițerii activi? Știi, mie nu-mi prea plac. Sunt superficiali și îngâmfați.

— Nu chiar toți. Pe front unii s-au comportat cu vrednicie, mai ales cei tineri. Aș spune mai degrabă că sunt victima unor păreri foarte înalte despre persoana lor, și cei care le-au inspirat-o sunt marii șefi militari. Aceștia profită de starea de război pentru a-și impune dominația peste tot. Nu sunt mulțumiți ca inițiativa să le aparțină numai pe front, deși Clemenceau[1] observa la sfârșitul Primului Război Mondial că războiul este o treabă mult prea importantă pentru a fi lăsată numai pe seama militarilor.

Din vorbă în vorbă, i-am povestit întâmplarea petrecută în regiment cu câteva zile mai înainte. Sorbind câte o picătură din pahar, mi-a spus:

---

1. Georges Clemenceau (1841–1929) a fost un influent politician francez, prim-ministru al Franței în perioadele 1906–1909 și 1917–1920, cu un rol determinant în încheierea sistemului Tratatelor de Pace de la Paris (1919–1920).

— Știi că acesta este un caz deosebit de grav? Roagă-l pe ofițerul care a făcut fotografia să-mi predea mie clișeul.

— Ce vrei să faci cu el?

A meditat câteva momente înainte de a răspunde.

— Încă nu știu. Nu m-am gândit, dar în cursul nopții am să văd ce este de făcut. Ai cedat primului impuls fără să te gândești la urmări, dar află de la mine că ai putea face cunoștință cu o Curte Marțială care, după ce-ți trânteșe câțiva ani de închisoare, te trimite pe front pentru reabilitare. În afară, bineînțeles, și de alte bucurii, fiindcă totdeauna există lucruri și mai rele.

— Ce lucruri ar putea fi mai rele? La moarte nu mă pot condamna.

— Nu uita că aștept clișeul.

După două zile, un plic sigilat se odihnea pe biroul Conducătorului Statului[1]. Încordarea creștea și deznodământul nu s-a lăsat mult timp așteptat. Mai întâi a fost anunțată inspecția comandantului corpului și la câteva ore s-a aflat că garnizoana va fi vizitată și de ministrul de interne, tot un general[2]. Se știa că pregătirile în vederea inspecției unui comandant cu grad așa de înalt sunt de o febrilitate care lasă în urmă preparativele pentru un atac pe front. În ce constau ele într-o garnizoană de pace? Cu câteva zile înaintea inspecției, delegatul popotei ofițerești cercetează magazinele cu delicatese din oraș și, dacă e nevoie, se deplasează și în alte locuri pentru completarea aprovizionării; sunt luate la rând cramele și, fiind vorba de corpul grănicerilor, se procură din porturi, de un trimis cu delegație specială, măsline Volo, caviar, sardele de Lisa, țigări turcești și egiptene, cafea. Astfel, pe mesele din sala admirabil ornamentată pentru banchet, apar printre *hors d'oeuvres* indigene articole alimentare devenite amintiri istorice (stare de război, nu?).

---

1. Ion Antonescu.
2. Generalul Dumitru I. Popescu (1883–1970).

O comisie în frunte cu ajutorul de comandant a întocmit din vreme un meniu care este tipărit (dacă timpul permite) sau numai bătut la mașină. Persoanele din anturajul generalului au fost discret chestionate asupra preferințelor culinare ale acestuia (dacă este la prima inspecție): se procură flori spectaculoase și agitația nu se potolește decât în momentul în care oaspeții se așază la masă. Ofițerii inferiori, sfioși, stau prin colțuri, ocupându-și ultimii locurile la coada mesei, dar ei sunt cei care suportă cheltuielile; ceilalți, cu aer de amfitrioni, încearcă să se facă remarcați de suita generalului și de generalul însuși.

Nu conta că pregătirile erau costisitoare. Ofițerii aveau lefuri bune, și apoi tradiția cere să primești cum se cuvine pe oaspeți. E drept că mulți ofițeri oftau din greu la sfârșitul lunii, când își încasau solda, fiindcă pe lângă musafiri mai suportau și consumația colonelului, a ajutorului, a ofițerului cu popota și cu aprovizionarea, ca unii care au depus efort și imaginație la reușita banchetului. Dar protestul este un termen necunoscut în lexicul militar: toți aveau nevoie de notări cât mai bune la memoriu, altfel s-ar duce dracului avansarea și, mai presus de orice, oamenii sunt satisfăcuți că onoarea unității a înregistrat o cotă înaltă în competiție.

Doar că de data aceasta lucrurile nu s-au petrecut ca de obicei. Comandantul corpului, cu care mai avusesem înalta cinste să stau la aceeași masă (cu prilejul unei concentrări la regimentul de origine), era un mare amator de ospețe. Gurmand și sibarit, stirpe de moșieri, generalul se îmbrăca la Londra și călătorea în fiecare an peste hotare. Avea o vagă cultură militară, dar în saloane strălucea prin tăietura impecabilă a uniformei și prin aerul degajat cu care debita mii de minciuni și de apropouri. „Curvă masculină" îl numeau ofițerii activi. Purta corset ca să oprească revărsarea abdomenului și bazinul dezvoltat ca de femeie. Puțini făcuseră o carieră militară atât de remarcabilă cu un efort atât de mic ca acest răsfățat al norocului. Corpul pe care îl comanda aparținea oficial forțelor armate: în realitate

era un fel de stat în stat, în el se ciocneau interesele câtorva ministere, devenind pe încetul mielul care suge la două oi, și nu depindea decât de abilitatea sa ca să-și joace propria-i carte. Pe acest comandant îl așteptam acum în inspecție. Se simțea că nu este o inspecție obișnuită și impresia o întărea prezența concomitentă a ministrului de interne.

Acesta din urmă trecuse și el într-o vreme pe la comanda corpului, dar era antipodul primului. Mărunt, uscățiv, sobru și modest, generalului P. îi lipseau trăsăturile principale care fac din cineva om de lume. Refuza scurt și fără justificări invitațiile la banchete. Nu știu dacă era iubit, probabil că nu era, dar stimat merita, fără îndoială, să fie, cu toată asprimea presbiteriană a ideilor și codului său moral. În inspecție venea însoțit de colaboratori indispensabili, uneori singur, asista la programele de instrucție, sesiza dintr-o privire lipsurile, starea trupei, insuficiența comandanților. Tempera pe câte un ofițer dornic să se reliefeze scoțând sufletul soldaților: lasă-i, că le ajunge cât i-ai frecat până la venirea mea. Pe altul, care se mișca greoi sau atent să nu-și murdărească uniforma, îl stimula fără ironie răutăcioasă: nu-ți fie teamă că te dezmembrezi dacă faci salturi mai vii. Nu se povestea nimic echivoc la adresa lui.

O întrebare stăruia pe toate buzele în zilele acestea: inspectarea garnizoanei în același timp de către cele două personaje era o simplă întâmplare, sau exista un motiv special? Șeful Siguranței trebuie să fi știut el ceva, dar tocmai acum parcă intrase în pământ.

În ziua așteptată cu teamă de suflarea îmbrăcată în uniformă militară, ca și de autoritățile civile, forfota începuse (în regiment, cel puțin) încă de pe la ora trei noaptea. Se înlocuiau efectele și bocancii rupți, dormitoarele erau supuse unei igienizări neobișnuite, curtea cazărmii arăta imaculată, ca și closetele, iar bucătăria – să vezi și să nu crezi – afișase meniul zilei.

Când sunetul înalt și tremurat al goarnei a vestit „onorul la general", pe platoul de instrucție trupa executa un program

oarecare. Generalul a trecut printr-un dormitor, a aruncat din ușă ochii asupra sălii de mese și câteva minute a privit chiar și desfășurarea programului de instrucție; apoi, inspecția a luat sfârșit printr-o defilare.

Dar încordarea nu s-a risipit nici după ce trupa a intrat în sala de mese, iar ștabii s-au retras în cabinetul comandantului. Ce s-a discutat acolo se poate bănui, în parte, din „ordinul la raport" în care se cerea ofițerilor de toate gradele întărirea disciplinei. După ce se atrăgea atenția că „disciplina este sufletul armatei", comandantul regimentului, semănând nu numai la înfățișare, ci și în toate cele cu eroul lui Bacalbașa, scobindu-se în nas în semn de supremă concentrare mintală, adăuga emfatic:

— Suntem în plin război și o unitate lipsită de disciplină nu poate câștiga victorii pe front.

Ordinul se încheia cu nu-știu-ce aforism patriotic care făcea concurență panseurilor lui Gâgă, deslușind în el lipsa de țel a unei societăți pline de ifose.

Ministrul se întreținuse în timpul acesta cu șefii autorităților civile, iar Siguranța Statului îi raportase că recrutul bătut se află internat la spital în stare gravă.

Banchetul n-a mai avut loc, deși se făcuseră toate pregătirile, însă o mică agapă (cum o numise ajutorul de comandant) tot s-a ținut în cerc intim, în cabinetul colonelului și fără participarea ministrului. La scurt timp, din ordinul corpului, cei doi ofițeri de rezervă care provocaseră tevatura au fost mutați disciplinar la un regiment din orașul C., cu consemnul să fie trimiși cu prima ocazie pe front, unde acest regiment lupta de câteva luni. Cu aceasta, „onoarea militară" fusese salvată, disciplina restabilită. Recrutul cu pricina a murit în spital, iar autorul crimei a fost condamnat la un an închisoare, cu toate că o comisie medicală încercase să-l scoată basma curată, punând decesul pe seama unui atac de cord. Mult mai târziu am aflat că sadicul căpitan fusese grațiat după câteva luni de detenție pentru meritul de a fi denunțat convorbirile unor condamnați.

*

— Vasăzică nu vrei să-mi spui de ce ai fost trimis a doua oară pe front când numeroși alți ofițeri nu l-au văzut nici o zi.

— Mi se pare că n-am rămas dator cu răspunsul, domnule comisar.

— Pe acela l-am auzit, îl aștept pe cel adevărat.

— Altul nu cunosc.

Ne-am măsurat un timp, el cu siguranța celui care se simte stăpân pe situație, eu căutând să par cât mai liniștit.

— Știu deja câteva amănunte despre dumneata, a reluat el discuția. Prin origine și situație socială ești mai aproape de clasa muncitoare decât de exploatatori. Acum este momentul să te decizi pe care grup vrei să-l slujești. Sper că ai aflat, dacă n-ai citit-o, că în Uniunea Sovietică apare o gazetă pentru prizonierii români, care și-a propus să vă deschidă ochii asupra realității. Nemții au pierdut războiul, luptele pe care le mai dau sunt ultimele lor zvârcoliri, ele nu le vor evita în nici un caz prăbușirea. La această răscruce poporul român trebuie să înțeleagă că nu i-a mai rămas altceva decât să ni se alăture, îngroșând forțele taberei iubitoare de pace. Cred că e clar și orice om cu picioarele pe pământ își dă seama că am dreptate. În toate lagărele de prizonieri au luat ființă mișcări antifasciste și românii au constituit prima unitate care luptă pentru eliberarea patriei lor de sub jugul fascist și imperialist. Divizia Tudor Vladimirescu, formată pe teritoriul sovietic, se află deja în România, pregătindu-se să răstoarne guvernul Antonescu. În zona Iașilor a repurtat primele succese. Nu poți nega că în țară ai colaborat la ziare care nu pot fi bănuite de simpatie pentru noi. Nu-ți aduc un reproș, fiindcă scrisul dumitale era pus în slujba unor revendicări profesionale[1], n-ai sporit rândurile gazetarilor fasciști. Ți se oferă ocazia să-ți continui activitatea publicistică

1. Eugeniu Bucheru a scris articole cu profil pedagogic și probabil și alte texte legate de preocupările sale profesionale.

în gazeta pe care o scoatem aici. Nu ai decât de câștigat. Fiindcă noi știm să răsplătim pe cei care..., dar părându-i-se că a spus mai mult decât trebuia, a rectificat: adică mă refer la clasa muncitoare, ea va ști să-ți recunoască meritele.

— De care clasă muncitoare vorbiți? În presa noastră nu se folosește acest termen.

— Clasa muncitoare din România, se înțelege, dar acolo i se spune cu un termen generic: comuniștii.

— Și are vreo legătură clasa muncitoare din țara mea cu un ziar care apare aici?

— Chiar așa de neștiutor nu te cred! În fine, te mai gândești la ce-am discutat, nu aștept un răspuns imediat. Timp avem destul.

Pe când își debita monologul, în mine se învălmășeau gândurile cele mai contradictorii. Nu puteam să nu admit că lucrurile cam așa stăteau, cum le înfățișa comisarul. În astfel de momente se fac unele „cariere" sau se distrug altele, îmi spuneam. Dar răspunsul cel mai potrivit, își urma calea gândul meu, ar fi... nici un răspuns. Cel mai indicat este să prelungesc echivocul împrejurărilor și să tărăgănez lucrurile fără să mă angajez la ceva. În lagărul unde voi fi trimis am să încerc să trec neobservat. Să accept propunerea, însă, era în contradicție flagrantă cu mine însumi. Când o țară îndurerată, țara, nu grupul de oameni care îi conduce la un moment dat destinele, se găsește în situația de a închina steagul, o astfel de colaborare cu adversarul echivalează cu un act de înaltă trădare. Ce alt înțeles ar avea acceptarea propunerilor comisarului decât recunoașterea că România a greșit pornind războiul antisovietic și, implicit, că Basarabia este un teritoriu care nu-i aparține? Acceptarea mea ar fi fost un glonț implântat în inima Patriei.

Dar o altă voce îmi șoptea că Sancho Panza era o pildă mai bună de urmat în viață decât eroicul Don Quijote.

Nu era un psiholog prost comisarul, numai procesul de fabricație *made in URSS* era defectuos, pentru că ignora psihologia individuală, considerând-o un articol depreciat într-o lume obligată să gândească pe bandă rulantă. Și nici nu aștepta un răspuns imediat, fiindcă părea dinainte sigur de consimțământ, ca unul care știa foarte bine ce ravagii exercită frica asupra individului. Nu se grăbea să scuture pomul, aștepta să cadă fructul singur, timp să se coacă era berechet; la ruși prizonieratul e lung, el poate dura o viață de om.

Eu cred că tot mai bine este să-i dau răspunsul pe loc. Am certitudinea absolută că nimic nu-l va modifica, de-ar fi vorba de ani... simțământul clar că nu-mi pot schimba firea pentru tot aurul din lume. Că mai presus de avantajele personale stă Patria îndepărtată. Poate că, în momentul acesta chiar, o bombă a deschis alte morminte în glia ei. Să termin deci acum.

Prin urmare, am fost de acord cu peroraţia sa, convenind că războiul are toate șansele să sfârșească victorios pentru sovietici, ținând seama de posibilitățile considerabile ale aliaților. Făcând aluzia la aliați, știam cât de mult ofensez exclusivismul comisarului, care pretindea că toată greutatea războiului a fost dusă de sovietici, dar ce importanță mai avea? Însă, am adăugat, o acțiune întreprinsă cu prizonieri de război, adică cu indivizi lipsiți de drepturi și libertăți, împotriva propriului lor popor, poate fi ea apreciată favorabil de un om responsabil? Numai cine a uitat că aparține unei națiuni, sau cei care nu aparțin nici uneia s-ar putea angaja într-o astfel de aventură.

— N-ar trebui să uitați, domnule comisar, că există și un adevăr românesc, nu numai unul sovietic.

— Adevărul sovietic este invulnerabil.

— Să-mi dați voie să mă îndoiesc. Adevărul sovietic are și părțile lui vulnerabile, ca toate adevărurile care nu văd decât interesul celor ce le susțin. Este la fel de relativ, de aproximativ ca orice noțiune, ca tot ce e făurit de om. Ceea ce pare perfect valabil pentru francez își pierde semnificația pentru turc, să

zicem. Spuneați mai adineaori că noi, românii, ne-am lăsat târâți într-un război criminal împotriva Uniunii Sovietice. Războiul acesta criminal, sau cum mai obișnuiește propaganda sovietică să-l numească: nedrept, imperialist etc., are pentru noi o cauză dreaptă.

— Și care este această cauză dreaptă? m-a întrerupt vehement comisarul. Jafurile comise în Uniune? Milioanele de cetățeni sovietici pe care i-ați masacrat pe teritoriul ocupat? Casele distruse, recoltele pierdute?

— Românii n-au masacrat niște persoane anumite. Au murit oameni cum mor în fiecare război și de-o parte, și de alta. Orice conflict armat generează fapte îngrozitoare. Cum pot fi evitate astfel de lucruri dacă o propagandă plină de venin face să se dezlănțuie în oameni instinctele fiarei? Din Primul Război Mondial s-au scos învățăminte pline de bun-simț, dar cine și le-a mai amintit când a început cel de-al doilea? Știm cu toții că războiul degenerează în măcel chiar fără voia oamenilor angajați într-însul. Este, cum spunea cineva, ca o revărsare de ape peste un stăvilar sfărâmat. Cei mai mulți dintre oamenii noștri, semenii noștri, luați în parte, sunt oameni de omenie: împingeți-i la atac și veți vedea că împreună se dezlănțuie. Credeți că armata sovietică nu va face același lucru în țările pe unde va ajunge? Cauza de care vorbeam mai înainte știți dumneavoastră prea bine care este: e Basarabia, pământ românesc. Pentru ea am făcut războiul. Să ne-o luăm înapoi, fiindcă este a noastră, chiar și unul din țarii ruși, pomenit cu evlavie de popor și chiar de guvernul comunist, a recunoscut dreptul nostru istoric asupra ei, cu peste un sfert de mileniu în urmă. E vorba de Petru I[1]. Dacă n-ar fi fost la mijloc Basarabia, nu văd cum am fi ajuns la o alianță cu nemții pe care îi prețuim ca popor, dar nu i-am iubit niciodată. Chiar după 100 de ani de stăpânire rusească, ea nu e mai puțin pământ românesc.

1. Petru I cel Mare al Rusiei (țar în perioada 1682–1725), semnatarul tratatului cu Dimitrie Cantemir menționat într-o notă anterioară.

Transilvania a cunoscut și ea jug străin vreme de o mie de ani, însă a rămas leagănul poporului nostru și e tot așa de românească și de scumpă inimilor noastre cum e Moscova pentru ruși sau Parisul pentru francezi. Câtă vreme între noi și URSS va exista acest litigiu, nu văd cum ar fi cu putință o pace durabilă. M-ați asigurat că nimeni nu mă împiedică să spun adevărul. Iată că l-am spus.

De sub gene, privirea comisarului mă urmărea asasină și, la despărțire, n-a pierdut ocazia să mă gratifice cu o mostră de politețe proprie vocabularului sovietic: „bandit fascist".

Am adormit liniștit de îndată ce am pus capul pe vestonul care-mi ținea loc de pernă.

INTERMEZZO

O aniversare

„Când am scăpat din masacrul acestor zile,
mi-era rușine că mai trăiesc. Mi se părea
că toate privirile mă iscodesc:
Cum de-ai scăpat?
Unde te-ai ascuns, lașule?"

Un supraviețuitor

Un grup de ofițeri prieteni dintr-un batalion de infanterie își luase obiceiul să aniverseze, din primul an al detenției, o zi pe care o numeau ei „ziua neagră". Nu fusese unica zi neagră din anii războiului și nici din anii captivității sau ai perioadei post-belice – fiecare dintre ele fusese mai mult sau mai puțin o zi neagră –, dar, spre deosebire de celelalte, aceasta de care este vorba aici a avut o mai mare încărcătură emoțională, a fost ziua în care s-au simțit mai aproape ca oricând de moarte și s-au împăcat cu ideea ei. Se întâlneau pentru un scurt timp, păstrau un minut de reculegere pentru morți și reconstituiau scenele de infern sfârșite cu puțini supraviețuitori.

Aniversările au continuat pe cât a fost posibil și în țară, și trebuie să mărturisesc că puține sunt amintirile dintr-o viață de om care să se fi păstrat cu mai multă acuitate ca luptele de pe „linia albastră a goților" din peninsula Taman[1]. După opinia istoricilor marii conflagrații mondiale, criza militară germană s-a produs la Kursk[2], unde a avut loc cea mai mare bătălie de tancuri din istorie (trei mii de tancuri de fiecare parte), în timp

1. Luptele amintite în acest intermezzo, cele din regiunea Kuban (pe coasta de nord-est a Mării Negre) și peninsula Taman, la intrarea din Marea Neagră în Marea de Azov, s-au desfășurat în primăvara anului 1943.

2. Bătălia de la Kursk (iulie–august 1943) a fost una dintre marile ofensive de pe Frontul de Răsărit, considerată cea mai mare bătălie de blindate din istorie dat fiind că au fost implicate peste 8.000 de tancuri.

ce Stalingradul a reprezentat punctul psihologic de cotitură[1]. Față de ele, ofensiva sovietică din peninsula Taman se înscrie printre acțiunile forte numai dacă este raportată la frontul relativ redus ca proporții, dar important din punct de vedere strategic pe care sovieticii își desfășurau operațiile și la mijloacele uriașe aruncate de ei în această bătălie.

Frontul pentru apărarea Crimeii era susținut de armata a XVII-a germană, compusă din 12 divizii (cinci germane și șapte românești) și trecea pe lângă râurile Kurka și Kuban, Adagum, est Moldavanskoe, Neberdjaevskaia, Novorossiisk.

După retragerea din Caucaz, batalionul la care mă refeream mai înainte apăra un sector plin de bălți din zona Kuban. Între ele și inamic se afla Adagum, un râu destul de puțin lat față de neobișnuita lui adâncime.

La miez de noapte, batalionul (care primise unele întăriri în oameni) a fost dislocat intempestiv pe un nou sector al liniei goților. Față de un nume așa de pompos, te așteptai la o poziție fortificată, dar totul se reducea la un șanț de tragere apărat de mine antitanc. Prețiozitatea denumirii era un omagiu al armatei germane adus strămoșilor goți, care făcuseră pe aceste locuri un popas mai îndelungat înainte de iureșul migrator spre apus. Mutarea precipitată a batalionului împrospătat cu întăriri recent primite din țară era un indiciu că se așteptau lupte grele, iar sectorul de apărat părea a fi pe direcția principală de atac a sovieticilor.

Ce tăcere lugubră în noaptea când am ocupat linia albastră a goților! Parcă suntem pe o planetă din care a dispărut viața. Oamenii își ocupă în tăcere locașurile de tragere, înlocuind o unitate care trebuie să fi suferit pierderi serioase; nici nu ne dăm seama când a dispărut, după ce ne-a atras atenția să evităm și

1. Bătălia de la Stalingrad, astăzi Volgograd (1942–1943), a fost cea mai teribilă bătălie a celui de-al Doilea Război Mondial, momentul care, după mulți specialiști, a întors sorții războiului de partea sovieticilor și a aliaților lor occidentali.

cel mai mic zgomot, fiindcă inamicul se află la 150 de metri în fața noastră. În șanțul de tragere se văd așa-numitele vizuini de vulpe, utile în cazul bombardamentelor puternice de artilerie și chiar aviatice. Stabilim legătura cu vecinul din dreapta, un batalion german cu care una din companiile noastre face sudura printr-un cuib de arme automate. În flancul stâng al dispozitivului a fost amplasată compania a doua, ocupând fiecare un front de șapte sute de metri. Între companii se afla o viroagă sau, dacă preferați, o mică vale acoperită cu tufișuri dese de arini.

În vârful viroagei, adică în partea dinspre sovietici, un grup de copaci ne împiedică vederea. Pe mijlocul ei curge un firișor de apă limpede. Aici, în viroagă, batalionul a concentrat puterea lui de foc: câte un pluton de mitraliere în sprijinul fiecărei companii și cel de-al treilea afectat companiei din rezervă, aflată tot pe viroagă la circa un kilometru mai în spate. Între linia întâi și rezervă am amplasat și plutonul de *brandt*-uri de 37 milimetri. De atât dispuneam. Am aflat că tot pe viroagă, dar mult mai în spate, s-ar afla și o baterie germană de *Jagdpanzer*-e[1], iar pe dealurile satului Svoboda (vecin cu Moldavanskoe) nemții au instalat câteva tunuri automate (sau semiautomate), denumite de sovietici „măgarul lui Hitler" pentru zgomotul caracteristic produs în timpul tragerii.

Asta e tot ce știm despre noi și partea privitoare la aparatul german din auzite. Despre inamic nu ni s-a spus nimic altceva decât că pregătește un atac de mari proporții, care ar putea începe foarte curând. Deocamdată, ofițerii batalionului nostru au rezerve serioase cu privire la inspirația comandamentului de a îngrămădi pe această viroagă acoperită de arini principalele mijloace de foc – adică rezerva de care dispunem, pentru că tocmai asupra ei își va concentra inamicul tragerile de artilerie, bănuindu-i prezența în acest loc.

---

1. *Jagdpanzer*, autotun german folosit pe post de „vânător" sau „distrugător de tancuri".

În fața noastră, în misterioasa *no man's land* au fost plantate minele antitanc, singurele care ne dau oarecare siguranță. Oricât scormonim întunericul, de vizavi nu se simte nimic, totul pare încremenit într-un timp și spațiu mort. Doar în rarele momente când magneziul strălucitor își deschide pe cer umbrela de lumină, zărim grămezi informe de sârmă ghimpată, pâlnii de obuze, câteva cioturi de copaci retezați și linia frântă a tranșeelor.

O mitralieră din dispozitivul german își face auzit staccato-ul zgomotos, răpăitul gloanțelor seamănă cu păcăniturile unui motor. Așteptăm. A trecut de miezul nopții și oamenii ațipesc, cu excepția santinelelor. Singura dovadă că mai există oameni pe aceste locuri este lumina de câteva clipe a rachetelor. Un simț (al câtelea simț?) ne înștiințează că trebuie să se întâmple ceva. Ceasul arată trei fără un sfert. La ora asta s-a dezlănțuit uraganul. Este un bubuit infernal, mai înspăimântător ca o mare agitată, ca erupția unui vulcan, ca un cutremur de pământ.

Pământul este zguduit de convulsii interne neistovite; la fiecare secundă se succed fulgerări orbitoare și sunete care te asurzesc. Tumultul este străbătut de exploziile katiușelor și, de la o vreme, de răgetul sardonic al „măgarului lui Hitler". Un spectacol de nedescris, nimicitor. Nimic nu mai putea viețui decât printr-o minune pe locurile bântuite de furia pârjolului. Din prima jumătate de ceas a bombardamentului, sute de oameni pieriseră de moarte violentă, fuseseră sfârtecați, amestecați cu pământul. Când focul a trecut spre rezerve, uriașul muget a început să crească în intensitate.

Singurul om rămas viu la postul înaintat de pândă, din capătul viroagei, înainta în salturi să-și găsească un adăpost la noi în tranșee. Ținea pumnii încleștați și din ochi îi curgeau lacrimi. Prin sutele de guri ale tunurilor și aruncătoarelor au curs timp de aproape trei ore un număr infinit de proiectile de toate calibrele, cele mai multe îndreptate asupra viroagei. Pământul rănit de atâtea lovituri fierbea, totul în jur se zguduia, surescitarea oamenilor atinsese paroxismul.

Am spus aproape trei ore? În astfel de împrejurări uiți că ai un ceas, uiți și de propria-ți persoană, timpul nu mai are nici o însemnătate. Puteau fi 12 ore sau o singură oră, cine se mai gândea la așa ceva? Nu mai auzeam și nu mai simțeam nimic, trăiam un vis groaznic, o apocalipsă.

Apoi s-a așternut o mare, o neașteptată, o inexplicabilă tăcere. Era tot așa de greu să-ți dai seama și de durata tăcerii. Se luminase de ziuă... ce vorbesc eu? Era ziuă de mult, eram la sfârșitul lunii mai, dar oamenii nu se puteau smulge din tenebrele acestei nopți îngrozitoare. Cei care mai trăiau băgaseră capul în pământ și nu li se auzea nici respirația. Țipetele răniților, ultimul oftat al muribunzilor răsunau nefirești în această Vale a Plângerii. Și în liniștea artificială, ca tot ce ne înconjura, am auzit apropierea avioanelor. Erau avioane de luptă, poate și de bombardament, încadrate de avioane de vânătoare, dar nu bombardau cum prevede misiunea acestui tip de aparate de zbor în spatele frontului; ele își descărcau bombele deasupra primei linii și a rezervelor acesteia, a șanțurilor de tragere în care se aflau de-a valma supraviețuitori, răniți și morți, deși era greu să-ți dai seama cine mai trăiește și cine nu. Supraviețuitorii, câți mai erau, așteptau dintr-o clipă în alta să fie atinși de o schijă rătăcită sau să fie pulverizați de o bombă. Viroaga părea obiectivul principal al bombardamentului. Ghemuiți în viziunile de vulpe, auzeam bombele explodând, dar, în afară de efectul moral, aviația a produs pierderi mai mici decât artileria.

M-am pipăit. Pare de necrezut, dar sunt viu și nu numai atât, n-am nici o zgârietură. Simțisem la un moment dat o ușoară izbitură în cască și o bucățică de schijă, pe care o bănuiesc încă fierbinte, a căzut alături. Ca să mă smulg stării de apatie, de prostrație pe care o simt punând stăpânire pe mine, am încercat să număr avioanele, dar o bombă căzută pe-aproape m-a întrerupt când am ajuns cu număratul până la 12. Am luat-o de la început, însă altă bombă a nimerit în „țara nimănui",

declanșând explozia unei mine antitanc. Cu oarecare aproximație, am evaluat numărul lor la 40-50 de aparate.

Ceea ce mi se părea uimitor era că, evoluând într-un spațiu atât de mic, nu se izbeau unele de altele. Fiindcă lupta se da pe un front de un kilometru și jumătate.

După ce și-a depus ouăle, formația s-a înapoiat la baza de plecare. Am mai auzit un timp țiuitul celor de vânătoare și bâzâitul greu, intermitent, al celorlalte. Și acum ce mai urmează? mă întrebam aiurit, căutând să restabilesc legătura cu vecinii. Răspunsul l-am avut numaidecât: veneau tancurile. Niște tancuri uriașe, care purtau pe carcasă pistolari, ceea ce ne silea să nu ridicăm capul. Huruitul cu scrâșnet de fiare s-a oprit în fața zonei minate. Unul din ele, mai nerăbdător ca celelalte, a atins o mină și s-a răsucit în loc cuprins de flăcări. Pistolarii au sărit la pământ, dar nu îndeajuns de repede, fiindcă se auzeau vaiete, iar ceilalți de pe tancurile primului eșalon le-au urmat exemplul. O salvă trimisă de bateria antitanc germană din sprijinul sectorului a mai scos din funcțiune încă unul, iar salvele următoare au ridicat la trei numărul tancurilor distruse. Vecinii din dreapta au lichidat pe cel de-al patrulea cu ajutorul unui *faust-patronen*[1]. Așadar nu suntem singuri, n-am murit cu toții. După pierderile suferite de apărătorii poziției, pare de necrezut să scoți din luptă patru tancuri în mai puțin de o jumătate de oră, dar faptul e fapt: cele patru tancuri ard la câțiva zeci de metri în față, și abia acum vedeai șanțurile însuflețindu-se; acolo existau ostași vii care reveneau pe încetul la viață, smulgându-se cu un efort uriaș din acel „surmenaj de adâncă penetrație" – cum l-au numit, după război, medicii englezi – și ostașii aceștia se pregăteau să participe la o luptă care abia începea. Le zăream căștile mișcând și aveam certitudinea că etapa cea mai periculoasă era pe cale să fie depășită. Alături de mine, agentul de legătură Leuștean, până mai adineauri cada-

1. Dispozitiv antitanc.

vru ca toate cadavrele, începuse să se foiască și, dacă nu mă înșel, am surprins un slab *ura!* care s-a auzit ca un oftat.

E grozav să vezi arzând patru tancuri inamice, ba nu, patru, cinci. Când a mai luat foc și cel de-al cincilea în fața companiei a doua? Pistolarii se îngropaseră la teren în jurul tancurilor, însă pentru moment nu ne temeam de ei. Primejdia venea din altă parte, de la cei câțiva lunetiști care ocupaseră poziții avantajoase de tragere, de unde ne împiedicau să reacționăm cu foc. Cum ridica unul dintre noi capul, era pierdut. Numai din viroagă puteau fi identificate locurile lunetiștilor, dacă bombardamentul n-ar fi distrus și vegetația ei.

Dar asta ce mai e? Pe viroagă se infiltrau primele elemente de infanterie inamică. Se auzeau strigăte de *uri! uri!* Atacatorii înaintau în rânduri compacte, ca la o manifestație. Nu se puteau evalua efectivele, fiindcă în spatele primului val veneau alte coloane, tot așa de strânse. Om lângă om. Buluc. Ca la nuntă. Erau probabil încredințați sută la sută că nimic nu li se mai putea opune, că orice rezistență fusese redusă la tăcere, că artileria, aviația și tancurile lor făcuseră tot ce trebuia pentru a le deschide drumul și infanteriei nu-i mai rămăsese decât rolul minor de a lua în primire terenul și a jefui cadavrele. Sau poate mai voiau să arate că rezervorul lor uman este inepuizabil. Oricum, prioritatea la replică o au acum mitralierele noastre. Nu numai că sunt factorul hotărâtor în această fază a luptei, însă nici nu mai avem altceva în afară de ele.

Leuștean, care se târâse de la o mitralieră la alta, sosea cu raportul. Nu era îmbucurător. Mai dispuneam de trei piese din cele opt ale plutoanelor afectate companiilor din linia întâi. Dintre servanți mai puteau lupta șase oameni. Cât despre plutonul din rezervă și cel de *brandt*-uri, nu era posibilă, pentru moment, legătura. Astfel, trebuia să facem față situației cu cele trei mitraliere. Cam puțin, dar putea fi și mai rău. Prima dintre mitraliere se afla numai la un pas de ceea ce numeam postul de comandă al companiei de armament greu; adică într-o groapă

care, la această oră, adăpostea în afară de comandantul companiei, un agent de legătură (din cei patru) și un telefonist... onorific (pentru că telefoanele nu mai funcționau); celelalte două mitraliere se aflau la mici distanțe, 15–20 de metri una de alta. Pentru un timp ne-am descurca...

Iată însă că lucrurile au luat o întorsătură neplăcută la compania a doua aflată în stânga viroagei. Inamicul făcuse o spărtură strecurându-se pe culoarul neminat și se înfipsese ca o pană în imediata apropiere a viroagei. Panica, așa de obișnuită în astfel de cazuri, completase restul. Ocupanții șanțului, rămași izolați de companie, s-au retras în derută și ne-au lăsat flancul stâng descoperit, în timp ce inamicul presa cu putere să lărgească breșa și să ne cadă în spate. Numai compania din dreapta își menținuse ferm poziția.

Două dintre mitraliere au primit atunci ordinul să țină sub foc spărtura, în timp ce mitraliera de la postul de comandă trebuia să oprească pătrunderea inamicului în viroagă.

În fruntea valului de atacanți mergea un bărbat tânăr, gras, cu o ținută îngrijită, fără îndoială un gradat, dacă nu un ofițer. Înainta fără să se ferească, scotocind cu vârful baionetei prin frunziș. Ce căuta oare? Atitudinea lui nepăsătoare nu părea tocmai firească, și nici a celorlalți care-l urmau nu exprima starea obișnuită a omului care merge la moarte. Să se fi depășit cu acest prilej cantitatea de vodcă cu care era stimulat elanul războinic al soldaților roșii?

Când au ajuns la vreo sută de metri de noi, l-am împins la o parte pe trăgătorul de la mitralieră, care aștepta ordinul să deschidă focul – și-l vedeam neliniștit că acesta întârzia. Am verificat pentru ultima oară elementele de tragere și, când erau la 80 de metri, am apăsat pe trăgaci; și n-am mai ridicat mâna până la consumarea ultimului cartuș de pe bandă.

Nu sunt un om crud. Chiar de-aș vrea, n-aș putea fi. Sunt un impulsiv, ca o bună parte din semenii mei, dar am simțit întotdeauna o mare dragoste și o mare milă pentru oameni,

pentru nefericirea lor. Nu era cruzime sau răutate în actul meu: înainte de toate trebuia să mă apăr și apoi trebuiau răzbunați morții noștri care zăceau peste tot; și soarta îmi trimisese pe acest om bine hrănit și un pic beat și pe alții să plătească pentru ei. Are și el o mamă, o soție și un copil cu părul ca spicul de grâu și ochii albaștri, care în zadar vor mai aștepta de acum o scrisoare de pe front. Astea sunt gânduri nepotrivite cu momentul de față, chiar periculoase. Acum era omul meu și nu trebuia să-mi scape. L-am văzut cum s-a prăvălit la pământ fără un geamăt, iar valul de oameni care-l urmau a devenit o viermuială, un concert de vaiete și de strigăte de ajutor. Chemau brancardierii. Țeava mitralierii se înroșise, dar încărcătorul a introdus o nouă bandă și apoi încă una și încă una. Odată prinși în evenimente, oamenii nu se mai sperie de ele. Avea dreptate deci Saint-Exupéry când spunea că numai necunoscutul ne înspăimântă; dar, pentru cine îl înfruntă, el nu mai este necunoscut.

Viața în jurul și în fața noastră încetase. Ochii singuri urmăreau mișcările celeilalte părți. Reacția inamicului la focul nostru fusese slabă: nu se aștepta la rezistență. Nici chiar susurul ușor al pârâiașului care se strecura pe mijlocul viroagei nu-l mai auzeam. Am rămas în așteptare după ce schimbasem locul mitralierii și adâncisem noul amplasament. Celelalte două piese făceau același lucru după ce opriseră înaintarea inamicului prin spărtură. Era momentul să facem legătura cu rezervele și cu comanda batalionului. Comunicațiile telefonice fuseseră, cum am mai spus, întrerupte. Ne găseam într-una din acele situații în care și inițiativa, și spiritul de sacrificiu aveau un cuvânt greu de spus, dar factorul hotărâtor – acela care putea evita transformarea ei într-un dezastru – era norocul. Muniția de care dispuneam abia dacă acoperea în condiții de luptă obișnuite necesitățile unei zile, și noi, din nenorocire, nu ne găseam în condiții obișnuite. Situația impunea un consum dublu de muniție și numai în cursul nopții am mai fi putut aduce-o pe aceea care se mai găsea la mitralierele inutilizabile.

Tot la căderea nopții trebuia să evacuăm răniții, deși numai Dumnezeu știa pe unde se afla postul de prim ajutor. Și numai pe răniții care puteau umbla nesprijiniți. Ceilalți trebuiau să mai aștepte, deși tocmai ei aveau cea mai mare nevoie de ajutor medical; ne lipsea personalul necesar pentru transport, nu puteam descompleta poziția transformând luptătorii în brancardieri. Cât privește morții, aceștia, împăcați definitiv cu viața, zăceau așa cum căzuseră, și nici pentru ei nu puteam săpa deocamdată gropi. Efectivul oamenilor valizi scăzuse la un sfert din cifra care ocupase de cu seară poziția. Ca să ascundem golurile în efectiv, fiecare pușcaș trăgea din două-trei locuri, ceea ce obosea oamenii și le sporea deprimarea. După șocurile suferite până acum, era surprinzător cât de operativ se comportau totuși.

Inamicul, îngropat și el în măști individuale săpate sub focul nostru violent, nu da semne de viață, dar ochii lui ne urmăreau toate mișcările și era destul ca unul de-ai noștri să salte prea sus capul deasupra șanțului pentru a deveni ținta împușcăturilor. Apoi, lunetiștii ne scoseseră din luptă în cursul zilei patru ostași, și comandantul companiei de pușcași era disperat.

— În câteva zile nu mai rămân cu nici un om: dintre comandanții de plutoane n-am mai rămas decât cu S. Pentru că de la începutul bombardamentului ăsta n-a scos o clipă capul din vizuină. Și mai e și oltean, și încă din Gorj. Cu de-ald-ăștia și-a pierdut capul Tudor Vladimirescu!

La rându-i, compania de armament greu nu mai avea nici un comandant de pluton dacă nici cel din rezervă n-a supraviețuit. Am căzut de acord să trimitem doi agenți, câte unul de fiecare companie, să vadă care e situația rezervelor și să afle unde se găsește în prezent postul de comandă al batalionului. Misiunea era primejdioasă și cei doi agenți erau conștienți de acest lucru. Nu cunoșteau locurile, „iar cu busola mai rău ne rătăcim", spuneau ei; „dar pentru că și așa moartea e peste tot, să încercăm". Și au plecat pe înserate, după ce le înmânasem

un raport scurt către batalion, în care ne limitam la cifre în oameni și armament, ca să nu ni se reproșeze că am intrat în panică, arătând necesitățile imediate. Am mai adăugat o schiță cu situația frontului, indicând spărtura de la compania vecină, cu care nu mai aveam legătură.

Puțin înainte de plecarea lor, acalmia întreruptă la răstimpuri de tragerile pistolarilor a fost animată de un vuiet îndepărtat de avioane. După zgomot păreau avioane de vânătoare. Se apropiau cu mare repeziciune și erau românești. O escadrilă, șase avioane, atâta tot. Nu apăruse încă nici aviația germană. Cu câteva batiste albe, prinse în vârful țevii armelor, le-am indicat linia frontului. Escadrila a survolat lent de-a lungul poziției și apoi s-a năpustit asupra inamicului: de la o înălțime de câțiva zeci de metri, a mitraliat viguros aproape 15 minute.

Uitând de primejdie, oamenii se săltaseră deasupra șanțului și chiuiau ca la nuntă. Apoi avioanele s-au depărtat spre rezervele dușmanului, unde au întârziat alt sfert de oră și au revenit plutind la aceeași mică înălțime, făcându-ne semne. După care, în neschimbata lor formație elegantă, au dispărut undeva spre sud.

Grijile nu-i părăseau însă pe cei doi comandanți de companie, mai ales acum, la apropierea nopții. Sprijinul moral al aviației era apreciabil, însă el nu schimba cu nimic situația.

Se întunecase când au plecat agenții. La scurte intervale au părăsit poziția și răniții, urmând să se grupeze lângă un copac semnalat pe lumină, cam pe unde se aflau rezervele companiei a doua. Pentru răniții nedeplasabili prin forțe proprii, am recurs la ajutorul unui felcer neamț din batalionul vecin, binevoitor și priceput. El le-a schimbat pansamentele la lumina unei lanterne; mai mult nu puteam face.

Încercările de a stabili legătura cu compania din stânga, unde se produsese defecțiunea, n-au dat rezultate. Chibzuim dacă am luat toate măsurile de siguranță pentru noapte. N-am omis nimic; totuși, inamicul are infinit mai multe avantaje asupra noastră: întâi, un efectiv incomparabil mai mare ca al

nostru și perspectiva de a-l împrospăta la nevoie, posibilități de aprovizionare rapidă cu muniții și libertate de mișcare, ca să nu mai vorbim de poziția dominantă geografic pe care o ocupă. În ce ne privește, dacă ne-au rămas așa de puține șanse de a ieși cu pielea negăurită din acest abator, ce ne rămâne de făcut decât să o vindem cât mai scump cu putință?

Ne-am organizat astfel ca din trei oameni unul să poată dormi și am prins fiecare câte două ore de somn. Aveam, într-adevăr, mare nevoie. Când te trezești ai impresia că n-ai ațipit decât câteva minute. Deși suntem la sfârșitul lunii lui mai, nopțile sunt încă friguroase și ne trezim pe jumătate înghețați. Facem mișcare adâncind amplasamentele, camuflându-le, săpând altele de rezervă. O cafea sau un ceai, fie și rece, ne-ar reda o oarecare bună dispoziție. Răniții au fost bine înveliți în mantale și foi de cort, iar morții ne-au furnizat un număr de țigări și cutii de chibrituri. Noaptea s-a scurs în general liniștită și aceasta ne-a surprins. Inamicul nu și-a dezvăluit prezența decât prin rachete rare. Așteptăm semne de viață de la agenții noștri, cu toate că știm prea bine că nu-i putem vedea înainte de căderea nopții. Până la prânz contactele noastre cu adversarul au fost aproape inexistente, dacă nu socotim cele câteva schimburi rare de focuri de armă, fără de care nimic nu-ți vorbește pe acest tărâm al morții despre tăcutul și amenințătorul zbor al timpului.

S-a încălzit. Un guștер frumos colorat în verde – o *lacerta viridis* – alunecă printre ierburi, iar din arinii zdrențuiți o pereche de păsări certărețe șuieră în ritm cu susurul pârâiașului, care iar se aude strecurându-se domol prin viroagă. După apocalipsa de ieri nu este aproape o minune că viața încă mai continuă?

Furnicile nu și-au stingherit ocupațiile lor de la începutul lumii, înălțând un mușuroi chiar la ieșirea din șanț, iar un păianjen cu picioare lungi – un *phalangium opilio* – și-a camuflat astfel țesătura ca să surprindă traiectoria zborului unei mus-

culițe care nu visează la primejdia ce-o pândește. La fel cum se pândesc și oamenii în această înfruntare spasmodică. E o tăcere... o liniște... și se spune că liniștea pe front nu prevestește niciodată nimic bun. E răgazul dinaintea furtunii. Poate de aceea așteptarea devine așa de greu de suportat.

Se lasă din nou întunericul. Deasupra „țării nimănui" se sparg în sute de licurici rachete trase de ambele părți. Observăm că și sovieticii fac economie, deși pe lăzile lor de muniții se poate citi îndemnul infatuat: „Trageți fără economie, patria are de unde".

A fost de ajuns această zi de liniște relativă pentru ca oamenii să-și aducă aminte că au un stomac, și el își revendică drepturile cu o vigoare proletară. Se împlinesc 48 de ore de când îl mințim cu câte o țigară sau cu o bomboană, însă ele nu se dovedesc suficiente.

Câțiva mai păstraseră pe fundul sacului de merinde câte o coajă de pâine; peste câteva ore calendarul iulian va înscrie pe răbojul timpului ziua de 28 mai. O problemă nouă, așadar: hrana, care nu poate fi ignorată. Ca și când nu erau destule pe capul nostru. Am comis impietatea de a solicita morților să salveze viața celor vii. Mai bine zis i-am jefuit. O mai făcusem și înainte. Le-am cotrobăit buzunarele și am descoperit pe ici, pe colo țigări, bomboane, pesmeți, prin bidoane se mai găsea ceai, dar investigațiile noastre au produs rumoare și inamicul a dezlănțuit tragerea. Din pomana morților fiecare s-a ales cu câte două țigări, răniții au primit o porție dublă. Cu o foaie de cort pe cap am fumat iarba nicotinizată până mi-a ars degetele. Țigările, deși cu denumiri sârbești, erau de proveniență germană și nemții ofereau fumătorilor obișnuitul *Ersatz* produs prin nicotinizarea compoziției de iarbă tocată.

Noaptea părea că nu se mai sfârșește. În zori, jefuitorii de cadavre și-au lărgit sfera de acțiune și în sectorul companiei a doua, dar am fost întâmpinați cu focuri.

Ar fi trebuit să vorbesc mai demult și mai pe îndelete despre comandantul companiei a treia, cu care conlucram de la începutul luptelor; mi-era necesar un alt decor decât iadul în care ne aflam. Era ceea ce am numi „o figură". Are în jur de 37–38 de ani, e locotenent de rezervă și-l cheamă Condeieru, un nume predestinat altei ocupații. Nu are nimic, dar absolut nimic de militar în el. Chiar poziția de drepți, pe care o ia în anumite ocazii obligatorii, și raportul dat superiorilor sunt adevărate „poeme". O capelă soldățească de „Neață în concediu", așezată strâmb pe fruntea cât un hectar, îți întărește din primul moment convingerea că omul acesta nu era făcut să devină militar și, dacă este totuși, iar pe deasupra mai comandă și o companie, totul s-ar datora fie lipsei de cadre ofițerești, fie unei întâmplări imposibil de lămurit la prima vedere. Așa cum arată, deloc dispus să acorde vreo importanță formelor exterioare, nimeni nu-i contestă calitățile de om și chiar și pe acelea de comandant. E un intelectual subțire, un om care gândește; sub un aspect inofensiv și chiar un pic ilar, ascunde o inimă cavalerească. Așa se explică atașamentul subalternilor și ordinea din convingere care domnește în companie. În pregătirea lui intelectuală intră și o cantitate de economie politică; ea îi înlesnește orientarea în jungla doctrinei marxist-leniniste, pe care a studiat-o atent, ajungând la concluzia că cele mai multe din nenorocirile care s-au abătut asupra omenirii ar fi fost evitate dacă nu exista un Marx, un Lenin și, firește, un canibal ca acela care domnește acum la Kremlin.

Dar să revin la ceea ce îmi propunea Condeieru, intrigat că agenții noștri nu se mai întorceau. El susținea că, pentru restabilirea legăturilor, singurul în măsură să o facă era un ofițer hotărât să-și asume toate riscurile, și acel ofițer eram eu. Situația era de așa natură, că trebuia să plec imediat, mâine ar fi prea târziu.

Mă privea temător, prevăzând reacția mea, dar îl simțeam hotărât să-mi respingă obiecțiile. Doar că propunerea lui era

în opoziție cu îndatorirea militară de a nu părăsi postul fără un ordin scris. Oricât de gravă ar fi fost situația noastră – și era –, aveam datoria să nu ne clintim de pe poziție. Rațiunea, bunul-simț, grija pentru viața oamenilor nu numai că motivau călcarea consemnului, ci o și impuneau, dar față de cadrul militar bunul-simț nu făcea nici două parale. În primul moment am reacționat evaziv, propunerea îmi părea rezonabilă. O clipă mai târziu nu mai gândeam însă așa. Chiar dacă supraviețuirea oamenilor aflați aici și păstrarea poziției înseși ar fi dictat o astfel de inițiativă, eroii de la comandamente ar fi văzut în ea o intenție de fugă de pe front. Până se lămureau lucrurile (și nici chiar atunci), mă așteptau mari neplăceri.

— Să ne gândim la altă soluție, prietene. Asta nu ține.

— M-am gândit și răzgândit; nu există altă soluție.

— Te-ai gândit și la prețul pe care trebuie să-l plătesc? Sau asta nu interesează?

— M-am gândit la toate, chiar și la ipoteza că rușii ne-ar da peste cap în lipsa ta și asta ar fi ultima oară când mai stăm de vorbă. Însă ce vrei? Sunt comandantul acestei companii de pușcași și locul meu e aici, eu nu-l pot părăsi decât dus pe targă, dacă voi mai avea norocul ăsta. În ce te privește, nu poți pretinde că te afli la postul tău, fiindcă după regulamentele militare comandantul companiei de armament greu este consilierul tehnic al comandantului de batalion și, în timpul luptelor, locul lui este la postul de comandă al batalionului. Dacă în locul tău era altul, s-ar fi agățat de coada maiorului și n-ar fi venit să caute moartea cu lumânarea în linia întâi. Și apoi uiți că mitralierele care ți-au mai rămas sunt afectate companiilor din linia întâi, deci sub comanda mea directă.

— Altfel spus, eu sunt a cincea roată la căruță...

— Dacă ideea asta te-ar face să pleci mai repede, aș zice da. Gândește-te bine, măi frate, muniția de care mai dispunem nu ne ajunge mai mult de-o zi, dacă excludem posibilitatea unui atac sovietic, fiindcă atunci în trei-patru ore ne trezim cu Ivan

în șanțul nostru și nu e greu de prevăzut cum s-ar sfârși o luptă la baionetă cu un inamic de câteva ori mai numeros.

Argumentul părea convingător, dar nu m-a convins.

— Uiți un lucru, cele două mitraliere care au misiunea să blocheze breșa de la compania a doua nu sunt sub controlul tău.

— Și ce-i cu asta? Au doi gradați destoinici: Răzmeriță face cât un ofițer, iar Trăistaru a trecut prin multe. Cât lipsești tu de aici, le treci sub comanda mea.

— Dragul meu, mi-am amintit deodată, ți-a mai rămas un comandant de pluton, e locotenent și nu prea are ce comanda. Nu crezi că e persoana cea mai indicată pentru această misiune? Nu l-am văzut de la începutul luptelor, e cam scump la vedere. Cu un ordin semnat de tine poate părăsi poziția.

— Ori el, ori Alberich, tot un drac – mormăi Condeieru.

Totuși l-am chemat pe S. și Condeieru a încercat să-l convingă, însă n-a reușit. Omul era bolnav, suferea de reumatism articular, nu se putea târî, avea și crize de ulcer și era în vârstă.

— Ne pierdem timpul, a încheiat discuția Condeieru. Să vedem cu ce vești vine agentul german, oftă el văzând un *Feldwebel* care se furișa spre noi.

Agentul ne comunica restabilirea legăturilor telefonice în sector și se informa dacă spărtura fusese astupată. Rezervistul cel „bolnav" se retrăsese în adăpostul lui. A scăpat cu viață, fără o zgârietură, a căzut apoi prizonier cu tot batalionul și a ajuns în țară după numai doi ani de captivitate. Am aflat mai târziu că ajunsese „cineva".

Un timp n-a mai scos nimeni o vorbă.

— Ce s-o fi întâmplat cu agenții noștri de nu mai dau nici un semn de viață? a zis într-un târziu Condeieru.

— La asta mă gândeam și eu. Și fiindcă veni vorba de agenți, nu crezi că acum, când terenul e mai sigur, am putea încerca încă o dată să trimitem un om?

— Nu pot renunța la nici un om din companie. Mai am 26 cu toții și cu ei trebuie să apăr un front de 700 de metri. Și

să-ți mai spun ceva: nu crezi că, după refuzul lui S., fiecare om din companie se simte îndreptățit să facă la fel?

La asta nu mă gândisem și când i-am întrebat, după o lungă pauză, a răspuns unul, rușinat parcă.

— Dom' lent, dac-aș pleca eu, să zicem, încotro s-o iau? Nu cunoșteam locurile, am venit aici noaptea și tot în noaptea aia a început urgia. Să pornesc așa, la întâmplare? Dacă batalionului nu-i mai pasă de noi...

L-am întrerupt.

— E în regulă. Rămânem aici să crăpăm cu toții.

În cele din urmă am plecat tot eu, a patra zi; era în seara de 29 mai.

*

Viroaga era plină de cadavre care începuseră să se descompună, împrăștiind un miros grețos. Măști antigaz, lopeți Linneman, merinde, arme și rănițe erau aruncate peste tot. M-a însoțit o bucată de drum un agent, cu ajutorul căruia am adunat muniția și am depozitat-o într-un loc anume, de unde puteau s-o ridice. Apoi mi-am continuat singur drumul, fără să întâlnesc om viu. Să nu fi supraviețuit nimeni? Exclus, cu desăvârșire exclus. Au fugit cei rămași în viață, dar unde pot fi? Unde s-au ascuns? Nu știu cât am mers; uneori mă opream să ascult ce se aude în urmă, poate un kilometru sau ceva mai mult, e greu de precizat în condițiile mersului furișat, când m-a oprit o voce guturală răstită și înfricoșată totodată:

— *Wer da?*[1]

Aha, un post german! M-am oprit și am răspuns imediat, ajutat de puținele cuvinte învățate de la tălmaciul nostru de limbă germană, ca să nu las neamțului timp să tragă fără să mai aștepte răspunsul, cum auzisem că se întâmplă în momente de panică. Din adăpost a apărut și un *Oberleutnant* somnoros,

1. Cine-i acolo?

căruia mai cu ajutorul cuvintelor, mai al gesturilor și al schiței, încropite pe loc, cu breșa respectivă, i-am arătat situația noastră, specificând că ne aflăm în stânga batalionului lor 97. Nu știa unde ar putea fi un post de comandă românesc, dar români văzuse în ziua atacului sovietic îndreptându-se către Moldavanskoe, și mi-a indicat direcția unde se afla satul.

Voiam să-mi continui drumul când atenția mi-a fost atrasă de două corpuri înțepenite câțiva metri mai încolo. M-am apropiat și la lumina lanternei am identificat uniformele românești. Nu cred că m-am înșelat: erau cei doi agenți ai noștri. Somați să se oprească și neînțelegând limba, n-au dat imediat ascultare somației, iar întunericul plus panica nemților au făcut dintr-înșii două cadavre. L-am rugat pe ofițer să dea ordin pentru săparea unei gropi și am pornit în direcția arătată. Nu eram deloc dumirit asupra soartei răniților pe care-i evacuasem; și ei trebuiau să treacă tot pe aici și tot în cursul nopții, dar alte cadavre nu se zăreau. Mai târziu am aflat că au reușit să ajungă la postul sanitar și acesta i-a evacuat la un spital de campanie.

Viroaga sfârșea la liziera unui sat plasat pe o colină de pe care poziția ocupată de noi se vedea, pe lumină, ca în palmă. Știam că satul se numește Svoboda și în ordinul de operații se menționa că aici se află atât postul de comandă al batalionului, cât și cel sanitar.

Liniștea nu era tulburată de nici un suflet viu. Casele nu suferiseră distrugeri, păreau construcții din paiantă și erau acoperite cu stuf. Am coborât o pantă și la ieșirea din sat m-a oprit în loc altă somație germană. Nemții aveau aici o baterie (sau poate mai multe) de Stuka zu Fuss, tunuri semiautomate de care pomeneam și mai devreme că sovieticii le numesc „măgarul lui Hitler". Replica rusească la acest tun era katiușa, de asemenea semiautomat, însă mai degrabă cu efect moral decât distrugător. Tehnica germană se dovedise și în acest caz superioară, deși aceasta nu le-a fost de nici un folos nemților.

Alte explicații și aceeași întrebare din parte-mi: unde se află un post de comandă românesc? Și încă o ridicare din umeri. A doua zi, pe lumină, aveam să le arăt pe teren situația poziției noastre și locul batalionului 97 german. Deocamdată am solicitat permisiunea să mă adăpostesc până dimineața în apropierea bateriei; era întuneric și imaginea celor doi agenți ai noștri nu mă părăsea. Mi-au indicat un adăpost la o oarecare distanță, oferindu-mi și o foaie de cort și un pachet de țigări Morava, iar unul mai comunicativ m-a informat că la Moldavanskoe – patru kilometri mai departe – era postul de comandă al unei mari unități germane, de unde aș putea afla ce mă interesează. Moldavanskoe! Numele suna ciudat pentru meleagurile acestea. Era vorba de o mai veche transhumanță românească? Să aștept dimineața. Noaptea aduce uneori gânduri bune.

Oboseala și surescitarea m-au împiedicat să dorm. Am ațipit târziu și m-a trezit cântecul unui cocoș. De unde cocoș în infernul ăsta? O întrebare mai chinuitoare ca alternativa hamletiană. După cele câteva mișcări de înviorare, am indicat pe o schiță detaliile poziției noastre și a celei inamice, care, într-adevăr, se zăreau ca în palmă, și tocmai mă pregăteam să mulțumesc gazdelor și să-mi continui drumul spre Moldavanskoe. Dar intenția mi-a fost zădărnicită de apariția, dintr-o depresiune, a unei unități de tăria a două plutoane, circa 70-80 de oameni, în cămăși cu mânecile suflecate și cu pistoalele-mitralieră pe șold. Unitatea avea ceva festiv, impresionant în ținută. Parcă mergeau într-o excursie sau se pregătea de o defilare, așa de bine dispusă se arăta. Oamenii vorbeau tare și râdeau.

— Trupă de șoc SS, m-a informat un servant de la tunuri.

Mica unitate a ieșit din depresiune, a urcat panta domoală a satului și cobora nestingherită spre frontul companiilor noastre, vizând sectorul în care se infiltraseră sovieticii. Era precedată de patru tancuri mijlocii. Artileria inamică a dezlănțuit o tragere de baraj, dar atacanții nu s-au oprit din înaintare. Intrase în acțiune și artileria germană. Când trupa de șoc s-a

apropiat de obiectiv, cu același pas viu și degajat, bombardamentul artileriei germane a devenit mai violent, lungindu-și tragerea pe linia ocupată de forțele sovietice. SS-iștii nu iau prizonieri. Ucid sau sunt uciși. Mă desprind cu greu din locul de unde urmărisem desfășurarea acțiunii. Aveam impresia că participasem la un spectacol de teatru sau la un film. Un agent aduce o comunicare scurtă: breșa a fost lichidată, am pierdut atâția oameni, inamicul a avut atâția morți. Pentru informații suplimentare vom trimite un ofițer prizonier. Atât.

Nu știu dacă totdeauna trupele de asalt SS dovedesc promptitudinea cu care au acționat acum. Dar, dacă mă refer numai la acest caz al cărui martor am fost și fac abstracție de reputația oribilă a acestor unități de asalt germane, sunt dator să recunosc faptul că nu se poate închipui ceva mai spectaculos și mai mișcător în ce privește curajul omului în fața morții. Aflasem întâmplător că unitățile de șoc beneficiau de un regim special: avansări care nu țin cont de stagiu, concedii mai dese decât restul armatei, rații alimentare sporite, plus alte avantaje (bunăoară că sunt înlocuite după numai 48 de ore de pe pozițiile cucerite), dar prețul lor față de moarte, siguranța calmă cu care pleacă la atac merită acest privilegiu.

Mi-am luat rămas-bun de la tunari și, în mai puțin de o oră, când lumina vioaie a dimineții mai plutea încă deasupra așezării, am intrat în Moldavanskoe. La prima vedere, această localitate pitorească și printre cele mai mari din Kuban, din câte mi s-a spus (înainte de război avea circa unsprezece mii de locuitori, deci după normele sovietice era „oraș"), părea aproape pustie, dar simțeai că mișcarea nu se întrerupea o clipă. Localitatea avea construcții durabile, unele cu beciuri de piatră capabile să reziste tragerilor de artilerie. O vegetație bogată acoperea comuna, astfel că puteai circula pe ulițe fără teama de a fi descoperit de observația aeriană sau de pe sol.

Am intrat în primul beci cu ușa întredeschisă și m-am trezit în mijlocul unui grup de oameni în care se aflau câțiva ostași.

Stau liniștiți de vorbă ca în vremurile fericite de pace. Nu lipseau nici femeile. La intrarea mea neașteptată, ostașii s-au ridicat surprinși în picioare și, după salutul adresat tuturor, am fost uimit să primesc răspunsul în românește de la civili.

— Români? i-am întrebat, nevenindu-mi să cred.

— Români, domnule ofițer, a vorbit unul, toți de aici suntem români ardeleni din tată în fiu, așezați pe locurile acestea de pe vremea când străbunicii noștri mocani își mânau încoace turmele la pășunat, că munții de la noi erau ai grofilor. Și dacă am ajuns aici și am prins cheag, fiindcă se cheamă că stăpânirea pravoslavnică ne-a făcut unele înlesniri ca să ne lege de aceste meleaguri, apoi aici am rămas și după ce n-a mai fost țar și noua rânduială ne-a pus opreliști. Unde era să ne mai ducem? Acum am așteptat să se stingă pojarul și, de ne-o da zile Dumnezeu drăguțul, ne-om apuca iarăși de ale noastre.

Presa română relatase că, după realipirea Basarabiei, din ordinul mareșalului Antonescu, un grup numeros de români din Transnistria, poate și din Kuban și din alte părți ale Uniunii Sovietice, a vizitat Basarabia și li s-a propus o împroprietărire aici, de 10 sau 15 hectare de fiecare familie, cu totul gratuită, și ajutorul statului pentru construirea de locuințe. Dar ei au refuzat strămutarea pe motivul că s-au obișnuit acolo unde trăiesc în prezent: au pășuni bune, ape și... nu le place șesul Basarabiei.

— Dar, a încercat să-i convingă administrația românească, pretutindeni unde veți locui sunteți liberi să vă alegeți lotul ca să aveți și dealuri, și pășuni, și teren bun pentru cultura cerealelor, ca să nu mai vorbim că v-ați afla între oameni de același sânge și aceeași credință. La ce vă folosesc pășunile din Rusia, care nu sunt proprietatea voastră personală și nici n-aveți dreptul după constituția comunistă să creșteți mai mult de zece oi de fiecare familie, ba mai trebuie să dați și cote din toate produsele? Aici la noi puteți crește sute de oi, cum au avut străbunicii voștri, și n-aveți nici o obligație procentuală față de stat.

— Ne-am obișnuit acolo. Avem neamuri printre ruși, acolo sunt mormintele părinților.

— Când ați plecat din Ardeal ați lăsat și acolo morminte ale strămoșilor, au mai încercat oamenii administrației românești să-i convingă, dar a fost în zadar.

Când i s-a raportat mareșalului răspunsul, el ar fi zis:

— Lăsați-i să rămână unde îi trage inima. Toată legătura lor cu patria este limba comună, nu și simțirea românească. Într-un viitor oarecare chiar și limba românească pe care o vorbesc va dispărea, rușii sunt meșteri neîntrecuți în deznaționalizarea popoarelor.

Și n-a mai insistat.

Involuntar, i-am comparat cu germanii răspândiți prin toate colțurile Terrei, care, la chemarea *Vaterland*[1]-ului, au părăsit întreprinderi înfloritoare și au alergat să-și dea viața pentru ea. Să-și fi pierdut oare acești înstrăinați frați ai noștri orice sentiment patriotic? Sau poate patria pentru ei e acolo unde s-au obișnuit și teama de necunoscut îi oprește să înceapă altă viață? Altceva nu-i poate lega de pământul rusesc. Dar mai este un motiv, din păcate – cred eu – singurul adevărat: se tem de sfârșitul nesigur al războiului, de răspunsurile care-i așteaptă în cazul când Rusia l-ar câștiga. Pentru că și-ar sfârși zilele deportați undeva pe imensele ei spații, puțin locuite, ca „trădători de țară". Printre cei care m-au făcut să cunosc adevărul în această privință, fiindcă au fost mai mulți, se găsea și un învățător, ucrainean de origine, vorbind o românească destul de corectă. Între cele două războaie urmase cursurile unei școli normale din Vechiul Regat, fiind apoi repartizat în Basarabia. Altul în locul lui s-ar fi refugiat în România când rușii au ocupat Basarabia în 1940, dar el a rămas pe loc. Comuniștii l-au suspectat la început, bănuindu-l spion, l-au cercetat, i-au întins curse, însă referințele erau favorabile și omul se comporta firesc,

1. Patrie.

încât l-au lăsat deocamdată în pace, mai ales că între el și un om sovietic de rând nu era vreo diferență nici ca îmbrăcăminte.

La o întrebare a mea, dacă populația locală se bucură că Basarabia a redevenit românească, sau dimpotrivă, mi-a răspuns:

— Eu sunt ucrainean și țara mea a luptat din răsputeri împotriva anexării ei de către Rusia, după Primul Război. Înțelepciunea ne-a învățat că sub orânduirea sovietică nu e bine nici să te bucuri, nici să te întristezi pe față. O atitudine neutră, fără exagerare, e cea mai bună. În felul ăsta nu riști nimic. Destinul basarabeanului de a trece din mână în mână, când la români, când la ruși, a făcut din el un actor fără voie. Altfel nu se putea trăi. Poate că o bună parte din populația provinciei v-ar fi ieșit înainte cu flori și puteți să mă credeți că și eu simțeam îndemnul să fac la fel. M-a fulgerat gândul că într-o zi s-ar învârti roata și am ajunge din nou sub stăpânire muscălească. Pretutindeni, în orice sat cât de mic, rușii au lăsat oameni de credință, poate chiar moldoveni, care să ia aminte la comportarea fiecăruia. Dacă războiul se sfârșește bine pentru dânșii, vai și amar de cei care s-au bucurat la venirea românilor. Rușii nu pot fi confundați cu nimeni din acest punct de vedere: sunt necruțători, gata să verse sânge sau să te lipsească de libertate pentru toată viața.

Cu adevărat, nu poți întrevede altă explicație pentru o țară în care totul se menține prin teroare.

— Și cum o duceți pe aici? am reluat discuția cu locuitorii din Moldavanskoe.

— E greu, a oftat cel mai în vârstă. E tare greu de când cu războiul. Ne mutăm din loc în loc după cum se mișcă frontul și nemții ne iau fetele ca să le spele rufele și pe urmă le batjocoresc.

— V-am întrebat cum ați dus-o cu stăpânirea sovietică. Pe nemți îi cunoaștem noi ce le poate pielea.

— D-apăi vedeți și dumneavoastră, staniță mare, oraș cu peste trei sferturi din locuitori români. Avem și școală moldovenească. Nu ne pun piedici să învățăm în limba noastră decât

dacă unul din părinți nu e român; atunci copilul trebuie înscris la școala rusească.

— Dar limba pe care o învață copiii la școala românească seamănă cu limba pe care o vorbiți dumneavoastră acasă?

— Seamănă și nu prea. Copiilor le spune că limba pe care o învață la școală e limba inteligheției, iar limba pe care o vorbesc părinții e a oamenilor fără învățătură, înapoiați.

În lagăr mi-a căzut în mână un manual școlar în limba „moldovenească". Nu știu cât era de cultă, dar românească nu putea fi numită nici în glumă.

Trecuse pe nesimțite aproape o oră de când stam de vorbă cu acești frați ai noștri. Sporovăiau despre unele și altele, însă nu-i mai ascultam. Mă gândeam ce trebuie să fac. Ostașii aflați prin comună (cei din beciul în care ne aflam nu erau singurii) aparțineau cu toții companiilor panicate din batalion și de patru zile se învârteau pe aici, hrănindu-se cu te miri ce. Viața de fugar le convenea, după toate semnele; parcă nici nu se mai gândeau să se întoarcă de unde plecaseră și unde camarazii lor continuau să lupte. Le-am făcut semn să iasă afară și i-am întrebat dacă nu este și vreun ofițer prin sat. Nu era. Cam câți sunteți de toți? S-au întrebat din ochi: ca la vreo 30, a spus unul. Nu era momentul să discut fapta lor. Le-am dat ordin să cerceteze tot satul și să adune pe fugari până la ultimul: până într-o oră, nici picior de ostaș din batalionul nostru nu trebuie să se mai afle aici. Mergem la trenul de luptă, nu știu deocamdată unde e, am să aflu de la nemți. Și am aflat că într-o perdea de pomi din apropiere au fost văzuți soldați români.

Se adunase aproape un pluton de fugari. Nici unul nu mai avea mască de gaze și lopată, dar își păstraseră armele și saci de merinde.

— Credeți că a mai rămas vreunul?

— Poate să mai fi rămas, dom' lent, că satul e mare și n-am avut timp să-l cercetăm cu de-amănuntul, a raportat un sergent

în vârstă, care părea a înțelege gravitatea situației lor mai bine ca ceilalți.

— Încolonează-i și, după mine, marș!

La ieșirea din Moldavanskoe, un drum în serpentină cobora spre o pădurice în care se adăpostise așa-zisul post de comandă al batalionului, un post de unde nu pornea nici o comandă. Când au zărit apropiindu-se mica noastră coloană, santinelele au dat alarma ca la ivirea inamicului; s-ar fi produs chiar vreo încăierare dacă n-am fi fluturat la timp batistele albe. Eroii sedentari de la comanda batalionului nu puteau pricepe ce este cu detașamentul apărut din senin, de unde proveneau acești oameni. Când lucrurile s-au lămurit, a apărut de undeva și maiorul H., comandantul batalionului.

A ascultat raportul și am surprins în tonul lui o ușoară enervare; am înțeles că voia să preîntâmpine obiecțiile mele, mai mult chiar decât simple obiecții.

— De ce n-ați așteptat cu răbdare ajutorul nostru? Am dat dispoziții pentru restabilirea comunicațiilor telefonice... aveam noi grijă.

Mi-am învins furia care mă cuprinsese și am răspuns altceva:

— Că ne purtați grija, nu ne îndoim, însă de așteptat nu se mai putea aștepta. Și așa am așteptat destul. Azi e a cincea zi de când încercăm să luăm legătura cu batalionul și, cum vedeți, a fost nevoie de prezența unui ofițer aici ca să poată fi realizată. Și acum permiteți-mi să plec. Diseară mă înapoiez pe poziție cu tot ce e necesar. Mi-ar mai trebui și ceva armament, mitraliere dacă se mai găsesc pe aici, ale noastre sunt în parte distruse, în parte dereglate din cauza tragerilor. Sper să găsesc și niște puști cu lunete, mai ales ele ne-ar fi de mult folos. Oamenii pe care i-am strâns din Moldavanskoe vor completa golurile. Am onoarea să vă salut!

La compania de armament greu unde m-am oprit – compania mea – se oploșiseră doi teteriști[1] cu protecție la comanda regimentului; flăcăii nu făceau mai nimic, din câte fusesem informat, dar învârteau unele treburi suspecte pe la aprovizionare, în tovărășia plutonierului companiei, un moț descurcăreț foarte, pentru care războiul era lung și viața scurtă.

Avea plutonierul Roca un talent remarcabil de a se face util și nici mai târziu n-am întâlnit un om care să se adapteze așa de ușor oricărei situații. Își asigurase într-un timp scurt câteva decorații, din care nu lipseau Virtutea Militară și Crucea de Fier germană, fără să fi tras un singur foc de armă. E drept că nu era singurul care le căpătase astfel, însă pe front, unde moartea te pândește de pretutindeni, oamenilor nu le mai arde să scormonească prin gunoaie. El furniza comandanților de toate gradele (până la cei mai mari din cadrul diviziei), tot felul de „delicatese" provenind din „economiile" companiei: țigări, bomboane, coniacuri, ciocolată și șampanie franțuzească, sardele portugheze, vinuri spaniole, cafea boabe. De unde proveneau astea?

Stăpânii Europei, nemții, erau deosebit de grijulii cu alimentarea Wehrmachtului și noi eram în subzistența germană. Roca avea „atenții" nu numai pentru comandanții de care depindea aici, pe front, ci și pentru protectorii sus-puși din țară, care, prin intermediul permisionarilor, primeau pachete cu tot felul de bunătăți.

Sosit de mai puțină vreme în unitate decât dânsul, nu aveam prilejul să dau decât rar ochii cu plutonierul Roca. Aflând de venirea mea neașteptată, și-a întrerupt conciliabulele cu cele două vivandiere rusoaice culese de prin Krasnodar și mi-a ieșit în întâmpinare, grăbindu-se să mă felicite că am scăpat cu viață din masacrul de la 26 mai.

Sub acoperirea oficială de spălătorese, fiecare companie își atașase câte două-trei femei dintre localnice, pentru distracția

1. TTR (tânăr cu termen redus), soldați în termen care beneficiau de reducerea serviciului militar.

personalului de la trenul de luptă. Pentru ca la numai câțiva kilometri zeci de cadavre să zacă neîngropate și răniții să aștepte zile la rând o evacuare.

Cu relațiile pe care le avea, firește că Roca nu se speria de un comandant de companie ca mine, încă necunoscător al treburilor de aici și puțin cunoscut chiar la regiment, un simplu ofițer de rezervă despre care se zvonise că era mutat disciplinar. Dar, ca tot omul prudent, se gândea că vântul își poate schimba direcția și mă „menaja".

Am dat afară femeile din bordeiul întărit ca o cazemată.

— Uite ce-i, Roca. Azi suntem în 30 mai. De la 26 ale lunii oamenii noștri sunt nemâncați. O hrană prea consistentă nu le-ar cădea tocmai bine la stomac. Prin urmare, prepari pentru astă-seară o supă de orez cu puțină grăsime, compot și cafea tare, cafea, nu cicoare și nici surogat unguresc, și mai adaugi o marmită cu laptele de la cele două vaci pe care le ai, pentru răniți. Apoi umpli doi saci cu țigări, alți doi cu conserve, mai pune câte patru pachete de ciocolată de fiecare om, bomboane la discreție și... ce mai ai pe aici? Nu uita nici apa.

— Păi, dom'le locotenent, de unde să iau atâtea rații?

— De unde? Dă-mi rapoartele de efectiv pe ultimele cinci zile cu care ai ridicat hrana de la subzistența germană.

Roca înțelege că sunt la curent cu obiceiurile casei și nu mai obiectează. În aceste zile a primit rații pentru un efectiv de circa 160 de oameni și noi, pe front, 30 de luptători, n-am consumat nimic. De aceea, înțelept, cedează:

— Am înțeles, dom'le locotenent.

— Eram sigur că ai să înțelegi. Diseară mergi și tu cu noi pe poziție, ca să știi unde au murit atâția oameni ai companiei și de-acum înainte însoțești seară de seară căruța care transportă hrana și muniția pe poziție. Și îți iei ajutoare și pe cei doi teteriști, mai adaug după un timp.

Roca mă privește cu aerul lui Ovidiu în surghiun. Dar spune din nou:

— Am înțeles, dom'le locotenent.

— Alte amănunte le discutăm pe drum. Exact peste două ore totul să fie gata. Și acum vreau să dorm.

Când au trecut două ore, că abia am ațipit? Dacă n-aș fi fost trezit, nu mi-ar fi ajuns nici 20 ca să mă refac, însă „la ce odihnă înainte de moarte, când va veni cea de după moarte"? cum spunea Nicolae Iorga parafrazând un precept evanghelic.

La ora stabilită, oamenii și căruțele erau gata de plecare, însoțiți de persoanele numite, la care se adăuga plutonierul companiei lui Condeieru. N-am mai trecut pe la maior, socoteam că am și eu atâta drept la menajarea nevoilor.

— Înainte, marș!

După ce am depășit satul Svoboda, întunericul ne-ar fi înlesnit înaintarea până la 700–800 de metri de poziție dacă afurisitele de căruțe, vechi și neîngrijite, n-ar fi scârțâit atât de îngrozitor. Degeaba am înfășurat roțile cu șomoioage de iarbă și lăstari; zgomotul pe care-l făceau se auzea până departe. Numai o tragere de artilerie le-ar fi putut înăbuși scârțâitul.

— Ce părere ai, Roca? am întrebat pe plutonier.

— Zic să ne oprim aici și să cărăm materialul cu brațele.

— E o idee, dar n-o să facem așa, pentru că mai avem de mers aproximativ un kilometru și jumătate și ar trebui să facem două-trei transporturi. Ne prinde ziua, ca să nu mai vorbim de oboseala oamenilor. Mâine seară, când ne aduci hrana și muniția, să fii în măsură să te apropii cu căruța până la 500–600 de metri, dar pentru asta roțile trebuie demontate, curățate bine și, dacă se mai aud scârțâind, rămâi cu noi pe poziție. S-a înțeles? Hai, înainte!

Ne-am mai apropiat puțin. Terenul umed din viroagă micșora zgomotul, dar înaintarea era îngreuiată de vegetație și de gropile bombelor, iar pe alocuri roțile se înfundau în mâl. Trecem pe lângă secția germană de tunuri antitanc și pe lângă un mormânt proaspăt săpat, și oprim aproape de cele două *brandt*-uri ale noastre. Mai departe nu putem înainta, sovie-

ticii trag ca turbații. Am deshămat la iuțeală caii, adăpostindu-i într-o scobitură săpată de pârâu în momentele când își sporește debitul de apă, și așteptăm aproape o oră să înceteze tragerea. Când s-a potolit, au început să tragă ai noștri; ne simțiseră apropierea și încercau să ne ușureze înaintarea.

Ați cuprins vreodată, cu ajutorul imaginației, limitele sensului expresiei „nebun de bucurie"? Până în acel moment nu mă gândisem că i s-ar putea da altă interpretare decât ca manifestare a unor sentimente capabile să-i creeze omului o stare de euforie exagerată, care se cere eliberată. Ceva ca o descărcare a sufletului de preaplinul său. Acum am văzut că ea conține ceva mai mult. Privind la oamenii care cu o zi în urmă erau de o apatie cutremurătoare, nu-mi venea să cred că sunt aceiași. Presupunerea că revirimentul se produsese la vederea alimentelor descărcate din saci și distribuite din om în om e complet greșită; memoria stomacului fusese depășită de reîntoarcerea speranței de viață. Pentru oameni cu convingerea intimă că sunt sacrificați, momentul marca, într-adevăr, un eveniment. Speranța renăștea. Celelalte au urmat apoi în chip firesc, fără pornirea pantagruelică la care te-ai fi așteptat după cinci zile de abstinență. Au sorbit o supă de orez, au băut o cafea, au sfărâmat un baton de ciocolată și mai ales au fumat pe rând, sub foile de cort. Dar mai înainte de satisfacerea acestor cerințe organice, am fost martorul unei scene puțin semnificative pentru cei ce transmit pe altă lungime de undă decât noi: oamenii îngenunchează și se rugau.

Adusesem cu mine corespondență și ziare din țară, dar o parte din ea era adresată unora care călătoreau acum pe tărâmul umbrelor.

— Ca să-ți spun cinstit, mi-a mărturisit Condeieru, am avut clipe când gândeam că n-am să te mai văd.

— O să vorbim mai târziu despre toate. Ți-ai pupat plutonierul? Nu l-ai văzut cam de mult, să știi însă că absența lui era motivată: nu-și putea lăsa spălătoresele singure.

Când am terminat cu toate, se lumina de ziuă. Căruțele îmbarcaseră pe răniți și plecaseră de mult. Se restabilise legătura cu compania a doua. În rest, situația era aceeași. Pe când îi povesteam lui Condeieru peripețiile prin care trecusem, am adormit fără să simt, cu toată cantitatea industrială de cafea băută. M-a trezit un schimb slab de focuri. Înregistrasem în noaptea asta un rănit, din fericire ușor, victimă a lunetiștilor. De la trenul de luptă venisem și cu două arme cu lunetă, verificate de armurierul companiei. Deocamdată trebuia să controlăm ascunzătorile trăgătorilor de elită sovietici și, pentru a-i face să se deconspire, ne-am servit de primele trucuri care ne-au venit în minte: deasupra șanțului înălțam căști înfipte în vârful baionetelor, în timp ce zeci de perechi de ochi urmăreau locul de unde pocnesc împușcăturile. Așa ne-am jucat vreme de două-trei ore și am depistat locurile, mai înainte ca ei să-și dea seama ce scop urmăream. Avantajul era acum de partea noastră; sovieticii se schimbau dimineața în zori și seara târziu, astfel că în cursul zilei atenția lor scădea, iar ascunzătorile lunetiștilor noștri au fost din vreme alese și camuflate cu grijă. Pentru trăgători de talia lui Căplescu și a lui Tudoran, scoaterea din circulație a celor doi redutabili ochitori sovietici a fost chestie de câteva ore, și aceasta a contribuit hotărâtor la creșterea moralului nostru.

În noaptea ce a urmat, inamicul a încercat o incursiune pe viroagă, în timp ce ne distrăgea atenția dezlănțuind un foc puternic cu tot armamentul în sectorul batalionului german. Norocul ne-a ajutat și de data asta. O rachetă trasă pentru luminarea câmpului ne-a descoperit grupul inamic ce se furișa spre noi și armele automate l-au cuprins în snopul lor.

Au urmat zile de acalmie, întrerupte în prima parte a nopții de sosirea căruțelor pentru care amenajasem un adăpost, să le ferească de trageri. Nu știu ce le-a făcut Roca de nu mai scârțâiau. Mi-aduc aminte că l-am repezit cam brutal când mi s-a plâns că nu găsește unsoare:

— Să storci unsoare din spălătoresele voastre.

Luptele de pe „linia albastră" au mai durat încă două săptămâni, dar intraseră în etapa care puteau fi numite *drôle de guerre* – război caraghios –, adică reduse la tiruri sporadice de artilerie și la tragerile de rutină ale infanteriei. Tancurile, câte mai rămăseseră, fiindcă tunurile de asalt germane nu le dădeau pace, zăceau încremenite în fața terenului minat. Singurul divertisment din acest răstimp oferit de sovietici a fost instalarea unui megafon de front care oferea clemență celor ce se predau armatei roșii, prin vocea unui crainic cu vădit accent basarabean. Misiunea a eșuat, fiindcă megafonul instalat prea aproape a fost încadrat de focurile încrucișate ale mitralierelor noastre și a tăcut pentru totdeauna.

Pe la jumătatea lunii iunie am fost delegat să preiau, pentru batalion, un sector pe litoralul Mării Negre între Novorossiisk și Anapa, sector care cuprindea văile Șirokaia și Topolnaia, iar la o zi a fost retras și batalionul și înlocuit cu altă unitate. „Refacerea" batalionului s-a prelungit până la replierea tuturor unităților române și germane în Crimeea, adică vreo trei luni. Trei luni de vacanță. Abia aici, pe litoral, mi-a căzut în mână comunicatul de război german despre luptele din capul de pod Kuban. De partea sovietică, se spunea în comunicat, participaseră paisprezece regimente de artilerie și *brandt*-uri, o escadră de avioane, trei regimente de tancuri grele și șase divizii de infanterie, care n-au reușit să străpungă apărarea germano-română. Viroaga de care am vorbit aici era pe direcția principală de atac.

Astăzi, după o asemenea distanță în timp și ținând seama și de exagerările comunicatelor de război, cantitatea mijloacelor aruncate în luptă de sovietici pare umflată, dar atunci fiecare dintre noi ar fi jurat că cifrele corespundeau adevărului, iar rezistența noastră fusese pe măsura elogiilor pe care le înșira în continuare comunicatul, specificând contribuția regimentului X de infanterie român.

Masacrul din 26 mai îmi crease un sentiment neobișnuit. El a produs o dislocare în viața și personalitatea mea. Pe moment nu-mi puteam da seama dacă era vorba de o mutație monstruoasă ori melodramatică. Nu mi-a mai încărunțit părul într-o singură noapte așa cum se întâmplase în campania pentru eliberarea Basarabiei, nu putea încărunți mai mult, albise atunci cu totul. Rămăsesem cu un rictus involuntar în locul surâsului meu obișnuit. Eram din ce în ce mai puțin în stare să mă bucur de rafinamentele frumuseților naturii, de orice abstracție intelectuală. Observam cu neliniște această descărcare a spiritului, gata să se destrame ca trupul lui Valdemar[1].

Coboram, tocmai în acești ani care trebuiau să fie cei mai fecunzi din întreaga viață, nu mă simțeam în stare să-i scriu Paulei, care aștepta cu înfrigurare rândurile mele. Bâlbâiam pe câteva rânduri despre o iubire care nu se va stinge în veci, constatând că la sfârșitul unei ore nu scrisesem nici o jumătate de pagină.

Sunt oare și ceilalți oameni supuși aceleiași condamnări, e o soartă comună a bărbaților din generația mea aflați în această spasmodică încleștare, sau fac parte dintre excepțiile nefericite? Și totuși păream neschimbat la prima vedere, cred chiar că mă purtam la fel ca înainte. În realitate, șocul îmi produsese un complex de anxietate, o spaimă pe care n-o mai încercasem și o nesiguranță în tot ceea ce făceam, o reacție întârziată la stimuli, dar în același timp și un impuls de a înfrunta primejdia, poate de a brava, ca să-mi dovedesc că nu devenisem un laș.

Reîntors în țară, după ani de captivitate care-și lăsaseră la rândul lor amprenta asupra comportamentului meu, mi-am căutat un refugiu în cercetarea acelei literaturi psiho-medicale unde speram să găsesc o explicație, un răspuns, o îmbărbătare. Un răspuns pentru evadarea pe încetul, pentru depășirea halucinantului trecut și înlesnirea adaptării la condițiile vieții post-

1. Referire la povestirea de groază *Faptele în cazul domnului Valdemar* de E.A. Poe.

belice. Socoteala mea era profund greșită, pentru că lumea însăși în care revenisem era bolnavă. Rar se vădeau eforturi, timide, de sustragere din confuzia generală, din seismul dezagregării conștiinței umane. Degradarea realului se arăta a fi un fenomen curent, el n-a încetat să se manifeste nici după patru decenii de la consumarea cataclismului mondial. Au apărut și două-trei scrieri sub semnături străine, care încercau să explice fenomenul, dar reprezentau opiniile unor oameni care nu serviseră ei înșiși drept cobai într-o experiență atât de amară și deci nu se puteau transpune în pielea victimelor și confunda cu ele. Pe plan național, cercetările erau preocupate numai în treacăt de probleme ale spiritului: acum totul trecea prin stomac. „Când adormi pur și simplu", afirma autorul străin al unui studiu, „în timp ce o ploaie de obuze cade în jurul tău, somnul acesta nu este o reacție la oboseala fizică sau la lipsa îndelungată de odihnă prin somn, ci o cedare la starea covârșitoare de apatie, la ceea ce a fost pe bună dreptate numit surmenaj de adâncă penetrație. Incapabil să facă cel mai mic lucru în folosul său imediat, să scoată batista sau să-și șteargă cu mâna transpirația, omul poate să cadă în mintea copiilor. Apatia aceasta nu e decât stadiul final al procesului complex de prăbușire psihică. Hipersensibil la cei mai slabi stimuli din juru-i, omului «îi sare mustarul» din orice fleac, devine încordat, obsedat, dezorientat. Nu poți prevedea când are să reacționeze prin mânie sau violență la cel mai mic inconvenient. Pare să fi pierdut și voința de a trăi, renunță să mai lupte pentru a se apăra. Insensibil și indiferent, chiar și fața sa reflectă tristețea și apatia, iar lupta pentru adaptare sfârșește printr-un eșec".

Am citat acest lung pasaj semnificativ dintr-un studiu pe care autorul nu-l destinase unei pledoarii pentru pace, așa cum ar fi făcut oamenii de știință dintr-o țară sovietică, dar tocmai pentru aceasta mai convingător, deoarece explica la modul pur științific cât de anormali devin oamenii în urma unui război. Un număr însemnat din oamenii care trec pe lângă noi nu au

la prima vedere nici una din trăsăturile menționate, comportamentul lor pare firesc și neagresiv. Dar numai până la primul stimul, până la cea mai neînsemnată provocare. Unora viața familială le-a ameliorat în parte și pentru un timp reprezentările. Într-adevăr, o soție devotată, un copil încântător pot face și această minune. Merită să menționăm și acea categorie de oameni care s-au născut într-o zodie norocoasă, cunoscută sub numele de „zodia porcului". N-am prea înțeles, fiindcă n-are o explicație logică, de ce porcul este un animal norocos; folositor da, însă cu soarta pe care o are nu s-ar zice că e norocos. Dacă așa a decis însă înțelepciunea colectivă a veacurilor despre oameni cărora totul le merge în plin, câștigă la loterie, le pică moșteniri, găsesc bani pe stradă sau trec prin viață agățați de o pulpană sau de o fustă, ori au asupra semenilor avantajul unei epiderme care nu roșește niciodată, s-o lăsăm baltă.

Așa se petrec lucrurile cu unii dintre cei care au luptat pe front. Ei sunt victorioșii. Însă pentru o bună parte dintre combatanți, neputința readaptării la condițiile vieții postbelice este un proces dureros care sfârșește cel mai adesea în spitalele de psihiatrie sau în spatele ușilor zăbrelite, și nici nu s-ar putea încheia altfel într-un stat în care nimic nu e drept, sigur și statornic, iar omul e lup pentru om.

Și dacă lupta pentru supraviețuire solicită individului un efort considerabil sub tirania lui *homo homini lupus*, nu cumva bătălia pentru demnitate este pierdută încă înainte de a fi început?

CARTEA A II-A

Sucursala terestră a Paradisului

„Roagă-te să nu cunoști niciodată
Iadul unde se duc tinerețea și râsul."[1]

1. Versuri din poemul *Sinucidere în tranșee* de Sigfried Sassoon.

Am părăsit lagărul din Krasnogorsk în iulie 1944. În urmă cu un an luase ființă aici, din inițiativa partidului comunist german, organizația antinazistă Germania liberă (nucleul actualei Germanii democrate), condusă de un oarecare scriitor, E. Vainert[1]. Îmi dau seama că mi-a scăpat să arăt de ce lagărul își merita denumirea de „Turn al lui Babel". Era un *melting pot*, un amalgam de nații cu o compoziție eterogenă, pe care n-ai fi întâlnit-o aiurea: români și nemți, cehi și slovaci și sârbi, unguri și polonezi, alsacieni, spanioli, italieni, finlandezi; erau și câțiva asiatici, vreo două capete negre ca noaptea și chiar un indian. Câte puțini din fiecare, de parcă toate națiunile globului își aveau reprezentanți în acest penitenciar.

Românii au fost împărțiți în două loturi: unul compus numai din ofițeri, celălalt cuprinzând gradele inferioare. N-am putut afla destinația fiecăruia. Deci n-am să vă mai revăd: Răzmeriță, Rateș, Presură, Tiriachiu, Baciu, Miruță, Mohor, Roca și Păiuș,

1. Erich Bernhard Gustav Weinert (1890–1953) a fost un autor german cu vederi comuniste, membru al Partidului Comunist German și important propagandist comunist în perioada interbelică. În anul 1943 a devenit președintele Comitetului Național pentru o Germanie Liberă, iar apoi a deținut poziții importante în viitoarea Republică Democrată Germană.

Talabă, nici pe tine, Rozmarin, omul cel mai apropiat de sufletul meu, care, spre deosebire de noi ceilalți, dotați cu simțurile cunoscute, avea unul în plus, funcționând ca un radar la primejdii, sau chiar două, dacă trebuie să mai adaug și excepționalul bun-simț. Când v-am zis adio la despărțire și ne-am strâns în brațe, stăpânindu-ne cu greu lacrimile, Roca m-a corectat cu optimismul lui incorigibil, care nu l-a părăsit nici o clipă în aceste împrejurări:

— Adio? De ce adio? La revedere, să trăiți – și ceasu' ăl mare din Gara de Nord.

Transportul până la noul lagăr l-am făcut cu mijloacele și în condițiile cunoscute mai înainte și a durat două săptămâni, timp în care aerul ne-a fost dăruit cu aceiași avariție cu care ne era distribuită și supa de mei. Și într-o zi din aceeași lună, garnitura s-a oprit într-o gară de pe linia Moscova-Gorki, cam la vreo 80 de kilometri sud de acest ultim oraș cunoscut pe vremuri sub numele de Nijni Novgorod. Vagoanele au fost trase pe o linie moartă, unde și-au vărsat încărcătura de câteva sute de oameni, și, după ce a fost măturat sub o ploaie de înjurături, convoiul a luat drumul lagărului de prizonieri. Drumul trecea printr-o pădure în care predominau stejarul și cerul. Prin luminișuri și pe marginea drumului se zăreau stoloni de fragi. Cineva ne informa, fără umor, că frunzele tocate ale plantei înlocuiesc tutunul, iar coaja de mesteacăn se poate folosi ca foiță de țigară.

Desfătătoarea priveliște îi lăsa pe cei mai mulți indiferenți. Când soarta le este potrivnică, oamenii nu mai au ochi pentru frumusețile naturii. Singur timpul, care vindecă cele mai multe răni, o va cicatriza și pe a noastră, cu toate că eu unul resping această credință.

La ieșirea din pădure, privirile au cuprins o vastă panoramă. Drept în fața noastră, împrejmuit de cinci rânduri de sârmă ghimpată, înalte de doi și jumătate - trei metri, era primul lagăr, un lagăr cu bordeie construite numai jumătate la nivelul solului,

în care am și fost introduși. Șoseaua făcea apoi un ocol, îndreptându-se spre o așezare veche, împrăștiată pe un deal. Acolo se afla cel de-al doilea lagăr, lagărul de la Oranki, adăpostit într-o veche mănăstire. Cu el am făcut cunoștință ceva mai târziu.

Pentru moment ne găseam în lagărul de la Monastîrka, în calitate de pensionari ai lui Stalin, teribilul părinte al popoarelor.

Super flumina Babylonis.[1]

1. „La râul Babilon" (Psalmi 136, 1).

I

Mare sărbătoare pe ulița noastră

„Nu le mai ajungea case sau loc a încăpea
și nu-i mai putea sătura și încă fura tot ce găsea."

(Dionisie Eclesiarhul, cronicar din secolul al XIX-lea,
despre ruși, pe care-i considera mai inumani decât turcii.)

Personajul numărul unu din lagăr este maiorul P. Toți îi spun Bivolul, însă nimeni nu atribuie cuvântului un înțeles peiorativ. I se spune Bivolul așa cum pe altul îl cheamă Tănase ori Cristache. Porecla n-a căpătat-o în lagăr, a venit cu ea din țară și o datorează nu atât proporțiilor corporale, ce e drept destul de voluminoase, cât mai cu seamă unei comportări necomplexate față de camarazii săi. I se potrivește ca o mănușă. Unii spun că e vorba de o vulgaritate congenitală. Prizonieratul i-a oferit o compensație grandioasă, făcându-l stăpânul necontestat al unui număr de aproape 2000 de ofițeri sclavi, fiindcă, înainte de a fi prizonierii sovieticilor, aceștia sunt supușii Bivolului, care se comportă cu dânșii după cum îl arată porecla.

Spuneam deci că prizonieratul nu l-a împiedicat pe maiorul P. să progreseze. Deși captiv din primele zile ale războiului antisovietic, nu poți descoperi la el, ca la alții aflați în aceeași situație, o figură abătută, momente depresive, reverii nostalgice sau vreo umbră de revoltă ori numai de nemulțumire față de opresori. Fenomenul se explică prin aceea că sovieticii sunt opresori numai pentru ceilalți prizonieri, nu și pentru maiorul P., beneficiar al unui regim de favoare. Nu se știe cum și de unde și-a înjghebat o garderobă cu trei uniforme militare (cu epoleții corespunzători gradului), completate cu manta și pelerină, tot atâtea perechi de cizme, o bogată lenjerie de corp și multe alte lucruri a căror proveniență e un mister, pentru că personajul în chestie a căzut prizonier doar cu ce era pe el. În timp

ce 150 de ofițeri din lagăr, cu grade egale sau mai mari, umblă cu uniforma peticită și încălțămintea ferfeniță, el arborează o ținută cu nimic mai prejos decât aceea din țară. Nu-i place să se amestece cu gloata. Îl irită privirile ei și-l scârbește spectacolul acestor jerpeliți care sunt compatrioții și camarazii săi. Ca să nu-și strice buna dispoziție, părăsește cât poate mai rar bordeiul de lângă poarta de intrare, de unde își exercită domnia. Nu numai garderoba și cazarea îl deosebesc de restul prizonierilor. Mai trebuie adăugată masa care i se servește „la domiciliu". Un om „cu greutate" este aproape totdeauna un mare mâncău. Masa pe care o primește de la bucătăria lagărului, în cantitate suficientă să sature un bivol, este completată cu resturi de la popota comandaturii sovietice. Acestea pot fi lucruri de mirare pentru cine nu este familiarizat cu metodele NKVD-ului, însă aici e vorba de o situație specială, cum veți vedea.

Înainte de război, poate prin 1936-1937, căpitanul P. (fiindcă era căpitan la acea dată, și numai apropierea războiului i-a adus râvnita tresă de maior) avea comanda unei companii de grăniceri pe Nistru. Vizavi-ul său era căpitanul ucrainean Gr. și din vreme în vreme cei doi se întâlneau la un punct stabilit pentru rezolvarea incidentelor mărunte de frontieră. Nu se știe cât de apropiați ajunseseră; ceea ce se știe cu siguranță este că în 1941 sau 1942 s-au întâlnit în URSS, maiorul P. ca prizonier, iar colonelul (acum) Gr. – comandant de lagăr. Și să mai pretindă cineva că nu e mică lumea! Cum o fi decurs revederea celor doi, dacă au avut loc îmbrățișări, despre aceasta iarăși nu putem spune nimic și nici nu are importanță. Important este faptul că, din prima zi a reîntâlnirii lor, maiorul P. a devenit „starșe"[1] al lagărului, ceea ce corespunde în terminologia germană lui *Lageräl̈tester* (staroste) al *Arbeitskriegsgefangenenlager* Nr. 27, adică un șef cu puteri absolute. Rușii nu se prea vedeau prin lagăr decât la anumite ore, paza era cazată în afara lui, ca și per-

1. Corect în rusă: *starși* – „mai-marele".

sonalul administrativ. Treaba o făceau vătafii. Pentru asta primeau compensații în natură. Și o făceau bine, cum au făcut-o și în țară, unde ridicau de la țărani ultimul bob de grâu pentru plata despăgubirilor de război. Putea populația să se plângă de neomenia ocupantului când ea era comisă de conaționali? Colonelul Gr. n-avea nici o legătură cu prizonierii, el da ordine prin maiorul P., și ordinele erau executate cu promptitudine de staroste, cu ajutorul șefilor de barăci și secretarilor.

Ținuți sub mână de fier, cei aproape 2.000 de prizonieri de la Monastîrka abia de îndrăzneau să respire, se dezobișnuiseră să mai murmure. Pentru cea mai mică abatere se dădeau pedepse grele, iar recompensele erau pe măsura pedepselor pentru un grup de privilegiați, care făceau în același timp și pe informatorii.

Fiecare prizonier avea un dosar unde erau notate manifestările lui, și dosarul cuprindea o recomandare pentru autoritățile din țara unde sovieticii erau acum stăpâni absoluți. O dovadă o constituia însuși maiorul P., care, repatriat în 1946 cu un lot destinat să sprijine faimoasele alegeri, a fost avansat colonel, încredințându-i-se comanda unui regiment cu cântec, iar în alți doi-trei ani a pus tresele de general. Și ca el au fost numeroși alții. Dar existau și dosare astfel întocmite, încât să reducă omul, oricât de valoros, la o existență mizeră de cenușăreasă, ori să-l desființeze pur și simplu. Grupul de heimatloși cocoțat de ruși la cârma statului și completat cu unii ca de-alde Romulus Zăroni[1] sfătuia – de pildă – pe ofițerii activi să-și găsească un loc de muncă în mine și-i îndemna să se grăbească dacă voiau să mai găsească și acolo un post.

Un tratament identic se aplica tuturor prizonierilor care nu făcuseră în lagăr dovada atașamentului față de Uniunea Sovietică.

---

1. Romulus Zăroni (1906–1962) a deținut diferite portofolii ministeriale în guvernele conduse de Petru Groza în anii 1945–1948.

Prima grijă a maiorului P. în postul de starșe de lagăr a fost să-și apropie ofițerii din fosta garnizoană de pace, gândindu-se că, odată repatriați, aceștia s-ar deda la tot felul de clevetiri. Nu erau prea mulți cei care se îngrămădeau la favorurile starșelui. Un rezervist deloc dispus să-și piardă independența, fiind întrebat o dată de ce nu profită de ocazie spre a-și ușura viața, s-a mulțumit să ridice scârbit din umeri. De la dânsul reținîntâmplarea de mai jos.

*

Într-una din zilele de la sfârșitul lui august 1944, comandatura lagărului poruncise starșelui să-i pună la dispoziție „o brigadă" care să amenajeze o pistă sportivă la școala din Oranki.

Se găseau printre prizonieri și profesori de educație fizică, dar până la urmă aproape fiecare ofițer activ putea să facă așa ceva pentru nevoile unei școli elementare. Le lipsea însă dispoziția, și iată de ce: siliți să muncească peste puteri, muncă pe care administrația lagărului o numea de „autodeservire", prizonierii vedeau cum ea lua în fiecare zi proporții tot mai exagerate. Era nevoie de lemne pentru prepararea hranei, iar în timpul iernilor pentru încălzitul bordeielor și locuințelor gărzii și personalului administrativ? Începând cu tăiatul copacilor, fasonatul, transportul lemnelor în lagăr (uneori de la distanțe de 10–15 kilometri) cu căruțe la care prizonieri erau înhămați în locul cailor, toată munca aceasta purta numele de „autoservire". Cultivarea zarzavaturilor, de la desfundarea terenului păduros cu rădăcini adânci numai cu ajutorul cazmalei și târnăcopului, la întreținerea, recoltarea, transportul în aceleași condițiuni ca și lemnele, era tot muncă de „autoservire" și tot așa se numea descărcarea vagoanelor cu „trofee" de război, tăierea, fasonarea și încărcarea materialului lemnos necesar altor localități unionale, reparația drumurilor etc. etc. Orice fel de muncă putea deveni, printr-un ordin al lagărului, muncă de „autoservire"

sau „autodeservire" –, fiecare numind-o cu un termen curent: corvoadă.

O convenție internațională (Haga, 1930[1]) oprea un astfel de tratament pentru ofițeri, și aceștia refuzaseră la început să-l accepte, pe de-o parte fiindcă printre semnatarii convenției era și URSS, pe de alta pentru că erau revoltați de abuzul temnicerilor care considerau orice corvoadă drept muncă de autoservire. Însă cu Bivolul nu era de glumit. El știa una și bună: ordinul nu se discută. Și carcera era destul de încăpătoare.

Astfel, brigada a fost constituită mai mult cu oameni care habar n-aveau de munca ce-i aștepta, și a pornit (sub pază, firește) spre Oranki. Până acolo erau trei-patru kilometri și prizonierii se bucurau de ultimele zile călduțe ale sfârșitului verii care se prelungise în acest an.

La școala așezată într-o margine a satului, o femeie le-a arătat terenul ales și i-a lăsat singuri.

— Nu s-ar zice că poporul ăsta suferă de o hipertrofie a politeții, a reflectat cineva.

— Ei, și tu! De ce este neapărat nevoie să se întindă la discuție?

— Uite că este, și nu să se întindă la discuție, ci să se comporte ca o intelectuală.

— Lasă gluma, domnule, vrei să spui că era învățătoare sau profesoară? N-ai văzut cum era îmbrăcată?

— Gura, flăcăi, și hai să vedem ce putem face ca să meritățm decorația care ne așteaptă, puse capăt discuției șeful brigăzii.

În timpul acesta, din școală se auzea un zumzet de voci, motiv binevenit ca discuția să înceapă din nou.

— Ce părere aveți? S-au deschis școlile sau în URSS sunt în permanență deschise?

---

1. Probabil o confuzie a autorului. Convenția de la Geneva (1929) reglementase tratamentul prizonierilor de război, actualizând vechi prevederi incluse în Convențiile de la Haga din 1899 și 1907.

— Aș! trebuie să fie vorba de niște corijenți sau amânați, își dădu altul cu părerea.

Măsurătorile pentru pistă începuseră, se făceau calcule și propuneri, când ușa de la intrare, smucită cu o vigoare care era gata-gata s-o scoată din țâțâni și s-o facă surcele pentru foc, lăsă cale liberă irupției unui grup de copii, băieți și fete între nouă și cincisprezece ani, netunși și nepieptănate, cei mai mulți cu fețele virgine de atingerea cu apa, care s-au revărsat în direcția grupului de prizonieri. Se învârteau nestingheriți, dându-le târcoale și privindu-i fără sfială. Trebuie să le fi spus profesoara lor cine sunt și de ce se află acolo. Cei mai mărișori sorbeau cu sete chiștoace de mahorcă, o fetiță ronțăia o gulie. Nici înfățișarea și nici comportarea lor n-avea nimic care să te atragă; cu toate acestea, cel mai vârstnic dintre prizonieri, răspunzând unui sentiment latent de adorație pentru icoana celor trei copii ai săi din țară, s-a apropiat de o fetiță – cea mai mică și mai sfioasă din grup – și, întinzând mâna s-o mângâie, a întrebat-o cum o cheamă.

— Până la această dată, mărturisea martorul ocular, n-aș fi crezut că un copil, fie el copilul unui canibal, ar putea reacționa cu atâta violență la o mângâiere.

Prizonierul a fost fulgerat cu o căutătură rea și o voce ascuțită de copil isteric a izbucnit mânioasă: „Hitră[1] fascistă". După care tot grupul a început să scandeze ca la miting: „Hi-tră fas-cis-tă..."

Provocatorul involuntar al incidentului a rămas la început stupefiat; apoi, cedând firii sale impresionabile, manifestată câteodată prin lacrimi, a exclamat amărât:

— Doamne, ce copii sunt ăștia?!

— Bine că nu voiai să te sărute! Ce ți se pare așa de extraordinar? Sunt ei vinovați? Vina o poartă educația pe care au primit-o. E drept că și sămânța a căzut în teren fertil, se auzi vocea brigadierului, dar și vocea lui tremura.

---

1. *Hitrîi* înseamnă în rusă „parșiv".

La un semnal care anunța terminarea recreației, grupul școlarilor a reintrat la cursuri, iar prizonierii nu și-au revenit din tulburare decât la apariția unui bătrân cu capul și picioarele goale. Gâfâind și agitând o hârtie, a dat buzna în școală, iar după câteva minute s-au auzit țipete, ușile au fost din nou izbite cu putere și ceata de elevi a năvălit în curte.

— Fraților, da' știu că au temperament elevii ăștia sovietici. În fiecare dintre ei trăiește câte un Kostea Riabțev[1]. Se vede că în școlile lor ușile se înlocuiesc de câteva ori pe an.

Dar ușile au rezistat, numai grupul de ofițeri a fost dislocat și în jurul lui s-a încins o horă, în timp ce mitingiștii scandau cu pasiune:

— Ura! Trăiască prietenia sovieto-română! Ura! Ura! Ura!

Lozincile erau un lucru nou pentru prizonieri, iar cât privește conținutul acestora el părea de neînțeles și se potrivea ca nuca în perete. Priveau aiuriți și nu le venea să creadă, când profesoara, aceeași care-i întâmpinase, acum numai miere, le-a făcut cunoscut evenimentul că România a rupt relațiile cu Germania hitleristă și continuă războiul alături de aliați. Asta da bombă! Neașteptată și cu atât mai șocantă. Toate ipotezele de până acum în legătură cu sfârșitul războiului s-au prăbușit.

Ce soartă îi așteaptă oare de acum înainte, siliți să călătorească în aceeași căruță cu cel mai viclean, mai hrăpăreț, mai crud și fără scrupule dintre toți dușmanii neamului lor? Continuarea războiului alături de aliați nu înseamnă supraviețuirea, ci aservirea patriei puterii sovietice, poate chiar asimilarea ei de colosul de la răsărit. Anglo-americanii sunt departe și nimic nu-i îndreptățește pe români să creadă în bunăvoința lor, ci într-o oarecare omenie pe care n-o întâlnesc la sovietici. Francezii? Steaua lor a apus. Evident, războiul alături de nemți nu

1. Referire la *Jurnalul lui Kostea Riabțev* (1926) de Nikolai Ogniov (1888–1938), una dintre primele cărți care descriu viața tinerilor din Rusia bolșevică.

a adus nimic bun; dar zarul aruncat acum este un risc absolut, părăsirea scenei istorice ca popor, topirea în hibrida masă slavă.

Prizonierii s-au trezit dintr-odată triști ca la o înmormântare. Același bătrân care adusese vestea a reapărut după un timp cu o căldare plină pe jumătate cu cartofi fierți. Pentru sărbătorirea evenimentului.

— De-acu' suntem tovarăși, a spus el împărțind cartofii care au revenit câte doi de persoană, cu excepția ultimilor doi prizonieri; ei s-au ales numai cu câte unul.

După „sărbătorire" s-au înapoiat în lagăr, unde evenimentul era cunoscut și aderenții la mișcarea antifascistă pregăteau o pavoazare de zile mari. Seara a avut loc și un banchet la comandatură, unde au fost invitați maiorul P. și ajutorul său, un căpitan care, la întoarcerea în țară, a devenit șeful unui mare lagăr de deținuți politici, ca unul ce-și învățase bine lecția în Uniunea Sovietică.

Pentru noua și de data aceasta eterna prietenie s-a ciocnit o cupă de șampanie și s-au rostit toasturi însuflețite; apoi mesenii s-au îndopat cu borș rusesc, tocană de purcel și friptură din același animal.

— Parcă s-a ținut și un miting organizat de antifasciști, din câte îmi amintesc, dar în timpul acesta transportam lemne cu căruța de la o mare distanță, zice povestitorul. Lipsea numai Tănase cu vestitul lui cuplet *Dă, Doamne!*.

II

Sângele apă nu se face

„Pe mormintele noastre nu s-au ridicat semne,
amintirea noastră nu e cântată, că oamenii nu
cântă decât pe cei ce biruiesc."[1]

Întâmplarea s-a petrecut în vara lui 1946. Un colhoz din împrejurimi solicita lagărului mână de lucru pentru cositul fânețelor, oprind în schimb jumătate din recoltă. Războiul se terminase cu mai bine de un an în urmă, însă demobilizarea întârzia, iar coasa e muncă grea, se știe, muncă de bărbat.

Comandatura a dat ordin vătafului român al lagărului să alcătuiască de îndată o brigadă de 20 de oameni. Pentru hrana cailor cu care se făcea aprovizionarea cu alimente a lagărului și anexelor, oferta colhozului picase la timp. Întrebarea era dacă se vor găsi cosași printre „fiii de moșieri", adică printre ofițerii din lagăr. S-a văzut numaidecât că puteau fi recrutați oricât de mulți, fapt care dezmințea o dată mai mult afirmațiile propagandei sovietice că ofițerii români ar fi cimotii de moșieri crescute în puf și hrănite cu papanași.

Cei 20 de cosași au fost selecționați cu o deosebită atenție, ca să nu se strecoare printre ei amatori de evadare sau propagandiști antisovietici, ori să se dedea vreunui act care să ofenseze morala sovietică. Acestea erau instrucțiunile comisarului de lagăr. Autobiografii noi nu s-au mai cerut, dar starșele a cotrobăit prin informatorii săi trecutul fiecăruia, și echipa s-a constituit.

---

1. Fragment din Vasile Pârvan, *Memoriale*.

Pentru postul de *perivocic*[1] (tălmaci) s-a găsit un basarabean (încă nu-i deportase în Republica Autonomă Komi[2]); pentru cel de șef un cunoscut din țară al starșelui, numai pentru cel de bucătar discuțiile au durat mai mult, nu pentru că nu s-ar fi găsit oameni pricepuți la această îndeletnicire, care nu cerea alte cunoștințe decât să lase cerealele să fiarbă în cazan până se prefăceau într-un terci, în care se arunca sare și ceva grăsime (de obicei seu, dacă se găsea); ci pentru că trebuia găsit unul bolnav de stomac, adică (în limbajul lagărului) să se mulțumească numai cu rația lui. Până la urmă obstacolul a fost învins: nu prin descoperirea unei persoane potrivite, dar se apropia ora plecării și mai erau și altele de făcut – lecția de educație politică, controlul vestimentar etc.

În sfârșit, brigada s-a adunat în fața porții, alături de căruța care transporta hrana, și, încadrată de doi paznici, a primit încuviințarea să pornească la drum. Călătoreau mai mult prin pădure și în luna asta de vară era o desfătare să te afli în mijlocul naturii. Scăpați de mirosurile pestilențiale din lagăr, având și o curioasă senzație de libertate, prizonierii se simțeau într-o dispoziție fericită. La repausuri se opreau în câte o poieniță, tăbărând pe vetrele de fagi și inspirând aerul ozonat al locului, fără să se poată abține de a-l polua cu fumul țigărilor de mahorcă; apoi își continuau drumul, care a durat șase-șapte ore.

Iată-i ajunși în colhoz. Satul era mic, un cătun cu case sărace și un fel de piață în mijloc. Doar două clădiri erau ceva-ceva mai răsărite. Dar lor le-a plăcut izolarea așezării, aerul, liniștea. Erau ca într-o stațiune climaterică.

I-a întâmpinat președinta colhozului, pe care numai printr-un eufemism o puteai numi grasă. Fiindcă nu era doar grasă, era obeză și chiar ceva mai mult: un fenomen, un monstru cu care s-ar fi putut câștiga bani buni într-un iarmaroc. Nici vorbă

1. Corect în rusă: *perevodcik*.

2. Komi este o republică, parte din Federația Rusă, situată la vest de Munții Ural, în partea de nord-est a câmpiei est-europene.

să încapă pe o ușă obișnuită. Ușile de la propria-i casă trebuie să fi fost de un tip ieșit din comun, cum se confecționau la noi în țară pantofi pentru Mitu Gogea sau cămăși pentru Petrică Sabin. Pe drept cuvânt, locul potrivit pentru această ființă „mult prea mare pentru un colhoz atât de mic", cum se exprimase unul din prizonieri, era numai iarmarocul. Și avea un glas, un glas ca o trompetă, pe care n-a pierdut ocazia să și-l pună în valoare numaidecât. Totuși, matahala părea acționată de un mecanism interior inexplicabil, fiindcă se mișca de colo până colo cu o neașteptată vioiciune.

— Hai, treceți aici în fața mea să vă văd. Pe un rând. Mișcați-vă mai repede, mama voastră!

Prizonieri au schimbat între ei priviri semnificative, s-au așezat cum li se ceruse și s-au lăsat examinați două-trei minute, după care tălmaciul a întrerupt inspecția:

— Doamnă președintă, în lagăr ni s-a spus la plecare ce avem de făcut. Ne pare bine de cunoștință, însă cei aproape 30 de kilometri parcurși ne-au obosit, așa că vă rugăm să ne arătați locul unde vom fi cazați.

— Doamnă e mă-ta, i-a tăiat vorba matahala, dar derutată de calmul tălmaciului și atitudinea celorlalți, după încă o „mama voastră" rostită printre dinți, pe care am înțeles-o fără traducere, ne-a întrebat cărei nații aparținem.

— Români? a exclamat ea surprinsă. Români ați zis?

Și întorcându-se spre locul unde se vedea forfotind un grup, a slobozit un strigăt așa cum trebuie să fi scos Tarzan al maimuțelor când voia să sperie leopardul.

— Veniți încoace voi, că v-au sosit neamurile!

Apoi, întorcându-se spre noi:

— Români, ha? a repetat ea, continuând să ne privească ușor înveselită și cu o nedisimulată curiozitate.

În câteva minute au început să apară copii și adolescenți mai întâi, apoi câteva femei în vârstă, unele foarte bătrâne, și, la urmă, doi-trei moșnegi, singurii bărbați pe care i-am văzut,

dacă la vârsta lor matusalemică mai puteau fi numiți bărbați, sau li s-ar fi potrivit mai bine numele de moaște.

— Știți voi cine sunt ăștia? a vorbit președinta. Neamurile voastre, români prizonieri, a precizat ea. I-a trimis lagărul de la Monastîrka să ne cosească fâneața; și a mai adăugat: fasciști.

Iar către noi:

— N-aveți ce vorbi cu colhoznicii.

Apoi ne-a făcut un semn s-o urmăm într-o magazie, unde erau aruncate la întâmplare scânduri și capre de lemn.

— Aici dormiți.

Am montat câteva paturi, dar nu ajungeau caprele decât pentru mai puțin de jumătate din oameni.

— Restul, a zis ea, vă descurcați cum puteți. Saci avem. Umpleți-i cu paie. O să primiți și câte o pătură. Cui nu-i place scrie acasă. Ceaiul îl vom lua aici, masa de prânz va fi adusă de bucătar la locul de muncă, iar supa de seară tot aici, și de la ora nouă nimeni nu mai are voie să părăsească dormitorul până a doua zi.

Din ușă ne-a amenințat că cine nu-și îndeplinește norma va fi trimis înapoi în lagăr.

Ce era cu așa-zisa rudenie dintre noi și colhoznicii de aici? Dacă răsfoim *Istoria României în date* (Editura Enciclopedică, 1971, București), aflăm că „alături de proletariatul internațional, numeroși militanți socialiști români, împreună cu soldații români din armata austro-ungară, și-au adus contribuția la victoria Revoluției și la apărarea puterii sovietice pe timpul războiului civil". Cum trebuie înțeleasă în realitate această „contribuție"?

Soldații de care se vorbește în citatul de mai sus, ca unii care se aflau acolo prizonieri, au fost siliți să participe la haotica debandadă sovietică, pentru a nu muri de foame, când de partea trupelor roșii, când alături de contrarevoluționari. O mare parte din ei a pierit, desigur, în acest război civil[1].

1. Războiul civil din Rusia s-a desfășurat între 1917 și 1921.

După 1920, când lucrurile s-au mai liniștit, sovietele aveau lucruri mai importante de făcut decât să-și amintească de repatrierea prizonierilor rămași în viață, împrăștiați pe vastul spațiu geografic al Uniunii. Pentru mulți dintre acești prizonieri, patria nu era un cuvânt oarecare, lipsit de conținut. Ei și-au asumat riscul de a se repatria pe cont propriu, luptând cu gerul, cu foamea, cu bandele de revoluționari de toate nuanțele politice, inclusiv tâlhari de drumul mare, și au ajuns (câteodată după ani de zile) în țara de origine. Chiar și după anul 1930 ziarele din țară mai relatau peripețiile câte unuia, repatriat prin Japonia, prin Turcia, prin China și rar de tot pe la frontiera sovieto-română de la Nistru. Spuneam că o bună parte s-au prăpădit în confruntarea cu lipsurile și războiul, iar dintre supraviețuitori unii au rămas acolo și-au căpătat, într-un târziu, dreptul să se stabilească și să muncească într-un colhoz. Și-au întemeiat o familie și anii care au urmat le-au vindecat poate din rănile războiului, dar nu și nostalgia plaiurilor natale.

Într-un grajd din curtea mănăstirii de la Oranki transformată în anul 1917 în lagăr de prizonieri, promoția celui de-al Doilea Război Mondial a descoperit urmele, scrijelite cu cuțitul pe stâlpi și pe ziduri, inscripțiilor cu nume și localități din Transilvania. Și data locuirii în lagăr. Unele erau din 1927.

Când firmamentul s-a acoperit din nou de norii care anunțau cel de-al Doilea Război Mondial, toți acești prizonieri deveniți cetățeni sovietici au fost ridicați și internați în lagăre, odată cu populația de origine germană și cu etnici „cu origini nesănătoase". Administrația sovietică a construit cu ei sute de noi lagăre, fortificații, șanțuri antitanc, i-a folosit în mine fără o protecție a muncii și invadate de gaze toxice.

Mortalitatea în rândurile lor a fost înspăimântătoare. Munceau 14–16 ore pe zi, cu o hrană redusă la o lingură de terci, câteva murături și două sute de grame de pâine. În doi-trei ani, acești „dușmani" interni ai puterii sovietice, al căror număr este imposibil de estimat într-o astfel de țară, s-au mutat într-un

alt paradis, de necomparat cu acela pe care-l părăseau. După unele păreri (ale cetățenilor sovietici înșiși), numărul lor s-ar fi ridicat la șapte-opt milioane de suflete. Alții, care se pretind mai rezonabili, spun că n-ar fi vorba decât de șase milioane, dar până la terminarea războiului n-au supraviețuit mai mult de o sută de mii de oameni.

Marele proces de la Nürnberg și literatura postbelică au făcut o publicitate extraordinară atrocităților din lagărele hitleriste, dar numai pe ici, pe colo, unele ligi pentru apărarea drepturilor omului au suflat câte un cuvânt despre hecatombele de cadavre jertfite pentru menținerea și consolidarea celei mai criminale orânduiri sociale cunoscute până azi de omenire: comunismul.

Iată explicația „rudeniei" prizonierilor români de la Monastîrka cu colhoznicii din acest sătuc pierdut în păduri. De voie, de nevoie, istoriografia română a consemnat (în puținii ani de relativă liberalizare) date care nu puteau fi trecute cu vederea din războiul civil sovietic, trecând sub tăcere pe cele ce aruncă lumină deplină asupra unuia din marile masacre ale istoriei: revoluția bolșevică.

Dar să spicuim mai departe din *Istoria* citată: la 5 martie 1917, „prizonieri români aflați în lagărul de la Darnița (Kiev) au semnat angajamentul de a lupta în armata română pentru dezrobirea ținuturilor românești de sub dominația austro-ungară și alipirea lor la România". La 3 aprilie 1917, „Guvernul Rusiei (deci nu comuniștii, *n.m.*) aprobă ca 30.000 de prizonieri români să se constituie într-un corp de voluntari pentru a lupta alături de armata română". La 26 aprilie 1917, „Comitetul de organizare de la Kiev lansează apelul pentru participarea tuturor prizonierilor români din Rusia la eliberarea provinciilor românești de sub stăpânirea habsburgică". Iar „la 9 mai 1917 sosesc la Iași primele două batalioane ale corpului de voluntari transilvăneni pentru a lupta alături de armata română". Primele și ultimele; circa o mie cinci sute, o mie șase sute de oameni.

Aceasta e acoperirea oficială. Nici o minte limpede nu poate accepta însă ideea că prizonierii de care a fost vorba mai înainte și-ar fi adus benevol „contribuția" la victoria revoluției bolșevice și apărarea puterii sovietice, când dorința lor cea mai fierbinte era să ajungă neîntârziat la casele lor. Este deci în afară de orice îndoială că au fost forțați să lupte de partea sovieticilor și, ca să poată fi manevrați cu ușurință, au fost dislocați de la Darnița și împrăștiați în lagăre mai mici, nimerind adesea și în tabăra contrarevoluționarilor când sorții războiului înclinau spre ei. Este un adevăr de necontestat că, din totalul de peste 80.000 de prizonieri români din armata austro-ungară, mai mult de jumătate au fost uciși în timpul revoluției bolșevice, iar supraviețuitorii s-au împrăștiat peste tot în căutare de hrană și adăpost. Despre tragedia lor s-ar fi putut scrie o literatură cutremurătoare, dar n-o putea face decât un participant dăruit de Parce cu talentul scrisului. Iar generația ante- și postbelică trecea, după împlinirea idealului național, printr-o euforie care i-a abătut atenția de la soarta acestor nefericiți.

Apoi, între noi și URSS era un zid de netrecut. Ne lipseau datele oficiale. Vecinii noștri dispuneau într-o măsură de ele, dar, ca atâtea alte lucruri tenebroase din această parte a lumii, aparțineau celor mai inaccesibile secrete de stat. Putea cineva întocmi oare un studiu monografic asupra coloniilor românești din Uniunea Sovietică dacă totul constituie pentru Moscova un „amestec" în afacerile ei interne?

În afară de Basarabia și nordul Bucovinei, teritorii curat românești, în care numărul acum ridicat al străinilor este consecința transferului forțat de populație, există colonii compacte de români în Transnistria (la Grădinița, Dalnik etc.), în jurul Omskului, la Irkuțk, pe valea Amurului, a râului Ussuri, în Kuban, la Vladivostok (Kișinovka, Novaia Basarabia, Bălcinești, Lohănești etc.). Români basarabeni au fost atrași aici prin colonizare sau trimiși pentru stagiu militar (la Celiabinsk ș.a.). S-au constituit colonii românești chiar în Republica Autonomă

Komi și în Siberia. Unele date în această privință le întâlnim în cartea lui Voicu Nițescu, fost prizonier în Rusia în Primul Război Mondial și ajuns ministru într-un cabinet național-țărănist[1]. Tipărită între cele două războaie la o editură cu mijloace reduse de reclamă, cartea n-a cunoscut circulația la care avea dreptul, dar consemnează fapte și date care merită să fie cunoscute. Cu toată politica de deznaționalizare, numărul „moldovenilor", cum sunt numiți românii (nu fără o anume intenție), se ridică pe întreaga Uniune, după ultimul recensământ sovietic, la 2.915.000 de suflete, adică 1,1 la sută din totalul populației. Ceea ce nu înseamnă deloc că acesta ar fi numărul real.

Să revenim la oile noastre.

După zilele de aclimatizare, puțin câte puțin regimul impus de colhoz a început să-și mai piardă din asprime și prizonierii s-au putut apropia de copii, aceștia fiind cei mai curioși să-i cunoască pe români. Și nu mică le-a fost uimirea prizonierilor când, la întrebările lor au primit răspunsuri într-o românească destul de curățică.

— Cum de vorbiți așa de bine românește? au fost întrebați.

— Tata, spunea o fetiță, vorbea cu mine numai românește. A învățat-o puțin și pe mama. Tata spunea: „Auzi, *hleba*. Ce vorbă e asta, *hleba*? Nu sună mai frumos când zici pâine?" Mama râdea și zicea după el: pâine. Și așa găsea tata câte un cusur fiecărui cuvânt rusesc. „Ce-i aia *kak*? sau *kakaia*? Astea sunt niște cuvinte urâte. Zi așa: cum? care? Vezi că parcă îți mângâie auzul..." Numai la școală vorbeam rușește.

---

1. Voicu Nițescu (1889–1954?) a fost un scriitor și om politic ardelean care a deținut diferite portofolii ministeriale în guverne din anii 1930. În timpul Primului Război Mondial a organizat în Rusia corpuri de voluntari transilvăneni care să lupte alături de armata română, iar un corp de voluntari a participat la luptele antibolșevice. Lucrarea la care se face referire este Voicu Nițescu, *Douăzeci de luni în Rusia și Siberia, Anul 1917*, vol. 1, 2, 3, Tipografia A. Mureșanu-Brănicescu, Brașov, 1926.

— Dar ceilalți copii și învățătoarea ce ziceau când vorbeați românește?

— Nu vorbeam în fața lor. Vorbim numai între noi. Tovarășa ne-a prins o dată și mi-a spus să nu ne mai audă.

— Și au fost mulți români în colhoz?

Un băiețaș numără pe degete și ne răspunde:

— Opt.

— Unde sunt acum tăticii voștri?

Ochii lor se întunecă.

— I-au ridicat și de-atunci nu mai știm nimic de ei.

— Poate i-au luat la război.

— Nu, nu i-au luat la război; i-au dus în lagăr.

Rozalia, o copiliță fermecătoare de 12 ani, era cea mai atașată de prizonieri; ea le-a adus pentru prima oară fragi în coșulețe de pipirig sau pe frunze de brusture și, după exemplul ei, ceilalți le-au dăruit mahorcă cultivată de fiecare colhoznic pe lângă casă. După ce era bine uscată și tocată mărunt, cu tulpină cu tot, se fuma în hârtie de ziar, singura hârtie care suporta umplutura fără să se rupă. Ca să le „îmbunătățească" hrana, copiii le mai aduceau verdeață și din când în când câte un ou, iar odată chiar o ulcică cu lapte, despre care prizonierii își formaseră convingerea că este un articol necunoscut în alimentația sovietică.

La rândul lor, prizonierii ar fi vrut să răspundă omuleților cu un gest corespunzător, însă ce puteau dărui niște oameni cărora li se luase totul afară de o adâncă afecțiune pentru frățiorii cu care sporovăiau în limba patriei carpato-dunărene? În cele din urmă au găsit totuși ceva, un dar neînsemnat: rația de zahăr (20 de grame pe zi de persoană), aliment căruia populația sovietică îi uitase gustul și culoarea. Strânsă zi de zi, a fost oferită copiilor.

Cele 14 zile de coasă s-au scurs repede. Brigada și-a terminat lucrul la timp și se pregătește pentru întoarcerea în lagăr. De cu seară, prizonierii și-au luat rămas-bun de la președinta

colhozului, care a declarat că e mulțumită de treaba făcută de „fasciști".

Ca să nu fie de față la plecarea lor, micii colhoznici fuseseră trimiși a doua zi în zori să întoarcă fânul de pe postata cea mai îndepărtată a colhozului.

III

O prietenie de veacuri

„Și iată cum se scrie istoria." (Voltaire)

Mișcarea antifascistă din lagăr, adică viitoarele cadre de conducere din România comunistă, a hotărât să organizeze un spectacol. Dar nu un spectacol oarecare, ei voiau ceva cu totul deosebit, fiindcă și scopul era măreț. Spectacolul era închinat prieteniei „multiseculare" dintre popoarele Rusiei și țărișoarele române de la Dunăre.

Acum, când situația se contura atât de promițător pentru țara noastră, care avea un protector atât de puternic, nimeni nu se mai gândea la excepțiile (fără însemnătate, după opinia organizatorilor!) din 1812, 1828, 1848, 1878, 1917, 1924 (Tatar-Bunar)[1]. Toți uitaseră că atât Rusia țaristă, cât și Uniunea Sovietică de azi s-au abătut nepermis de mult de la relațiile corecte între state, punând între ele și România o barieră care face imposibilă o prietenie „veșnică" – de nezdruncinat.

Se afirma acum, cu dezinvoltură, că numai o mișcare antifascistă, născută pe pământ sovietic, poate consolida o frăție ca aceea care a pus capăt mai devreme cu cel puțin șase luni (unii vorbeau chiar de un an) celui de-al Doilea Război Mondial, salvând viața unei (aproximativ) jumătăți de milion de ostași, de o parte și de alta, și cantități imense de material de război.

---

1. Momente tensionate în istoria relațiilor ruso-române în urma unor ocupații rusești, pierderi teritoriale suferite de România sau altor acțiuni care au periclitat integritatea teritoriului românesc.

Cum în felul acesta era conceput anunțul din gazeta de perete (nelipsită fiecărui lagăr de prizonieri), scris cu aldine, ca să micșoreze spațiul destinat articolelor pe care nu avea cine să le scrie, pentru că cele două-trei nume, totdeauna aceleași, specializate în elucubrații ilare, nu se refereau firește la incidentele trecutului.

Zilnic aveau loc repetiții, participanții la program putând fi ușor mobilizați, ca unii care erau plasați în servicii interioare: la bucătărie, brutărie, ceainărie, frizerie, spălătorie etc. Ei nu lucrau în exteriorul lagărului, cu prizonierii de rând, care ieșeau dimineața și reveneau pe seară rupți de oboseală.

Și astfel, într-o zi care era și o aniversare sovietică oarecare – nu-mi mai aduc aminte ce se aniversa –, trâmbițatul spectacol care purta girul comisariatului, sprijinit firește de comandatură cu o deosebită bunăvoință și onorat cu prezența colonelului Gr., însoțit de ofițerii subalterni și câțiva funcționari, s-a desfășurat într-o atmosferă de mare sărbătoare. Sala era pavoazată din belșug, dispărând aproape sub mormane de crengi de brad, al căror miros pătrunzător nu reușea să acopere izul stătut de vase nespălate, de terci intrat în descompunere. Mulțimea de lozinci din litere decupate vorbeau emfatic despre o prietenie de veacuri care ar fi început, cică, încă din perioada de formare a Țărilor Române (cu ajutor rusesc), și chiar mai înainte (nu se preciza dacă nu cumva chiar de la facerea lumii), și ar fi fost apoi consolidată de sprijinul frățesc al puternicului popor din răsărit.

Pe unul din pereți, deasupra scenei, se răsfăța, înecată în flori, figura blajină și sfătoasă de părinte iubitor a lui Iosif Vissarionovici Stalin. Monstrul zâmbea ghiduș, iar sub portretul lui atrăgea atenția un desen în peniță, lucrarea unui artist amator care vrusese să rămână anonim, înfățișând un ciolovec masiv înțolit cu o pufoaică și niște *bernevici* destul de încăpători ca să mai intre în ei o persoană și doi copii pe deasupra, și semănând uluitor cu cineva din comandamentul lagărului. A fost identificat drept Mucea; în realitate se numea Sokolov – sublocotenentul Sokolov, însă era poreclit așa pentru un tic

nevinovat: își ștergea nasul, în continuă erupție, cu mâneca vestonului. Dar Mucea nu apărea singur în desen; el strângea în brațe un țăran desprins de pe Columnă și strânsoarea rusnacului era așa de pasionată, că țăranul făcuse niște ochi cât cepele.

Când am ajuns mai târziu în țară, am văzut aici tot felul de afișe pe tema acestei prietenii, cu rolurile un pic răsturnate: acum românul îmbrățișa pe rus cu o vigoare de-i ieșeau rusului ochii din cap. Să fi fost o replică? În orice caz, nimic nu îndreptățea optimismul, dimpotrivă. Poate că era iluzia unei vagi speranțe.

Aceste simple afișe erau grăitoare totuși, dătătoare de încredere. Conștiința artistului înglobase și transmitea prin ele un sentiment de ușurare, exprimând scrupulos convingerea intimă a oprimaților.

Spectacolul a durat destul ca să ne plimbe printr-o istorie denaturată a relațiilor româno-ruse de-a lungul vremurilor, prin literatura și muzica „marelui popor rus", și s-a încheiat cu a doua conferință pe care vorbitorul antifascist a prezentat-o sub titlul interogativ: *De ce trebuie să fim alături de URSS?* Titlul nu fusese rău ales. Într-adevăr, de ce trebuie să fim alături de URSS, cui folosește această apropiere, în afara celor câteva sute de comuniști din țară și Uniunii Sovietice, care, prin ei, poate s-o aservească?

Și cam asta a fost totul. Corurile au făcut o bună impresie, versurile din Pușkin și Maiakovski, lecturile din Cehov, Tolstoi și Șolohov au fost aplaudate, toți interpreții s-au achitat onorabil de rolul lor pur artistic și organizatorii s-au putut felicita că, datorită lozincilor mobilizatoare, des repetate de câțiva mitingiști stânjeniți, plasați prin toate colțurile sălii, mai ales în timpul conferințelor, s-a putut menține atenția asistenței. Ceea ce n-au reușit însă a fost înlăturarea încordării, destinderea pe care trebuie să ți-o ofere orice spectacol.

La ei acasă, prizonierii nu văzuseră o risipă de mijloace atât de grotesc pentru crearea ambianței sărbătorești. Susținerea ei cu ajutorul lozincilor cu care nu erau deloc familiarizați li

se părea un act forțat, dubios, artificial și neconvingător. Oricât își dădeau osteneala „băieții" care le scandau să se arate convinși de ceea ce fac, de elanul lor revoluționar, se observa la o privire mai atentă cât erau de rușinați și cum încercau să-și acopere confuzia zbierând cât mai tare.

Când se rostea numele lui Stalin, mai ales, sala era cutremurată de ovațiile antifasciștilor, care le depășeau chiar pe ale personalului sovietic. La sfârșitul spectacolului, colonelul Gr. s-a ridicat să mulțumească „organizatorilor antifasciști români" care au prilejuit asemenea clipe de „desfătare" celor prezenți, dar – a ținut el să sublinieze – ar fi preferat un program care să înfățișeze producții românești, artă românească, coruri românești, cântece populare „cărora li s-a dus vestea în lumea întreagă", versuri ale poeților naționali:

— Aveți poeți și scriitori geniali, pe Eminescu, pe Coșbuc, pe Sadoveanu și pe alții, și operele lor au o valoare universală. Noi, a mai adăugat NKVD-istul, voiam să facem cunoștință cu poporul român, cu spiritualitatea lui, fiindcă pe a noastră o cunoaștem.

Lecția, oricât părea de usturătoare pentru organizatorii spectacolului, avea o meteahnă: nu era sinceră; era cu atât mai mincinoasă, cu cât pornea de la cineva care cunoștea cu anticipație ce cuprinde programul. Era un artificiu destinat să arate participanților – în primul rând celor neîncadrați în mișcarea antifascistă – că oamenii sovietici sunt depozitarii unor sentimente nobile, cavalerești, că ei respectă demnitatea celorlalte popoare și le recunosc meritele. Ca toți cei din branșă, ca toți comuniștii de pretutindeni, colonelul Gr. se pricepea să simuleze sentimente pe care țara lui și poporul lui nu le-a nutrit, nu le nutrește și nu le va nutri niciodată pentru nimeni decât la modul teoretic, fățarnic.

Dar, cu toate că săgeata și-a greșit ținta, dușul administrat „antifasciștilor români" n-a fost mai puțin pe placul spectatorilor.

IV

Pe post de măgar

„Dumnezeu ne-a făcut pe toți animale,
dar ora mesei îi preface pe mulți oameni în fiare."

De cum se luminează de ziuă, pe orice timp, poate fi văzut ieșind pe poarta lagărului un cărucior la care sunt înhămați trei prizonieri. Pe cărucior este montat un butoi cu care se transportă apa necesară bucătăriei și ceainăriei. Apa este scoasă din râul care curge prin fața lagărului. Zilnic se fac 25–30, poate și mai multe transporturi, pentru că în lagăr își duc viața 2000 de suflete și acești oameni, chiar dacă numai sufletul a mai rămas din ei, consumă totuși hrană, și aceasta le este servită sub formă lichidă sau, ca să respectăm adevărul istoric, numai sub formă lichidă: supă, ceai din plante (mai mult sau mai puțin medicinale) și pâinea care este tot un fel de lichid ceva mai îngroșat, semănând cu terciul. Dacă o strângi în mână când este proaspătă, curge apa din ea ca din brânză, lucru care nu se întâmplă cu cocoloșul de mămăligă rotunjit în pumni de țăranul român, înainte de a-i da drumul pe beregată.

Astfel, brigada „ciuș", cum este numită, având căpetenie pe un oarecare Botu, oltean de prin Gorj (vai, vai!), cară fără întrerupere apa plină de impurități a râului, care, după ploi, vine tulbure. Trei robi în pufoaice, purtând căciuli rusești cu clape iarna și bonete de asemenea rusești în restul timpului, recuperate și unele, și altele de pe front, de la morți, cu figuri îndobitocite în care ochii lipsiți de orice expresie rămân insensibili la vederea peisajului din jur – pădure de mesteceni amestecată cu pâlcuri de brazi, pajiști și sate pierdute în fumul depărtărilor –, nevăzând parcă nimic altceva decât drumul plin

de glod pe care calcă precum orbii, se opintesc în ham și fac zi de zi munca cea mai umilitoare și mai disprețuită din lagăr. Sub tot felul de pretexte, ostașii de rang inferior (fiindcă există și un număr din aceștia, germani și români) au refuzat această corvoadă. Se spune că n-ar fi fost vorba de un refuz, de o sustragere, ci de intervenția celor trei ofițeri antifasciști să li se cedeze lor această îndeletnicire.

Ce i-a determinat să și-o asume? Ea oferă totuși unele avantaje deloc de disprețuit, dacă sunt oameni pe care-i atrage. Primul este dreptul de a aduna resturile de mâncare de pe fundul cazanelor, operație pe care brigada „ciuș" o face, alături de alți antifasciști, cu o pasiune demnă de o cauză mai bună și de așa manieră că, după terminarea ei, cazanele nu mai au nevoie să fie spălate. Se face astfel și economie de apă. E drept că s-a făcut o depistare pentru descoperirea unei surse de apă în interiorul lagărului, unde fusese săpat un puț primitiv, fără tuburi, însă lichidul cărămiziu (din cauza oxidului de fier sau din alte pricini) care izvora în cantitate mică nu putea fi consumat. Doi cai de tracțiune care băuseră din această apă au fost sacrificați. Drept vorbind, prizonierii nici nu aveau după ce bea apă, chiar dacă ar fi fost potabilă. Nevoia de lichid a organismului era redusă, oamenii se limitau la lichidul conținut în hrană, care avea cel puțin avantajul de a fi fost fiert. Deși nu grozav de eficientă, această măsură sanitară nu era de disprețuit. Apa din puț abia dacă putea fi folosită pentru spălat.

Mărturisesc că nu mi-am propus să înfățișez aici numai personaje care pot servi drept exemple demne de urmat; în viața de toate zilele, și mai ales în condițiile noastre, acestea sunt rarități, excepții. Mai numeroase sunt celelalte, și printre ele, la limita cea mai de jos a speciei, sunt exemplarele decăzute, pervertite sau numai resemnate, incapabile să-și asume o răspundere sau să privească, fie și ca simpli spectatori, scena istoriei din teama de a nu fi implicați ca martori.

În general, este fapt recunoscut că omul capătă înfățișarea îndeletnicirii pe care o are; ființa lui se impregnează cu aerul locului său de muncă, expresia, mimica, vocabularul și o anume deformare profesională îi reflectă cercul preocupărilor de fiecare zi. Nu s-a întocmit, sau poate n-am întâlnit încă, o statistică de acest fel. În cazul oamenilor de care este vorba, ipoteza își găsește confirmarea sută la sută. Fața lor nu mai păstrează nici o urmă de intelectualitate, parcă n-ar fi trecut niciodată printr-o școală și nu ar fi cunoscut alt mediu social decât acela în care își duc acum viața, parcă pe front n-ar fi comandat oameni care au murit, de foarte multe ori, din pricina prostiei comandanților. E greu de admis că aceste ființe hirsute, care nu știu decât să tragă sacaua și să lingă cazanele, au putut avea, într-o etapă anterioară a vieții, simțul demnității umane. Ești tentat să gândești, ca Montaigne, că nu există pretenție mai stupidă decât să admiți despre om că ar fi lucrul cel mai perfect din univers. Cu figurile lor pătrate, colțuroase, cu maxilare de pitecantrop și căutătura rea și perversă, se cer situații de la bun început într-o grotă, printre ființe care abia deprind limbajul articulat. Locul lor este la fel de potrivit într-o bandă de ucigași care acționează profesional pe arena internațională pentru demolarea societăților omenești libere. Niște famelici, ați spune, o speță de indivizi stăpâniți de instincte și atâta tot. Dacă ar fi numai atât...

Odată răzuit cazanul, oamenii noștri, care munciseră din greu pe două planuri, se așezau satisfăcuți undeva, aprindeau câte o țigară de mahorcă groasă ca un deget de docher și puneau la cale alte combinații în legătură cu negoțul de mahorcă și hârtie de scris, pentru că, venind în contact cu câțiva civili din exterior, se puteau deda la îndeletniciri suplimentare, aducătoare de foloase remarcabile. Alt comerț cu civilii nu se putea face, ei nu aveau ce vinde.

Însă oricât de derizoriu părea acest negoț, el aducea venituri și brigada „ciuș" prospera de la o zi la alta. Cei care o alcătuiau

se înțoliseră, aveau încălțăminte de rezervă bună și câte un costum pentru „ziua cea mare", iar porecla de băutori de sânge, scornită de invidioși pentru prețurile exagerate cu care vindeau prețioasele articole, nu-i deranja câtuși de puțin. Și, pe deasupra, erau întotdeauna sătui.

Întâmplarea a făcut ca scriitorul acestor rânduri să se întâlnească mai târziu, în țară, cu fostul șef al brigăzii „ciuș". Repatriat cu doi ani mai înainte, i se încredințase la sosire un post de inspector în Ministerul Învățământului. Se căsătorise cu văduva unui ofițer căzut pe front (femeia avea casă proprie în București) după ce divorțase de prima soție (țărancă din județul Gorj), și acum fostul prizonier pe post de măgar putea fi văzut colindând municipiul pentru inspectarea școlilor și vădindu-se necruțător cu cadrele didactice „fără nivel politic și ideologic". Arăta prosper, dar figura lui reflecta aerul celui care trage la ham. Când, surpriză! La verificarea autobiografiei personajului, serviciul de cadre al ministerului a constatat că numitul se pasionase în trecut pentru embleme și culori politice care condamnau comunismul, declarându-se dușmanul lui de moarte. Ca atare, a fost trimis să pască în altă parte, oferindu-i-se un post modest de învățător la o școală din apropierea orașului.

Dar... știți: a pleca înseamnă a muri un pic. Chiar fiindu-i blocată în plin avânt ascensiunea, omul și-a continuat activitatea didactică depunând aceeași înflăcărare comunist-revoluționară cu care altădată trăgea sacaua sau răzuia cazanele, educând pe micii elevi în spiritul muncii, al atașamentului față de partid și al dragostei nețărmurite pentru marele frate din răsărit, de unde ne vine lumina și care ne-a învățat, el cel dintâi, ce este aceea „demnitate umană".

Timpul petrecut în ham îl făcuse accesibil disciplinei oarbe și imitative care transformă mulțimile în turmă, modelase un ostaș de nădejde al partidului comunist, un activist menit să fertilizeze societatea, alături de bișnițari, mitingiști și cocote. Și,

așa cum vitelor care împungeau li se lega împrejurul coarnelor un mănunchi de paie, din câte ne asigură Horațiu, tot astfel trebuie găsit un semn distinctiv și pentru indivizi ca dânsul, și chiar introducerea în dicționar a unui nou termen lexical tot așa de îndrăgit de opinia publică precum este noțiunea de comunist.

V

Un „eliberator" rara avis

„Nu prea știu ce este libertatea,
dar știu bine ce înseamnă eliberarea."

S-au schimbat oamenii din garda lagărului. Au apărut figuri noi cu semne de îmbătrânire, sau chiar mai vârstnici, în locul tinerilor din fosta gardă. Pare a fi vorba de combatanți vindecați de pe urma rănilor, dar irecuperabili pentru front și expediați aici în chip de convalescență. Cum liniștea acestor meleaguri unde aviația germană n-a ajuns niciodată și puținul efort pe care-l solicită munca de paznic este departe de o comparație cu cel de pe front, viața de aici este, pentru ei, curată vilegiatură. Încă din 1945 o parte însemnată din armata roșie de interior înlocuise forțele obosite de pe front, dar fuseseră păstrate și în țară unități îndestulătoare pentru paza obiectivelor militare și economice, ca și pentru preîntâmpinarea eventualelor surprize din partea populației civile care da oarecari semne de neliniște. Odată atinse obiectivele militare ale războiului, unitățile mai puțin sigure erau retrase înlăuntrul granițelor, dar nu demobilizate, cum ar fi fost firesc și cum ar fi procedat oricare altă națiune. Bănuite de morbiditate, ele erau internate în cantonamente împrejmuite cu sârmă ghimpată – ca orice lagăr – și plasate la distanțe mari de centrele populate, de obicei în păduri, fără contacte cu familiile și restul populației, pentru a fi reeducate. Pentru că, vezi Doamne, în țările „eliberate" veniseră în atingere cu putreda civilizație occidentală și virusul infecției trebuia neutralizat înainte de a deveni contagios.

Vorbeam mai sus de „reeducare". Termenul nu-mi aparține, el aparține propagandei sovietice. Milioane de militari sovietici

masați încă din 1938 (poate și mai devreme) la interminabilele frontiere ale Uniunii (nu vă potriviți propagandei care pretinde că atacul german i-a luat prin surprindere: ei îl așteptau dintr-un moment în altul), aceste mulțimi de soldați și ofițeri, care au mers luptând până la Berlin, erau trecute la înapoierea în patrie prin acest purgatoriu.

Purificarea nu era o acțiune formală, constând dintr-o izolare de restul lumii. Ea însemna un sever și supraîncărcat program politic, completat cu o instrucție tehnică și de luptă obositoare, dar, dintre toate, riguroasa educație politică și ideologică ocupa cea mai mare parte a timpului. Firește, nu era neglijată nici munca productivă în aceste ghetouri (cititorul e liber să caute un alt termen – dacă nu e de acord cu acesta –, dar mie mi se pare adecvat); era preferată însă aceea care nu avea legătură cu populația civilă. Cadrul cel mai prielnic se dovedise pădurea și locurile cât mai depărtate de așezările omenești.

Abjecta morală burgheză trebuia împiedicată să-și facă drum în conștiința oamenilor sovietici, chiar dacă acțiunea de reeducare ar fi cerut doi, trei ani sau mai mult; timpul nu contează în această împărăție a lui *nicevo*, în care niște cinici au aruncat, odată cu disprețul lor asupra valorilor morale consacrate, monstruoasa minciună că omul ar fi cel mai prețios capital. Ce s-ar întâmpla dacă această mulțime care a venit în atingere cu civilizația ar fi lăsată tocmai acum la vatră? Dincolo de frontierele lor, oamenii sovietici au putut vedea că cel din urmă cetățean rural din orânduirea capitalistă are colhozul lui și relațiile dintre ei au cu totul o altă înfățișare, mai umană, mai degajată, iar aerul pe care-l respiră toți n-are nimic sufocant într-însul. Pentru conducerea sovietică tocmai aici e ascunsă primejdia: în relațiile neprefăcute dintre oameni.

Modul de viață din țările capitalismului „muribund" are o ciudată forță de atracție asupra omului sovietic. Observator atent al fenomenului social prin ochii NKVD-ului, Kremlinul a receptat, nu fără teamă, proporțiile pe care le ia reacțiunea

internă. Majoritatea foștilor luptători înapoiați la vetrele lor (invalizi, vârstnici) au refuzat să se supună în continuare arbitrarului, au devenit revendicativi, jefuiesc magazine de alimente, dau foc la depozite, ba s-au dedat chiar și la atacuri împotriva organelor de ordine. Răspunsul autorității a fost fulgerător și drastic, fiindcă la Moscova veghează Stalin, și tătucul nu știe de glumă; n-a glumit niciodată. Pentru el viața unui om, și nu a unui singur om, ci viața unei întregi comunități, nu valorează nici cât o ceapă degerată. A fost de ajuns un singur cuvânt aruncat armatei de NKVD-iști și în câteva săptămâni teritoriul Uniunii s-a acoperit de mii de cadavre. Incredibil? Da' de unde! Perfect adevărat. Parcă în România lui Gheorghiu-Dej nu zăceau cadavre neridicate zile de-a rândul, ca să înspăimânte populația?

Desigur că acele *Menschenjagden* hitleriste nu erau niște cântece de adormit Mițura, dar și *Karatelnîie otriadî*[1] sovietice erau adevărate brigăzi ale crimei: judecau pe loc, mai bine zis împușcau vinovați și nevinovați fără nici o cercetare, doar spre a împrăștia spaima. Peste o Uniune Sovietică și așa obișnuită cu ororile s-au lăsat noaptea și ceața, ca și peste Germania hitleristă.

Stalin veghea nu numai la fericirea propriului popor, el voia fericirea întregii planete.

*

Oficial, războiul s-a sfârșit în 1945. A venit pacea în care nu se mai vedea om cu om, cum o caracteriza o anecdotă a timpului. Sovieticii țipau pe toate tonurile că purtaseră un război drept, de apărare a patriei, și la început el da o astfel de impresie, până când oamenii cu bun-simț și-au dat seama cine l-a provocat. Dar, după ce s-a aflat de tratatul secret, încheiat în 1939 între Ribbentrop și Molotov pentru împărțirea Poloniei, anexarea Basarabiei și a Țărilor Baltice, și când la încheierea păcii Uniunea Sovietică a jefuit și alte teritorii de la japonezi, de la fin-

1. Numele echipelor de „vânători de oameni".

landezi, de la români (nordul Bucovinei și Insula Șerpilor), ca să nu mai vorbim de impunerea comunismului cu forța în sud-estul european, atunci a devenit evident pentru toată lumea că războiul purtat de Uniunea Sovietică a fost în realitate un război de cotropire, un război imperialist sută la sută.

Pentru stăpânirea vastului ei teritoriu, Moscova are nevoie de o armată imensă, fără de care o dezmembrare este de neînlăturat, și această armată a cuprins în timpul războiului tineri de la 16-17 ani până la sexagenari și femei între 18 și 50 de ani, vivandiere bune la toate. În spatele frontului au rămas lucrătorii din industria de război, copiii și bătrânii în sarcina cărora cădea munca din colhozuri și sovhozuri, și un puternic aparat polițienesc.

Nici în armată lucrurile nu se petrec după tipicul cunoscut în alte părți. Aici are loc o neîncetată rotație a cadrelor, o efervescență care nu lasă timp oamenilor să-și dea seama de ceea ce se petrece în jurul lor. Comisarul politic, purtând și el un grad oarecare, este factorul decisiv, și numai un străin s-ar putea mira că o comisie din care face parte și un ofițer superior este prezidată de un caporal sau de o femeie.

Începusem să povestesc că în garda lagărului se produseseră schimbări. Au apărut figuri noi și, printre ele, un ostaș care poartă trese de sergent și cunoaște și câteva cuvinte românești uzuale. E rus, poate ucrainean, însă indiferent cărei națiii aparține are o atitudine prietenoasă, nemaiîntâlnită până acum la un om sovietic.

Ajunși în pădure, unde detașamentul de prizonieri avea ordin să taie și să fasoneze copaci, el ni s-a adresat pe un ton amical: pauză, domnilor ofițeri, și s-a așezat primul să-și răsucească o țigară de mahorcă. Și după ce punga cu prețioasa otravă a trecut pe la toți fumătorii, sergentul a fost întrebat de unde știe românește.

— Ia, am fost la Romania cu războiul.

Ne-a povestit că luptase cu unitatea sa pe teritoriul nostru și la Baia Mare a căzut grav rănit. L-au internat într-un spital din zonă, dar, pentru operația complicată de care era nevoie în cazul său, un avion l-a transportat în București și n-a mai părăsit patul trei luni. Când s-a vindecat, comisia medicală nu l-a mai găsit apt pentru front și a decis trimiterea lui în patrie. În așteptarea plecării, își petrecea timpul colindând orașul; a vizitat și împrejurările orașului, ca să vadă cum trăiesc oamenii la țară, fiindcă și el e colhoznic, și a văzut că fiecare țăran are colhozul lui. Asta i-a plăcut mult de tot. Vedea prin curți cai, căruțe, vaci, oi, mulțime de păsări și aproape toți cu care intra în vorbă îi dăruiau câte ceva.

— Dar tovarășii, ne-a făcut el cu ochiul, nu știau de drumurile mele, cu toate că doctorii îmi recomandaseră să merg cât mai mult pe jos. Le spuneam că mă plimb pe străzi, dar mai mult stau pe câte o bancă și mă odihnesc. Îi păcăleam spunându-le că aș vrea să fiu trimis în patrie, că mi s-a făcut dor de ai mei, dar în taină aș fi vrut ca rana să mi se vindece cât mai târziu. Până s-a format un transport sanitar, au trecut două luni, dar toată vremea le spuneam doctorilor că nu mă simt bine, și ei îmi spuneau să fac mai multă mișcare. Într-o zi, umblând eu așa pe stradă, mi-au plăcut două fete și le-am invitat să mergem la local să bem vodcă, dar m-au refuzat. Am ținut minte și cuvintele lor: una mi-a spus brută, cealaltă bestie. Ce înseamnă vorbele astea două în limba voastră? a întrebat el pe tălmaci, și acesta i-a explicat cu un surâs evaziv: brută și bestie înseamnă un băiat simpatic, drăguț.

— Așa? s-a luminat la față. Dar de ce păreau supărate și n-au vrut să meargă cu mine să bem vodcă?

— Pentru că, vezi, la noi femeile nu intră în cârciumă, l-a lămurit tâlmaciul.

— Da, da, a oftat băiatul simpatic, la voi e altă viață.

— Cine știe ce viață mai este acum, după ce a trecut pe acolo glorioasa armată roșie, a mormăit unul din prizonieri.

În pauza următoare, discuția a continuat la fel de prietenoasă. Rusul ne întreba ce credem noi: va aduce războiul acesta schimbări în viața oamenilor, le va ușura el traiul?

— Depinde de fiecare țară, a fost răspunsul.

— Pe noi ne interesează țara noastră, a oftat rusul, un oftat grăitor ca o confesiune

Pentru prima oară, prizonierii descopereau un om sovietic neintoxicat de perfida propagandă comunistă și de o sinceritate dezarmantă. Se mai găseau, fără îndoială, și alții, mai puțini printre cei tineri, dar toți manifestau o reținere, o teamă, frica de a-și rosti gândurile. Frica este endemică în această țară. Curând vom face cunoștință cu ea în propria noastră țară; din primele momente când am pus piciorul pe pământul patriei, am remarcat această reținere, ca și când oamenii simțeau cum le dă târcoale o primejdie nevăzută.

— Ce armonie ar domni între popoarele lumii dacă la masa reputației din toate cancelariile lumii, și mai ales a aceleia din Kremlin, s-ar găsi scaune și pentru oameni dintr-aceștia, a conchis gânditor cel mai vârstnic dintre prizonieri.

VI

Morala pe bandă rulantă

„Nu totdeauna «e bine ceea ce
se sfârșește cu bine.»"

Replica reacțiunii nu s-a lăsat mult timp așteptată. Firește, nu avea nimic ostentativ, programul fusese astfel întocmit, încât prizonierii să uite pentru un timp mizerabila lor condiție actuală și să se aducă în deznădăjduita existență a lagărului lumina plaiurilor natale, amintirea familiilor înlăcrimate. Un program pur românesc de la început până la sfârșit, sau cel puțin așa a fost în intenția organizatorilor. Trebuia plătit însă un preț, și prețul fixat de comandatură și aparatul politic era includerea în program a unei conferințe pe tema obsedantei prietenii româno-sovietice. Conferința, firește, nu putea fi ținută decât de un „antifascist" ales de comisariat. Nu-mi amintesc numele vorbitorului, dar i s-a atras atenția, între patru ochi, că numai o decență a expunerii și renunțarea la falsificări istorice va asigura spectacolului desfășurarea integrală, altminteri el va consta numai din... conferință.

Se pare că argumentul a fost convingător; restul programului se încadra perfect în observația comandantului de lagăr, care afirmase cu prilejul primului spectacol că ar fi preferat un program artistic național, singurul care ar fi putut oferi adevărate momente de destindere românilor, iar pentru restul auditoriului (sovietici, unguri, italieni, spanioli și germani) era un prilej de a face cunoștință cu muzica, poezia, cu arta poporului român.

Cât privește lecția usturătoare de patriotism pe care colonelul o administrase „antifasciștilor" și „voluntarilor", ea afecta mai mult pe prizonierii intransigenți (rușinați de rușinea celor-

lalți, care nu mai aveau nimic de pierdut). Ca de obicei, din ambele declarații ale comandantului nu lipsea bluful, atât de în spiritul poporului și politicii comuniste, dar înapoi nu mai putea da.

Pentru captivii fără veleități de a ajunge cadre de conducere în România postbelică, pregătirea unui spectacol pe măsura talentului românesc și a simțirii naționale era o problemă de onoare, dar cu atât mai dificilă, cu cât ei nu se bucurau de sprijinul comisariatului politic.

Afară de personalul sovietic al lagărului (mai puțin comandantul, care era și șef al NKVD-ului), își anunțaseră participarea prizonierii de toate naționalitățile, inclusiv cei doi francezi din Alsacia rătăciți în Wehrmacht, ca să nu-i mai punem la socoteală pe ai noștri. Dacă se are în vedere că trei sferturi dintre aceștia din urmă nu făceau parte din mișcarea antifascistă și de voluntari (organizații duplicitare care servesc scopurile statului sovietic), se poate înțelege în care tabără se aflau capetele cele mai înzestrate.

Spectacolul a prilejuit în lagărul de prizonieri nr. 70, între altele, și reprezentarea unei operete: *Primăvara pe Dunăre*, având ca autori un grup în frunte cu un profesor de limba română din București (textier) și un compozitor și dirijor din Galați pentru partea muzicală. Despre ea nu s-a scris nicăieri, niciodată, poate doar prin manuscrise ca acesta, ea a rămas însă în amintirea celor de față ca un eveniment ce nu poate fi uitat toată viața, pentru că, dincolo de valoarea ei artistică de netăgăduit, era legată de o perioadă în care era imposibil să deslușești un înțeles existenței umane.

Manuscrisul n-a putut ajunge în România odată cu prizonierii repatriați, cum n-a ajuns nici un alt manuscris, la fel sau chiar mai valoros ca acesta. Toate au fost arse din ordinul comandaturii, până și hârtia de ziar din care prizonierii își confecționau țigările de mahorcă, chiar și fotografiile de familie pe care câte vreunul le mai putuse salva.

Intriga, replicile, apropourile cuprindeau o gamă nesecată de note vesele, de umor cu o nuanță ușor satirică, iar muzica se remarca prin compoziții originale, pline de farmec, alături de arii celebre din marile operete ale lumii. Ceea ce a surprins a fost totodată montajul, pentru că se considera cu neputință să realizezi cu niște mijloace derizorii un decor marin cu un vas plutitor. Costumele păreau și ele produse ale basmului popular, care scoate dintr-o ureche de cal năzdrăvan cu 12 aripi straie și podoabe pentru o nuntă împărătească, sau transformă cu ajutorul unei baghete magice, mânuită de o zână bună, voalul și condurii cenușăresei dintr-o țesătură de paing și fibre de aur. Ca să atingi o performanță ca asta se poate lesne închipui că n-a fost de ajuns numai fantezia organizatorilor. Cu acest prilej, „băutorii de sânge" au dat o lovitură de zile mari.

Subiectul era simplu: un aventurier, mai degrabă un amator de șotii decât un escroc, în orice caz un individ cu o morală mai puțin ortodoxă și canoane elastice, devenise partenerul unei societăți alese, care făcea un voiaj pe Dunăre. Individul pune la cale un șir de farse – între ele și un amor cu peripeții –, personajul înamorat fiind o *miss* trecută de 50 de ani, care-și pierde o bijuterie de valoare. Intriga exprimă dorința de amuzament mai degrabă, nelăsând să se întrevadă o escaladare a regulilor morale, fiindcă până la urmă bijuteria e găsită. E adevărat că, la un moment dat, atmosfera pare incertă, nu lipsesc unele concluzii, însă în clipa când personajul principal destăinuie călătorilor intenția – cu o sinceritate și bună dispoziție care-i atrage simpatia tuturor –, lucrurile reintră în normal și concluzia care se impune este că „totul e bine când se sfârșește cu bine".

Opereta a fost numai o parte a programului, și anume partea a doua. Dacă am vorbit întâi de ea este pentru că a cerut nu numai timp îndelungat de organizare, dar și efort pe toate planurile, inclusiv pe cel artistic. Drept vorbind, nici prima parte n-a cerut mai puțin. După ce ani de zile nu auzisem decât țiuit de gloanțe, bubuitul tunurilor, înjurăturile paznicilor și

cum e munca forțată („datorie de onoare"), ascultam acum un cor de o înaltă măiestrie, soliști vocali și instrumentali și, lucru de necrezut, o orchestră. Cam rudimentară totuși... de unde instrumente? N-aș putea să vă spun de unde, dar erau. Poate că nici rușii nu știau de unde și cum, dar erau. În tăcerea religioasă care a domnit în această parte a programului, s-a făcut auzită doina, răzvrătită și chinuitoare melodie a tărâmului mioritic, de unde se înalță spre cer, din mii de fluiere și cavale, avântata *Ciocârlie, Balada* lui Ciprian Porumbescu, *Mama* lui Chirescu, îndrăgitele melodii ale lui Ion Vasilescu sau producțiile genialului George Enescu, ca și versurile cele mai impresionante din barzii mai vechi și mai noi ai neamului.

Urmărind marea aceea de capete, trebuie să mărturisesc spre rușinea lor (și a mea) că la sfârșitul spectacolului ochii celor mai mulți erau plini de lacrimi, iar alții plângeau fără sfială, uitând în clipa aceea versurile de neuitat ale poetului: „Nimic nu-i mai de râs ca plânsul / În ochii unui luptător"[1]. Plângeau și nu le era rușine, pentru că atunci simțiseră Patria lângă ei, Patria eternă care era în ei dintotdeauna.

Cei mai entuziasmați, după români, erau italienii. Unul dintre ei, un căpitan care fusese prizonier și la abisinieni, a exprimat cu vocea lor înaltă simțământul unanim, citându-l pe Dante:

„Nessun maggior dolore,
Che ricordarsi del tempo felice
Nella miseria"[2].

În timp ce un neamț exclama sumbru:
— Numai la noi au amuțit cântecele.

---

1. Versuri din poezia *Lupta vieții* de George Coșbuc.
2. „Nu există durere mai mare decât amintirea zilelor de bucurie în clipele de nenorocire."

— Nici noi nu cântăm de bucurie, i-a replicat un român. Cântăm ca să ne aducem aminte de trecut și fiindcă doina nu e un cântec oarecare, nu înseamnă resemnare, ci o chemare, un strigăt de luptă și o nădejde.

Spectacolul a durat mult, peste trei ore; uitasem timpul de când Patria era lângă noi.

La prima ședință antifascistă, comisarul politic a condamnat sever morala societății capitaliste, care, în loc să pedepsească înșelăciunea și escamotările unor indivizi precum personajul din opereta cu pricina, dimpotrivă, tratează problema artificial, absolvindu-l de orice vină și privindu-l cu simpatie, fapt ce dovedește putreziciunea moravurilor burgheze și explică apariția într-o astfel de societate a unor monștri ca Hitler, Franco etc.

Spre norocul omenirii, mai sunt și altfel de societăți, care produc îngeri ca Stalin și Lenin, vom adăuga noi. Nimeni, sper, nu se mai îndoiește că în orânduirea „cea mai avansată din lume" umorul va rămâne, de-a pururi, păcat de moarte împotriva culturii.

De oricât succes s-a bucurat spectacolul, gazeta de perete antifascistă nu i-a făcut „onoarea" să-l menționeze. Ceea ce, trebuie să recunoaștem, a constituit pentru organizatorii lui cel mai mare elogiu.

VII

Pentru ce luptă căpitanul spaniol

„Nu-i nici o primejdie că braţul îţi este învins.
Nenorocirea începe când spiritul vegetează."

Până la războiul civil (16 iulie 1936–29 martie 1939) nu se ştiau prea multe lucruri despre Spania şi ciudăţeniile acestor iberici izolaţi în peninsula lor ca într-o fortăreaţă. Ca întindere este a treia ţară din Europa, după URSS şi Franţa. Contribuţia ei la cultura şi civilizaţia omenirii, departe de a fi neînsemnată, o ţinea totuşi la distanţă de treburile continentale, în care nu se prea amesteca. Ea aparţinea numai geografic Europei, puţin cunoscută sau aproape deloc de spanioli. Alte popoare insulare sau peninsulare (englezi, italieni, greci) traversau în lung şi în lat bătrânul continent şi se simţeau ca la ei acasă în orice colţ al lui. Dar nu acelaşi lucru se întâmpla cu spaniolii. Pentru ei, lumea era imperiul lor colonial, primul pe care l-a cunoscut istoria, în America Centrală şi de Sud, iar în Asia orientală Filipinele. Acest imperiu atinge apogeul sub Carol Quintul[1], când Spania devine prima putere europeană. Cunoscuta lui abdicare în favoarea fiului său Filip II marchează declinul vastului imperiu.

1. Carol V (1500–1558) a fost unul dintre cei mai puternici conducători politici ai perioadei de sfârşit a Evului Mediu occidental, ajungând să ocupe în acelaşi timp tronul Imperiului Romano-German şi pe cel de rege al Spaniei şi fiind totodată arhiduce al Austriei; el a domnit astfel peste un imperiu ce se întindea pe mai multe continente. A abdicat în favoarea fiului său, devenit regele Filip II al Spaniei, şi a fratelui său, Ferdinand I de Austria.

Dumas relata undeva (în maniera lui de a scrie istoria) că, sătul de a asista la funeraliile altora, Carol Quintul hotărî să asiste la propriile-i funeralii, inclusiv ceremonia coborârii în groapă. Stropit cu aghiasmă de sute de preoți și gentilomi, a fost scos ud din mormânt și se spune că ar fi exclamat: „Nu știu dacă merită să mă mai scol de aici".

Peste o lună, ceea ce fusese numai o repetiție generală a devenit ceremonie adevărată. Totul era pregătit în cele mai mici detalii, repetiția nu omisese nimic. În noaptea morții lui se povestește (în *Istoria Flandrelor*) că „în grădina mănăstirii Sfântului Iustin a înflorit un crin, o dovadă (spune autorul, preotul Strada) sigură de nevinovăția sufletească a împăratului".

Pe la începutul secolului al XVIII-lea, imensul imperiu colonial se destramă, Spania rămânând în final cu câteva posesiuni în Africa.

Revenind la timpuri mai apropiate, n-am putea afirma despre această patrie a conchistadorilor că ar fi renunțat la superba ei izolare față de continent. Mi-amintesc să fi citit undeva că, într-o bună măsură, vina ar purta-o Pirineii (nu știu dacă nu era o simplă butadă), ei fiind bariera care au izolat-o de Europa.

După Primul Război Mondial (în care a fost neutră), Spania a cunoscut dictatura militară, a abolit monarhia în 1931, iar cinci ani mai târziu victoria electorală a Frontului Popular a declanșat războiul civil. Din înfruntarea naționalismului cu comunismul, partida a fost câștigată, precum se știe, de primul și, sub conducerea generalissimului Franco, Spania s-a declarat neutră și în cel de-al Doilea Război Mondial.

Trimiterea diviziei Azul (Divizia Albastră) pe frontul antisovietic simboliza actul de recunoștință al Spaniei pentru sprijinul acordat de Germania în războiul civil și adeziunea la noua ordine anunțată de aceasta. Așa se explică prezența celor câțiva prizonieri de război spanioli în lagăr.

Sobri și taciturni (în opoziție cu italienii comunicativi și puși toată vremea pe dispută, dar foc de simpatici cu toate

acestea), cei șapte ofițeri spanioli, de un remarcabil *self-control*, nu întrețineau legături cu ceilalți prizonieri, nu participau la adunări, existența lor se desfășura numai în cadrul grupului propriu. Era o solidaritate și o tărie care-ți sugera inexpugnabilitatea stâncii Gibraltarului și era cu atât mai greu de înțeles, cu cât ofițerii făceau parte din provincii diferite, după cum aflasem, ceea ce nu se putea explica decât printr-o impecabilă și seculară tradiție militară. Mândria lor reținută – de cuceritori a căror limbă este vorbită de peste un sfert de miliard din populația globului –, aerul distant de *hidalgo* îndepărtau pe cel care ar fi dorit să se insinueze în intimitatea lor, inclusiv pe români și italieni. Originea comună nu părea să aibă nici un efect asupra lor, ca și asemănarea celor două limbi romanice, iar existența relațiilor diplomatice dintre țările noastre încă din 1881 îi lăsa cu totul reci. Într-un cuvânt, nu erau deloc dispuși să aibă ceva în comun cu restul prizonierilor, indiferent de naționalitatea acestora, iar față de sovietici manifestau o nepăsare în care se citea disprețul. Mai târziu am înțeles că între casta militară și restul poporului spaniol era o deosebire nu tocmai în favoarea celei dintâi. Mai marele în grad din grup era un căpitan înalt, uscățiv, negricios, care părea să aibă asupra camarazilor săi de arme un ascendent indiscutabil, lucru aproape miraculos în condițiile captivității. Chiar și aici, grupul lăsa impresia că se află într-o misiune de luptă în care voința comandantului este legea supremă.

Un astfel de grup, atât de strâns unit, era firesc să se găsească în obiectivul comisariatului politic al lagărului. Rând pe rând, erau chemați la cercetări, se încerca prin toate mijloacele dezbinarea grupului, însă manevrele nu au dus la rezultatele dorite; în cele din urmă s-a recurs, ca și în alte cazuri asemănătoare, la împrăștierea lui în lagăre diferite.

Într-o noapte, căpitanul spaniol este chemat la comisariat. Chemarea survenea după miezul nopții, presupus momentul cel mai potrivit pentru interogatoriu. La aceste ore, omul care

abia a adormit se dezmeticește cu oarecare greutate din somnul întrerupt brusc și poate fi încolțit ca într-o ambuscadă în rețeaua de întrebări iscusit formulate din vreme. Chiar dacă informațiile ce pot fi obținute în condițiile acestea nu privesc direct persoana anchetatului, ele nu sunt mai puțin folositoare pentru comisar, care află o mulțime de amănunte despre starea de lucruri din țara respectivă, despre oamenii politici, despre armată și spiritul de luptă, o serie de opinii personale etc. Firește, dacă prizonierul este dispus să pălăvrăgească.

Ca și în celelalte rânduri, căpitanul spaniol nu manifesta o dispoziție favorabilă intențiilor comisarului. Știa ce urmărește acesta, așa că aștepta impasibil și cu un abia mascat dispreț să se termine comedia. A luat cunoștință cu indiferență de avertismentul comisarului că nu poate fi vorba de o repatriere a prizonierilor spanioli atât timp cât trăiește „călăul" Franco, mai ales că nici nu se gândise să se intereseze despre aceasta. I s-au oferit țigări pe care căpitanul le-a refuzat, continuând să tacă. Exasperat în cele din urmă de mutismul din care nu reușea să-l scoată și intuind că-și pierde vremea în chip ridicol, comisarul a izbucnit mânios:

— N-ai să răspunzi odată, bestie fascistă, cum ai îndrăznit să năvălești cu arma în mână împotriva pașnicului popor sovietic?

Obișnuit cu „amabilitățile" care fac parte din recuzita comisarilor politici, spaniolul a răspuns inflexibil:

— Caudillo Francisco Franco (și pronunțând numele s-a ridicat în picioare și a încremenit în poziția de drepți) nu m-a trimis să lupt împotriva pașnicului popor sovietic. Eu și camarazii mei din divizia Azul am venit să luptăm aici împotriva bolșevismului.

Fierbând de furie, comisarul s-a avântat cu pumnii încleștați înspre spaniol, dar acesta îl privea cu o atât de perfectă stăpânire de sine, că evreul, tremurând de enervare neputincioasă, s-a retras în spatele mesei.

A doua zi, translatorul (care fusese un român) mărturisea unui prieten:

— Am avut mereu convingerea că frumoasa noastră legendă istorică despre Mihai Viteazul și călăul nu este decât o simplă născocire menită să exalte sentimentul național și să glorifice totodată măreața figură a primului domn al Unirii. Dar, după cele ce am văzut în noaptea asta, am ajuns să cred și să mărturisesc cu mâna pe inimă că ea s-a petrecut cu adevărat.

În acea zi, carcera primea un oaspete nou pentru 30 de zile. Termometrul de la comisariat arăta atunci 42 de grade sub zero.

VIII

Ministerul adevărului sau... poveștile Izvestiei

„Dacă ar fi știut Gutenberg ce infamă întrebuințare se va da într-o zi născocirii lui, s-ar fi spânzurat înainte de a o face cunoscută."

Lagărul de la Monastîrka era, în concepția sovietică despre civilizație, un lagăr modern, pentru că fusese construit în primii ani ai războiului, poate chiar ceva mai înainte, după tehnica folosită în țări avansate pentru adăpostirea familiilor sinistrate în urma inundațiilor, cutremurelor sau altor calamități.

Aici exista chiar și o sală de mese, o performanță a progresului penitenciar de care se bucurau puține lagăre din Uniune – după declarația prizonierilor umblați –, fiindcă cele mai multe erau contemporane cu revoluția din octombrie și chiar mai vechi. Construit de deținuții politici într-un timp record, el mai cuprindea, în afara celor vreo 20 de bordeie sau izbe, o bucătărie, o brutărie, ceainăria, camere pentru comisariat, un ambulatoriu deservit de medici prizonieri (dotat cu două scaune și un dulap gol) și o magazie cu echipament recuperat de la morți și pătat de sânge. Când îmbrăcămintea prizonierilor ajungea în ultimul hal de degradare, era înlocuită cu efecte scoase de aici, după riguroase criterii de urgență.

Odată terminată construcția lagărului, s-a terminat și cu deținuții politici, după spusa unui bătrân din partea locului. N-au mai rămas alte urme dintr-înșii, decât un cimitir ascuns vederii de un pâlc de copaci care îl înconjoară din toate părțile. Ca la Katin. Iar puținii supraviețuitori au fost împrăștiați ca pleava către alte șantiere.

Același bătrân de care vorbeam mai sus locuia în așezarea vecină Oranki, unde o mănăstire veche de peste două secole

devenise ea însăși lagăr în timpul revoluției din 1917 și de atunci nu și-a mai schimbat profilul. Bătrânul n-a vrut să ducă în mormânt cu sine o taină care face ca morții să atârne atât de greu pe năsăliile lor (că de coșciuge nu poate fi vorba) și s-a ușurat șoptind-o unui soldat prizonier de la aprovizionarea lagărului, părtaș la afaceri cu mahorcă: 17.000, la atât evalua moșul numărul morților din cimitirul în care zac de-a valma, în gropi comune, deținuți politici și prizonieri de război, astrucați acolo de la revoluție încoace, adică în 30 de ani. Mulți dintre actualii pensionari ai lagărului s-au străduit să dea de urmele vreunei statistici oficiale a numărului exact de decedați din acest cimitir și din alte cimitire de același fel, pe unde trecuseră de când se aflau în imperiul lui *nicevo*. Dar străduințele lor au rămas zadarnice. Poate că astfel de statistici nici nu există, personal înclin să cred că nu există. Vorba și scrisul (mai ales) sunt dușmanii misterului, și sovieticii se vor misterioși, trebuie să se înconjoare de mister, pentru că acesta îi face mai temuți. Cine încearcă și este simțit că investighează ceea ce e considerat aici „secret de stat" își riscă pielea. Și nu este singurul subiect tabú în acest imperiu sângeros, unde celor mai neînsemnate lucruri li se dă, intenționat, aparența de taine.

Dar să revenim la lucruri văzute și pipăite.

Sala de mese avea mai multe întrebuințări: după aceea pentru care fusese destinată, ea mai servea pentru desele întruniri antifasciste și pentru lectura ziarului *Izvestia*, oficiosul statului sovietic. Foarte rar se organizau și spectacole (în afară de cele două românești n-au mai avut loc altele), iar la 1 mai și 7 noiembrie se țineau obișnuitele mitinguri. Dacă cititorii nu sunt în curent cu dimensiunile și numărul de pagini ale *Izvestiei*, îi informăm că gazeta corespunde întru totul cotidianelor românești și este tipărită pe hârtie de calitate inferioară. Prizonierii o numesc, cu un calambur, *Izbestia*.

Comisarul alege din vreme materialul care, după a sa părere, ar fi cel mai indicat pentru îndoctrinarea ascultătorilor sau ar

duce la crearea unor dubii, apoi, după ce translatorul îl redă în versiune românească, se parcurge filiera tradițională de întrebări și răspunsuri, și bufoneria ia sfârșit cu concluziile politrucului despre clarvăzătoarea politică a marelui Stalin și despre inevitabila prăbușire a sistemului capitalist. Fără constrângere nu știu câți s-ar găsi să urmărească până la capăt – fie și numai din curiozitate – informațiile și datele pe care organul oficial de presă al unei supraputeri mondiale le oferă cetățenilor ei și lumii întregi, documente susținute de o cazuistică de mult compromisă.

Lipsa de credibilitate a teoriilor marxiste măcinate de moara *Izvestiei* este, pe de altă parte, copios alimentată cu epitete insolente și pe un ton lipsit de acel bun-simț elementar care, în Occident, nu lipsește nici slugilor de casă bună. Este limbajul folosit cu predilecție prin hale și oboare. Dar ziarul nu se mulțumește numai cu atât. El afișează un aer pururea jignit, un spirit emfatic și cenzorial (specialitățile casei), cheamă la ordine întregul univers și trage la răspundere statele și pe cei care nu sunt de acord cu aberațiile Moscovei, cu linia partidului comunist sovietic.

Repetate sistematic, zi de zi, cu o exasperantă lipsă de măsură, aceste „lecții de umanitate", ca orice antrepriză dovedită falimentară, nu mai pot fi luate în serios. Ai sentimentul cert că hoțul prins asupra faptului țipă din răsputeri: „Puneți mâna pe hoț!"

După ce au luat parte volens, nolens la primele ședințe de citire a presei, prizonierii s-au gândit imediat la măsurile de apărare. Și n-au găsit decât una: să lipsească ascunzându-se prin toate colțurile, ca școlarii care trag la fit. Dar, când s-a observat că numărul auditorilor scade vertiginos, sancțiunile n-au întârziat. Comisariatul a dat dispoziții ca bordeiele să fie evacuate pentru aerisire tocmai la ore care coincideau cu citirea presei.

Reacția prizonierilor n-a fost mai puțin promptă: bordeiele erau părăsite la ora indicată, însă locatarii, în loc să se îndrepte spre sala de mese, își începeau promenada pe aleile ticsite. Un grup amestecat de nemți și români își verifică reciproc stadiul la care ajunseseră în cunoașterea celor două limbi, în alte locuri se discută în italiană și franceză, fiecare găsește câte ceva de făcut, iar când nu găsește, se mulțumește să circule de sute de ori în sus și în jos.

Când această masă de oameni este nevoită să înfrunte o vreme câinoasă, câte un viscol care îți poartă gândul la meleagurile siberiene, atunci chiar că nu mai este nimic de făcut și o bună parte se îndreaptă resemnați spre locul supliciului, sub privirile satisfăcute ale comisarului. Printre urletele crivățului și vâjâitul sinistru al pădurii, încercând să deslușească dincolo de ferestruicile acoperite cu nămeți grozăvia de afară, translatorul epuizează cu monotonia unui samovar norma prescrisă de delicatese din *Izvestia*.

Odată (poate din neatenție) a dat citire unei informații care produce consternare: cică, în urma unei înțelegeri dintre guvernul URSS și Italia privind repatrierea prizonierilor de război italieni, se anunță că „la această dată nici un prizonier de război italian nu se mai află pe teritoriul Uniunii Sovietice".

Un lung *huooo!* pe care ascultătorii l-au scos instantaneu, fără voia lor, a făcut pe comisar să irupă ca un arc. Cine a îndrăznit să huiduiască? Se fac cercetări amănunțite cu ajutorul antifasciștilor plasați în toată sala, dar autorii acestei nemaipomenite insulte la adresa guvernului Uniunii Sovietice nu pot fi descoperiți. Lucrurile nu pot rămâne așa, cineva trebuie să plătească, e necesar un exemplu imediat, și un număr de „reacționari" mai cunoscuți înfundă carcera. Onoarea Uniunii a fost astfel salvată.

Dar ce anume determinase acel *huooo!*?

Un amănunt în aparență fără însemnătate deosebită, și anume că, la acea dată, numai în lagărul nostru se aflau în

carne și oase (mai mult în oase) circa 20 de prizonieri italieni care, în locul spaghetelor din însorita lor peninsulă, ajutate să alunece pe esofag de conținutul unei sticle de *lacrima Christi*, își așteptau hămesiți polonicul cu 200 de grame de terci de mei sau ovăz și cana cu apă fiartă.

Cazul italienilor nu era unic. Tot așa trebuie să fi anunțat *Izvestia* și repatrierea prizonierilor finlandezi din războiul anilor 1939–1940[1], și totuși în 1948 încă se mai afla un grup destul de numeros care lucra la joagăr, în lagărul vecin de la Oranki.

Cu alt prilej, pe o vreme tot așa de rusească, translatorul (altul, fiindcă primul nu mai prezenta încredere) traducea apatic informația că marea Uniune a refuzat oferta Crucii Roșii internaționale de a veni în sprijinul prizonierilor de război aflați pe teritoriul ei, cu alimente și îmbrăcăminte, pentru că – specifica refuzul – „URSS dispune de tot ce este necesar prizonierilor de război, care sunt tratați conform normelor internaționale".

Aceasta se petrecea în vremea secetei teribile din 1946–1947, care afectase și teritoriul sovietic, printre altele.

Răspunsul era un poem, trebuie să recunosc, un moment de „demnitate sovietică" (așa era apreciat de presă), ceea ce pe mine nu mă împiedică să afirm, cu mâna pe conștiință, că era de un cinism cras, având loc într-o vreme când, mai mult de un an, prizonierii fuseseră hrăniți numai cu terci de tărâțe, fără o picătură de grăsime, sau cu mazăre plină de gărgărițe, la care se mai adăuga o bucată de pâine cu apă curgând din ea, alimentație care nu-i scutea de munca forțată.

Mai târziu, lectura presei se făcea în bordeie, pentru ca prizonierii să nu se mai poată sustrage: dar nici măsura aceasta n-a reușit să aducă un spor de prestigiu aserțiunilor Ministerului Adevărului sovietic, peste care va pluti de-a pururi un stigmat fără șanse de reabilitare. Aș putea prezenta întâmplări

1. URSS a atacat Finlanda în noiembrie 1939; după lupte cu pierderi grele de ambele părți, a fost semnată Pacea de la Moscova (12 martie 1940), prin care URSS anexa circa 10% din teritoriul finlandez.

numeroase, cazuri reale, mărturii de netăgăduit, dar pentru aceasta este nevoie de un spațiu imens, deoarece fiecare afirmație a Ministerului Adevărului era, mai mult sau mai puțin, o minciună.

Preluate din *Izvestia* și *Pravda,* erau apoi dezvoltate de întreaga presă sovietică, grijulie să nu neglijeze cumva relatarea adevărului. Dacă verifici cu numeroși martori, abia de poți crede câte ceva din ceea ce se spune. Dar, ca să dai atenție tuturor elucubrațiilor tipărite în presa din Uniune până în anul 1985, înseamnă lipsă de seriozitate și pierdere de timp. Chiar și după această dată relatările trebuie privite cu rezervă.

IX

A venit poșta

„Amintirea... singurul rai din
care nu putem fi izgoniți."[1]

Când s-a distribuit în lagăr prima scrisoare venită din țară, trecuseră mai mult de doi ani de captivitate, războiul se terminase și toți așteptau plini de speranțe să se întoarcă la casele lor. Chiar și ungurii și spaniolii. Până și nemții.

Scrisorile primite din țară sau cele expediate familiilor (o dată pe lună, când administrația nu suferea de amnezie și când i se trimiteau de la Moscova) erau cărți poștale de un format mai mic decât cel obișnuit, și textul permis de cenzură nu trebuia să depășească 10-15 cuvinte cu referire la sănătate. Un fel de telegrame, cu singura deosebire că ele aveau nevoie de câțiva ani ca să ajungă la destinație. Dacă ajungeau, bineînțeles.

E lesne de închipuit febrilitatea cu care era așteptată corespondența, câtă fericire putea aduce un asemenea mesaj transmis pe o fițuică mizerabilă de hârtie cenușie, abia mai mare ca o carte de vizită, dar provenind din patrie, de la ființele cele mai apropiate. Oricât de anoste păreau la prima vedere, pentru prizonieri rândurile erau un elixir și, chiar dacă doza lui era neînsemnată, ea întrecea tot ceea ce terapeutica descoperise până atunci mai miraculos de la începutul lumii. Textul zgârcit al cărții poștale te hrănea, îți insufla curajul să reziști oricăror încercări, să suporți cu stoicism suferințele, te împăca cu toată lumea, chiar și cu călăii. Când se distribuiau, zăreai pe prizonieri sărutându-le cu ardoare, cu pietate, le apăsau dea-

1. Citat din Jean Paul Richter.

supra inimii și, oprindu-se în loc transfigurați, comunicau tuturor fericirea lor.

Efectul scrisorilor asupra stării de spirit a prizonierilor era bine cunoscut comisarilor politici, care se foloseau și de acest prilej, cum se foloseau de oricare altul, pentru a recompensa pe cei servili sau, dimpotrivă, a constrânge și încovoia caracterele rebele.

Actul acesta de elementară omenie – mă refer la legătura prizonierilor prin corespondență cu familiile și țara de origină –, cunoscut din Antichitate în istoria războaielor și consfințit în epocile mai apropiate de legi internaționale, era cu brutalitate deviat de sovietici de la adevărata lui funcție și transformat *ad libitum* într-o sancțiune.

Fără îndoială că în toate lagărele din Uniunea Sovietică au fost emisari deosebit de pricepuți în torturarea morală a deținuților, dar nu s-au ridicat prea mulți la nivelul unui oarecare Kotler. Se spune despre el că făcuse parte din lotul de comuniști români schimbați cu ostatici militari și civili capturați de sovietici la invazia din 1940 în Basarabia. Așa ajunsese K. cetățean român (datorită comerțului cu ace, șireturi, butoni și lame de ras) în Uniunea Sovietică, unde primii prizonieri români l-au întâlnit după vreun an în lagărul de la Oranki, în funcția de comisar politic, având printre altele și îndatorirea de a pune bazele unor unități de voluntari recrutați dintre ei. În acest scop conlucra cu Ana Pauker, venită în același lot cu dânsul. Camuflarea sub lozinci patriotarde a luptei împotriva propriei patrii a făcut mai târziu „eroi" din „pandurii" diviziei Tudor Vladimirescu.

Acum Kotler introdusese în numele său patronimic o mică modificare, mică, dar care-i da un aer oarecum saxon. Își spunea Kotlear. Dibaci să manevreze suferințele, slăbiciunile și pasiunile oamenilor de „reeducarea" cărora se ocupa, numitul K. oploșise pe famelici în serviciile unde se puteau sătura, din ambițioși formase colective de redactare a gazetei de perete și

de agitație vizuală: îi folosea pentru organizarea mitingurilor și-i punea să redacteze moțiune după moțiune care lua drumul Moscovei, spre a servi ca „document" despre tratamentul „mai mult decât uman" acordat prizonierilor în URSS.

Într-un cuvânt, se pregăteau cadre de nădejde pentru Ana Pauker, devenită factotum la București. Restul antifasciștilor lucra în corpul redutabil de spioni obligați să raporteze fiecare mișcare, fiecare discuție cu înțeles echivoc. Toți, până la ultimul, aveau un rol de îndeplinit în planul de acțiune al comisariatului.

Era, într-adevăr, nespus de viclean acest om care nu avea nimic sfânt, dar munca lui nu cerea aptitudini speciale; în spatele ei se deslușea zăngănitul baionetelor rusești, se profila imaginea amenințătoare a carcerei inundate de apă și certitudinea că în acest loc viața omului contează tot atât, dacă nu cumva mai puțin, ca a unei insecte nocive. Dezbinând și învrăjbind, politrucul reușise să împartă prizonierii români în două tabere care se urau de moarte și amenințau să se sfâșie reciproc, sau mai exact: aceea dintre ele care se bucura de protecția lui încerca s-o suprime pe cealaltă. Chiar mai înainte de a fi fost repatriat grosul prizonierilor, politrucul a fost trimis ca atașat la ambasada sovietică din București cu gradul de colonel; dar capitolul acesta nu-și are locul aici.

La plecare a fost înlocuit de un basarabean cu o morală identică, dar fără aparatul cerebral capabil s-o fertilizeze. Abia acum au fost descoperite într-o ladă de comisariat, unde zăceau printre tipărituri propagandistice mai vechi, mii de cărți poștale venite din țară sau încă neexpediate de ani de zile. Unele grupuri din aceste cărți poștale erau prinse cu cleme și fiecare din ele purta un nume. Unul era al căpitanului L. Ce explicație avea separarea acestor scrisori de celelalte? De pildă, grupajul căpitanului L. El era unul din intransigenții care nu acceptase compromisuri, condamnând constituirea diviziei Tudor Vladimirescu. Suferind de o boală necruțătoare, în momentul când un lot masiv de ofițeri a fost repatriat în 1946, ca să întărească

„democrația" din țară, unde aveau loc atunci faimoasele alegeri[1] care au adus la cârma statului un partid de o mie de membri, s-au ridicat glasuri care apelau la administrația lagărului să includă în acest lot și pe căpitanul L., captiv din 1942. Dar comisariatul s-a opus categoric, mergând și mai departe: a refuzat să-i ofere, în compensație, acele biete scrisori primite din partea familiei și reținute ani de zile.

Repatrierea n-ar fi prelungit prea mult viața ofițerului (care s-a stins după două luni), însă omul ar fi avut parte de o moarte între ai lui, pe pământul patriei, iar predarea scrisorilor i-ar fi ușurat ultimele clipe.

Cazul căpitanului L. este numai unul din numeroasele cazuri asemănătoare, care arată că și niște inofensive cărți poștale pot servi unor scopuri politice. Prizonierul care nu putea fi manevrat ca o marionetă era un dușman, și morala sovietică proclamă desființarea lui prin orice mijloace.

În anii războiului, captivității și perioadei postbelice, am avut dovada peremptorie că patria lui Lenin dispune de un instrument complicat de căi și mijloace pentru exterminarea oamenilor în mod aparent legal, sau cel puțin pentru anihilarea lor. În codurile corespunzătoare, sovieticii dispun de noțiuni sistematice, simple și sigure. Executanții sunt perfect pregătiți în școlile de profil ale partidului comunist, unde au la dispoziție o bogată culegere de norme ezoterice, cu circuit închis, numai pentru uzul strict al activiștilor politici, organelor de siguranță și ordine, comisarilor și personalului special care acționează pe plan intern. În această școală a crimei împotriva umanității, „filozofia" reală, practică a partidului (nu teoriile care sună așa de melodios în publicațiile propagandei marxiste) pornește de la premisa că individul – în ultima analiză – nu este decât un animal (puțin mai evoluat, firește, dar totuși un animal); că legile după care pot fi conduse colectivitățile sunt aproape aceleași care dirijează viața turmelor necuvântătoare,

1. Referire la alegerile din 19 noiembrie 1946.

că mulțimile reacționează pretutindeni la fel (indiferent de culoarea pielii) și psihologia le este identică din clipa în care s-a format în sânul ei o atmosferă potrivită scopului. Organizarea marxistă a societății asigură, în primul rând, spiritul gregar, de turmă. Când s-a instaurat atmosfera corespunzătoare, omul este prins ca într-un clește. Murmurul său, exprimarea timidă a îndoielilor sau nemulțumirilor, chiar revolta fățișă, toate acestea nu modifică decizia inertă a „majorității". Pentru cine nu simte cotul tovarășului, sancțiunile sunt prompte și implacabile. Se găsesc înscrise în cod. Cele dintâi folosite sunt acelea care deprimă și uzează, dacă „munca de lămurire" n-a dat rezultate: omul este izolat, ocolit, în jurul lui se creează un gol și golul acesta se lărgește în fiecare zi. Puțin câte puțin, își pierde încrederea în el, dezagregarea continuă încet, dar sigur, până când omul se adaptează sau piere, alt sfârșit nu există. Cazurile speciale (protestatari vehemenți, nebuni care vor dreptate cu orice preț – chiar cu prețul vieții lor) sunt rezolvate fără dificultăți. Se găsesc remedii înscrise în cod.

Spre deosebire de alte colectivități, masa de prizonieri poate fi stăpânită cu și mai multă ușurință, pentru că ea se află în întregime la discreția călăilor, este legată de mâini și de picioare și înconjurată cu cinci rânduri de sârmă ghimpată. Aici nu poate fi vorba de drepturi cetățenești. Legile făcute s-o protejeze sunt niște petice de hârtie aflate în arhiva Tribunalului Internațional de la Haga, de care sovieticii nu se sinchisesc, iar de un control din afară cu atât mai puțin se poate vorbi într-o țară unde el înseamnă „amestec în treburile interne".

Iată pentru ce o bucată de hârtie venită din țara de origine este, pentru omul dintre sârme, mai importantă decât dispariția unui cap încoronat, mai memorabilă decât izbucnirea unui război, mai plină de însemnătate ca o expediție la pol sau o ascensiune a Everestului, mai cardinală ca un zbor în cosmos. Și iată cum au putut deveni zilele de 1 mai și 7 noiembrie cele

mai neuitate zile de peste an: pentru că numai atunci se distribuie, pe sprânceană, corespondența.

Puteți înțelege voi, oameni ai acestui secol, ce soartă vă așteaptă când stați cu ochii ațintiți spre Moscova, așteptând de acolo fericirea universală?

X

Noaptea de pomină

„Mamă, mamă, cresc nămeții,
Noi pierim,
Fără cruce, fără țară
Velerim..."
(Colind din lagăr)

Când nu are prilejul să le blameze, fiindcă oricum nu le poate anula importanța pe care o au în viața prizonierilor, comandatura lagărului găsește totuși câte ceva ca să arunce o jignire aniversărilor scumpe sufletului românesc; acelor sărbători care angajează simțirea de patriot și de creștin născut în ambianța spațiului carpatic. Naționale sau religioase, ele par a constitui pentru administrație un atentat împotriva omnipotenței sovietice. În lipsa motivului plauzibil, comisariatul descoperă el un clenci (că doar asta face parte din atribuțiile sale), ca să dea o aparență legală sau de forță majoră măsurii inumane cu care umilește sensibilitatea și ucide sufletul omului mai sigur decât ar face-o o mie de gloanțe. Așa se întâmplă la 24 ianuarie, la 10 mai, la 1 decembrie, de Ziua Eroilor, de Crăciun și Paști.

Așa s-a întâmplat și în noaptea Anului Nou 1947. Chiar în noaptea aceasta trebuie descărcate vagoanele garate în stația Oranki, deoarece ele împiedică circulația trenurilor, întreruptă de câteva zile din cauza viscolelor. Este nevoie de două brigăzi, fiecare de câte 25 de oameni, care să se prezinte de urgență la poartă spre a primi lopeți.

Până la gară nu erau decât opt kilometri, un fleac. Dar fleacul devenea acum problemă, și încă ce problemă! De trei zile zăpada cădea cu nemiluita, iar în ziua cu pricina viscolul se întețise, făcând impracticabilă circulația. Numai o inimă de piatră putea scoate din casă un câine pe asemenea timp. Și aici era vorba de niște oameni.

Cele două brigăzi au fost formate la iuțeală. Din... întâmplare, nu intrase în ele nici un antifascist: pentru un număr dintr-înșii nu se mai găsiseră locuri de muncă în interiorul lagărului, așa că erau scoși din când în când la unele treburi ușoare în exterior, pentru salvarea aparențelor. Era mai bine așa, ne aflam între ai noștri, deși ne lipsea certitudinea absolută că nu se strecurase vreo caiafă, uneori mai periculoasă ca antifasciștii.

Lopețile au intrat în funcție imediat, pentru că deszăpezirea începea chiar din partea lagărului. Cei 50, echipați cu ce găsiseră mai călduros pe la unul și altul, se pregătiseră să înfrunte urgia cum puteau mai bine.

Era ora patru după-amiază și începuse să se întunece. Pe alte meridiane, la ora asta, chiar și pe meridianele prinse în încleștarea războiului, oamenii alergau după cumpărături, pregăteau cadouri, împodobirea brazilor se terminase. Mai erau opt ore până la miezul nopții, când începeau să pocnească dopurile sticlelor de șampanie, iar conducătorii noroadelor își rosteau cuvintele alocuțiunii de Anul Nou.

Înaintea echipelor mergeau doi civili înarmați, care trebuiau să recunoască drumul bătătorit de ei de mii de ori, dar acum astupat cu desăvârșire, iar înapoia brigăzilor se aflau doi ostași din garda lagărului.

În timp ce o echipă tăia pârtie prin mormanul de zăpadă care trecea de brâu, cealaltă își încălzea mâinile și tropăia, așteptându-și rândul la lopată. Din coșurile caselor nu se vedea ieșind nici o șuviță de fum, nu se zărea nici luminița tremurătoare a licuricilor opaițelor. Oare cum și-o fi ducând viața, Doamne, populația asta de troglodiți, mai ales copiii și bătrânii neputincioși? Și când te gândești că pădurile cad pe ei și în păduri sunt grămezi de vreascuri nefolosite! Temperatura se afla pe la vreo 28-29 sub zero, amănuntul fusese aflat de la prizonierul finlandez care făcea curățenie la comisariat. Grupul de finlandezi, prizonieri din 1939, lucra la un joagăr în curtea lagărului,

cu excepția unuia, invalid de război. Cu toate că aparțineau unor zone atât de diferite, temperamental păreau frați buni cu spaniolii; la fel de sobri și tăcuți, acești oameni ai nordului nu legau prietenie cu ceilalți prizonieri. Își depășeau norma de producție de cherestea și căpătau un plus de pâine, așteptând ca și ceilalți îngerul care să rostogolească piatra de pe mormânt, dar îngerul întârzia să sosească.

Până la ieșirea din sat, ne bucurasem de oarecare adăpost; mulțumită caselor, zăpada se strânsese numai în unele locuri în troiene. Balul a început cu adevărat abia la ieșirea din sat. Viscolul devenise orbitor. Nu recunosc nici unui condei din lume măiestria de a descrie lupta din timpul acestei nopți împotriva stihiilor dezlănțuite. Abia spre dimineață au ajuns prizonierii la gară. Au rătăcit drumul de câteva ori și este o minune că până la urmă au ajuns. Se clătinau ca beți, sprijinindu-se unul de altul, cei mai slabi pierduseră speranța să ajungă la capătul călătoriei. Nu mai aveau decât o singură dorință: să se întindă în zăpadă și să doarmă... să doarmă.

Gara se afla și ea sub nămeți, ca și vagoanele care trebuiau descărcate. Nu se auzea lătrat de câine sau cântec de cocoș în această imensitate, doar vâjâitul sinistru al vântului care rupea crengile copacilor, ostoindu-se rar. În încăperea care putea fi deopotrivă birou de mișcare, magazie ori sală de așteptare și care era încălzită numai de fumul țigărilor, picoteau două ființe încotoșmănate în cojoace și pâslari, poate un impiegat și un acar, sau doi oameni de pe altă planetă, așteptând – greu de înțeles ce puteau aștepta: să vină zorile sau să se transforme în sloiuri de ghiață. Au privit buimaci la nou-veniți ca la niște extratereștri și, la întrebarea tălmaciului, au răspuns că de mai multe zile n-a trecut pe acolo nici un tren și nici nu așteptau vreunul într-un viitor prea apropiat. Comisarul mințise deci, o dată mai mult.

Extenuarea face deseori imposibilă funcționarea gândirii. Zdrobiți, prizonierii s-au trântit care pe unde a apucat și numai

după aceea au început să se strângă unul în altul ca să se încălzească. O țigară de mahorcă a trecut din mână în mână, fiecare a tras câte un fum, cei care n-au avut acest noroc au renunțat să mai răsucească alta, cedând acelei stări covârșitoare de apatie, cunoscută așa de bine combatanților după lupte prelungite și violente sau după marșuri forțate. Dar frigul nu-i lăsa să aștipească. Pătrundea de peste tot, iar viscolul își făcea loc printr-un ochi de geam spart. Cineva a venit cu ideea să începem de îndată descărcarea vagoanelor, mișcarea era de preferat imobilității care ne-ar provoca degerături. Cei mai rezistenți au început să-și frece fața și mâinile cu zăpadă, continuând operația la picioare.

— Scoatem un vagon de sub troian, apoi facem pauza corespunzătoare căldurii pe care am acumulat-o și continuăm așa. Între timp ne-o mai veni vreo idee, a propus primul, și lopețile s-au mișcat somnambulic, aruncând zăpada la o parte.

Oamenii din gară și paznicii au reușit, cu chiu, cu vai, să desigileze vagonul foarte bine cetluit. Unde trebuiau depozitate însă materialele aflate în vagoane? Asta n-o știa nimeni, tot ce se știa era că vagoanele trebuie descărcate. Pentru detalii se așteaptă ucaz de la... Moscova. Până una-alta, personalul responsabil a căzut de acord ca materialele să fie stocate sub o șură acoperită și ea de nămeți, și numai după ce am deszăpezit-o am început descărcarea. Pe măsură ce descărcau, prizonierilor nu le venea să creadă văzând obiectele care le treceau prin mâini: uși de lemn sau de metal (pentru sobe), plăci de teracotă, cercevele de ferestre, cârlige de vânt, broaște de uși, fărașe, cenușare, cutii de gunoi, mături (da, mături, și unele chiar folosite!), ceaune pentru mămăligă, bidoane, chiuvete, bucăți de parchet, galerii pentru ferestre, grătare, vătraie de sobă și o mulțime de alte mărunțișuri casnice, o adevărată hală de vechituri din care nu lipseau nici cursele de șoareci. Multe din aceste obiecte mai puteau fi de folos în gospodării, dar absolut toate se înscriau în ceea ce marea Uniune Sovietică

numea „capturi de război" – trofee pe care invincibila armată roșie le adunase de prin țările „eliberate" de fasciști.

În vagonul descărcat era parcă mai cald ca în sala gării, mai ales că podeaua fusese acoperită cu un strat gros de cartoane și ziare vechi. La pâlpâirea chioară a unei gazorniță am descifrat proveniența: era maculatură ungurească și cehoslovacă, dar nu lipseau nici ziarele germane. Alimentată cu cartoane și bucăți de parchet, soba de tuci din gară a început să duduie. După o pauză mai mare, în care am putut chiar ațipi o oră-două, descărcarea vagoanelor a continuat. Cuprindeau aproape aceeași încărcătură, cu adaos de geamuri, tocuri de uși și de ferestre, fier beton etc. Totul arăta că vajnica armată roșie nu-și pierde timpul prin țările „eliberate" și, în orele când nu face educație politică, scormonește prin dărâmături, cotrobăie prin gunoaie și adună cu o râvnă de gospodar tot ceea ce i-ar folosi la ea acasă. Oameni strângători sovieticii ăștia, ce-i al lor e al lor.

Descărcatul vagoanelor s-a prelungit până seara târziu. Odată încheiată misiunea, paznicii care doar supravegheaseră operația ar fi vrut să ne înapoiem imediat în lagăr, dar prizonierii, ajunși la capătul puterilor, au declarat că nu se simt în stare de asemenea efort. Viscolul încă nu contenise și pârtia desfundată la venire fusese din nou acoperită de nămeți. Abia în ziua următoare, în plină lumină, s-au înapoiat în lagăr, după ce se înfășuraseră pe tot corpul cu ziare, ca să le țină de cald.

Acum, la lumina zilei, li s-a oferit un spectacol rămas neobservat la sosirea în gară: în apropierea stației au zărit doi oameni uciși cu focuri de armă. Erau legați cu frânghie de copaci și păreau numai înghețați, fiindcă zăpada le acoperise sângele scurs. La întrebarea mută a prizonierilor, paznicii au clătinat din cap cu indiferență: *nicevo*!

Într-adevăr. Ce contau doi inși pe lângă atâtea milioane!

Am aflat cu acest prilej că în întreaga Uniune sunt împușcați pe loc, fără judecată, oameni surprinși sau numai bănuiți

că au avut intenția să jefuiască avutul obștesc (să adune vreascuri din pădure!) și că toți aceștia sunt soldați demobilizați.

Seara târziu am ajuns, în sfârșit, în lagăr, și pentru prima oară de când eram pensionarii lui Stalin ne-am simțit stomacul plin, fiindcă ni s-a dat hrana pe două zile. Unii au dormit până la apelul din ziua următoare. Numai trei au făcut congestii pulmonare, dar s-a înregistrat un singur deces.

XI

Peisaj de Crăciun

„Binecuvântat cel ce-a născocit somnul."[1]

Închipuiți-vă un convoi de 12 căruțe, poate 15, uneori și mai multe, așteptând să se deschidă porțile lagărului pe un ger care variază între 35 și 50 grade sub zero. Fiecare atelaj e deservit de șase sau opt oameni, în funcție de distanță și vreme. Pe post de cai de tracțiune, prizonierii transportă de la distanțe variind între șase și 16 kilometri lemne de foc pentru nevoile lagărului (bucătărie, ceainărie, brutărie) și anexelor (comandatură, dormitorul și bucătăria gărzii). Muncă de „autoservire", cum este denumită. Tot ce le-a mai rămas comun acestor jalnice figuri umane cu specia *homo sapiens* este vorbirea, simțirea și speranța. Încolo, locuiesc în bordeie îngropate pe jumătate în pământ, dormind pe „crăci", cum sunt numite paturile suprapuse, de 60 de centimetri lățime și 1,80 metri lungime, astfel că unele picioare atârnă afară. Fiecare bordei are câte 120 de asemenea cuiburi. Robii care dorm în ele nu poartă haine vărgate și nici numere de ordine, ca deținuții din penitenciare (fiindcă asta ar fi însemnat o cheltuială în plus pentru statul sovietic), dar între ei și cei din urmă există deosebiri în favoarea celor din urmă numai dacă aceștia au șansa să-și facă detenția într-un stat civilizat.

Sunt îmbrăcați cu veșminte de adunătură, ca cerșetorii; echipamentul militar cu care au căzut în captivitate s-a uzat sau s-a rupt de atâta întrebuințare (bineînțeles dacă au avut

1. Citat din Cervantes.

norocul să nu le fie confiscat ca trofeu de război), căpătând în schimb efecte recuperate de la morții sovietici, cu urme de sânge închegat.

Chiar și aceste efecte nu se dau la întâmplare, ci pe bază de tabel, sub semnătură, pentru ca statul de origine al prizonierului să plătească despăgubiri în lei-aur, ca și când ar fi fost vorba de o țesătură de camgarn.

Hrana este și ea pe măsura cazării și echipamentului: un polonic de apă caldă de 280 de centilitri, tulburată de o bucățică putredă de pătlăgea murată, de un cotor de varză sau de o frunză de știevie (după anotimp), și un altul cu o cantitate egală de terci din cereale semidecorticate, la care se adaugă o bucată de pâine pe jumătate lichidă. Cu ceai, o linguriță de zahăr și 20 de grame de seu ori margarină (când este) se completează alimentația zilnică.

Prin urmare, vor spune cititorii, două feluri de mâncare. Așa este. În țara cu o „alimentație" științifică și rațională, animalele primesc și ele tot două feluri de mâncare în crescătorii: o apă călduță pentru deschiderea apetitului, iar în completare ceea ce consumă de obicei orice vită ca să nu se îngrașe. În stomac trebuie să rămână după fiecare masă (din cele trei pe zi) suficient spațiu disponibil. Este cu totul necunoscută aici, și ar fi considerată un act de sabotaj, risipa din România antebelică, bunăoară, unde țăranul îi umplea animalului ieslea cu fân sau trocul cu boabe, să mănânce până crapă și să umple staulul sau cocina și cotețul cu produsul eliminat, iar alături îi trântea drobul de sare să-l lingă cât i-o plăcea. Un asemenea regim alimentar, repetăm, este de neconceput aici, fiind deopotrivă considerat neștiințific și dăunător sănătății. Hrana este calculată la milimetru. Cu ea un prizonier nu moare de foame, dar trebuie să se sprijine totdeauna de câte ceva, ca să nu-l ia vântul. Administrația pretinde că ar conține 1.500 de calorii, dar din calculele medicilor prizonieri (și sunt destui) reiese că nu depășește 800-900 de calorii zilnic.

Prin suprimarea muncii obligatorii s-ar ajunge poate la un compromis, dar temnicerii nici nu vor să audă de așa ceva. Inscripții de felul: *Arbeit macht frei*[1] – ca în lagărele germane – nu se întâlnesc în cele sovietice, fapt care nu înseamnă câtuși de puțin că acestea din urmă nu merg tot atât de departe sau poate că le întrec pe primele în privința muncii forțate. Spre deosebire însă de alții, care vorbesc vrute și nevrute, sovieticii tac și fac. Mai mult decât libertatea, ei susțin că munca întreține sănătatea, fortifică organismul, prelungește viața, și desigur că au dreptate în măsura în care omul nu este silit să-și completeze nevoia de hrană cu ceai și mahorcă.

Prin 1947, o vizită medicală generală, ordonată de la cel mai înalt nivel, pentru trierea sanitară a prizonierilor, de medicii sovietici, a constatat în lagărul nostru că numărul distroficilor era de peste 80 la sută și aceștia trebuiau repartizați la munci mai ușoare, scutiți de eforturi și... supraalimentați.

Dar „locuri de muncă mai ușoare" nu existau pentru plasarea tuturor, ele fiind rezervate antifasciștilor. O nouă selecție a coborât la jumătate numărul distroficilor (cine mai era să taie și care lemne?), iar cei cu sănătatea foarte precară aveau totuși obligația să presteze o muncă oarecare, deoarece înțeleapta constituție stalinistă proclama principiul: cine nu lucrează nu mănâncă. Cât privește... supraalimentația, să nu mai vorbim. Ce ne rămânea de făcut în fața acestei situații fără ieșire? S-ar părea că nimic, și totuși o reacțiune există, și ea îți amintește de Blaga, cel din *Lauda somnului*: „Somnul e umbra pe care / viitorul nostru mormânt / peste noi o aruncă în spațiul mut / Plăcut e somnul plăcut"...

Prizonierii dorm ori de câte ori li se ivește prilejul. Dorm în ham, dorm la masă, dorm noaptea, dorm... Timpul se golește atunci de durată, spațiul terestru e depășit și spiritul pătrunde în spațiul ancestral. Somnul e mediul potrivit sustragerii de sub orizontul solar și intrării în metafizic. Acest univers liric,

1. Munca te face liber.

descătușat de materie, e popasul care ajută omul să-și suporte destinul. „În somn, sângele meu ca un val se trage din mine înapoi în părinți", spunea Blaga. Somnul este o binefacere, cea mai mare binefacere. Mai târziu, în țară, cineva glumea că somnul e singurul bun pe care nu ni l-au putut lua comuniștii. Cu ajutorul lui învingi suferința, înjosirea premeditată, oboseala, spaima, foamea. Mai presus de toate, el aduce uitarea. Prizonierii nu dorm numai când sunt istoviți, ei dorm ca să evite istovirea. Somnul a devenit, ca să spunem așa, un *hobby*. Circula și aforismul: călătorului îi stă bine cu drumul și prizonierului, cu somnul. E singura mângâiere alături de amintire.

Azi e Crăciunul și în zile ca acestea administrația lagărului descoperă pentru prizonieri torturile cele mai rafinate. Nimeni nu e scutit astăzi de muncă, nici cei cu febră sub 38 de grade. Dar cei mai năpăstuiți sunt prizonierii care transportă lemne cu căruțele. Căci, gândiți-vă: până la lot sunt cam 12 kilometri și pârtia a fost înzăpezită peste noapte, fiindcă a nins din belșug.

O brigadă numeroasă a fost trimisă mai din vreme să desfunde drumul. E drept că lagărul are în depozit lemne pentru două-trei săptămâni, dar, mai ales într-o zi ca aceasta, prizonierul trebuie să simtă că este prizonier.

Încărcată cu 800-1.000 de kilograme, căruța cere un efort serios celor opt oameni înhămați la ea spre a fi urnită. Și zăpada îngreuiază tracțiunea.

În sfârșit, porțile s-au deschis după vreo jumătate de oră și convoiul se urnește în strigătele și înjurăturile gărzii: *davai, davai, skoro*... Și pokodul începe. Pădurea de mesteceni prin care trecem este minunată ca un basm, un peisaj insuportabil de frumos, dar cine ia seama la splendoarea decorului din jur? Natura, oricât de superbă, nu mai spune aproape nimic acestor ființe oropsite; n-au ochi pentru ea. Oamenii s-au adâncit în gândurile lor ca într-un cuib călduț și nimeni și nimic nu-i poate urni de acolo. E un ger siberian, dar vremea este negrăit de frumoasă, ochii lăcrimează și dor din pricina razelor soarelui

și albului imaculat al zăpezii. Pare cu totul și cu totul neverosimil ca într-o țară căreia o orânduire nefastă i-a răpit întreaga poezie să întâlnești maiestatea fermecătoare a ținuturilor din *O mie și una de nopți*, unde astrul solar nu se culcă niciodată și privighetorile nu-și încetează cântecul. Și totuși decorul e real, nu este un decor de poveste petrecută cu mii de ani în urmă într-un paradis de aur.

Încruntați și fără chef de vorbă, transpirați și plini peste tot de zăpada, scuturată din copacii pe sub care au trecut, ajungând la lotul tăiat după cinci ore de marș, prizonierii caută un loc să se odihnească, dar stivele de lemne sunt acoperite de nămeți. Ce-ar putea face altceva decât să înceapă încărcatul? Câte un brad rămas în picioare își scutură crengile de zăpadă și de pe o creangă doi ochi jucăuși de veveriță privesc la oamenii care îi tulbură liniștea. Se aud și ciripituri – oare ce păsărele ar putea fi acestea? – pornind din puținii copaci rămași netăiați. Rareori se pronunță câte un cuvânt. Gândurile tuturor sunt îndreptate spre meleagurile natale, spre brazii încărcați de daruri și luminați sărbătorește. Nici chiar cei mai tineri dintre noi nu reușesc să-și învingă tristețea, iar câte unul cu vădite înclinații lirice este la fel de indiferent la splendoarea peisajului ca în fața celui mai banal fapt cotidian.

Grămezile de lemne au fost dezgropate de sub nămeți, căruțele încărcate se înșiruie pe drumul de întoarcere spre lagăr.

Aproape la căderea întunericului, când frigul se întețește, ajung și căruțele la destinație. Se descarcă lemnele, atelajele sunt aliniate pentru transportul de mâine, iar prizonierii trec pe la *Diätküche*[1], unde îi așteaptă polonicul de mazăre cu dizenterie încorporată, din cauza căreia întreg lagărul a stat pe vine o săptămână. După care se îndreaptă spre bordeiele unde miriade de ploșnițe desăvârșesc opera de nimicire. Dintr-o izbă ocupată de prizonieri nemți, voci solemne intonează melodia îndrăgită,

1. Bucătăria dietetică.

care face în zilele acestea, în lumea creștină, ocolul pământului: *O, Tannenbaum! O, Tannenbaum! / Wie grün sind deine Blätter.*[1]

Iar când au ajuns în fine „acasă", colocatarii bordeielor le-au oferit surpriza unui opaiț cu seu, singura lumină din seara de Crăciun, lângă care se putea citi: *lampa lui Ilici.*

Stille Nacht, heilige Nacht...[2]

1. O, brad frumos! O, brad frumos!/ Cu cetina tot verde.
2. Noapte liniștită, noapte sfântă...

XII

Vin și hunii...

Sine ira et studio.[1]

Ungurii au apărut la Monastîrka mai târziu decât românii. Nu era pentru prima oară că picau cu întârziere undeva. La fel se întâmplase și în Ardeal și dacă susțin că ei au fost descălecătorii, himerica teorie[2] trebuie pusă pe seama faptului că acesta este un ținut pentru care merită să lupți și să mori, și ungurii, cu veleități de popor mare, nu puteau renunța cu ușurință la el.

În legătură cu disputa teritorială româno-maghiară asupra Transilvaniei, trebuie amintit principiul emis de Xenopol, cu prilejul răspunsului său la teoria lui Roesler: „Nu vechimea sau continuitatea dau drepturi asupra unui teritoriu, ci dreptul naționalităților la autodeterminare".

Ungurii contestă continuitatea (dar nu și vechimea, fiindcă oricum e fapt dovedit că suntem urmașii dacilor), sunt siliți însă să accepte că, prin dreptul naționalităților la autodeterminare, România este câștigătoarea indiscutabilă a disputei.

Era un detașament de câteva sute de ofițeri unguri (circa 600) și aveau printre ei un pastor care putea fi zărit zilnic, pe orice vreme, plimbându-se meditativ pe aleea mai puțin circulată din perimetrul unde-și aveau bordeiele și purtând tot-

---

1. „Fără mânie și părtinire", dictonul istoricului roman Tacitus.

2. Referire la teoria lui Roesler, potrivit căreia poporul român s-a format la sud de Dunăre, de unde o mare parte a populației a emigrat la nord de fluviu. A.D. Xenopol a scris o lucrare în care răspundea acestei teorii.

deauna asupră-i o carte groasă, probabil Biblia. Cum am aflat mai târziu, grupul cuprindea și un număr de foști cetățeni români din Ardealul de Nord, smuls de unguri prin Dictatul de la Viena, dar nici unul din ei nu a schițat vreo intenție de apropiere față de români în toată vremea conviețuirii în același lagăr. Desigur că nu dintr-o jenă pentru comportarea barbară a autorităților maghiare față de populația românească din teritoriul răpit; este iluzoriu să bănuiești la vecinii noștri din vest astfel de sentimente, ele îi depășesc, ci dintr-o ostilitate nestăpânită, tradițională împotriva poporului cu care se află în litigiu de 1.000 de ani și pe care-l simte mai puternic decât ei și imposibil de îngenuncheat prin forța armelor.

Luați individual, ungurii pot fi suportabili; în grup însă, sunt inaccesibili, se izolează, sunt nesuferiți și de regulă prost-crescuți.

Chiar și intelectualitatea, sub falsa ei aparență occidentală, nu are nimic din noblețea popoarelor civilizate. Sunt cruzi, lipsiți de generozitate și îngâmfați, o infatuare ridicolă care-i plasează, din acest punct de vedere, la nivelul romilor.

La un 10 mai, o delegație de ofițeri maghiari, echipată cu tot ce putuse strânge mai arătos de pe la ceilalți, s-a prezentat în bordeiul ofițerilor superiori români din lagăr, ca să transmită felicitări pentru sărbătoarea noastră națională, rostindu-le în acea delicioasă idiomă de care s-o fi servit și Árpád când a zis pentru prima oară: *Alászolgája*, deși printre dânșii erau unii care cunoșteau bine limba română. Cu toată rezerva menționată, trebuie să recunoaștem că gestul lor a fost cavaleresc și cu atât mai semnificativ cu cât a pornit prima oară de la dânșii. El n-a realizat însă un contact mai strâns și nu s-a mai repetat.

Când au apărut în lagăr, războiul încă nu se terminase: trupele maghiare mai luptau alături de armata germană, care le ocupase țara în martie 1944; în luna octombrie a aceluiași an, hitleriștii au instaurat în Ungaria un guvern pe placul lor[1].

1. Guvernul lui Ferenc Szálasi (1897–1946) a condus Ungaria în perioada octombrie 1944–martie 1945.

Războiul contra sovieticilor continuase chiar și după ce armata roșie „eliberase" teritoriul maghiar. Era vorba de propria apărare, și nu de ceea ce caracterizase lupta comună româno-sovietică, interpretată drept un act neloial față de nemți, în unele cercuri.

Concepția după care ungurii ar fi dovedit în această împrejurare un cavalerism de înaltă ținută părea convenabilă pentru dânșii și-i impunea simpatiei unor cercuri, dar nu era realistă și nici motivată istoric. Totuși aura a rămas.

În viața de toate zilele, prizonierii unguri se arătau stăpâniți și incomparabil mai solidari ca românii. Prezența lor în lagăr trecea aproape neobservată. Formau un grup închis, fără intenții vizibile de izolare, dar și fără să-și manifeste dorința de a se apropia de o naționalitate oarecare, așa cum făceau românii, de pildă. Un cuvânt de ordine emanat dintr-o sursă căreia toți i se supuneau – se bănuia că sursa era pastorul – le îndruma linia directoare și le corecta devierile. În cercul lor certurile erau necunoscute sau repede lichidate. Nu manifestau apatia nemților, nici spiritul ofensiv și malițios al românilor, nu agreau volubilitatea italienilor, după cum nu se simțeau atrași de firea taciturnă a spaniolilor. Erau ei înșiși, unguri pur și simplu, conștienți că acțiunile revendicative, de orice natură, n-au nici cea mai mică șansă de succes în acest loc. Atitudinea lor ar fi putut impune și desigur că într-o măsură impunea, ei puteau servi de exemplu în multe privințe, dar manierismul ei era prea vizibil. Deși în general nu erau simpatizați (și nu numai de români), maghiarii s-au dovedit oameni realiști, cu picioarele bine înfipte în pământ. Comisarul politic (după instrucțiuni primite de sus, desigur) ratase încercarea de a-i încadra în unități antihorthyste, fiindcă tentativa se izbise de intransigența generală, dar n-a pierdut-o și pe aceea de a-i înregimenta în mișcarea antifascistă.

Am arătat în altă parte cum au reacționat românii la tentativa comisariatului de a-i convinge să slujească interesele Mos-

covei: s-au divizat în două tabere care și-au provocat reciproc suferințe incalculabile. Să vedem cum au procedat la rândul lor ungurii la „sugestia" organelor politice sovietice de a se constitui într-o mișcare antifascistă: au cerut un scurt termen de gândire și în câteva zile pe masa comisarului se aflau 600 de adeziuni, adică exact numărul ofițerilor unguri din lagăr. Mai puțin unul, pastorul. Astfel că ungurii n-au cunoscut sâcâielile, mizeriile, zilele de carceră, ura feroce care asmute oamenii unul împotriva celuilalt, persecuția și câte alte neajunsuri care au făcut viața de lagăr, și așa un infern, o apocalipsă inexorabilă.

La prima vedere, gestul comun și de o promptitudine surprinzătoare al ungurilor putea fi condamnat, fiindcă presupunea angajamente solemne, și un om de onoare (dacă nu e sovietic) nu-și calcă angajamentele. Dar ungurii nu judecau așa. Ei semnaseră sub presiune, în condiții anormale, deci nu se simțeau obligați să le respecte, dovadă că le-au și călcat, fără nici o mustrare de conștiință, în 1956[1]. Era și aceasta o optică, și fiecare popor înțelege etica în felul lui. Punctul lor de vedere nu se aseamănă cu al nostru. Un român s-ar fi simțit mai legat fie și de o simplă semnătură. Acum, că faptele sunt de mult consumate, judecata istoriei nu poate fi decât evazivă, fiindcă rolul de seamă îl joacă poziția de învingătoare sau învinsă a unei națiuni. Și Ungaria era o țară învinsă, ca și România de altfel, dar nu și umilită cum a fost ultima.

Ca antifasciști ce erau, comisarul le impunea ședințe după ședințe în care condamnau politica antisovietică a țării lor și se declarau alături de popor – adică de clasa muncitoare –, o altă firmă pentru partidul comunist, deși o parte însemnată a acestei clase nu avea nimic comun cu stalinismul. Aversiunea pentru comunism a maghiarilor era mult prea bine cunoscută comisarului și amintirea despre Béla Kun (care în 1919 proclamase o Republică Ungară a Sfaturilor) nu găsea nici un ecou în sufletul lor. Camuflarea sub titulaturile cele mai diferite se

1. Referire la revoluția maghiară antisovietică din anul respectiv.

folosea pretutindeni în țările-satelit, unde partidele marxiste se numeau rând pe rând „muncitorești", „muncitorești unite", „revoluționare", „populare" etc. și abia într-un târziu și-au luat inima în dinți (când au crezut că aversiunea popoarelor a mai scăzut), numindu-se comuniste.

Până una, alta, descendenții tribului fino-ugric (originar din ținutul Volgăi) semnau cu amândouă mâinile, ca niște antifasciști cuminți ce erau, tot ce li se cerea de comisariat, ca de altminteri și românii, și nemții, și italienii înhămați la aceeași căruță. Relațiile sovieto-maghiare (ne referim la cele din lagăr) se vădeau promițătoare, dar că ungurii nu era niște resemnați s-a putut vedea – cu vârf și îndesat – nu cu mult mai târziu, deși momentul ales pentru răfuială nu a fost cel mai potrivit, iar lupta era inegală.

Dacă le reducem profilul la simplul statut de prizonieri de război, trebuie să admirăm remarcabila lor coeziune, la care nici o altă naționalitate din lagăr (cu excepția spaniolilor) n-a putut ajunge, și cu aceasta am definit trăsătura caracteristică cea mai valoroasă a unui popor mic, dar capabil să supraviețuiască și să fie demn, totodată, de respectul tuturor.

Evoluția ulterioară a nației maghiare dovedește, în chip de netăgăduit, că cele mai multe surprize sunt posibile abia de aici înainte.

Cu toate calitățile sale, poporul român are de învățat câteva lucruri de la unguri, și nu dintre cele mai neînsemnate.

XIII

...*Vin și goții*

Wenn Barbarossa steigt, wird
die Welt den Atem anhalten
und sich still verhalten![1]

Cine a văzut pe nemții din cel de-al Doilea Război Mondial în fotografii sau aievea, bățoși, marțiali sau mărșăluind în pas de gâscă, iar mai apoi a avut ocazia să-i întâlnească în lagărele de prizonieri, în uniformele lor *feldgrau* numai petice (tot ce mai păstraseră din gloria de o atât de scurtă durată), cu figuri apatice și aproape abrutizate, credem că a deplâns, ca și noi, îngrozitoarea degringoladă a națiunii germane, dacă este adevărat că armata este expresia cea mai vie a virtuților războinice ale unui popor. Și totuși...

Totuși, oamenii aceștia sunt vinovați numai pe jumătate de crimele care li se impută. Au fost declarați, dintru început, fără drept de apel, singurii agresori, deși adevăratul agresor nu este cel care declanșează un război, ci acela care îl face inevitabil. În fața tribunalului de la Nürnberg, alături de colaboratorii lui Hitler, dreptatea cerea să fie aduși și „pacifiștii" de la Kremlin, în frunte cu tătucul Stalin, cu Molotov și cu alții din echipa lor; și, pe deasupra, un număr de „judecători" care meritau în măsură mai mare sau mai mică votul de blam al umanității suferinde. Războiul acesta a dovedit o dată în plus că istoria se scrie cu cerneală ca să se poată șterge ușor și să se rescrie alta și alta, mereu interpretată pe măsura intereselor stăpânitorilor vremelnici. Aserțiunea despre o istorie care s-ar scrie cu sânge

1. Citat din Hitler: „Când [operațiunea] Barbarossa va începe, lumea își va ține respirația!"

trebuie înțeleasă ca o figură de stil și o neobosită dorință a omului de a scuza crima, dacă n-o poate înfrumuseța sau chiar idealiza.

Să încercăm să pătrundem fără prejudecăți în universul obscur al învinșilor aflați între sârmele lagărului de prizonieri. Cum am spus, ei nu mai păstrează nimic, dar nimic, din aerul de cuceritori. Sunt niște epave, ai spune goale de simțire, câteodată lipsite chiar de ținuta unui învins demn în umilința lui. Este incontestabil că în oamenii aceștia și-a săpat drum o dezagregare interioară care înlătură ideea unei posibile revanșe. Par a nu mai dori nimic, și nimic din jur nu-i interesează. Niște automate, s-ar zice, acționate de reflexe. Lovitura primită a fost într-adevăr necruțătoare, mortală.

— Sunteți generația războiului. V-ați născut ca să luptați în acest război care trebuie câștigat, am hotărât să vă facem să-l câștigați. În ceea ce vă privește ca indivizi, n-are nici cea mai mică importanță dacă veți fi uciși sau nu. Mai mult ca sigur că veți fi uciși cei mai mulți dintre voi. Așa că obișnuiți-vă cu acest gând!

Ați recunoscut stilul: e direct, cinic, neînduplecat. Vocea divinității. Vorbește Wotan însuși, iar Walkiriile și-au început pregătirile pentru strămutarea în Walhalla a războinicilor căzuți în lupte. Între duritatea lui amenințătoare, care-și demască fără jenă intențiile, și fraza totdeauna prudentă, cizelată, iezuită, ironică și concisă a anglo-saxonilor, sau chiar mai impulsivă, dar măsurată a latinilor este un abis.

Ce se putea aștepta de la generații crescute la școala pe frontispiciul căreia scrie cu litere de foc: *Dem Deutschen gehört die Welt*?[1] Când au început războiul, se întrebau ca Nelson: Ce-i aceea frica[2]? Dar era firesc să învețe s-o cunoască până la urmă. Regimul hitlerist nu s-a adresat în această manieră numai propriilor cetățeni: el a aruncat sfidarea lumii întregi, a cărei

1. Germanilor le aparține lumea.
2. Referire la vice-amiralul Horatio Nelson (1758–1805), eroul englez.

prezență pe glob n-o concepea ca având alt rost decât să se cutremure de admirație în fața strălucirii geniului teuton. Nu știm să fi existat în alte proclamații războinice înregistrate de istoria popoarelor lumii o grandilocvență mai delirantă.

Când au văzut că oamenilor nu li s-a tăiat răsuflarea la declanșarea planului Barbarossa[1] și că ei n-au amuțit decât în primele momente, era prea târziu. Iar când patria germană s-a prăbușit sub loviturile care veneau de pretutindeni, cele mai grele au fost acelea care le-au răpit dreptul la orice ripostă verbală sau scrisă. Erau condamnați fără drept de apel.

Cu această masă amorțită – și-au zis sovieticii – nu se pot forma unități luptătoare (ca la români), pentru că națiunea germană nu mai avea nimic de revendicat în afară de aspirația la supraviețuire. Și apoi, între nemți și oamenii lui Vlasov[2] era o deosebire, și încă una însemnată. În schimb, s-au gândit că pot întreprinde altceva, mai util. Și politrucii s-au pornit cu tot dinadinsul să-i prelucreze. Cu toate calitățile lor și sub o aparență dură, nemții au un fond de naivitate incorigibilă, și presiunile sovietice asupra spiritului lor confuz, descumpănit din acea perioadă dramatică au dat rezultatele scontate. Astfel, sovieticii și-au format oamenii lor printre nemți, fiindcă nici armata germană nu era lipsită de lichele, ca toate armatele, de pretutindeni și din toate timpurile, chiar dacă despre aceasta se făcea atâta caz privind omogenitatea și originea pur ariană. Adeziunile nemților la mișcarea antifascistă n-au fost în toate cazurile numai simple mijloace de a te pune bine cu dracul până treci puntea (ca la unguri, de pildă); uneori se sprijineau pe convingeri pornite din dorința de putere.

---

1. Planul Barbarossa a fost numele de cod al operațiunilor militare de atacare a URSS în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, acțiune începută pe 22 iunie 1941.

2. Andrei Andreievici Vlasov (1900–1946) a fost un general al Armatei Roșii, care, căzut prizonier, a colaborat apoi cu trupele germane.

Cum se explica însă că, ori de câte ori apărea pe aleile lagărului maiorul Hahn (146 de victorii aeriene)[1], posesorul celor mai înalte decorații germane și italiene (ba chiar și a uneia românești!), prizonierii nemți își îndreptau ținuta și înțepeneau în poziție de drepți? Să fi fost actul reflex al disciplinei prusace, sau omagiul cuvenit eroismului? Când Hahn sau alți ofițeri, chiar fără merite militare, deschideau gura să rostească ceva, puteai observa uimit cum figurile până atunci apatice ale nemților se luminau brusc, iar sub veșmintele de cerșetori se trezeau la viață soldații disciplinați și puternici ai Wehrmachtului.

Deși, teoretic, tratamentul era egal pentru toate naționalitățile, se observa că nemții atrăgeau asupră-le un spor de ură (dar și de teamă) din partea autorităților. Propaganda sovietică nu scăpa niciodată prilejul să-i înfățișeze ca pe niște monștri, iar după război a consumat alte mii de tone de hârtie spre a convinge contemporaneitatea și generațiile viitoare că sunt un popor de criminali sadici care nu merită considerația istoriei.

La această dată, nici un om informat și de bună-credință nu se mai întreabă ce se ascunde sub această înverșunată propagandă care ținteşte la desființarea unui popor pe arena internațională, un popor despre ale cărui orori s-a vorbit îndeajuns. Nu cumva se încearcă în felul acesta să se acopere masacrele din timpul marii revoluții din 1917, cele prilejuite de colectivizarea forțată a agriculturii și de epurările care au costat viața a milioane de oameni în perioada interbelică, ori, ca să ne oprim la timpuri mai apropiate, să arunce vălul uitării asupra genocidelor de la Katin[2] și din lagărele de deținuți și prizonieri? Prea mult timp propaganda sovietică a reușit să abată discuția de la propriile-i monstruozități. Ele nu puteau fi trecute la nesfârșit sub tăcere, dar, dacă erau prea puțin sau aproape deloc

1. Hans Robert Fritz Hahn (1914–1982) a fost unul dintre cei mai valoroși aviatori germani din cel de-al Doilea Război Mondial.

2. Referire la masacrarea ofițerimii și inteligheției poloneze de către NKVD în aprilie și mai 1940.

cunoscute, este pentru că sovietele posedă într-un grad uimitor talentul conspirativității. Între barbariile hitleriste și atrocitățile comuniste nu sunt deosebiri sau, dacă există vreuna, primul loc e al comuniștilor.

Când nemții și-au ridicat, într-un târziu, glasul în apărarea lor (adică atunci când au putut s-o facă), nu mai era nimic de făcut, istoria stigmatizase de-acum pe agresor. Pentru că învinsul va fi totdeauna un agresor. Dar acolo unde soldații lui Hitler au eșuat, câștigă în schimb vânzătorii lui Krupp. Despre ei nu se știe dacă sunt arieni pur-sânge sau niște heimatloși oarecare, însă astfel de concepții nu se mai poartă în zilele noastre, nu mai sunt la modă. Demodate la nemți și la alții, ele par să se fi înstăpânit în schimb la sovietici, deloc dispuși să cedeze locul lor de supraoameni după ce l-au câștigat pe acela de supraputere.

Este un fapt incontestabil că nemții au renăscut din propria cenușă într-un timp uluitor de scurt, fapt care demonstrează (dacă mai era nevoie!) vigoarea extraordinară și, nu mai puțin, înzestrarea, talentul nației. Germania (federală, desigur, pentru că ea este adevărata Germanie) joacă iarăși un rol de prim ordin în Europa și în lume. Deocamdată s-a arătat capabilă de o revanșă economică și politică. Dacă mâine va fi în stare și de una militară, nu trebuie să surprindă pe nimeni. Ceea ce România nu trebuie să uite este că oricum Germania primejduiește mult mai puțin ființa națională a neamului nostru decât expansionismul sovietic.

XIV

Oamenii lui Franco și ai Pasionariei față în față

„Acesta e cântecul vieții mele!
Ascultați-l și tăceți!
— Olé!
Hai să-l cântăm secerând grâul
Întorcându-ne ochii spre Cordoba
Care e o sultană
Și spre Sevilla, care e o doamnă
— Olé!"

(Dansul andaluz Flamenco)

De câteva zile a început în lagăr o lucrare ciudată. Cele două bordeie din colțul de la nord-est au fost evacuate de locatarii lor, care au fost mutați la Oranki. În jurul bordeielor se întindea acum un gard de sârmă ghimpată, dublu, iar în interioare se făceau niște modificări. La dezinfecție s-a renunțat, fiindcă lipsesc ca de obicei materialele necesare, cât despre legiunile nesfârșite de *Cimex lectularius* (puteți să le spuneți ploșnițe, e același lucru), orice încercare de a le desființa fiind supusă eșecului, s-a apreciat totuși că nu strică dacă boxele sunt inundate cu un șuvoi de apă fiartă.

La scurtă vreme după ce misterioasa operație a luat sfârșit, lagărul a primit un grup de circa 200 de persoane, printre care și copii, câțiva dintre ei abia obișnuiți cu mersul pe jos. Numai o parte din persoanele grupului erau cupluri. Oamenii pășeau greoi, fiindcă veniseră pe jos de la gară, ducându-și pe deasupra și bagajele, și pe parcurs transportaseră în brațe pe cei mai mici dintre copii.

Oricât de curioși sunt de obicei copiii, aceștia erau așa de obosiți, că nu manifestau nici un interes pentru sălașul în care intraseră; adulții priveau și ei tot așa de nepăsători șirurile de bordeie printre care treceau. Femeile, fără nici o urmă de coche-

tărie în înfățișare și îmbrăcăminte, mai păstrau (unele din ele), din ceea ce fusese nu demult tinerețea lor, numai ochii, niște ochi adânci, fosforescenți. Aceasta părea de altfel a fi trăsătura întregului grup: ochii scormonitori și febrili, dar privind pentru moment indiferenți la noua viață care-i aștepta.

Nu s-a schimbat nici o vorbă între nou-veniți și prizonieri. Era interzisă orice comunicare, iar santinelele, plasate la colțurile patrulaterului închis cu sârmă, indicau prin prezența lor că legăturile nu sunt admise. Era, cu alte cuvinte, un lagăr în lagăr. Până seara s-a știut totuși că sunt spanioli, dar ce semnifica prezența unor civili spanioli într-un lagăr de prizonieri din Uniunea Sovietică era încă un mister.

Prizonierii spanioli aflați deja în lagăr, care și mai înainte se arătaseră taciturni, erau acum muți de-a binelea. Poate nu știau nici ei sau poate nu voiau să vorbească. Se observase totuși șocul produs de trecerea grupului prin fața celor șapte ofițeri spanioli. Ulterior, nici unii, nici ceilalți nu încercaseră o luare de contact.

În schimb, prizonierii români au avut pentru multe zile subiecte de discuție: se comenta Cervantes, piesele lui Lope de Vega, romanele lui Blasco Ibáñez, pictura lui Goya și a lui Velásquez, arta lui El Greco, Picasso, Murillo și Ribera. Erau amintite și nume cu mai puțină circulație în România, precum Lope de Rueda, Quintana, Ángel de Saavedra, Unamuno, Don Luis de Góngora. Se amintea și de *Memorialul* lui Mihai Ralea, de o lucrare a lui George Călinescu și se pronunțau numiri iberice care încântau auzul cu muzicalitatea lor, sau datele istorice legate de ele: Toledo, Alicante, La Mancha, Murcia, Málaga, Itálica, Córdoba, Castilia, Barcelona, Valencia, Cartagena, Saragossa, Salamanca etc. Se proiectase și o conferință despre romanul picaresc spaniol, altele despre arta plastică și despre Inchiziție.

Abia când, la un oarecare timp după sosire, unul dintre civilii spanioli a fost încarcerat pe termen nelimitat, taina grupului a

putut fi, în sfârșit, cunoscută: la carceră, spaniolul a întâlnit români cărora le-a povestit odiseea sa și a celorlalți compatrioți din grup.

Erau refugiați din Spania după căderea Cataloniei, dar, deși luptaseră de partea republicanilor în războiul civil (1936–1939), numai un număr foarte mic erau comuniști. Avuseseră neșansa să locuiască în zona controlată de republicani, și aceștia îi încorporaseră în unitățile lor sprijinite de comuniști. Antonio Sankt de la Cruz (încarceratul) povestea peripeții din războiul civil și din pribegiile sale prin Franța, Austria și Germania. Luptase împotriva legiunii germane Condor și înfruntase odată și o unitate din legiunea italiană Littoria, trimise de Hitler și, respectiv, de Mussolini în sprijinul lui Franco. Cu această din urmă legiune, credea el, spaniolii ar fi putut fraterniza, pentru că ei aparțin, ca și noi, gintei latine, dar au fost dislocați pe neașteptate.

După ce Franco a ajuns la conducerea statului spaniol, o parte din republicani a luat drumul exilului trecând Pirineii în Franța, mulți dintre ei siliți de comuniști, care erau siguri că în Franța Frontului Popular vor putea forma unități care să continue lupta împotriva lui Franco cu ajutor francez. Dar Franța și-a dat seama la timp ce riscuri comportă o astfel de atitudine și, în momentul când au pus piciorul pe pământ francez, spaniolii au fost internați în lagăre. Puțini dintre refugiații primelor eșaloane reușiseră să se încadreze în armata franceză, ceilalți au fost înrolați în companii de muncă la fortificații, pe linia Maginot sau în alte părți unde se simțea nevoia mâinii de lucru. Iar când Franța a fost invadată în 1940 de hitleriști, *Rotspanier* (spaniolii roșii, cum le spuneau nemții) au fost transportați la Mauthausen (Austria). Antonio fusese ridicat din lagărul francez din Angoulême, dimpreună cu alții. Femeile singure sau cu copii mici au fost repartizate la cererea lui Franco.

În lagărul de la Mauthausen, spaniolii purtau ca semn distinctiv un triunghi albastru. Standardul de viață al deținuților

de acolo era mai ridicat decât în acest lagăr sovietic. Ei aveau cu ce să reziste, primeau corespondență, pachete cu alimente și medicamente prin Crucea Roșie.

— Aveam cantină și dispuneam de truse proprii de ras. Ascultam din când în când și emisiunile posturilor de radio străine la aparate clandestine, desigur.

Antonio cunoscuse acolo și prizonieri sovietici care arătau destul de rău, dar, ca toți oamenii deprinși cu nenorocirile încă din țara lor, erau liniștiți și supuși. La Mauthausen au fost selecționați meseriașii cu o bună calificare, și Antonio a ajuns cu alții la Berlin, unde a cunoscut și doi români. Aici au lucrat până la sfârșitul războiului, când au căzut în mâna sovieticilor. Pentru sovietici ei contau drept comuniști.

— Mergeți în Uniunea Sovietică, li s-a spus, ca să vedeți comunismul la el acasă. Tovarășa Pasionaria a garantat pentru voi. (Dolores Ibárruri nu deținea la acea dată o funcție de răspundere în partidul comunist spaniol, abia în 1962 a fost aleasă secretar general, dar se bucura de înalta apreciere a Moscovei.[1])

— Nu vrem să mergem în Rusia, au protestat dânșii, ce să căutăm noi acolo? Cerem să fim repatriați. Nu mai avem nici o legătură cu țara noastră de la capitularea Germaniei.

— Nu se poate. Cum o să vă dăm pe mâna călăului Franco? Unul nu mai scapă cu viață.

— Cu Caudillo ne înțelegem noi. Trimiteți-ne în țara noastră. Rătăcim printre străini de opt ani. Copiii noștri au trăit numai prin lagăre, unii au văzut și lumina zilei tot în lagăr. Vrem să ajungem în țara noastră, chiar dacă trebuie să mergem pe jos până acolo.

Dorința nu le-a fost împlinită. Îmbarcați în vagoane-bou închise, ca toți prizonierii de război și deținuții politici, au

1. Isidora Dolores Ibárruri Gómez, cunoscută sub numele de „La Pasionaria" (1895–1989), a fost una dintre eroinele Războiului Civil din Spania. Comunistă convinsă, a devenit mai târziu secretar general al Comitetului Central al Partidului Comunist din Spania.

ajuns la... Oranki, după o călătorie de 35 de zile, ca să vadă comunismul „la el acasă". Copiii lor, născuți în Spania, în Franța, în Austria și în Germania, nu cunoșteau altă viață decât pe cea din lagăr. Erau ca niște plante crescute într-o pivniță. Priveau printre sârme la pădurea din jurul lagărului, dar nu aveau posibilitatea să pătrundă și să se joace în ea. În Franța se acomodaseră de bine, de rău. Găseau o atmosferă, un mediu care le amintea, într-o oarecare măsură, de patria lor. În Germania totul era mai rece, suspicios și străin. Și apoi bombardamentele se țineau lanț. Era periculos să trăiești în Germania acestor ani. Pe de altă parte, deși locuiau tot în lagăre, aveau cazare bună, muncitorii primeau pentru ei și familia lor cartele de masă și îmbrăcăminte, iar salariul le ajungea pentru toate nevoile. Nu erau brutalizați, dar li se cerea corectitudine în muncă.

— Nu trăiam în belșug, dar aveam tot ce ne trebuie.

Spaniolul era îngrozit de soarta care-i aștepta în această țară neospitalieră, mohorâtă și friguroasă, de acești „tovarăși" care-i priveau ca pe niște dușmani de când refuzaseră să vadă comunismul „la el acasă". Au cerut să muncească, însă în lagăr nu erau munci legate de specialitatea lor, corespunzătoare meseriei, ci doar „muncă de autoservire". Așteptând să se rezolve într-un fel această cerere, au ridicat altă problemă:

— Aici în lagăr sunt prizonieri români și italieni, frați de gintă latină, iar după uniforme am cunoscut și compatrioți. De ce ne-ați izolat și nu ne lăsați să luăm contact cu ei, să ne sfătuim între noi, să vedem ce cale să urmăm, fiindcă așa nu mai merge.

— Nu aveți ce discuta cu acești fasciști înrăiți. Ei sunt dușmanii noștri. Au atacat pașnicul popor sovietic pentru a-i răpi libertatea și a-i jefui bunurile. Ce-ați putea vorbi cu ei? li s-a răspuns.

Dar deținuții spanioli țineau morțiș să ia legătura și să discute de la om la om cu „frații de gintă" asupra sorții comune. Când au văzut că nu li se permit sub nici o formă relațiile cu

prizonierii, au încercat să le realizeze indirect: discutau cu ei de la distanță prin semne sau cu voce tare, își aruncau bilete. Se înțelege că stratagema a fost repede oprită și un număr de oameni – și de-o parte, și de alta – au înfundat carcera. Cel mai revendicativ din grupul deținuților spanioli era acest Antonio Sankt de la Cruz, mecanic de locomotivă, un om uscat și măsliniu, cu ochii ca doi cărbuni aprinși, în jur de 40-44 de ani. El nu avea pe nimeni aici, soția îi rămăsese în Spania.

La Berlin lăsase o nemțoaică dispusă a-l însoți în noul peregrinaj, dar autoritățile sovietice s-au opus. Antonio cerea comisarului, sus și tare, desființarea interdicției de comunicare cu prizonierii de război și dreptul pentru copii de a circula afară din lagăr, sub supravegherea unei mame.

Cu maniera expeditivă caracteristică regimului când întâmpină rezistență în dispozițiile sale, administrația lagărului l-a băgat fără fasoane la carceră, ca să mediteze acolo în liniște la pretenția nesăbuită de a face opoziție în democratica Uniune Sovietică. Aceasta s-a întâmplat prin octombrie 1947 și, în carcera pe care n-a mai părăsit-o până la 1 mai 1948 (zi de grațiere pentru unele delicte), s-a întâlnit cu mulți români care au putut astfel afla tristele aventuri ale republicanilor lui Caballero și Juan Negrin Lopez[1].

Antonio era un optimist și chiar amărăciunile și le povestea cu umor, într-un jargon universal de limbă spaniolă amestecată cu termeni franțuzești, nemțești, românești, chiar și rusești. Își amintea de întâmplări de la Berlin, unde „nu era abundență, dar găseai tot ce-aveai nevoie", de cei doi români cu care discutase unele și altele; vorbea cu dezaprobare despre Franța, acolo lucrurile nu mergeau bine (după părerea lui), fiindcă francezii erau preocupați numai de interese egoiste, materiale și puțin îi interesa primejdia care se apropia de dânșii. Nu mai era Franța

1. Francisco Largo Caballero (1869–1946) și Juan Negrin y Lopez (1892–1956) au fost doi dintre liderii Partidului Socialist Muncitoresc Spaniol.

eroică, păstrătoarea steagului de libertate a popoarelor. Tot ce văzuse aiurea era comparat de Antonio cu patria sa, în toate privințele mai presus decât orice țară din lume. Îi scăpărau ochii când izbucnea revoltat:

— Auzi, să-mi spuie mie Iuda despre Caudillo că este un călău! *Ay! Ay!* Franco este cel mai înțelept dintre toți conducătorii de popoare din lumea întreagă, cel mai viteaz. Iar Pasionaria, o cățea în călduri. Venea prin tranșeele noastre, se culca cu unul și cu altul și apoi propaganda țipa că ne ridică moralul...

Când ultimul lot masiv de ofițeri români a fost repatriat în mai 1948, prizonierii care părăseau lagărul au putut vedea pe Antonio, ieșit de numai câteva zile din carceră, cum își sorea picioarele umflate de reumatism, făcând semne de adio unor tovarăși de carceră. Legase acolo cu ei frăție de cruce, dăruind unuia dintr-înșii o *navaja*, o mică bijuterie lucrată în stil maur, Dumnezeu știe prin ce șiretenie ascunsă de ochii temnicerilor.

Poate că nefericiții deținuți spanioli, ca și conaționalii lor militari, n-au trebuit să aștepte moartea generalissimului Franco pentru a fi repatriați. Mult am da să știm!

Pentru contemporani, ca și pentru urmașii noștri, cred că e bine să menționăm faptul că Franco a respectat, la Fuencarral, cimitirul brigăzilor internaționale comuniste care participaseră la războiul civil, acordând astfel omagiul suprem cuvenit morților, în timp ce „marele" Stalin a pus tractoarele să are cimitirele de la Dalnik și din alte părți, unde erau înfrățiți pe vecie morții din războiul antisovietic.

XV

Mai vin și „cămisii"

„Cel mai mic bob de mei mi-ar folosi mai mult."

Termenul între ghilimele din titlu redă pronunția locală a cuvântului românesc „comisii". Se referă la acele puerile, anodine și factice măsuri administrative cu care se aruncă praf în ochii mulțimii, ca s-o facă să creadă că abuzurile, dacă se mai întâmplă pe ici, pe colo, sunt descoperite și reprimate necruțător. Cu alte cuvinte, este o metodă de rezolvare a problemei ocolind-o, cum veți vedea.

Nu există administrație mai complicată ca cea sovietică și a suratelor ei (din blocul cu același nume) și poate tocmai din această pricină mai greoaie și mai ineficientă. Aici, ca peste tot, iau naștere o puzderie de comisii, comitete, colective, echipe, formații etc., care mor tot așa de repede precum au luat ființă: comisii de organizare, de redactare a unui proces-verbal, de formulare a unor concluzii, de împăciuire, comitete și subcomitete pentru pace, colective de îndrumare a unei activități, echipe de verificare... Există, prin urmare, și comisii de control al lagărelor de prizonieri. Diferența dintre ce-ar fi putut însemna un control efectuat de Revizorul lui Gogol și inspecția unei comisii sovietice, prezidată de un sergent care are în subordine un maior și o femeie cu trese de locotenent, este de o ilaritate nemaivăzută.

În treacăt fie spus, comisia nici nu produce vreo impresie funcționarilor sovietici ai lagărului, iar pe agenda comandaturii probabil că nici nu este înscrisă, deși își face controalele la date fixe. Pentru prizonieri, ea trece cu desăvârșire nebăgată în seamă.

Și totuși este o comisie, adică „un organism colectiv de stat având ca sarcină analizarea unor probleme, efectuarea unor activități de control și revizie, propunerea de măsuri pentru perfecționarea activității etc.", cum se exprimă, așa de convingător, dicționarul. Care dicționar? Al limbii române, desigur, din el am citat, deși vă asigur că n-o să găsiți nici o deosebire între dicționarul apărut la București și unul corespunzător apărut la Moscova.

Comisia poate veni de la centru (inopinat, dar extrem de rar, numai în cazuri excepționale) sau de la nivelul regiunii (rar) sau al raionului (periodic).

Ce-ar avea de făcut o astfel de comisie într-un lagăr de prizonieri? Vai, Doamne, câte n-ar avea! Să verifice dacă hrana, cazarea, îmbrăcămintea corespund speciei umane, dacă nu se fac abuzuri flagrante (fiindcă celelalte sunt admise printr-un consens tacit), dacă tratamentul nu confundă omul cu animalul, dacă... dar trebuie să renunțăm la acești „dacă", sunt prea mulți.

Pe poarta mică a lagărului, trecând prin camere de gardă, își face loc întâi președintele comisiei, un sergent, urmat de cei doi membri, adică de tovarășa locotenent și numai la urmă, cam nebăgat în seamă, maiorul. Înaintea intrării în lagăr, primul drum al comisiei a fost la comandatură. Sediul ei e în afara lagărului.

Este o formalitate obligatorie, deoarece comandantul este cel care verifică prezentarea. În treacăt, comisia s-a informat dacă sunt probleme deosebite și s-a bucurat că astfel de probleme nu există. La comisariat, aflat în incinta lagărului, comisia mai află câte ceva despre mersul îndoctrinării; în această privință aprecierea este făcută după numărul celor care au îngroșat mișcarea antifascistă de la ultimul control. Spre deosebire de comandant, sobru și tiran (colonel NKVD-ist, de!), comisarul, având și el un grad fără să fie militar de carieră, se comportă ca tot civilul, avântându-se în detalii spre a-și pune meritele în evidență.

Apoi comisia aterizează la bucătărie, întreabă de una și de alta, se uită în cazane, gustă, trece pe la ceainărie unde este servită cu ceai medicinal (strâns de prizonieri), după care asistă în treacăt la procesul de fabricație al pâinii. În URSS ea se face după o rețetă proprie, pentru uzul lagărelor de deținuți (nu știu dacă se mai folosește aiurea), astfel: într-o cadă umplută cu 100 de litri de apă încălzită (am spus o sută de litri pentru a vă face o idee asupra proporțiilor), se toarnă 30 de kilograme de făină. Să nu mă întrebați din ce materii prime a fost obținută făina, acesta e un detaliu care mă depășește. Se mai adaugă sare și maiaua. Apoi totul se amestecă cu meleșteul până devine un terci cam inconsistent, care se toarnă cu un polonic în niște forme, iar acestea se introduc în cuptorul bine încălzit, fiind lăsate acolo o jumătate de oră, nici un minut mai mult. Când se scot, terciul a căpătat o crustă, firește, dar interiorul a rămas crud. Pâinea astfel obținută se păstrează în forme timp de 48 de ore pentru ca și miezul să se întărească îndeajuns, astfel ca pâinea să poată fi tăiată în bucăți. Altminteri, dacă încerci cumva să imiți obiceiul țăranului nostru de altădată, care făcea mămăliga cocoloș în mână înainte de a-i da drumul pe gât, riști (cum am mai spus, mi se pare), ca apa din pâine să-ți curgă printre degete.

Cred că rețeta e unică, o inovație pur sovietică brevetată anume pentru uzul lagărelor de deținuți și exportată sub eticheta „strict secret“ și în restul țărilor blocului comunist, în cadrul „ajutorului frățesc“.

Comisia merge cu investigațiile până la magazia de efecte (recuperate de la morți pentru uzul viilor) și la ambulatorul unde n-are ce vedea, se extaziază în fața gazetei de perete antifasciste și a lozincilor artistic executate, care ornează lagărul. Dar aici se oprește. Ar mai fi ceva de văzut? Poate că da. Mai sunt: un closet de o murdărie îngrozitoare, o carceră în care apa mustește tot timpul anului, o sursă (un puț) de apă feruginoasă imposibil de consumat; și mai sunt barăcile sau bordeiele

în care trăiesc claie peste grămadă câte 120 de prizonieri. Aceste anexe nu mai sunt vizitate. Dar ceva tot mai trebuie făcut. Comisia trebuie să ia contact și cu prizonierii, așa e regula jocului, ca să înregistreze doleanțele lor.

În acest scop, comisariatul a regizat din timp comedia, chemând un grup de antifasciști de toate naționalitățile, cu care comisia angajează convorbiri cordiale ce oferă invitaților prilejul să-și exprime gratitudinea, respectul și devotamentul pentru „slăvitul părinte al popoarelor". El, numai el putea să asigure prizonierilor „o viață fericită, un tratament mai mult decât omenesc, cum nici în țara proprie n-au avut".

Întrevederea se transformă într-un miting, se debitează cu elan cunoscutele sloganuri și totul se încheie cu jurăminte de prietenie eternă din partea prizonierilor. Se încheie și un proces-verbal, orice acțiune de acest fel trebuie să aibă la bază un „document", anexându-se și raportul destinat forului superior, raport care menționează stereotip că s-au constatat și unele lipsuri (neînsemnate, se înțelege), dar că realizările administrației și aparatului politic sunt pe măsura tuturor cuceririlor sovietice: optime. Maurul și-a făcut datoria.

Sunt, cum spuneam, și altfel de comisii, care vin în cazuri excepționale de la centru, și ele nu urmează ritualul obișnuit. Nu sunt totdeauna inopinate. Sosirea lor este, oricum, bănuită și răstoarnă lagărul cu fundul în sus. Așa s-a întâmplat, de pildă, în 1948, când prizonierii români de la Monastîrka au făcut o grevă a foamei (fără un prealabil „comitet"). Era un protest împotriva întârzierii repatrierii noastre. Trecuseră patru ani de la marea cotitură din 23 august și trei ani de la terminarea războiului, și marii noștri „prieteni" din răsărit uitaseră de prizonieri. „Nu avem vagoane", se spunea, dar pentru transportul „trofeelor" se găseau din belșug.

Cu grevele sovieticii sunt obișnuiți și de aceea nici nu le acordă importanță. Dacă un om vrea să moară, par a spune dânșii, e liber s-o facă, și așa viața lui nu valorează cât o ceapă

degerată. Dar aici era vorba de o mie cinci sute de ofițeri, de existența cărora se știa nu numai în România, astfel că nu putea fi nesocotită, mai ales într-o vreme când Uniunea Sovietică, deși învingătoare în război, sau tocmai pentru aceasta, avea toate motivele să apară în ochii lumii sub o înfățișare inocentă, spre a demonstra că iadul e pardosit cu cele mai bune intenții.

Prizonierii au înțeles, după mutra preocupată și mai feroce ca de obicei a comandantului care venea acum zilnic în lagăr, că personajul pe care-l așteptau era unul din acei indivizi fără complexe, care nu se pierde în amănunte și merge direct la țintă. Și pe când observatorii plasați pretutindeni se străduiau să-i anunțe sosirea la timp, generalul A., care lucra la Comisariatul Afacerilor Interne ca șef al lagărelor de prizonieri din Uniune, a debarcat intempestiv într-un amurg în localitate. Pentru prima oară vedem personalul sovietic așa de agitat. Parcă înnebunise. Când a intrat a doua zi pe poartă, generalul era însoțit de un grup (n-am înțeles dacă era tot vreo „comisie“ ori erau numai autoritățile locale). Până și santinelele din prepeleacuri încremeniseră. Făcând excepție de la regulă, de data aceasta „comisia“ avea președinte pe cel mai mare în grad, adică pe generalul A. În așteptarea desfășurării evenimentelor, timpul se scurgea chinuitor de încet. În sfârșit, a fost chemată o delegație de prizonieri ca să anunțe motivele grevei (pe care anchetatorul le cunoștea foarte bine) și s-au prezentat câțiva antifasciști care nici nu participau la grevă. Ei o condamnau, firește, dar tocmai din acest motiv mistificarea a fost demascată.

Mahomed a fost astfel silit să vină el însuși la munte, drept care a intrat într-una din bараci, cu întregul său stat-major. Aerul din baracă era mai viciat ca de obicei, de patru zile nu se făcuse aerisire și, din câte spuneau „cei cu nas subțire“, începea să se simtă mirosul de stârv.

Convins că singur titlul era de ajuns să-i susțină reputația, înaltul personaj nu considera de demnitatea lui să stea de vorbă omenește cu greviștii. El dorea să asculte un raport din partea

acestora și apoi să aplice „ațâțătorilor la grevă" niște sancțiuni, ca să le piară pofta s-o mai repete. Dar curând și-a dat seama că nu are nici un atu. Apariția lui n-a făcut asupra prizonierilor nici o impresie, cum se aștepta. Aceștia au rămas liniștiți pe paturile lor și numai cei câțiva „colaboraționiști", plasați din loc în loc, se agitau frângându-și mâinile că „n-o să ne mai vedem țara dacă vom continua să fim intransigenți". Cineva, neînscris la cuvânt pe lista comisarului, și după el și altul, au explicat cuviincios că se găsesc în lagăr prizonieri din 1941, că România a luptat alături de sovietici împotriva hitleriștilor opt luni, contribuind din plin la victorie, cu uriașe jertfe umane și un remarcabil aport economic și industrial, și micșorând totodată durata războiului.

La obiecția generalului, că repatrierea a întârziat din cauza lipsei de mijloace de transport, i s-a răspuns că, din moment ce s-au găsit vagoane pentru transportul oalelor de bucătărie, măturilor, fărașelor și altor lucruri casnice mărunte din țările eliberate, se puteau găsi și pentru repatrierea prizonierilor. Trimisul Moscovei a scrâșnit din dinți (nu bănuia că acest glorios capitol din istoria invincibilei armate roșii era cunoscut), s-a făcut a nu înțelege despre ce e vorba și a declarat că va studia problema în vederea unei repatrieri apropiate. Până atunci prizonierii să nu uite că, prin atitudinea lor, dăunează relațiilor prietenești dintre URSS și România.

Dar prizonierii au ținut să aibă ultimul cuvânt: greviștii nu văd o legătură între aceste două fapte. Ei constată că guvernul sovietic nu-și respectă aliații și angajamentele, și cer să se anunțe prin ziarul *Izvestia* data precisă a repatrierii lor. Concomitent, administrația lagărului să afișeze la loc vizibil această dată. Pe de altă parte, să nu se ia măsuri disciplinare, așa cum se obișnuiește, împotriva purtătorilor de cuvânt ai greviștilor, fiindcă aceasta va determina o nouă grevă. Purtătorii de cuvânt nu sunt „agitatori", cum îi numește comisarul politic, ci interpreții fideli ai simțământului unanim al masei prizonierilor.

Pe general să-l găsească apoplexia, și mai multe nu. Ce neobrăzați pot fi zdrențăroșii ăștia, care declară că, „din moment ce-am plecat pe front, ne-am obișnuit cu gândul morții; dacă n-am murit și spre nenorocirea noastră am căzut prizonieri, aceasta nu schimbă datele problemei. Înseamnă doar că întâmplarea ne întinde o cursă spre a ne pierde viața. Pentru noi, în orice caz, adevărata viață a luat sfârșit din clipa în care am pus mâna pe arme“.

Rusul a mormăit ceva care putea însemna și o încuviințare, și o înjurătură, și bună ziua, și a părăsit bordeiul.

Iată cele două genuri de „cămisii“ sovietice. Primele circulă ca orice marfă pe taraba publică, fără să schimbe ceva: numai celelalte depășesc simplul fapt divers, dar ele sunt extrem de rare. După comportarea generalului A. față de dânșii, prizonierii au înțeles cât de ușor și ce repede ar fi terminat reprezentantul guvernului de la Moscova cu acești „dușmani înrăiți ai puterii sovietice“ dacă ar fi fost lăsat să decidă singur soarta lor, dacă Uniunea Sovietică n-ar fi legată prin atâtea convenții și tratate absurde de putreda comunitate mondială, dacă...

XVI

Noaptea Învierii

„Templele au fost ele prefăcute în grajduri,
dar zeii trăiesc mai departe."[1]

În anul acela, sărbătoarea Paștelui căzuse mai târziu, însă în natură nu s-a produs nici o mișcare mai însemnată care să marcheze începutul primăverii. Aici iarna se ivea de obicei pe la sfârșitul lui august și abia în ultimele zile ale lui aprilie se desprimăvăra. Primăvara, vara și toamna la un loc nu durau mai mult de patru luni. Puteai spune că toamna trecea neobservată. Totuși, unele semne arătau o schimbare a decorului. Aerul se încălzise ușor, iar freamătul pădurilor aducea un aer dulce, înmiresmat. Se înmulțea și numărul cântăreților, atât de sărac până atunci.

Părintele G., unul din cei doi preoți prizonieri, îndemna la o prăznuire a Învierii ca în țară. Nu ar fi fost prima de când ne aflam aici, dar ar fi vrut să-i dea oarecare proporții.

— Ca în țară nu se poate, părinte, în primul rând că ne lipsește biserica, îl necăjeau prizonierii. Și apoi comandatura ce spune?

— Dacă nu permite, vom face sfânta slujbă într-un bordei, iar în dimineața zilei de Paști vom rosti o rugăciune în sala de mese și apoi vom cânta cu toții *Hristos a înviat*. După-amiază mă gândesc să organizăm ceva, o șezătoare cu caracter religios și folclor de Paști.

Comandatura nu s-a opus, în principiu, cererii prizonierilor, dar a vrut să știe cum înțeleg ei celebrarea evenimentului.

---

1. Citat din Lion Feuchtwanger.

Preotul a explicat atunci că e vorba de o slujbă religioasă, nimic mai mult, dar, fiindcă prăznuim o sărbătoare așa de importantă pentru creștinătate, numărul participanților nu încape în sala de mese; vor fi peste o mie cinci sute de credincioși. În concluzie, preotul solicită în numele prizonierilor aprobarea să oficieze slujba sub cerul liber, în locul pe care-l va fixa administrația.

— Dar de ce tocmai la miezul nopții? se interesa comandatura, deși nu era pe acolo nici unul care să nu cunoască această cerință rituală.

— Fiindcă atunci a înviat Iisus, a încheiat ferm preotul.

Până la urmă cererea a fost aprobată, dar însoțită de atâtea recomandări, încât cei mai mulți s-ar fi lăsat păgubași. Ideea nu era însă lipsită de semnificație, și organizatorii au început pregătirile. În primul rând era nevoie de lumină și dacă, după unii autori, ea vine de la răsărit, aceasta însemna că aici... este la ea acasă, deși nimic nu arăta că ar fi, deoarece cu excepția opaițelor lumina era un lucru necunoscut la Monastîrka.

Cu inventivitatea lui cunoscută, „Mitică Prizonierul" s-a descurcat și în această dilemă. Soldații de la căruțele de aprovizionare, români și nemți, în frunte cu șeful lor, un caporal țigan, s-au folosit de legăturile cu populația civilă și au procurat, nu fără greutate și la prețuri de radiu, o cantitate de grăsime și chiar câteva lumânări. Specialiști noștri s-au pus numaidecât pe treabă și în scurtă vreme alte lumânări au fost gata, în același timp cu alte obiecte de iluminat confecționate din coajă de mesteacăn și rășini, ceva în genul masalalelor.

Și, pentru că se aflau în țara „comisiilor", prizonierii au format și o „brigadă" contra incendiilor neobișnuit de numeroasă: din ea făceau parte toți cei care luau parte la slujbă (ca să nu semene cu cele oficiale). În afară de patrafirele ponosite care nu constituiseră „trofee" de război, alte veșminte preoțești nu mai existau, dar la urma urmelor nici nu erau indispensabile în condițiile și în scopul urmărit. Dintre obiectele de cult,

crucile puteau alcătui singure un colț muzeistic. Lucrate din materialele cele mai diverse: lemn, metal, os, mai mari sau mai mici și înfrumusețate cu ornamentații originale – un *hobby* al prizonierilor –, crucile erau tot așa de nelipsite fiecăruia ca toiagul pentru pelerin.

Și astfel, ora când în întreaga creștinătate începe slujba Învierii a găsit strânsă în curtea lagărului de prizonieri 74 din URSS o mare masă de oameni în care se aflau nu numai ortodocși, ci și catolici, protestanți și alții fără nici o religie.

Pretutindeni în lume unde se slăvește numele lui Iisus, în noaptea asta sfântă chipurile oamenilor au un aer de pietate și împrăștie o lumină de parcă ar fi coborât atunci din icoane. Cu reculegerea și evlavia din zilele mari ale existenței lor, oamenii își rememorau scene din vremuri fericite, petrecute cu ani în urmă în satele copilăriei. Se revedeau copii sau adulți, purtând lumânări colorate, în formă și cu miros de portocală, ori în chip de turn din ceară curată de albine, care își împreunau fumul lor cu fumul de tămâie și cu mirosul primelor adieri de primăvară. Mai mult decât orice, stăruiau în mintea fiecăruia figurile senine ale credincioșilor care în această noapte realizau comuniunea cu divinitatea.

Marea de capete descoperite evoca imagini ale vechilor procesiuni, revelatoarea forță a credinței și covârșitoarea nevoie a oamenilor de a urma o învățătură care le permite o viață mai curată. Credincioșii de aici nu așteptau minuni, ca pe vremea Noului Testament, dar fiecare simțea că nimic în lume nu poate oferi unui suflet îndurerat atâta pace și atâta satisfacție ca o rugăciune făcută din adâncul inimii. Ei văzuseră nu numai o dată în acest război lăcașuri de cult prefăcute în staule, în magazii sau în lagăre, ori dărâmate pur și simplu, ca să șteargă urma „superstițiilor" de pe această planetă „poluată de lepra religiei"; își închipuiau perspectivele sumbre ale slujitorilor devotați ai altarelor și păstrătorilor de tradiții creștine. Dar Duhul supraviețuiește în sufletele oamenilor, nu se lasă izgonit

de acolo. Este ultimul refugiu al deznădăjduiților, limanul mântuirii pentru naufragiați. O slujbă religioasă de asemenea proporții nu se mai văzuse în lagăr. O ascultau cu evlavia de care trebuie să fi fost cuprinși primii creștini. Câți dintre ei își plecaseră altădată genunchii în biserici?

În noaptea asta, mulțimea se prosternase în țărână fără să mai țină seama de umezeala pământului. Din foișorul cel mai apropiat, santinela din post privește cu uimire la această mulțime căzută în extaz, ascultând vrăjită răspunsurile corului și căutând să înțeleagă sursa numeroaselor lumini care pâlpâie în noapte, o adevărată luminație *a giorno* pentru un lagăr sovietic cufundat în întuneric de la înființarea lui, o adevărată minune.

La vocea mișcată a preoților care chemau pe credincioși: „veniți să luați lumină", din piepturile acestora a izbucnit ca o trâmbiță strigătul vechi de două mii de ani al creștinătății, strigăt de nădejde și de biruință: *Hristos a înviat, cu moartea pre moarte călcând, și celor din mormânturi viață dăruindu-le.*

Purtată de ecou, melodia se repercuta prelung și solemn în tăcerea naturii încremenite la vreme de noapte. Soldatului din post îi alunecase arma din mână și, căzut în genunchi, cu fruntea sprijinită de marginea gheretei, își făcea în neștire semnul crucii. Tulburătoarea melodie a continuat până s-a stins și ultima luminiță și s-au ivit primele semne ale dimineții de Paști. Ultima invocație a preoților, implorând ajutorul Celui Prea Înalt, a fost să trimită îngerul care să rostogolească piatra de pe mormântul de la Monastîrka.

Un exeget spunea că omul și-ar înlătura o bună parte din nefericirile vieții sale pe pământ dacă și-ar aduce întotdeauna aminte să apeleze la ajutorul divin, nu numai în clipe de restriște.

XVII

Proștii fug de... fericire

„Încetează de a crede că înțelepciunea
vieții constă în resemnare."[1]

În foișoarele înălțate la colțurile lagărului, soldații se schimbă la trei ore, indiferent de starea vremii. Gheretele au vizibilitate în toate direcțiile și santinelele comunică între ele printr-un cod de semnale vizuale sau acustice, după cum e zi sau noapte. La începutul acestor însemnări am amintit și despre gardul de sârmă ghimpată pe cinci rânduri, înalt de 2,50-3 metri, cu intervalele dintre ele săpate și greblate zilnic, pentru depistarea în timp util a încercărilor de evadare. Un număr de câini dresați patrulează toată noaptea împrejurimile.

Acestea sunt numai o parte din mijloacele cu care este asigurată paza lagărului. Deși este așa de bine pusă la punct, încercările de evadare n-au lipsit, poate și din cauză că prizonierii sunt ofițeri, soiul acesta de oameni fiind mai înclinat spre risc decât alții, dacă nu dintr-o necesitate obiectivă, cel puțin din impulsul de a dovedi că sunt capabili de acțiuni temerare.

La rândul lor, paznicii nu fac exces de vigilență, deoarece și în cazul când un prizonier a reușit, cine știe cum, să evadeze, n-are cum să ajungă prea departe într-o țară ca Uniunea Sovietică. Această Uniune nu este o țară ca oricare alta. Aici, ochii de Argus ai organelor de siguranță veghează cu strășnicie. Nici n-ai apucat să faci bine câteva zeci, poate sute de kilometri, că te-au și înhățat. Cine pune la cale o acțiune așa de aventuroasă trebuie să mediteze îndelung la primejdiile care îl așteaptă, să nu

1. Citat din André Gide.

se încreadă în nimeni, să prevadă tot felul de eventualități, minus cele care i-ar veni în ajutor. Cel mai indicat este să călătorești noaptea, orientându-te după stele, deși nimic nu-ți garantează înlăturarea erorilor. Ziua trebuie evitate punctele locuite și orientarea se face prin mijloace primitive: mușchiul copacilor și mușuroaiele de cârtiță. Hrană nu poți procura de nicăieri. Chiar dacă ar exista magazine, un fugar e depistat la iuțeală. În orașele mai mari te puteai mai ușor pierde, dar și aici raziile și controalele se țineau lanț.

Singura speranță a evadatului spre a nu muri de foame era în ceea ce-i putea oferi natura, după anotimp: spice de grâu, fructe de pădure, știuleți de porumb, ghindă, jir, ciuperci, o pasăre sau un pește prins printr-o minune, la nevoie broaște și șoareci. Câteodată se mai prezenta ocazia unui furt, cădea bine și trebuia să-l folosești fără mustrări de conștiință dacă voiai să supraviețuiești. Nu era păcat să mori de foame ca un câine, după ce ai scăpat cu viață din război și dintre sârmele ghimpate ale lagărului?

Oricum, riscurile sunt enorme, trebuie să pășești ca pe o lamă de cuțit 1.500 de kilometri: la atât era evaluată distanța dintre lagăr și frontiera cu România. Și distanța era calculată în linie dreaptă, când se știe că nici păsările nu zboară în linie dreaptă, iar omul este silit la nenumăratele ocoluri, astfel că distanța putea ajunge la aproape două mii de kilometri! Înainte de a înnopta, folosind copacul cel mai înalt, evadatul trebuia să recunoască pentru marșul de noapte împrejurimile până la cele mai mari distanțe.

Sublocotenentul St. cunoștea prea bine lucrurile acestea și încă multe altele, însă hotărârea lui era nestrămutată: va fugi cu orice preț. Fiu de colonel, își petrecuse copilăria și adolescența într-o garnizoană basarabeană, vorbea curent rusește, limba vulgară, cu modulațiile și accentul caracteristic, și își însușise expresiile particulare care nu-l deosebeau de un Ivan oarecare.

Se asigurase de câteva sute de ruble și, mulțumită legăturii cu un funcționar al lagărului, putuse vedea cum arată tipul de document de identitate, copiindu-i toate detaliile. Cu ajutorul unui mosor pe care gravase litere chirilice, a rezolvat problema ștampilei, studiind meticulos toate amănuntele. Este probabil să fi obținut de undeva un document gata fabricat, dar el n-a scos o vorbă despre asta. Un soldat de la aprovizionare avea o busolă Bézard. Cum o putuse salva cu atâtea percheziții care se făceau lunar era un mister. Poate intenționa el însuși să evadeze sau o păstra fiindcă-i amintea ceva, ori voia o amintire oarecare din anii războiului: astfel de cazuri nu erau rare, mai ales la soldații din mediul rural. Se știe doar că busola a ajuns în mâna lui St., care, la câteva zile numai, a dispărut din lagăr.

Era a doua evadare. Prima fusese încercarea unei echipe care lucra la pădure, dar numai un om din echipa de trei se putuse strecura neobservat. Rămas singur, așteptase noaptea urcat într-un copac, crezând că astfel îi pierd câinii urma. Apoi orbecăise toată noaptea prin pădure, fără să-și dea seama că nu se depărtase decât prea puțin de lagăr. Nici în zilele următoare n-a avut mai mult succes. Într-o dimineață, niște colhoznici veniți să ridice fânul dintr-un luminiș, au dat peste el într-o căpiță unde dormise peste noapte și l-au predat autorităților. Era tocmai în zilele „marii cotituri" și a scăpat ieftin: o porție de bătaie care nu i-a menajat deloc dantura și 20 de zile de carceră. Era pentru prima și ultima oară când ziua de 23 august aducea un folos. Că încercarea de fugă nu reușise nu era de mirare. Las'că flăcăul în chestie era și foarte tânăr, dar actul lui curajos nu fusese câtuși de puțin pregătit. Doi ani după aceea nimeni n-a mai încercat o evadare.

În schimb, fuga lui St. a provocat o mare agitație. Toți se întrebau uimiți cum se putuse strecura printre atâtea rânduri de sârmă fără să lase urme și scăpând nu numai vigilenței ostașilor din posturi, ci și câinilor dresați. Discuțiile au durat mult timp, s-au făcut cercetări amănunțite asupra împrejurărilor

evadării, cât și pentru descoperirea eventualilor complici, ba îmi amintesc chiar că, a doua zi după evadare, a fost suspendată ieșirea brigăzilor de muncă din lagăr.

În acest timp, St. ajunsese la Gorki, își cumpărase un bilet de tren până la Moscova, de acolo altul până la Kiev și, în sfârșit, ultimul până la Bălți, dacă mi-aduc bine aminte. Ca să nu atragă atenția asupră-i, deși nici îmbrăcămintea (a unui mujic oarecare), nici limba nu-l trădau, schimba câte o vorbă cu vecinii din compartiment, reușind să călătorească nesupărat până dincolo de Balta. Pe când trenul se apropia de Nistru, a avut loc un control neașteptat: oamenii NKVD-ului au ocupat toate ieșirile și au purces la o percheziție de tip sovietic (adică tipul de percheziție din care nu scapă nedescoperiți nici păduchii). Pe St. nu-l lăsau ușor nervii și poate că ar fi scăpat cu fața curată, dacă nu s-ar fi găsit asupra lui busola. Ea nu-i folosise până aici, dar putea să-i fie utilă după debarcarea la Bălți. În orice caz, n-a mai avut timp să se debaraseze de ea.

— Ce-i cu busola asta, de unde o ai? a fost întrebat.

— E o amintire de pe front, am luat-o de la un ofițer pe care l-am împușcat.

— De ce n-ai predat-o? Și acum unde mergi? au continuat întrebările.

St. se pregătise pentru toate întrebările posibile, pentru fiecare avea un răspuns plauzibil și nu era timid. Dar existența acestei busole militare asupra lui, cât și localitatea spre care se îndrepta au provocat bănuielile oamenilor securității. A fost deci arestat, debarcat și întors la Kiev, unde l-au depus într-o închisoare a orașului. După cercetări care au durat timp îndelungat, pentru că rușii nu se grăbesc („timpul e în favoarea noastră"), St. a sfârșit prin a-și mărturisi adevărata identitate și, bineînțeles, lagărul a fost anunțat să vină să-și ia omul.

Peripețiile lui St. au făcut curând ocolul închisorii.

— După ce am fost silit să mărturisesc aproape tot (mai puțin că tata a fost colonel), povestea el unui prieten, explicând

cunoașterea limbii ruse prin faptul că mama era rusoaică (lucru neadevărat), paznicul celulei în care eram zăvorât m-a luat pe neașteptate la palme: *na, ține, mai na, curcubeu' mă-tii de român, și să știi că nu te bat fiindcă ai fugit din lagăr, te bat fiindcă te-au prins când mai aveai așa de puțin până să ajungi acasă... mama ta!* Și după ce mi-a umplut buzunarele cu mahorcă și cu pâine, iar m-a luat la bătaie. Cât am rămas acolo nu mi-a lipsit nimic, la plecare mi-a dat și o pufoaică aproape nouă, dar tot mă mai pocnea, din când în când, de ciudă că m-au prins.

În lagărul de la Monastîrka a ajuns într-o noapte și a fost condus direct la carceră. Cu consemn de la comisar, un soldat din gardă i-a rupt (ca amintire!) câțiva dinți, fără să-i ofere în compensație, ca la Kiev, pachete de mahorcă. Norocul lui că cele 30 de zile de carceră s-au întâmplat să fie în timpul verii.

Am putea încheia aici capitolul, dar socotim că nu e lipsit de interes pentru cititor să cunoască și cazul unui farmacist ungur (fost – și dacă mai trăiește – actual cetățean român din teritoriul cedat prin Dictatul de la Viena). De multă vreme farmacistul era ținta glumelor, dacă nu și a batjocurii prizonierilor. E adevărat că foamea împinge pe omul incapabil de stăpânire de sine la acte de-a dreptul animalice, dar „intelectualul" acesta nu s-ar fi dat în lături să mănânce... ceea ce mănâncă un câine când e lihnit de foame. Devora tot ce găsea în cale: iarbă, muguri, frunze, rădăcini, șoareci, broaște, insecte, mortăciuni, fără să manifeste dezgust. După aproximativ un an de astfel de „dietă", a dispărut într-o noapte, aproape în aceleași condițiuni ca St. Nimeni nu mai credea într-o nouă încercare de evadare. Abia acum își găsea explicația „dieta" lui alcătuită din atâtea delicatese: omul se fortifica împotriva lipsurilor pe care le prevedea în drumul său spre țară. Dacă uneori putea călători câte o bucată de drum agățat de un tren de marfă, știa că cea mai mare parte urma s-o facă pe jos și că de nicăieri nu trebuia să se aștepte la un ajutor oricât de mic.

Trei-patru săptămâni nu s-a mai știut nimic de soarta evadatului. Când a reapărut în lagăr într-o seară, nici camarazii lui nu l-au recunoscut la prima vedere; dintr-o figură tumefiată, desfigurată de lovituri, doi ochi priveau fără să vadă. Îmbrăcămintea îi era sfâșiată, se vedea în câteva locuri pielea învinețită sau însângerată. Văzusem uneori oameni schingiuiți, dar despre acesta nu spuneai destul afirmând că trecuse prin momente îngrozitoare. Povestea lui era scurtă și tragică. A spus-o mai târziu, când putea să vorbească, fiindcă un timp n-a reușit să scoată decât sunete neinteligibile.

Pe când se strecura într-o noapte printr-o pădure din apropierea orașului Gorki (unde ajunsese printr-o greșeală de orientare, deoarece Gorki era într-o direcție opusă), își scrântise un picior. S-a târât până la șosea, unde a fost luat de un camion și, cum nu știa ruseşte, a fost dus fără ceremonie la prima închisoare din drum. Aici au început bătăile și au continuat fără întrerupere până la înapoierea în lagăr, nefiind scutit de ele nici în perioada spitalizării și, firește, nici mai târziu. Carcera l-a avut oaspete tot timp de 30 de zile, ca și pe St. A fost o aventură eșuată, mai mult o experiență curajoasă, dar urmărită de ghinion.

*

Titlul acestui capitol are o intenție ironică, desigur, și nu tocmai nevinovată. De ce? Cu prilejul fiecărei evadări, personalul sovietic al lagărului își exprima nedumerirea (poate sinceră din punctul lor de vedere): când prizonierii au aici hrană, iar duminica și compot, fac baie la fiecare zece zile și sunt bărbieriți săptămânal, ce-și mai pot dori? Nu e o prostie să evadeze?

În concepția omului sovietic la atât se reduc trebuințele individului. Cât despre libertate, la ce-ar fi bună oare libertatea asta? Este filozofia unui popor cu pretenții la supremația mondială.

XVIII

Despre zahăr și alte amintiri istorice

„Ceea ce nu iartă revoluțiile oamenilor este
că au prea multă memorie."

Pe când tăiau copacii pentru foc sau construcții, prin mintea prizonierilor se perindau reminiscențe din unele basme ale copilăriei, cu ființe năzdrăvane care-i smulgeau din pământ cu rădăcini cu tot și-i depuneau plocon în bătătura zmeului. Astfel de făpturi ar fi vrut ei să fie, întrebându-se, pe de altă parte, cu un surâs de îngăduință pentru aceste visuri puerile, cum mai pot gândi la astfel de bizarerii într-o țară din care au dispărut poveștile.

Siliți să muncească fără întrerupere, pentru că altfel nu numai că dezlănțuiau brutalitățile paznicilor, dar ar fi înghețat (tăierile se făceau numai în timpul iernii, la temperaturi care în această regiune coborau la 40-45 grade sub zero), prizonierii își asigurau prin mișcări necontenite un minimum de căldură în organism. Doar când paznicii nu-și mai puteau mișca mădularele și dădeau semnalul de înapoiere în lagăr, convoiul se scutura de zăpadă și se urnea fără grabă, ca să nu ajungă prea devreme și să riște a fi trimis înapoi.

Când se găsea mahorcă, ziua trecea parcă mai ușor. Însă nu oricine avea dexteritatea să răsucească o țigară tip cornet, după moda locală. Era nevoie, în primul rând, de hârtie de ziar, greu de găsit însă, singura în care putea fi ambalată mahorca, fiindcă această buruiană era tocată cu tulpină cu tot; foița de țigară, pe lângă că era un articol necunoscut în partea locului, era inutilă la confecționarea țigărilor. Și atunci se recurgea la coaja de mesteacăn. Ca să răsucești o țigară în această coajă, servin-

du-te de niște degete înghețate, era o performanță la care puțini ajungeau. Cornetul trecea din mână în mână, până când ultimul se alegea cu degetele arse și atmosfera se mai înviora un pic, parcă se făcea și mai cald.

La una din aceste corvezi, supraveghetorul brigăzii de tăietori se întâmplase să fie sergentul rus de care am mai vorbit undeva. Omul trăise câteva luni în România în timpul războiului și avea pentru români o simpatie pe care stăpânii lui de la Kremlin n-au împărtășit-o niciodată. Căuta să ne ușureze munca, pe cât se putea, lungind pauzele, era totdeauna politicos și bine dispus și nu-i împiedica pe prizonieri să aibă convorbiri cu colhoznicii, dacă aceștia lucrau în apropiere. (Contactul cu populația civilă era interzis.) În timp ce un grup îl trăgea de limbă să povestească amintiri din război și din România, se prefăcea că nu vede cum alți prizonieri angajau discuții cu colhoznicii. Încurajați de atitudinea lui binevoitoare, civilii își povesteau viața lor amărâtă. O bătrână de 60 de ani se plângea cu năduf resemnat că are patru băieți pe front. Când au început mobilizările, prin 1938, spunea ea, ei au plecat rând pe rând și la vreo doi ani a fost chemat și soțul, care avea 57 de ani. De atunci nici unul n-a mai dat semne de viață. De la colhoz i s-a spus să aștepte cu răbdare, că „o să fie bine". Aici, la pădure, primește pentru o zi de muncă 200 de grame de pâine, 250 de grame de murături (pătlăgele și varză) și un pachețel de 50 de grame de mei sau alte cereale decorticate, îmbibate cu grăsime pentru casa. Și mai primește o rublă. O rublă cu care, practic, nu se poate cumpăra nimic, nici din comerțul de stat, pentru că magazinele au fost sigilate odată cu începerea războiului, nici din piața liberă, unde oul costă patru ruble, litrul de lapte se vinde cu șapte-opt ruble, stacaua de mahorcă cu cinci și cea de semințe cu trei ruble (când se găsesc, bineînțeles, fiindcă puținii care dispuneau de asemenea delicatese le păstrau pentru nevoile proprii).

În timp ce nefericita bătrână își căina viața-i solitară, ca a celor mai mulți dintre colhoznici, s-a apropiat de grup o femeie între două vârste, trecută oricum de 45 de ani, ținând de mână un copil de șapte-opt ani și în cealaltă un paner acoperit. Căuta cu ochii pe cineva și, când l-a descoperit, s-a îndreptat spre el; era un bătrân căruia nu-i puteai stabili vârsta, încotoșmănat într-un morman de îmbrăcăminte rufoasă. Privirea-i goală căta spre nou-venită, pe care a recunoscut-o numai când aceasta i-a vorbit.

— Tatăl ei, a spus unul din colhoznici. I-a adus supă, el nu poate mânca decât zeamă sau cașa, că n-are nici un dinte. Când pleacă moșul dimineața la muncă, n-are unde să i-o fiarbă. I-o gătește la colhoz, că e îngrijitoare acolo.

Moșul a rămas în picioare, cu privirea în pământ. Era un lucru de mirare că putea sta în picioare, într-atât părea de ruinat. Femeia îi dă să mănânce ca unui copil, după ce l-a așezat pe un buștean.

— De ce-l mai luați la muncă, oameni buni, dacă nu vă este de nici un folos? se interesează un prizonier.

— Păi cum altfel? Dacă nu vine cu brigada, nu mai primește rația de alimente.

— Parcă n-ar pierde chiar așa de mult, încearcă o ironie același prizonier.

— Mult, puțin, poate să trăiască. Fără ea moare de foame.

— Ei, n-o să-l lase colhozul pe un bătrân neputincios să se prăpădească de foame, mai ales că trebuințele lui de hrană sunt așa de mici.

Colhoznicii privesc oarecum înveseliți la prizonierul care rostise cuvintele de mai sus, dar nici unul nu scoate o vorbă.

Copilul se ținuse până atunci strâns de maică-sa. La stăruințele noastre de a intra în vorbă cu el, își înfundase nasul în pufoaica ei și nu scotea un cuvânt.

— Ia-le, ia-le, îl îndemna un prizonier, îmbiindu-l cu o cutiuță în care se aflau câteva bucăți de zahăr.

Puștiul le privise fără interes și fără să întindă mâna spre ele. Dacă a văzut că nu se decide, prizonierul i le-a îndesat în mână dar, spre stupefacția lui, bucățile de zahăr au fost aruncate pe jos.

— Iertați-l, a spus femeia aplecându-se după ele. Nu știe ce sunt. Când l-am născut, nu se mai găsea zahăr. Ce-am avut și eu, pus deoparte, era niște zahăr tos: nu vă supărați, le iau și i le dau acasă.

Bătrânul continua să soarbă inconștient supa, din care jumătate i se scurgea prin barbă pe trențele ce-i acopereau trupul descărnat.

— Poate ar trebui să-l arătați la medic, să-l scutească de muncă și poate că s-o gândi și la o proteză dentară, a insistat tălmaciul.

Dar, după privirile colhoznicilor, a înțeles enormitatea naivității sale. Prizonierii știau pe propria lor piele ce însemnează asistența medicală sovietică, dar credeau că populația beneficiază de un alt tratament. Se înșelaseră. Paznicul a dat semnalul de începere a lucrului și echipele s-au împrăștiat.

Am mai arătat și în altă parte proveniența articolului-minune care era zahărul: în rația prizonierilor de război intra o infimă cantitate de zahăr, nu din considerații de alimentație „științifică" (cum s-ar exprima scribii „epocii lumină"), ferească Dumnezeu, ci pentru că statul român (asemenea celorlalte) era obligat să plătească sume uriașe pentru întreținerea lor și nu putea lipsi din alimentație un ceai îndulcit. Din cantitatea de zahăr care se da prizonierilor, era sustrasă o bună parte și beneficiarii alimentației raționale sorbeau o *aqua chiorensis* colorată cu plante medicinale, pe care tot ei le colectau din pădure. Atunci au cerut să li se dea zahărul în mână și, după multe amânări, cererea a fost aprobată, ceea ce nu înseamnă deloc că ar fi fost vorba de mai multă corectitudine. Așa se explică existența zahărului la prizonieri, la vremea când, pentru cetățenii marii patrii a comunismului victorios, el era o amintire istorică.

Din informațiile obținute ulterior – la întocmirea actelor de cheltuieli prilejuite de repatriere –, în această comisie lucrau și români prizonieri, prețul plătit de stat pentru întreținerea fiecăruia dintre noi putând permite anual o călătorie de agrement în jurul lumii. Din aceste note de plată nu lipsea, firește, nici costul vitaminelor (adică al șteviei, urzicilor și al altor buruieni cu care se „îmbunătățea" supa), tot așa cum nu lipsea costul articolelor vestimentare și al încălțămintei despuiate de pe morți, nici sumele cheltuite cu construcția lagărului, transporturile și încă multe altele, poate (sub o denumire sofisticată) chiar și aerul pe care-l respirau și apa din râu cu care pregătea masa.

XIX

„Mitică Prizonierul": societate de ajutor reciproc, radiodifuziune și editură

„Vrem să-l regăsim pe om acolo
unde totul tinde să-l zdrobească."

Nu știu cine i-a spus așa pentru prima oară, botezând cu un nume inofensiv reacția spontană de autoapărare a oamenilor dintre sârme împotriva cenzurii sângeroase a temnicerilor. Astfel de personaje faimoase apar numai în anumite împrejurări sociale, de regulă în cele mai puțin fericite.

Mitică Prizonierul nu întruchipa, ca John Bull, ca Uncle Sam sau ca Jacques Bonhomme, trăsăturile caracteristice ale unui popor și nu trebuie confundat nici cu personaje create, de pildă, în perioada celui de-al Doilea Război Mondial sau în vremea „anilor lumină", pe care le numim Gâgă sau Bulă. Figuri ilare, ele ridiculizează indivizi sau clase sociale pe care împrejurări favorabile le-au ajutat să escaladeze puterea în stat și reprezintă adevărul social-politic al vremii corespunzătoare. Ca un rezultat al deteriorării caracterelor și al deficiențelor intelectuale, ele au ajuns să se întrepătrundă și să se completeze reciproc. Din acest punct de vedere, Mitică Prizonierul nu are nimic comun cu ele, el reprezintă cu totul altceva: a fost exponentul unei colectivități căreia îi revenea datoria să se apere, dacă nu avea posibilitatea să înfrunte atacul. Spre deosebire de personajele amintite, Mitică de care este vorba aici exista ca un organism menit să vadă tot, să audă tot și să facă tot ce era cu putință în condițiile vieții de lagăr pentru ajutorarea deznădăjduiților sau celor numai dezorientați, dejucând totodată ofensiva temnicerilor.

Mitică e un nume oarecare, un nume comun care sugerează naivitate, chiar un pic de superficialitate, cu o nuanță de optimism și o proporție de bună dispoziție și de umor, dacă vreți, în orice caz nu are nimic din rezonanța altor onomastici românești, nu evocă superioritate, noblețe sau profunzime. Mitică e... Mitică și atât. Nu poartă în el nimic eroic, nimic predestinat și nu-ți sugerează un spirit recalcitrant care nu se lasă condus. Personajul care face sforțări eroice să nu ia lucrurile în tragic și, când e posibil, nici în serios, care – între o lacrimă pentru cei dragi aflați undeva, departe și o șuetă sau o ironie caustică la adresa călăilor – încearcă să privească destins viața cu anomaliile ei, fără să pară că ar pune ceva la inimă, fiindcă experiența, dacă nu cultura, l-a făcut să înțeleagă că totul se supune unor legi în continuă transformare, nimic nu este veșnic și soarele răsare chiar dacă ai tăiat toți cocoșii din lume.

Acesta a fost Mitică Prizonierul din lagărul 74 și poate din multe alte lagăre de prizonieri: un personaj nepretențios, anonim, dar de o perseverență și vitalitate insuflate de convingerea că prin individ neamul este dator să supraviețuiască.

M-am întrebat deseori, și o fac și acum, când scriu aceste rânduri, cum a luat ființă mișcarea? Fiindcă a fost o mișcare, iar Mitică Prizonierul n-a fost decât o emblemă, un simbol, depozitarul idealurilor ei, ființa materială (în același timp) prin care și-a definit prezența. Nu a fost o acțiune premeditată; s-a născut spontan, ca o necesitate să retrezească spiritul temporar adormit al celor slabi, pentru continuarea luptei în noile condiții de viață. Încuraja, alina, menținea moralul când acesta începea să șovăie.

Într-un colț al lagărului se afla carcera. Era o construcție mai mică, tot din lemn, îngropată pe jumătate în pământ, după modelul bordeielor cu o singură fereastră la nivelul solului și cu luminator la mijloc. Firește, nu avea instalație de încălzire, dar nu asta era nenorocirea cea mai mare. Fiind amplasată într-un teren mocirlos, unde mustea în permanență un lichid

cu miros pestilențial, nivelul lichidului se urca sau cobora înăuntrul carcerei după ploile care cădeau în regiune, dar umezeala nu dispărea niciodată, nivelul apei nu scădea sub două degete. La temperaturi joase, apa îngheța. Încarceratul nu putea face decât mișcări foarte limitate într-un cadru de 1,50/1,25 metri, acestea fiind dimensiunile carcerei. Pedepsele cele mai ușoare nu erau sub zece zile.

În condițiile arătate, zece zile era un termen care putea degrada lemnul și suficient ca să oxideze metalul; iar la intrarea în carceră erai ușurat de manta, rămânând numai cu vestonul.

Un mic culoar împărțea cocina în două: pe dreapta și pe stânga erau dispuse câte patru (poate cinci) carcere, nu-mi reamintesc precis, și rareori era goală vreuna.

Cum spuneam în altă parte, iarna începea aici pe la sfârșitul lui august, începutul lui septembrie și ținea până târziu în aprilie. Pe la mijlocul perioadei, temperatura cobora până la 40° și a atins chiar 50° sub zero. Dar, indiferent de anotimp, simțeai tot timpul, ca o prezență vie, mirosul. Era mai mult decât un simplu miros; era o sursă de infecție și o duhoare dezgustătoare emanată de pereții coșmeliei, de latrină, de ceea ce odinioară fusese dușumeaua – acum putrezită și acoperită de apă noroioasă, în care așteptai din clipă în clipă să auzi orăcăitul broaștelor; era un produs al murdăriei corpurilor, al disperării, al răsuflării unor canale, un iz care-ți tăia respirația și te sufoca. Aerul nu era numai umed. Umezeala părea a veni de sus, dar mirosul fetid se ridica de jos, din putreziciune și fermentație.

Duhoarea era atotstăpânitoare și în bordeiele în care dormeau prizonierii, dar acolo se spăla dușumeaua și, în lipsa altui mijloc de aerisire (fiindcă ferestrele erau fixe), se deschideau cele două uși, indiferent de temperatură.

În anotimpul călduț, peste paturile suprapuse era turnată apă fiartă, chipurile pentru a lupta împotriva miriadelor de ploșnițe, ceea ce se dovedea la fel de eficace ca o cataplasmă pe

un picior de lemn. În carceră însă, miasmele se simțeau târându-se pe jos, pe pereții răpănoși, pe trupurile oamenilor. Ele constituiau o insultă la adresa demnității umane. Nu putea fi ceva mai dezonorant, mai abject decât intensitatea duhorii care, depășind simțurile, părea să polueze chiar și sufletele. După ce te obișnuiai cât de cât cu el, mirosul aducea întrucâtva cu izul unui stârv, al excrementelor și urinei stătute. Primul gând care-ți trecea prin minte era că nici o apă n-o să te mai poată spăla vreodată.

Dimineața, paznicul îți întindea un polonic de un sfert de litru de apă călâie: ceaiul. Pe la amiază, polonicul conținea un terci de mei sau ovăz: cașa, și o bucată de pâine ca pământul. Și asta era tot.

Un loc de expiere mai potrivit pentru cei care trăiseră acasă în răsfăț nu putea fi găsit în altă parte a lumii. Alături de cea-laltă calamitate – latrina (care ar merita un capitol aparte) –, aceste două forme ale igienei și civilizației sovietice își atingeau pe deplin scopul pentru care fuseseră create: murdărirea și îndobitocirea ființei umane.

Atunci intervenea Mitică Prizonierul. Dacă era iarnă și zăpada acoperea lagărul, el îmbrăca un cearșaf și se strecura, târându-se, până în apropierea carcerei unde trebuia să aștepte și câte o oră ca să poată coborî prin luminator pachetul cu bucăți de pâine, mahorcă și ce se mai găsea (adunate din rațiile celor „de rând la jertfă"), chiar și câte o manta sau pătură. De ce trebuia să aștepte atât? Pentru că în foișorul aflat la 25-30 de metri mai încolo veghea o santinelă și, dacă soldatul simțea ceva mișcându-se, trăgea fără somație.

Astfel, încarcerații uitau pentru un timp foamea și frigul. Pentru ștergerea urmelor rămase pe zăpadă, brigada de măturători își începea a doua zi în zori activitatea de la carceră spre poartă, disimulând totodată operația de recuperare a mantalei sau păturii.

Uneori mai nimereau în carceră și nemți, mai rar spanioli și aproape deloc unguri. Clienții statornici ai carcerei erau românii. Ceilalți priveau nedumeriți la ajutorul venit din afară. La ei solidaritatea nu cunoștea astfel de legi, dar românii împărțeau frățește ajutorul cu tovarășii de suferință de orice neam ar fi fost ei, fiindcă... dar din dar se face raiul.

Aceasta a fost numai o față a lui Mitică Prizonierul, una pur umanitară, dar nu și cea mai importantă, fiindcă n-ar fi fost Mitică dacă s-ar fi mulțumit numai cu atât. Preocupările lui tind, mai ales, să pună la îndemâna camarazilor mijlocul de a-și menține condiția de intelectuali, dacă deocamdată nu se putea mai mult.

Așa-zisa bibliotecă a lagărului (am mai spus că aceasta era, în concepția oficială sovietică despre pușcării, o întreprindere model) cuprindea lucrările „celor patru mari" (din care acum n-a mai rămas decât unul, Lenin, și el pe cale să dispară), și câteva broșuri în care ne erau batjocorite neamul și instituțiile „burgheze", sau proslăvite mărețele fapte de arme ale sovieticilor în războiul cu cotropitorii fasciști. O astfel de „hrană sufletească" nu satisfăcea nici nevoile de cultură ale unor ignoranți, dar avea totuși meritul de a facilita contactul cu doctrina marxistă pentru cei care n-o cunoșteau aproape deloc. Altceva nu mai putea fi găsit în bibliotecă. Am decis deci s-o completăm. Începutul l-a făcut un profesor de economie politică, oferind prizonierilor o lucrare în fascicole: *Antimarx*, unde teoriile lui Marx erau analizate la rece, combătute viguros și își pierdeau toată forța de atracție sub disecția autorului, străin cu totul de sentimentul milei în ironie. Studiul acesta a dezmeticit atunci pe mulți aflați în stare de confuzie.

Următoarele cărți apărute în lagăr, scrise și multiplicate cu creionul, erau traduceri. Un grup de generali nemți în trecere pe la Oranki salvaseră de la percheziție un număr de scrieri apărute în limba germană înaintea perioadei hitleriste. La cererea noastră, le-au pus cu bunăvoință la dispoziție spre a fi traduse

în românește. Dintr-un număr de titluri am reținut: *Flacăra călătoare, Acolo cântă pădurea, Ce verde era valea mea*, două scrieri semnate de Humboldt și Stanley, un volum de poezii și altul de proză, ambele aparținând lui Goethe, etc. Traducerile au fost făcute într-un timp record și prețioasele cărți au început să circule în lagăr.

Paralel se desfășura o febrilă activitate de învățare a limbilor străine. Fiecare moment liber era folosit de prizonierii români pentru însușirea uneia din limbile vorbite în lagăr. Cât privește limba rusă, ea se preda oficial după un program, dar avea puțini amatori. Hârtia de scris era foarte solicitată și se vindea la prețuri exagerate, ca și creioanele. Un glumeț afirmase că a căpătat mai ușor Crucea de Fier pe front decât se putea obține o coală de hârtie de tipar în lagăr. Și totuși prizonierii își sacrificau adesea hrana ca s-o poată procura. Un țigan din echipa de căruțași o vindea la prețul de cinci ruble coala de mărimea foii de ziar. Cu specula asta ajunsese țiganul să arate ca un voievod de operetă. Mai erau și alți speculanți, printre ei și brigada „ciuș".

Ofițerii superiori, oameni bătrâni de-acum, care în toată viața lor nu scriseseră decât rapoarte militare, programe de instrucție sau ordine de operații, își descopereau deodată aptitudini scriitoricești, fiindcă paralel cu traducerile începuseră să apară tot felul de lucrări originale, unele foarte valoroase: poezii, povestiri, teatru, compoziții muzicale, eseuri, literatură polițistă, romane. Tot pe atunci, fără să se cunoască proveniența, au început să circule în lagăr *Memorialele* lui Pârvan. Cartea era așa de ferfenițită, încât reconstituirea ei a cerut un mare efort. Multiplicată apoi în zeci de exemplare, nici o altă carte n-a circulat mai mult și tot n-a putut ajunge în mâna fiecăruia.

Lecturile în comun au fost și ele folosite pentru ca un număr cât mai mare de prizonieri să ia cunoștință de conținutul cărților: se citea cu voce tare și se făceau comentarii. În lagăr erau medici, actori, muzicieni, mulți învățători cu artă de povestitori, soliști vocali, profesori de toate disciplinele, ofițeri activi

și printre dânșii stat-majoriști; unii aveau o reputație încă din țară, alții și-au făcut-o după repatriere. *Memorialele* lui Pârvan au marcat în viața lagărului momentul de biruință al spiritului asupra materiei și au creat atmosfera care face să rodească ideile în oameni și-i ajută să privească încrezători viitorul. Fiecare capitol, de la „*Laus vitae*" până la „*Laus daedali*" era ascultat cu pietate, dar emoția cea mai profundă o provoca lectura „*Parentaliei – epinikion*" (cântecul de biruință) și aceea tulburătoare „*Rosalia*" (sărbătoarea trandafirilor), memorial în onoarea camarazilor morți în războiul pentru unitatea națională.

La o mare depărtare de acei ani, poate că *Memorialele* și-au pierdut din emoție, verbul lor înaripat n-ar mai putea exercita astăzi aceeași transfigurare, pentru că și sufletele noastre s-au golit de sensibilitate, dar vor rămâne de-a pururi cartea de căpătâi a prizonierilor români din lagărul 74.

Mitică Prizonierul începea să culeagă roadele zbuciumului său: îndrumase lucrurile pe un făgaș sănătos, dunga dintre sprâncenele oamenilor nu mai trăda o stare de confuzie și epuizare sufletească, ci una de concentrare și voință. Și totuși sprințarul Mitică descoperea mereu mijloace noi ca să întrețină flacăra. Avea relații „diplomatice" cu cei mai reprezentativi dintre prizonierii celorlalte naționalități, organiza simpozioane și nu pierdea nici o ocazie de a se informa.

Dacă cei mai mulți dintre camarazii săi făceau alergie când se citea *Izvestia* sau ignorau gazeta de perete antifascistă, un mic grup putea fi totdeauna văzut asistând cu regularitate și fără ostentație la toate manifestările care puteau să-i ofere o informație folositoare. Nu făcea concurență NKVD-ului. Mitică Prizonierul n-a reușit să agonisească în ființa sa aptitudini de securist, de spion. El era un înțelept care înțelegea că are datoria să nu se lase surprins. Studia mișcările adversarului ca să riposteze adecvat. Ca orice om care trăiește printre primejdii, el sta la pândă. Când a organizat acea grevă a foamei, despre care un politruc s-a exprimat mai târziu, într-un moment de

sinceritate necontrolată, că a fost una dintre cele mai mari, ca organizare și număr de participanți, de la revoluție și că a produs stupoare la Moscova, toate investigațiile comandaturii lagărului (învinuit că n-a preîntâmpinat-o) n-au reușit să identifice pe inițiatori. Dosarul s-a închis cu mențiunea: mișcare spontană, dar sovieticii știau prea bine că nu era așa. Nici atunci când au fost ascultate emisiuni de radio străine la sediul comisariatului, cu concursul unui prizonier neamț, fost actor înainte de război, care juca rolul unui debil mintal și era folosit acolo ca măturător, nici atunci n-a putut fi depistat Mitică Prizonierul.

Om de o modestie rară, cum v-ați putut convinge, personajul pe care vi l-am înfățișat era în opoziție flagrantă cu ținuta trufașă a învingătorilor. Îi lipsea specialitatea vorbelor umflate și n-avea nimic de cocoș în ținută. Părea foarte naiv și mulți s-au lăsat înșelați de această poză. Tăria lui poate că sta tocmai în însușirea de a trece nebăgat în seamă.

De existența acestui Mitică știa și administrația, și organul polițienesc sovietic, dar n-au reușit să pună mâna pe el. Pentru că Mitică nu era, cum am spus, o persoană anume; doar că rușilor le-a fost imposibil să înțeleagă cum stau lucrurile, cu tot spionajul lor.

XX

Ce mică e lumea!

„Ahasverus, încotro?"

Printre paznicii care însoțeau convoaiele de prizonieri scoase la corvoadă, se remarcase la un moment dat un soldat tânăr, zvelt, purtându-și cu oarecare cochetărie boneta pe o sprânceană. Se mai deosebea de restul tovarășilor săi și printr-o atitudine rezervată, aproape pasivă. Avea o fizionomie ușor intelectualizată, cu trăsături regulate și era pistruiat, în totul un individ pe care-l puteai numi suportabil, de n-ar fi fost ochii. Ochii priveau pieziș, mutându-se neîncetat de colo-colo și revenind apoi cu o stranie fixitate asupra primei imagini. Poate că nu era vorba decât de un defect sau de consecințele unei boli de ochi. Figura era de altfel lipsită de mobilitate.

Eram intrigat. Fața asta, minus ochii, îmi aminteau de cineva care trecuse pentru scurt timp prin viața mea, era legată de o întâmplare neplăcută, dar nu reușeam s-o fixez în timp și într-un cadru anumit.

Când ceilalți soldați din gardă înjurau de mama focului pe prizonierii deloc grăbiți să ajungă la locul de muncă, soldatul cu pricina se mulțumea să mormăie un leneș *davai*. Îndemnul suna ca o simplă obligație de serviciu. Memoria mea vizuală nefiind partea cea mai tare, nu reușea cu nici un preț să-l identifice. Ba de la un timp am observat cu surprindere reciprocitatea acestei curiozități. Mă simțeam studiat la rându-mi. Dar o încercare de lămurire nu putea porni decât de la el.

— Rândul ăsta nu-l plivește nimeni? a întrebat într-o zi pe când răream o postată de sfeclă, această plantă erbacee care

ocupă un loc de frunte în bucătăria rusească. Eu, care rămăsesem cam mult în urma celorlalți, am ridicat ușor din umăr în semn că n-am înțeles întrebarea, deși gestul fusese elocvent.

— Nu vă grăbiți, avem ceva de vorbit, a continuat pe același ton scăzut, dar pe românește.

În clipa aceea, ceața a început să se risipească: îl cunoscusem undeva în țară, dar unde și în ce împrejurări?

— Cât stăm de vorbă, nu priviți spre mine și continuați-vă lucrul încet, mi-a recomandat el. Nu sunteți locotenentul Olt?

— Așa e. Dar nu reușesc să-mi aduc aminte în ce împrejurări ne-am cunoscut.

— Ia amintiți-vă de Dobrogea, de vara anului 1940 în timpul cedării Basarabiei, când eram cu regimentul x de grăniceri pe zonă. N-ați condus atunci un detașament de basarabeni care optaseră pentru cetățenia sovietică până în orașul B.?

— Da, și?

— Și nu vă mai amintiți de întâmplarea din timpul unui popas de noapte într-un sat dobrogean...? Nu mai știu cum îi zicea.

Știam acum pe cine am lângă mine. Era un evreu basarabean din Tighina, evreu numai prin mamă, taică-său era rus sau bulgar, și circula zvonul că-și pierduse urma peste Nistru cu câțiva ani mai înaintea cedării. În documentele care priveau lotul de repatriați nu erau alte amănunte.

— M-ați scos atunci dintr-o situație care putea să-mi modifice viața, nu știu dacă în bine sau în rău.

— Mi-amintesc acum de toate, i-am spus, și aș vrea să-ți pun o întrebare la care nu aștept răspuns dacă n-o găsești pe plac: n-ai regretat repatrierea?

— Nu. Aveam o mamă în Basarabia și eram singurul ei sprijin. Și apoi în România începuseră persecuțiile evreilor. Acum antisemitismul este în creștere și aici și evreii cer expatrierea lor în țările occidentale și America.

— La ce te-ai decis?

— Deocamdată aștept. Puteam intra în aparatul politic; cunosc bine limba română, mă descurc și cu germana, însă m-ar fi trimis pe front cu toată boala incurabilă de care sufăr. Îmi convine la paza interioară. Comisarul lagărului e evreu și mi-e conjudețean. A fost pe front și s-a întors rănit de două ori. Dar dumneavoastră, a schimbat el vorba, sunteți înscris în divizia de voluntari? În mișcarea antifascistă?

— Nu mai erau locuri când am vrut să mă înscriu. Dar de ce întrebi?

— Întreb fiindcă la ședințe ofițerul politic ne repetă: vedeți ce fac românii? Se sfâșie unii pe alții. După ce s-au aliat cu Hitler, acum, când se văd la aman, toți șmecherii și fricoșii vor să devină aliații noștri și-i trag și pe ceilalți după ei. Dacă veți fi vreodată într-o situație asemănătoare, țineți bine minte că vă pierdeți capul dacă faceți ca ei. Omul sovietic nu-și trădează patria ca lichelele burgheze. Războiul încă nu s-a terminat.

Prizonierii ajunseseră în vremea asta cu plivitul la capătul rândului și se odihneau.

— În general cum o duceți? am reluat eu discuția.

— Slujim Uniunea Sovietică, mi-a răspuns el folosind o formulă stereotipă care avea pe atunci o mare circulație în armata roșie, cum avea în cea germană salutul *Heil Hitler*, ambele cu tâlcul de „îmi fac datoria".

— Păzind prizonieri?

— Aș, asta e sarcină secundară. Prizonierii nu reprezintă nici o primejdie. Dacă încercați să evadați, că la ce altceva ați putea gândi, unde o să vă duceți? Uniunea Sovietică nu e România, unde nimeni nu se interesează de omul care trece pe drum și-l omenește când cere de mâncare, fără să-l întrebe de unde vine și cum îl cheamă. Aici e altă lume, sunt alte obiceiuri. Din ce-ar putea trăi un fugar? Primejdia vine din altă parte. După terminarea războiului, noi, gardienii, am avut alte sarcini. Tovarășii care au luptat pe front și au văzut cum trăiesc oamenii în alte țări s-au întors în patrie schimbați. Nu mai vroiau să

lucreze la colhoz, cereau libertate. Rațiile de alimente sunt mici în spatele frontului, primești atât cât să-ți ții viața și demobilizații aveau pretenția să se sature. Dacă au văzut că nimeni nu le ia în seamă cererile, au început să-și ia singuri ce le trebuie. Însă cine era prins că se atinge de avutul obștesc era împușcat pe loc. Am potolit până acum răzvrătiți din trei colhozuri. Ultima oară am fost la un colhoz lângă Arzamas[1]. Ne-a transportat cu un camion care zbura ca un avion. Rebelii arestaseră autoritățile, le stâlciseră mutrele și-și împărțiseră ce-au găsit prin magazie, adică mai nimic. Apoi se refugiaseră prin împrejurimi. I-am prins repede. Câțiva au aruncat cu bolovani în noi, că aici nu se pomenește armă de foc la civili. Am terminat repede cu ei.

— Adică i-ați arestat?!

— I-am împușcat. N-am mai stat să facem alegere; printre ei erau și demobilizați invalizi, ei instigaseră populația.

— Și-au fost mulți?

— Ei, parcă a stat cineva să-i numere! Vreo 20, 25. Și am primit ordin să-i lăsăm acolo unde au căzut, nimeni să nu-i ridice, să fie exemplu pentru ceilalți. Pe urmă, ofițerul care a condus acțiunea ne-a spus să nu scoatem o vorbă despre cele întâmplate, altfel nu mai vedem lumina soarelui.

— De ce îmi spui mie toate astea? Sau te supără lumina soarelui?

— Adică vă închipuiți că tuturor le place să fie părtași la crime? Dar cine te întreabă dacă îți place sau nu? Cine nu execută ordinul este executat. Aș vrea să văd și eu pe ăla care ține morțiș să ajungă pe lumea cealaltă.

— Și totuși nu înțeleg de ce îmi spui tocmai mie lucrurile astea! Ar putea afla ofițerul politic cum slujesc unii ostași roșii Uniunea Sovietică.

— La noi mai degrabă te poți destăinui unui străin decât unuia de-ai tăi. Trebuie să te ferești și de prietenii cei mai apro-

1. Oraș în regiunea Nijni Novgorod.

piați. Și ce v-am spus? Nu v-am spus, drept vorbind, mai nimic, fiindcă lucrurile astea le știu toți prizonierii de la căruțele de aprovizionare.

Pe când pronunța ultimele cuvinte, a lăsat să cadă lângă mine un pachet de țigări:

— Luați-le și fiți atent: nu ne cunoaștem, nu ne-am văzut niciodată.

Prizonierii își luaseră fiecare alt rând de plivit.

După un timp, am povestit unui prieten din lagăr întâmplarea petrecută, cu ani în urmă, într-un sat dobrogean, pe când conduceam un grup de basarabeni din batalionul meu (aflat pe zonă), care optaseră pentru cetățenia sovietică, spre garnizoana de pace a regimentului. Grupul nu depășea 60-70 de oameni și transportul se făcea pe jos. Marșul dura circa trei zile, pentru atât primisem hrană. În prima noapte am cantonat la marginea unui sat. Era vară și nopțile călduroase. La o distanță înaintea detașamentului se târa o bucătărie de campanie trasă de un cal. Ea pregătea masa de trei ori pe zi. După fiecare masă, bucătăria și căruța cu alimente depășeau coloana, reîntâlnindu-se la etapa următoare. Aceasta (coloana adică) era însoțită de o gardă compusă din câțiva ostași din compania mea.

După masa de seară urmată de o conversație cu viitorii cetățeni sovietici, din care numai o parte mică erau români, am trimis o patrulă pe ulițele micului sat și, după ce am asigurat și paza cantonamentului, am dat stingerea. Mă pregăteam de culcare, îmbrăcat pe jumătate, când patrula a adus un individ pe care la început nu l-am recunoscut că aparține grupului nostru, fiind ca și ceilalți îmbrăcat civil. Șeful patrulei raporta că surprinsese pe individul cu pricina într-o casă pe când încerca să violeze o fată.

Am mers cu toții la fața locului; era aproape. În casă câțiva oameni, vecini, discutau întâmplarea. Fata era singură acasă, părinții plecaseră la niște neamuri, dar se întorceau în aceeași noapte. Era liniște, ca în toate satele, unde oamenii răpuși de

truda zilei dorm buștean de îndată ce se lasă întunericul. Ușa nu era încuiată și apăsarea pe clanță a produs un zgomot. Fata a rămas surprinsă dând cu ochii de un necunoscut. L-a întrebat cine este și ce vrea, iar el, drept răspuns, a suflat în lampă și a răsturnat fata în pat. La țipetele fetei s-au strâns vecinii, dar prima sosită a fost patrula aflată la câțiva zeci de metri. Făptașul se furișase din cantonament, profitând de neatenția plantonului, și plecase în căutarea unei aventuri.

Am cerut părerea sătenilor: ce măsuri cred ei că s-ar cuveni să luăm împotriva delincventului.

— Păi, dom'le sublocotenent, a zis unul dintr-înșii, un om între două vârste, cu o figură caracteristică de tătar, faceți ce știți că trebuie, dar, dacă ne cereți și părerea noastră, eu aș zice așa: omul ăsta d-acilea se cheamă că nu mai e de-al nostru, e pentru noi un străin și un dușman, că face parte din cei care ne-au luat Basarabia. Ce-o fi zis în mintea lui? Până trece dincolo, să-mi mai bat o dată joc de țara care m-a hrănit. Și a tăbărât pe fata asta singură. Și uitați-vă ce i-a făcut: și mi-a arătat o vânătaie urâtă pe gâtul fetei, urma unei mușcături. Era în călduri dumnealui.

— Tu nu zici nimic? am întrebat pe fata care nu scosese nici un cuvânt până atunci.

— Eu ce să zic? Am avut noroc cu ăsta, și-mi arătă un cuțit pe masă. Apucasem să pun mâna pe el când a intrat hoțul. Mi-a răsucit el mâna să mi-l ia, dar s-a înțepat singur. Când mă luptam cu el, au intrat soldații în casă, că strigasem după ajutor, și pe urmă au venit și vecinii; de nu veneau la timp, până în plăsele îl băgam în el.

— Sunt mulțumit că nu s-a întâmplat nimic rău și bravo ție că știi să-ți aperi cinstea, dar te-aș ruga totuși să-mi spui ce pedeapsă crezi c-ar merita omul ăsta?

— Nu știu, a zis fata. Dumneavoastră știți mai bine. Din partea mea, n-am decât atât de spus: și, apropiindu-se de agresor, l-a scuipat cu toată puterea în față.

N-am mai putut închide ochii. Neculai, umbra mea, moldovean de la Podul Înalt, mă urmărea cu ochii mijiți de oboseală și nesomn.

— Vreau să te aud, Neculai, i-am zis la un moment dat.

— Eu zic ce ziceți și dumneavoastră.

— Mulțumesc, de placa asta sunt sătul; pune alta. Vreau să-mi spui așa, ca popii la spovedanie: ce facem noi cu ăsta?

Neculai se prefăcea că se gândește, însă știam prea bine că în mintea lui se încropise de la început decizia cea mai potrivită.

— Să-l ia dracu', dom' sublocotenent, ce să ne batem atâta capul și să ne pierdem și somnul pentru un venetic? Că oriunde s-ar duce, ăsta tot un venetic rămâne. Bine că a ferit-o Dumnezeu de necaz pe biata fata aia. Și vedeți de cafeaua asta, că s-a răcit de mult.

— Cafea mai îmi trebuie, când pic de somn ca și tine? Știi ce? Cheamă tu mai bine aici pe basarabean, să vedem ce are el de spus, că până acum a luat poziția mutului de la manutanță.

Sorbisem o gură de cafea și aprindeam o nouă țigară când a intrat acesta escortat de o santinelă.

— N-am aflat încă din gura dumitale ce părere ai despre isprava pe care ai comis-o. Chiar dacă nu ți-a reușit, legea tot pedepsește tentativa de viol și, din câte știu, te poți aștepta până la un an de închisoare.

Nu mi-a răspuns. Ținea ochii plecați, dar îi simțeam deruta.

— N-ai nimic de spus? am insistat eu.

— Ce să spun, dom'le sublocotenent? Mă recunosc vinovat. Dar mi-am primit pedeapsa. Scârba cu care m-a scuipat fata aceea face cât un an de închisoare. Dacă atâta nu e destul, am să suport și restul. Răul se face ușor.

— Lasă-l liber, am ordonat soldatului care-l escorta. Și anunță că plecăm peste două ore.

Dinspre Neculai s-a auzit un oftat ușor, iar din mormăitul omului eliberat de tensiune am distins un abia șoptit „mulțumesc".

După predarea lotului la partea sedentară a regimentului, am obținut o permisie de trei zile și, spre norocul meu, am plecat imediat acasă; o oră dacă mai întârziam după semnarea biletului de voie, ar fi trebuit, fiind singurul ofițer disponibil, să conduc lotul regimentar la punctul de frontieră unde urma să-l predau sovieticilor.

Cu personajul de care a fost vorba aici m-am văzut de mai multe ori la diferite corvezi; schimbam priviri complice și rareori câte o vorbă. De pe la sfârșitul anului 1947 nu l-am mai zărit.

XXI

O zi de lagăr

Arbeit macht frei:
Punctul de întâlnire al fascismului cu comunismul.

Cuvântul de ordine cu putere de lege, care îndrumă viața faunei din lagărele sovietice, este ca prizonierului să nu i se lase timp să reflecteze; aceasta e totuna cu a pune ceva la cale. Deținutul trebuie supus fără încetare unei activități, astfel ca la căderea nopții să nu aibă altă dorință decât să doarmă. Meditația este o stare primejdioasă pentru disciplină. Împiedicarea ei nu vizează numai categoria oamenilor dintre sârme, ci se întinde pe un teritoriu mult mai vast: întreaga societate sovietică. Înțelepții care au formulat în faimoasa patrie a comunismului teoria psihologiei mulțimii socotesc că deosebirile dintre întemnițat și omul care circulă neînsoțit de gardian sunt prea neînsemnate ca să constituie o dificultate la trecerea dintr-o categorie în cealaltă. Primul poate fi stăpânit mai ușor, mulțumită programului care-i ocupă fiecare minut al existenței de grup, fapt care explică și imensul număr de închisori din Uniune. Pentru celălalt, „omul liber", soluția este pe măsura condiției sale: el va fi silit să devină tot așa de inofensiv ca primul, sub povara unor ședințe interminabile („nu se admite nici o lipsă") și a unor sarcini care îl depășesc și-i ocupă tot timpul.

Experiența preluată de la Ohrana țaristă, perfecționată de inventivii cekiști, NKVD-iști sau KGB-iști[1] și completată cu inovații extrase din arsenalul metodologic hitlerist sau descoperite

1. Ohrana. Ceka, NKVD, KGB: numele succesive sub care au fost cunoscute forțele de poliție secretă din Rusia țaristă și apoi din URSS.

prin arhivele Inchiziției, toate la un loc au contribuit la alcătuirea unui cod cu o gamă extrem de variată de reguli, criterii și norme tehnice, având un obiectiv nobil: să mențină forma fizică și morală a deținuților, cum sună cinicul și învechitul clișeu al propagandei sovietice. Munca forțată la orice oră din zi sau din noapte a fost și este în Uniune o „chestiune de onoare" care asigură libertatea individuală.

Deșteptarea avea loc la ora cinci sau șase (nu-mi amintesc cu precizie), deși, iarna, abia după ora opt începea să se deslușească de ziuă. Câte nu se pot face însă până la ora opt, cu tot întunericul din bordeie! Lumina electrică pe meleagurile acestea a fost cunoscută abia în 1948 și atunci nu depășea decât cu puțin tăria unei lămpi de gaz. Așadar, până la ora opt se scuturau așternuturile, se spăla dușumeaua, se aerisea bordeiul. Aerisirea nu se putea face decât prin cele două uși de la un capăt și de la celălalt al bordeiului; amândouă erau deschise în același timp și produceau un curent care, dacă nu te trimitea *ad patres,* asigura în orice caz un număr oarecare de bolnavi. Până la terminarea curățeniei nu putea fi vorba, mai ales iarna, de o plimbare în jurul bordeiului. Cum scoteai nasul pe ușă, îl și simțeai cum degeră și, odată cu vârful lui, și sfârcurile urechilor, buzele și pometii obrajilor dacă nu erau unse cu grăsime. Grăsimea făcea parte din rația alimentară și cu 20 de grame de seu ori de margarină nu erai mai avantajat decât măgarul lui Buridan aflat în alternativa de a se decide pentru ieslea de fân sau de paie; prizonierul era într-o poziție la fel de critică, adică: sau să se ungă cu ea, sau s-o înghită.

Pe măsură ce se lumina de ziuă, viscolul devenea mai violent, purtându-te de colo, colo, ca pe un pai. Prizonierii se înfășurau în unica pătură ca într-un giulgiu și așteptau resemnați să se termine chinul curățeniei. Frigul, umezeala, întunericul, foamea, ploșnițele, toate la un loc erau prea mult chiar și pentru cele mai puternice organisme. Pe întuneric ploșnițele nu puteau fi văzute, în schimb le simțeai din plin. Câte un opaiț sărac cu

seu era singura lumină din bordei și nu însemna mai mult decât o picătură de ulei într-o cascadă. Față de prizonierii din lagărul 74, Robinson Crusoe a fost un privilegiat. Ca niște pumnale înroșite în foc, înțepăturile miriadelor de ploșnițe transmiteau oamenilor o stare de tensiune crescândă, care se sfârșea cu o epuizare totală. Imaginea cadavrelor și sângele paraziților te urmărea continuu, ca o prezență mereu vie. Cu toate drepturile pe care și le făcea simțită foamea, nu erai scutit la fiecare înghițitură de un impuls de vomă.

După terminarea aerisirii și curățeniei se da „micul dejun" în trei serii, cu prioritate pentru brigăzile care lucrau la distanțe mai mari. Oricât de microscopic era acest mic dejun și oricât de întunecată și friguroasă era sala de mese, nimeni nu lipsea de la el; absența însemna pierderea rației de pâine (care se da acum pentru toată ziua), și pâinea era baza alimentației. Senzația de foame începea abia când din bucata de pâine mai rămăsese amintirea. Pentru administrația lagărului, munca agricolă de „autodeservire" se află pe primul plan, pentru că un procent din cheltuielile necesitate de întreținerea prizonierilor trebuia recuperat pe plan local. Pe suprafețe nefolosite până mai deunăzi pentru legume, sau rezultate prin defrișarea pădurilor, se cultivau acum: cartofi, sfeclă, varză, gulii, pătlăgele roșii (care, deși nu ajungeau niciodată să se coacă, erau puse la murat), mazăre. Pătlăgelele murate fierte, cu adaos de foi de sfeclă (nimic nu trebuia să se piardă), cu foi de varză și cartofi, aminteau de vestita ciorbă spartană, mai puțin adaosul de oțet. După anotimp, supa primea și un spor de vitamine: urzici, ștevie, păpădie, untișor recoltate din împrejurimi de brigada „vitamină" sau – cum mai era numită de invidioșii care ar fi dorit să facă parte din ea – „brigada turistică", însă și aici, ca peste tot unde era vorba de muncă mai ușoară sau mai atractivă, locurile erau acaparate de antifasciști.

Înainte de a se lumina bine de ziuă, aleea principală era blocată de o mare mulțime de trențăroși în așteptarea „muncii

sfinte de la țară". Primul loc îl ocupau căruțele care transportau lemne și, când era cazul, brigăzile care desfundau drumurile. Urmau celelalte brigăzi: tăietorii de lemne, descărcătorii de vagoane sau încărcătorii cu lemn de construcție pentru zonele fără păduri, brigada de reparat drumurile și, la coadă, cea mai numeroasă dintre toate cetele: muncitorii agricoli. Oamenii erau numărați cu mare încetineală de paznicii care-i luau în primire și-i escortau, după nominalizarea făcută de secretarul fiecărui bordei. Când ultimul om ieșea pe poartă, aceasta se trântea cu zgomot în urma lor.

Locul de muncă pentru cultivatorii de zarzavaturi și legume era terenul ondulat din imediata apropiere a lagărului; acolo prizonierii se înarmau, după natura muncii din acea zi și profilul fiecărei brigăzi, cu târnăcoape, sape, cazmale (aduse de la colhozul vecin), uneori și cu topoare pentru extirparea rădăcinilor rebele, fiindcă aici fusese, nu demult, pădure. Și distracția începea.

Dacă, de pildă, terenul trebuia în prealabil curățit de rădăcini, intrau în funcțiune topoarele și târnăcoapele. După extragerea rădăcinilor, fiecare muncitor primea o normă de desfundat terenul cu cazmalele până la 20 de centimetri. Și oamenii săpau după tehnica cea mai avansată din lume, adică scormonind pământul ici-colo și aruncându-l apoi peste porțiuni nesăpate. Cei care se aflau în imediata apropiere a paznicilor își măsluiau tehnica după alte sisteme, nebrevetate, dar folosite pe scară largă în socialism, cu care ne-am întâlnit mai târziu pe ogoarele colectivizate din România, ori se schimbau din vreme în vreme cu ceilalți. Și treaba mergea înainte. Când se constata că jumătate din cozile uneltelor se rupseseră, datorită pasiunii depuse de muncitorii agricoli, începea plantatul cartofilor. Atunci să fi văzut tehnică inovatoare!

Fiecare om primea câte un coș cu cartofi, așa, ca la vreo 30-40 de kilograme. Nu era o sămânță de soi, printre cartofi întregi – unii stricați – se găseau resturile din ultimele zile de

la bucătărie și o cantitate de muguri, fiindcă, după teoriile savanților sovietici, și aceștia produceau tuberculi.

Din loc în loc, prizonierul săpa gropi, punând în fiecare două-trei kilograme de cartofi, iar printre ele înălța mici mușuroaie de pământ sub care nu era plantat nimic, dar lăsa impresia că și acolo sunt cuiburi de cartofi. Când apăreau după o vreme plantele, terenul semăna cu o hartă acoperită cu protuberanțe ciudate, ca niște insule minuscule, ceva în genul oazelor dintr-un deșert. Erau vetrele de cartofi, iar în jur... pustiul. *Nacealnik*[1]-ul sovietic turba, dar pe cine să tragi la răspundere? „Mama voastră de bandiți fasciști, *voi* o să crăpați de foame", înjura el, dar, obișnuiți cu amabilitățile, „bandiții fasciști" erau purtați de gândul că toată truda țărănimii române din acești ani și toată bogăția plaiurilor noastre luau drumul Uniunii Sovietice ca să acopere fantasticele despăgubiri de război.

Un lucru asemănător se petrecea și cu sfecla și cu celelalte legume; la al doilea plivit pe întreaga suprafață cultivată, abia de mai zăreai ici, colo câte un fir.

Alături de lotul lagărului muncea pe terenul colhozului și câte un grup de civili cu care nu puteam intra în vorbă; dar am fost odată martorii unei întâmplări.

Tocmai căzuse o ploaie și colhoznicii fugiseră în sat, la adăpost, lăsând totul vraiște. Chiar și calul de la semănătoare fusese uitat înhămat. Cineva dintre ei se răzlețise de ceilalți, ascunzându-se în niște tufe, și, când i-a venit bine, a golit cutia semănătorii de sămânța rămasă. Când a încetat ploaia, colhoznicii s-au înapoiat și au observat lipsa. A fost dată alarma și autoritatea a apărut ca din pământ sub înfățișarea unui procuror și a unui milițian. Cercetările n-au durat nici o oră și, în fața „poporului" care asista indiferent, obișnuit cu astfel de întâmplări, „criminalul" și-a recunoscut fapta. Sămânța furată a fost cântărită și s-au găsit două kilograme. Sentința, fără drept de apel, a fost pronunțată pe loc: doi ani închisoare într-un lagăr de muncă.

1. Șef, supervizor.

— A avut noroc, ne-a spus un paznic. Dacă s-ar fi întâmplat în timpul războiului, îl împușcau.

— Pentru două kilograme de grăunțe? s-a mirat un prizonier.

— Ce știți voi? a replicat rusul. Uneori și pentru mai puțin, pentru o bănuială.

În tinerețea noastră am lăcrimat cu toții citind *Mizerabilii*. Jean Valjean a rămas până azi victima unei orânduiri strâmbe și cartea – un rechizitoriu împotriva ei. Figura lui gigantică escaladează veacurile, înfățișându-se ca una din cele mai virulente acuzații aduse de umanitatea ultragiată la adresa „putredei" societăți capitaliste. Condamnatul de acum a furat din același motiv ca eroul lui Hugo: pentru că îi era foame. Și mai este ceva care trebuie să ne rețină atenția. În opera amintită, cititorul face cunoștință cu acel personaj nu mai puțin patetic – am numit pe Javert – care nu-și iartă că a provocat atâtea suferințe unui om de inimă și se sinucide. Javert avea așadar o conștiință care n-a tresărit vreodată sub soarele socialist.

Condamnatului i s-au pus cătușele și milițianul l-a dus cu el.

La recoltarea zarzavaturilor se petreceau lucruri neobișnuit de caraghioase. Varza, de exemplu, era tăiată în felii subțiri și prizonierii o așezau ca pe un pansament între piele și cămașă; numai așa o puteau introduce în lagăr. Purtătorii acestor pansamente erau numiți în zeflemea „varză pe curcan". Mult mai greu de strecurat în lagăr erau cartofii, de altfel alimentul cel mai prețuit, consumul lui da senzația de sațietate. Câte tertipuri nu se foloseau pentru acumularea unui spor de hrană, rareori salvată de la percheziția intrării în lagăr! Numai când vremea era prea nefavorabilă controlul se făcea sumar și legumele puteau fi introduse înăuntru.

Seara, o asociație de muncitori agricoli „gospodari" înfigea cartofii pe o sârmă, o introducea în coșul fierbinte al sobei bordeiului și în scurt timp colanul „Regele Ferdinand", cum era numit cu umor colierul de cartofi, în amintirea unei vestite decorații românești, era numai bun pentru devorat.

Cei care își mai păstraseră câte o fărâmă din porția de pâine reușeau cu chiu, cu vai să-și potolească pentru scurtă vreme foamea; restul trebuia să se mulțumească doar cu polonicul de 200 de grame de terci în care, dacă întâmplător se găsea, *nacealnik*-ul cu administrația da ordin să se pună o cantitate de seu ori margarină. Un slujbaș dintre funcționarii lagărului lansase pretenția că așa-zisa *cașa* era totuna cu *porridge*-ul englezesc, dar, la obiecția prizonierilor că acesta din urmă se prepară cu lapte, rusul adăugase că știe mai bine: în urmă cu câțiva ani, mâncase așa ceva.

Spre norocul unora dintre prizonieri, lingura și gamela nu constituiseră „trofee de război" la căderea în captivitate, astfel că cei mai mulți păstraseră aceste ustensile indispensabile. Dar, cum în această împrejurare câțiva nu se mai gândiseră la mâncare, primiseră pe parcurs câte un blid și o lingură, amândouă din lemn. Neputând fi spălate după fiecare întrebuințare, căpătaseră un iz neplăcut care se adăuga mirosului greu de suportat al sălii de mese și devenea dezgustător din cauza bacioacelor (un fel de mici vase de lemn cuprinzând porțiile pentru fiecare masă) de 16 persoane. Vechi și rar spălate, bacioacele răspândeau mirosuri care te trăsneau. Ca fiul risipitor din parabolă, fiecare ofta nostalgic la amintirea tratamentului și hranei de care se bucurau în țara lui vitele și porcii. Uneori se auzea dintr-un colț al sălii o voce mai satisfăcută decât a lui Columb când a zărit pământ nou, strigând în gura mare: „Fraților, am găsit un cartof în ciorbă!"

După masă vremea trecea mai ușor pentru fumători (când aveau mahorcă), mai greu pentru ceilalți. Când încercai să te odihnești, se anunța citirea presei. Era un punct important din programul zilei; făcea parte din „reeducare". Apoi se făcea apelul. Oamenii se aliniau în fața barăcilor, *kapo*-ul da raportul ofițerului sovietic de serviciu, după ce ordonase în limba stăpânilor: „Drepți!" Apelul dura destul de mult, fiindcă prizonierii erau numărați pe îndelete și, cum ofițerul nu se prea descurca în

numărători care treceau de o sută, era nevoit s-o ia de la început. Uneori depășea chiar o oră, fiindcă făcea și percheziția corporală și a bordeiului. Cu aceasta programul zilei nu se încheia: urma fie baia (la zece zile), fie bărbieritul (săptămânal). Acest tribut de sânge constituia încă o calamitate, deoarece frizerii foloseau brice confecționate de ei înșiși din cutii de conserve. Sau se mai descoperea ad-hoc vreun program administrativ. Totdeauna se găsea câte ceva ca să ocupe ceea ce ar fi trebuit să fie timpul liber al prizonierului.

Cu greu se poate imagina un număr mai variat de ocupații fără sens, iraționale (ori premeditate), care nu urmăreau altceva decât uzarea nervilor, îngenuncherea voințelor, deprinderea cu supunerea absolută, abrutizarea, niște metodice, insistente și brutale mijloace de depersonalizare. În fața acestor procedee sovietice, școala iezuită a lui Ignațiu de Loyola era pur amatorism. Noaptea se lăsa cu noi încercări pentru neuronii deținuților. Nu era vorba numai de lupta cu ploșnițele propriu-zise. Mai erau și alte ploșnițe setoase de sânge: aparatul politic lucra mai ales noaptea și, de când sovieticii deveniseră stăpânii României, își culegeau datele de care aveau nevoie la fața locului. Recrutarea antifasciștilor și delatorilor (termeni aproape identici) devenise astfel ușoară. Abia adormise omul, că agentul comisariatului îl zgâlțâia:

— Îmbracă-te în liniște și vino imediat, te așteaptă politrucul.

— Ai neglijat să specifici în autobiografie ce avere au posedat bunicii dumitale, își motiva acesta chemarea, ori găsea el ceva tot așa de important ca să justifice (ironic!) de ce ai fost „deranjat" din somn, ca de exemplu: N-ai arătat în ce partid politic au fost înscriși cumnații, verii, alte rude. Văd că la rubrica respectivă ai tras o linie.

— Puteam trage și două, răspundea câte unul. Eu nu știu ce politică a făcut tata și nici nu văd ce politică putea face un țăran cu cinci pogoane de pământ și cinci copii, iar dumnea-

voastră vreți să aflați apartenența politică a neamurilor, țărani și ei.

— Atunci de unde ai avut bani pentru întreținerea în școală? Aici spui că ai absolvit Facultatea de Litere.

— Am stat în gazdă la o mătușă care locuia în oraș. Tata îmi aducea lunar alimente.

— Așa. Și mătușa ce politică făcea?

— Lucra cu ziua pe unde era chemată: făcea curățenie, spăla rufe.

Comisarul scoate un *hm!* ca să arate că nu crede nici o iotă și continuă:

— Dar ofițer cum ai ajuns?

— La încorporarea în armată, absolvenții școlilor secundare și bineînțeles ai facultăților treceau un examen de admitere într-o școală de ofițeri de rezervă.

— Cu o asemenea origine socială poate ai să ne spui și nouă de ce nu ești înscris în divizia de voluntari și în mișcarea antifascistă?!

— Sunt prizonier de război, suna răspunsul, adică un om lipsit cu desăvârșire de drepturi, între care acela de a lua o astfel de decizie.

— Uniunea Sovietică a încuviințat înscrierea în unitățile de voluntari.

— Eu nu sunt cetățeanul Uniunii Sovietice și ea nu este patria mea, spunea câte unul mai dârz.

Interogatoriul varia, desigur, de la prizonier la prizonier, și reacția acestuia era diferită, dar în linii mari așa decurgea, deși politrucul cunoștea foarte bine situația din țară, fiind el însuși fost cetățean român.

S-a făcut haz de răspunsul unui rezervist care, deși înscris în mișcarea antifascistă, refuzase să semneze o moțiune de condamnare a dinastiei regale, prilejuită de proclamarea republicii.

— Nu semnez sub nici un motiv o moțiune care condamnă dinastia, a declarat „regalistul".

— De ce să nu semnezi? îl zorea comisarul. În primul rând este un fapt împlinit.

— Nu pot semna din cauza legăturilor mele cu casa regală.

— Ce legături ai dumneata cu casa regală?

— Am, și încă una destul de serioasă: socrul meu e valet la curtea regală.

În treacăt fie spus, valeții regali nu erau simpli servitori cu o ținută prezentabilă. Cunoșteau limbi străine, aveau și studii, și o situație de invidiat. Pentru comisarul politic însă, ei nu erau decât niște... exploatați.

Când nu-și atingeau scopul, interogatoriile sfârșeau cu amenințări, încarcerări sau mutări disciplinare în lagăre de pedeapsă. Convenția din 1930 cu privire la prizonierii de război, încheiată sub egida Ligii Națiunilor și semnată și de URSS, rămânea, ca atâtea altele, un petic de hârtie.

După infernul unei zile de muncă, deseori uzi până la piele și neavând o cămașă de schimb, lucrul cel mai rău era să te lași în voia sorții. Ca să învingi suferința, înjosirea premeditată, oboseala, spaima și foamea, era nevoie de forță morală, de încredere în sine. Ar fi o greșeală să ascundem: mai întristătoare chiar decât politica de exterminare pe care o duceau temnicerii a fost dezlănțuirea instinctelor de fiară ale unora din cei cu care împărtășisem până atunci totul și care acum vindeau totul, începând cu propria lor conștiință.

Oameni de mâine, gândiți-vă că împilarea produce ură, că nedreptatea cere răzbunare, că delațiunea și trădarea ucid sufletul mai sigur decât o pot face o mie de gloanțe, că victima de azi poate deveni călăul de mâine. Gândiți-vă bine. O zi de lagăr înseamnă o viață de om.

XXII

Ultimul supraviețuitor

„O ceapă zdrobită în ușă îți stoarce mai multe lacrimi
decât toate suferințele tânărului Werther."

Spuneam în alt loc că prin fața lagărului curge un râu din care se aprovizionează bucătăria pentru prepararea hranei prizonierilor. Nu este mai lat de cinci-șase metri, dar are un curs repede ca al apelor de munte și o adâncime surprinzătoare. Nimeni nu știe cum se numește. Întrebat, un localnic a dat din umeri. Am presupus că ar putea fi un afluent al Volgăi, însă, cum nu ne-am propus să facem aici investigații geografice, cred că putem trece peste asta.

Râul se dovedește nărăvaș în perioadele ploioase ori când se topesc zăpezile; atunci apele lui se revarsă și inundă împrejurimile, făcând impracticabilă șoseaua care leagă cele două lagăre: Monastîrka și Oranki, de fapt un simplu drum de țară. Pentru restabilirea circulației, se folosesc prizonieri dotați cu lopeți și cazmale. Reparațiile care se pot face cu ajutorul acestor unelte sunt neînsemnate sau chiar inutile, dar alte posibilități locale nu există și, în afară de asta, se cheamă că edilii n-au rămas indiferenți față de năpasta abătută peste regiunea lor, ca să nu mai vorbim că s-a găsit o ocupație în plus pentru prizonieri. De obicei, lucrurile intră în normal când apele se retrag singure.

Circa 25 de prizonieri din lagărul Monastîrka au fost scoși la asemenea amenajări hidraulice într-una din zilele lui aprilie 1947. Părea anormală numai lipsa paznicilor înarmați. Singura pază o asigura un biet bătrân pe punctul de a intra în istorie, atât era de dărâmat; el avea și postul de „tehnician" pentru îndrumările

care ar fi fost necesare. Moșneagul trebuie să fi avut în jur de 85 de ani. O țăcălie cu câteva fire de păr alb-galben murdar încadra o față ascetică, aflată într-un tremur continuu. Sub pufoaică nu se vedea nici o albitură, și zilele de aprilie în această zonă a paradisului terestru pot fi încă numite zile de iarnă. În picioare avea niște pâslari și, dacă la început n-am observat că apa pătrundea în voie prin tălpile spintecate, a fost de ajuns să ne mișcăm câțiva zeci de metri ca s-o auzim cum clefăia pe obială. Dar ceea ce sporea interesul pentru om era vocea lui: o voce stridentă, behăitoare, care-ți zgâria urechile și te scotea din minți. Laolaltă cu tremurul țăcăliei, moșul era o figură care și-ar fi meritat de mult odihna lângă o sobă caldă, vegheat de ochii mângâietori ai unei tovarășe de viață, sau neastâmpărați și întrebători ai unui nepoțel.

Conducerea lagărului raționase just lipsindu-ne de paznici înarmați, fiindcă lipseau condițiile unei evadări. Jur împrejur terenul era acoperit cu apă și, dacă părăseai potecuța neinundată, nu mai puteai ieși din noroi. Drumul urca într-o pantă lină până la Oranki, astfel că apa nu putea bălti pe tot drumul.

Oricum, prizonierii subestimaseră capacitățile de paznic ale bătrânului. Suplinind foarte bine lipsa gărzii, el își stimula muncitorii de sub comandă ca orice om sovietic care se respectă, adică copleșindu-i sub un potop de înjurături.

— Unchiule, l-a avertizat cu blândețe tălmaciul, dacă nu sfârșești cu înjurăturile noi ne întoarcem în lagăr, chiar dacă știm că acolo ne așteaptă carcera.

O vreme nu i s-a mai auzit gura, apoi am distins două cuvinte (pe care toți le înțelegeau):

— *Davai*, pauza!

Am făcut cu toții cerc în jurul lui, fiindcă părea să-și dea sufletul. I s-a oferit mahorcă, dar tremura așa de tare, încât nu-și putea răsuci singur țigara. I s-a dat una aprinsă. Cineva i-a dat o cruciuliță de os prinsă cu un lănțișor. Când a atins-o, bătrânului i-au lăcrimat ochii, s-a închinat și a sărutat-o.

Impresionat de gest, dar și de tremurul care nu-l mai părăsea, un altul și-a scos cea de-a doua cămașă pe care o avea și i-a întins-o. Fiecare ar fi vrut să-i dea câte ceva, dar nu aveai ce. Unchiașul plângea fără să scoată o vorbă. Scâncea. Cine n-a văzut om plângând la această vârstă, să afle că nu poate exista un spectacol mai zguduitor. Convulsiile care-i scuturau trupul descărnat, gata parcă să se descompună sub ochii noștri, îți evocau imaginea traumatizantă a unui muribund. Consternați, prizonierii au ascultat din gura lui sumbra povestire de mai jos.

Bătrânul fusese călugăr. Unul dintre cei 133 de călugări ai mănăstirii Oranki, zidită (din câte se spunea) de fostul domn al Moldovei Dimitrie Cantemir pe moșia primită în dar de la țarul Petru I, după nefericita luptă de la Stănilești (pe Prut) și refugiul său în Rusia, împreună cu toată familia. Nu se cunosc motivele reale care l-au făcut pe țar să îndepărteze de curtea imperială pe fostul domnitor moldovean, care, la început, îi fusese sfetnic de credință.

Când s-a dezlănțuit, după 200 de ani, urgia revoluției din octombrie 1917, călugării din mănăstirea Oranki s-au baricadat între zidurile ei de cetate, evitând contactul cu lumea din afară, chiar și cu mujicii care lucrau pe moșie. Întăriturile i-au apărat mai multe luni, dar la o vreme de noapte s-a infiltrat printr-o crăpătură a zidului un detașament de revoluționari roșii.

Furioși că nu li se deschisese poarta după somații repetate, au ucis toată suflarea din mănăstire. Singurele excepții de la masacru au fost trei călugări, între care și starețul, ascunși într-o hrubă săpată sub altar și necunoscută celorlalți. Hruba adăpostea odoarele cele mai prețioase cu care fusese înzestrat lăcașul. După câteva zile, foamea a silit pe doi dintr-înșii să iasă la lumină; nu s-au mai întors, poate au fost uciși, mai probabil s-au ascuns pe undeva. Unicul supraviețuitor a mai rămas în închisoare câteva zile, în care timp mănăstirea a fost jefuită de toate bunurile ei. Când a început să aibă vedenii din cauza foamei, s-a târât afară, convins că va avea soarta celorlalți, dar

a avut noroc. Detașamentul roșu părăsise mănăstirea, iar pravoslavnicii de pe moșie desăvârșiseră opera, cărând pe la casele lor ce mai rămăsese. A privit cutremurat jertfa adusă revoluției, adică trupurile călugărilor uciși care rămăseseră neîngropate, și s-a furișat dincolo de ziduri, hotărât să plece cât mai departe de aceste locuri. A făcut rost de niște haine de mujic – prin sate erau multe locuințe fără stăpân –, și-a tăiat pletele și s-a îndreptat spre sud, evitând întâlnirile cu bande de revoluționari, circulând mai mult noaptea, furând ca să poată trăi și căutând locuri unde putea trece neobservat. Uneori mai și muncea când se ivea prilejul, dar mai mult răbda foamea și nu o dată a trecut prin momente când își spunea că i-a bătut ceasul de pe urmă.

Erau mulți ca el. A fost arestat de trei ori pentru vagabondaj și chiar înrolat într-un detașament de răzvrătiți, a primit numeroase bătăi, însă l-a ajutat mereu norocul. Viața de vagabond, cu care cititorii au făcut cunoștință în romanticele pagini ale lui Gorki, sau aceea de ocnaș din „casa morților" a lui Dostoievski erau floare la ureche pe lângă ce văzuse călugărul nostru la Oranki. După vreo zece ani de viață chinuită, din care n-a petrecut o lună în același loc și nicăieri n-a întâlnit suflet de om de care să se poată apropia, și-a aflat sălaș într-o ceată de țigani nomazi, dar nici aici n-a rămas. În cele din urmă, obosit, bolnav și neștiind încotro s-o apuce, s-a decis să se întoarcă la Oranki. Fusese copil găsit, trăise toată viața din mila altora și o bună parte din ea o petrecuse în mănăstire. Legături cu mujicii din sat nu prea avusese, înfățișarea i se schimbase în timpul hoinărelilor, nu se temea că ar mai putea fi recunoscut. Și apoi, ca peste tot în țara sovietelor, lipseau bărbații: căzuseră în război sau în timpul revoluției. S-a adăpostit la o casă unde bărbatul nu se mai întorsese de pe front și femeia nu avea pe nimeni și a început să lucreze la pădure, la tăieri. Rusia era în reconstrucție și avea nevoie de lemn. Își pregătise el și o poveste pentru cazul când ar fi fost luat la întrebări, și bineînțeles că n-a scăpat de asta. Dar s-au mulțumit

cu apărarea pe care și-o pregătise, și anume că, la data când mănăstirea a fost prădată, el colinda țara cu pantahuza pentru reparația sfântului locaș. După atâția ani de la revoluție, viața clericilor și a monahilor (câți mai trăiau!) nu mai era amenințată dacă se încadraseră în munca productivă.

Ne-am reluat lucrul în tăcere; tălmaciul încerca să mai afle câte ceva și bătrânul i-a spus că mănăstirea devenise, după revoluție, lagăr de prizonieri de război sau de deținuți politici.

— Cad pădurile pe noi, ofta bătrânul, dar nu ne dau decât 300 de kilograme de vreascuri pe bon pentru o familie, pe un an. Dacă nu avem destule zile de muncă la colhoz nu le primim nici pe astea. Prăvălia din sat, de unde mai târguiam și noi câte ceva, stă închisă de opt ani. Carne se vinde prin colhoz de două ori pe an, câte o jumătate de kilogram de persoană. Morții sunt îngropați fără preot, că nu avem – și mie mi-a fost frică să spun că știu să slujesc, le-am spus că aveam grijă de vacile mănăstirii. E un om în sat care spune rugăciuni la groapa morților dacă aceștia vor să fie îngropați ca niște creștini pravoslavnici, dar nu-l prea mai cheamă fiindcă n-are nici har de preot și mulți spun acum că n-au ce să mai caute în cer.

Până la repatrierea noastră, adică vreun an și ceva mai târziu, nu l-am mai văzut pe fostul călugăr. La câteva luni după întâmplarea de mai sus, în curtea mănăstirii Oranki a fost săpată o groapă pentru strângerea unei mari cantități de var, necesar reparațiilor la construcțiile din incintă. Săpăturile au scos la iveală o mare grămadă de oase desperecheate, dar și unele schelete aproape întregi. În versiunea administrației lagărului, care trebuia să motiveze existența atâtor oseminte, aici fusese în Primul Război Mondial... un lazaret.

XXIII

O ședință „istorică"

„Sunt oameni care fac o legătură
cauzală între cântatul cocoșilor
și răsăritul soarelui. Ei cred că,
dacă tai cocoșul, soarele nu mai răsare."

Este greu de păstrat o cronologie a întâmplărilor povestite aici. Amintirile se amestecă cu altele, situate într-o perioadă când povestitorul lor lupta încă pe front. Prizonierii căzuți în primele timpuri ale războiului declarau că existența lor s-a „îmbunătățit" abia pe la sfârșitul anului 1943, dar că, începând din vara lui 1941 și până la această dată, ea a fost înfiorătoare, mortalitatea prizonierilor depășind 80%.

Cele patru decenii scurse de la consumarea episodului descris mai jos n-au reușit să-i micșoreze gravitatea, dar tocmai opoziția sa flagrantă cu istoria oficială ne determină să-l prezentăm în adevărata-i lumină.

În altă parte am vorbit, în treacăt, despre antecedentul creat în Primul Război Mondial de Rusia țaristă, care, la cererea prizonierilor ardeleni, bănățeni și bucovineni din fosta armată austro-ungară, cerere însușită în prealabil de guvernul român de la Iași, condus de I.I.C. Brătianu[1], a acceptat formarea unui corp de voluntari cu misiunea de a lupta alături de armata română pentru înfăptuirea Marii Uniri. Și este în afară de orice îndoială că atunci a fost vorba de o cerere, nu de altceva. În cartea sa *Mărturii politice* (editura Ion Dumitru, München, 1981), apărută în limba română, Ion Gh. Duca menționează sosirea la Iași, în iunie 1917, a unui corp de 1.200 de foști pri-

1. Referire la perioada în care, în timpul Primului Război Mondial, guvernul României s-a aflat în exil la Iași.

zonieri, primiți cu entuziasm de populație și de delegații guvernului (mareșalul Prezan și Vintilă Brătianu) și care au depus, cu o zi mai târziu, jurământul de credință în prezența regelui și familiei regale. Faptul este confirmat (cu expurgările proprii manierei comuniste de a scrie istorie) și în volumul *Istoria României în date* (Editura Enciclopedică, București, 1971). Aici se vorbește de „sosirea a două batalioane“ din totalul de 30.000 de prizonieri care solicitaseră înscrierea în corpul de voluntari. Nici Duca și nici *Istoria în date* nu mai pomenesc de alte detașamente de voluntari sosite ulterior din Rusia, pentru bunul motiv că altele n-au mai sosit. Întrebarea care decurge în mod firesc este: ce s-a întâmplat cu restul prizonierilor din Rusia, și nu numai cu cei până la 30.000 înscriși ca voluntari, ci cu toți prizonierii români al căror număr depășea 60.000-70.000 de oameni, cum lăsa a se înțelege Voicu Nițescu (fost și el prizonier mai târziu ministru într-un guvern național țărănesc și autor al unei cărți în care își povestește captivitatea, carte care a avut o circulație redusă)? Ce soartă au avut acești prizonieri dați uitării?

Ca în toate escamotările de care se servește imperiul moscovit în relațiile sale internaționale (ca și în cele interne, de altfel), soarta lor trebuie pusă în legătură cu debandada care a zdruncinat din temelii colosul slav în 1917. Revoluția a răsturnat toate principiile de drept și morala valabilă până atunci, aducând totodată îngrozitoare lipsuri alimentare. Prizonierii de război de diferite naționalități erau siliți să treacă, după caz, de partea forțelor țariste sau bolșevice ori pur și simplu anarhiste, spre a-și asigura un minimum de hrană. Deveniseră astfel o marfă prețioasă, disputată rând pe rând de cei interesați, până și de „tătucul“ Mahno[1]. Prin dezorganizarea transporturilor, problema repatrierii prizonierilor nu mai era de actualitate, cel

1. Nestor Ivanovici Mahno (1888–1934), cunoscut drept „tătucul“, a fost un lider ucrainean comunist anarhist, care a condus o armată independentă în Ucraina în perioada Războiului Civil din Rusia.

puțin pentru o bună bucată de vreme (care s-a prelungit uneori și după 1930). Firește că apartenența lor la oricare dintre tabere n-a fost determinată de convingeri politice, ci de foame. Acest lucru e de netăgăduit.

Totodată, erau și divizați (spre a nu reprezenta forțe de sine stătătoare) și împrăștiați pretutindeni unde luptele interne erau mai crâncene. Absorbirea lor în marea slavă era un fapt ce convenea de minune politicii rusești din toate timpurile, fie ea țaristă sau comunistă.

Aprobarea guvernului țarist pentru constituirea corpului de voluntari era o compensație măruntă, necostisitoare și oportună pentru încălcarea tratatului de alianță încheiat cu România la începutul războiului. Lăsând descoperit frontul românesc, Rusia punea în pericol (conștient) existența statului român, existență pe care o garantase. Pe de altă parte, guvernul de la Iași plătea despăgubiri substanțiale pentru această compensație neînsemnată. Repatrierea celor 1.200 de prizonieri voluntari era un act de abilitate, de viclenie rusească, reprezentând în ochii străinătății o probă de „ajutor" și „bunăvoință" și, în același timp, preîntâmpinând nedumeririle cu privire la soarta restului de 96% din totalul prizonierilor aflați încă pe teritoriul rusesc. Cea mai mare parte a acestora (numărul lor nu va putea fi niciodată stabilit) și-au pierdut viața în războiul civil în care au fost târâți fără voia lor, o altă parte s-a amestecat cu băștinașii, iar un procent extrem de redus a fost repatriat într-un târziu, dacă nu cumva – și cred că acesta este adevărul adevărat – a ajuns în țara de baștină pe cont propriu și individual.

Chiar și după anul 1930, ziarele românești relatau cazuri răzlețe de prizonieri, adevărate epave umane, ajunși în țară prin Japonia, prin Turcia, mai rar prin Polonia sau trecând Nistrul în Basarabia. Odiseea lor s-a oglindit și în literatura vremii, în scrierile lui Cezar Petrescu și ale altora.

Dar să ne întoarcem în zilele noastre, când România nu mai era aliata Moscovei, ci se afla într-un război îndreptățit

împotriva ei. Consemnăm din aceeași *Istorie în date a României*: „1943, noiembrie 15. Se constituie pe teritoriul URSS, cu sprijinul guvernului sovietic, divizia de voluntari Tudor Vladimirescu, alcătuită din prizonieri români, cu scopul luptei împotriva fascismului“. Așadar nu era vorba de o cerere a prizonierilor, ci de o inițiativă sovietică. Sau: „1944, octombrie 20. Eliberarea orașului Debrețin. Pentru contribuția la această operație militară, diviziei Tudor Vladimirescu i se adaugă la titulatură numele orașului.“

Istoria în date nu arată ce a făcut divizia Tudor Vladimirescu în această perioadă de aproape un an; instrucția ei a durat circa două luni. Desigur că a luptat și la Iași dar, de ochii lumii, împotriva unei unități germane. „1944, decembrie 26. Trupe ale diviziei T.V. Debrețin eliberează orașul Salgótarján. (...) 1945, aprilie 25. Decret-lege privind integrarea voluntarilor români din divizia T.V. în cadrul armatei române.“

Divizia n-a dispărut ca titulatură, pentru că, la înapoierea din captivitate, am întâlnit adesea militari care purtau ecusonul T.V. Ei au continuat să joace rolul militar și propagandistic ce le fusese destinat de guvernul sovietic, față de care depuseseră jurământul de credință. Acest rol este puțin cunoscut, iar tineretul român nu-l cunoaște deloc. De la primele începuturi și cuprinzând perioadele: Sănătescu, Rădescu, Groza[1] și abolirea monarhiei, divizia Tudor Vladimirescu a fost prezentată la toate manifestațiile politice organizate de comuniști din ordinul rușilor. La abdicarea forțată a regelui, palatul din București fusese înconjurat de trupele diviziei Tudor Vladimirescu, gata să intre în acțiune dacă vreo unitate rămasă credincioasă ar fi sărit în sprijinul monarhului. Dar ea n-a susținut numai manifestațiile de stradă și dezordinile provocate intenționat de comuniști și de agenți sovietici, ci și agitațiile din țară, de

1. Constantin Sănătescu (1885–1947), Nicolae Rădescu (1874–1953) și Petru Groza (1884–1958) au fost prim-miniștri ai României în perioada în care forțele comuniste au început și au reușit să preia puterea.

la sate, percheziţiile domiciliare de noapte, arestarea oamenilor politici, paza închisorilor; s-a aflat în primele rânduri ale luptei împotriva partizanilor, dedându-se la tot soiul de fapte abominabile din care n-au lipsit bătăile, torturile, uciderile. În ofensiva de la Iaşi spre inima ţării, oamenii „glorioasei" divizii au manifestat faţă de locuitorii acestui pământ – care erau părinţii şi fraţii lor – atitudinea unor cuceritori invadând o ţară străină şi duşmană. Între ei şi unităţile sovietice alături de care luptau nu era nici o deosebire. Întrebările ce le erau uneori adresate de populaţie, despre ostaşi presupuşi a fi prizonieri în lagărele sovietice şi despre data probabilă a repatrierii lor, primeau răspunsuri ca acestea: „Dacă n-au venit cu noi, slabă nădejde să mai vină vreodată" sau: „Cei care nu se află printre noi sunt duşmanii poporului şi toţi duşmanii vor pieri până la unul".

Precum se vede, „dezrobitorii" din divizia Tudor Vladimirescu învăţaseră bine lecţia de la politrucii sovietici. Începutul era promiţător. Primele tensiuni în rândurile populaţiei româneşti fuseseră declanşate.

Să privim acum statutul juridic al diviziei Tudor Vladimirescu, care, din câte se cunoaşte, a depus cuvenitul jurământ de credinţă duşmanilor neamului din care făcea parte şi numai după aceea l-a depus încă o dată şi ţării de origine.

Nici unul din generalii români căzuţi prizonieri n-au acceptat comanda diviziei, care a fost încredinţată de guvernul sovietic unui locotenent-colonel oarecare. Unităţile şi subunităţile divizionare au fost încadrate în bună parte cu militari de grade inferioare funcţiei pe care o aveau: plutoane comandate de caporali, companii care ascultau de comanda unui plutonier, batalioane conduse de locotenenţi etc. Încă de la constituirea diviziei, conducătorii au fost avansaţi şi au terminat campania cu grade distribuite de comandamentul sovietic cu o largă generozitate. Puteau fi astfel câştigaţi un mare număr de oameni. Pe sovietici nu-i costau nimic aceste avansări, soldele erau plătite de guvernul român.

Ostașii din cele două batalioane de voluntari ardeleni din Primul Război Mondial își păstraseră vechile grade avute în armata austro-ungară și nici unul nu fusese destinat unei viitoare demnități militare sau politice în țară. Ei aveau un statut perfect legal și după contopirea cu armata română, deși la acea dată nu se făcuse Marea Unire. Cu totul altfel s-au petrecut lucrurile cu oamenii din Tudor Vladimirescu. Până la terminarea războiului au aparținut armatei sovietice și, la intrarea în România, ocupanții sovietici i-au instalat, ca într-o gubernie muscălească, în posturile-cheie din conducerea și siguranța statului, alături de heimatloșii pripășiți la Moscova înaintea războiului. Misiunea lor principală a fost lupta împotriva armatei germane. Ei constituiau „coloana a cincea", erau sprijinitorii direcți ai grupului care acaparase puterea politică sub protecția tancurilor sovietice: Ana Pauker, Bodnăraș, Vasile Luca, Teohari Georgescu etc. Conducători ca Petru Groza sau proletari de bâlci ca Zaroni erau oameni de umplutură, necesari mistificării opiniei publice. La nivelele inferioare și în alte sectoare, lucrurile se petreceau după același calapod.

Nu vom susține că divizia Tudor Vladimirescu și oamenii care au compus-o, nume ce dezonorează – deopotrivă – atât reputația unui erou național, cât și pe aceea de pandur, ar fi fost încadrată numai cu oameni de nimic, cu carieriști perfizi. Ea a cuprins, desigur, ostași care nu urmăreau altceva decât să se întoarcă mai curând la căminele lor, inși apolitici sau incapabili să adâncească aspectul juridic al acțiunii lor, spre a-și da seama la vreme că ea nu era permisă nici de legile militare, nici de demnitatea umană sau de bunul-simț civic; caractere șovăielnice, slabe sau chiar lașe, poate convinse că viața permite, în unele împrejurări, să te faci frate cu dracul până treci puntea. Dar nu este mai puțin adevărat că acțiunea lor a fost o lovitură de cuțit pentru mândria națională. Și iată de ce: voluntarii din divizia Tudor Vladimirescu erau, prin forța împrejurărilor, siliți să lupte împotriva armatei din care ei înșiși făceau parte:

a armatei române, adică a propriului lui popor. Deşi aliată cu germanii, armata română îşi păstra o identitate proprie pe care mercenarii din Tudor Vladimirescu n-o aveau. Ei nu erau români decât cu numele; chiar ţinuta şi echipamentul lor indicau apartenenţa sovietică. Firește că şi de data aceasta sovieticii au recurs la un bluf ca să escamoteze adevărata situaţie. În timpul luptelor, divizia era amplasată în faţa unei unităţi germane, însă pe front se petrec atâtea lucruri neprevăzute şi manevre care oricând puteau s-o pună faţă în faţă cu unităţi româneşti. Nu ştim dacă primejdia a putut fi înlăturată, dacă nu cumva s-au ivit situaţii când românii au trebuit să se lupte între ei. Am aflat de la militari din ambele tabere că, şi pe parcurs, şi după război, relaţiile dintre ei au fost reci, s-au evitat reciproc, fiecare parte era conştientă de obstacolul de netrecut care se interpusese între ele. De la bun început, existenţa acestei nefericite divizii însemna renunţarea la revendicările teritoriului cotropit de sovietici, la Basarabia, trecerea cu arme şi bagaje în tabăra adversarului. Acest aspect a fost observat de cei în cauză, chiar şi de puţinii fără o conştiinţă naţională, ca să nu mai vorbesc de ofiţeri, dar raţionamentul lor s-a înfundat pe undeva, mizând pe faptul că, după război, naţiunile sunt confruntate cu probleme mult mai grave pentru ca aceasta să treacă pe primul plan. Şi apoi, aveau în spate pe ruşi.

Cu o Românie dezmembrată şi dezorientată, aflată într-o situaţie în care confuzia postbelică o câştigase pe jumătate pentru ideile marxiste, episodul a trecut aproape neobservat.

În ceea ce mă priveşte, cred cu tărie că într-un viitor oarecare, fie el şi mai îndepărtat, istoria va trebui să dezgroape, să pună în discuţie şi să confirme că existenţa celor două divizii de voluntari (chiar dacă cea de-a doua, Horia, Cloşca şi Crişan, n-a luptat) a reprezentat un abces purulent pe trupul României mutilate. Înfierarea acestei acţiuni degradante este necesară şi obligatorie pentru demnitatea poporului român şi cauza generaţiilor viitoare.

Victorioasă în război, Uniunea Sovietică și-a sancționat fără milă trădătorii, executând fără formalități pe toți comandanții, de toate gradele, din armata lui Vlasov, ca și pe colaboraționiștii din teritoriul ocupat de germani. Iar supraviețuitorii acestei armate au fost destinați celor mai istovitoare munci și siliți să poarte în timpul lucrului o mască specială pe față, pentru a nu fi recunoscuți. Trăiau în lagăre, iar cu lumea din afară nu aveau nici o legătură și masca nu putea fi scoasă decât noaptea, în dormitoare, unde erau aduși după 10, 12 ore de muncă. Colaboraționiștii au fost executați fără judecată.

Învinsă și umilită, România nu și-a putut permite să condamne trădarea nici în principiu, fiindcă cei care au condus-o după război erau ei înșiși trădători.

Peste amintirile mele s-au așternut mai mult de patru decenii, dar acțiunea „pandurilor“ din divizie nu apare câtuși de puțin micșorată.

Voluntarii ardeleni din Primul Război Mondial puteau, pe bună dreptate, ignora jurământul de credință față de stăpânii lor vremelnici, austro-maghiari, însă cu totul altfel stau lucrurile în cazul voluntarilor diviziei Tudor Vladimirescu. Fapta lor nu este mai puțin abjectă ca a unui Périnet Leclerc, cel care a dat pe mâna englezilor Parisul lui Carol VI și a fost sancționat de posteritate prin... ridicarea unei statui. Timp de trei veacuri, trecătorii i-au strivit efigia cu bolovani sau au mânjit-o cu toate necurățeniile. Istoria a mai cunoscut și altele. Unii istorici români, absolvenți de cursuri scurte de marxism, pretind că România ar fi câștigat ultimul război. Războiul alături de aliați a fost câștigat de cineva, desigur: de heimatloși și de acea grupare de câteva sute de oameni (intitulată emfatic partidul comunist român); aceștia au erupt la suprafața vieții publice sprijiniți de tancurile sovietice – ei au câștigat războiul, și nu poporul român.

Prizonierii români din URSS din cel de-al Doilea Război Mondial n-au avut nici o justificare și de aceea susținem cu

tărie că acțiunea celor constituiți în diviziile Tudor Vladimirescu și Horia, Cloșca și Crișan (mai ales în prima) este, cu un cuvânt care poate părea prea tare unora dispuși la împăciuitorism, un act de înaltă trădare.

Divizia Tudor Vladimirescu a fost constituită – susțin documentele oficiale – prin „hotărârea" prizonierilor români din mai multe lagăre. Dar actul de naștere (și de botez) e legat de lagărul 74, unde se afla grosul ofițerilor. Nași (cu delegație din partea Moscovei) au fost Ana Pauker, asistată de un oarecare Mâță, deputat basarabean în parlamentul român, și un comisar politic, fost în vremurile bune negustor ambulant de mărunțișuri. La „ședința istorică", în frunte stătea președintele comitetului de constituire (un caporal), secondat de viitorul comandant al diviziei, locotenent-colonelul Cambrea[1]. Au luat cuvântul substituții adevăraților nași (care se aflau la Moscova), condamnând criminala oligarhie română, acaparatoarea teritoriului sovietic al Basarabiei, și atacul banditesc prin surprindere asupra pașnicelor popoare sovietice și subliniind datoria prizonierilor de a micșora gravitatea crimei, luptând alături de armata roșie pentru eliberarea țărilor subjugate de nazism și redobândirea Transilvaniei de Nord etc. etc.

După ce membrii prezidiului și-au epuizat cunoscuta placă, au fost invitați și prizonierii să ia cuvântul, și primii care l-au luat au fost tocmai voluntarii deja înscriși (ca să încălzească atmosfera) și numai către sfârșit au putut vorbi și alții. Numărul acestora din urmă a fost limitat, ca și timpul acordat pentru discuții, sub cuvânt că se prelungește ședința care și așa durase câteva ore. Ultimii vorbitori au atacat așadar, cu prudență, dar hotărât, acțiunea pusă la cale, fiind mereu întrerupți când încercau să spună de ce trebuie respinsă și să demonstreze că

1. Nicolae Cambrea (1899–1976), comandantul diviziei Tudor Vladimirescu, a fost numit de Stalin general de brigadă; după război a condus la alegerile generale din 1946 Comisia Electorală a Armatei.

prizonierii cu simțăminte românești au datoria să se declare împotriva ei.

Către sfârșitul ședinței, după pledoaria unui avocat bucureștean care declarase că, în ceea ce-l privește, nu s-ar înscrie indiferent de consecințe, un căpitan a aruncat ca pe un bolovan cuvântul „trădare". După momentul de stupoare care a urmat, a țâșnit din „prezidiu" fostul deputat Mâță:

— Păcătoșilor, netrebnicilor, a urlat el, mai aveți curajul să vorbiți? Aici au să vă putrezească oasele!

Nici nu-și terminase bine vehementa-i apostrofă, că ofițerul a fost arestat și în aceeași seară transportat la Gorki. Acolo a fost judecat (vorba vine!) de un tribunal militar și condamnat la moarte. Pe când aștepta executarea sentinței, a avut norocul să dea peste un tălmaci de limba română, basarabean de origine, care i-a sugerat să adreseze un memoriu lui Stalin.

— Nu știu rusește, a zis ofițerul.

— Scrie-l în limba dumitale, ori crezi că n-are cine să-l traducă la Moscova? Dar scrie-l cât mai repede, fiindcă până vine răspunsul ăștia de aici nu te pot executa, l-a îndrumat tălmaciul.

S-a petrecut cu această ocazie o minune pe care condamnatul n-o credea posibilă: cancelaria dictatorului roșu a anulat sentința de condamnare la moarte. Hotărârea aceasta se întâmplase să coincidă cu sfârșitul Conferinței de la Teheran (1943), unde Stalin obținuse de la ceilalți șefi ai coaliției antihitleriste numeroase favoruri, fapt care explică generozitatea deciziei.

Divizia s-a constituit, atrăgând și alți voluntari care beneficiau de un regim alimentar îmbunătățit. Concentrată într-o tabără de instrucție, după o scurtă perioadă de pregătire militară, dar mai ales de îndoctrinare ideologică, a pornit-o – cu dreptul – să făurească o istorie nouă pentru oropsita națiune română.

XXIV

Kotlovan, „loc de odihnă de unde au fugit întristarea și suspinul"

„Adevărații biruiți ai unui război sunt morții."

Pe râul care curge prin fața lagărului a început în anul 1947 construirea unei mici hidrocentrale. Un an mai târziu, ea furniza o lumină care depășea cu foarte puțin tăria unei lămpi cu petrol, dar se chema că lagărul nu mai era ținut ca până atunci în întuneric. Prizonierii români n-au profitat de binefacerile „lămpii lui Ilici" decât trei-patru luni, pentru că au fost repatriați, însă ea a servit celor rămași și altora, care trebuiau să vină, fiindcă după spusa unui *nacealnik* „nu s-a văzut încă lagăr sovietic gol".

La o mică distanță de hidrocentrală se afla o poiană și jur-împrejur trebuie să fi fost cu ani în urmă pădure, dar după defrișare o parte a devenit cimitir. Nu era cimitir pentru populația civilă, care avea deja unul, așezat pe panta dinspre Oranki, vizibil și de la Monastîrka. Cimitirul despre care vorbim avea o destinație specială: acolo erau îngropați numai prizonierii de război și deținuții politici, astfel că existența lui începe, probabil, cu anul marii revoluții socialiste.

Cu excepția vreunui birou special aparținând NKVD-ului, nimeni nu știe câte lagăre de acest fel sau obișnuite se află pe teritoriul Uniunii Sovietice, și cu atât mai puțin numărul de cadavre înhumate în fiecare din cimitirele aferente. Cât privește numărul lagărelor și închisorilor, suntem încredințați că o evaluare a lor la minimum 8.000 nu este câtuși de puțin exagerată, însă o estimare a numărului de morți ne depășește.

Cimitirul este așezat astfel ca trecătorul neavizat să nu bănuiască prezența lui. Nu este împrejmuit și nici un semn nu arată că acolo ar fi un cimitir. Terenul este inundabil și pe vreme ploioasă este un chin să sapi o groapă. Abia după 1943 au început să se sape și gropi individuale. Data marchează una din întâlnirile conducătorilor coaliției antihitleriste[1], cu care prilej ei și-au adus, în sfârșit, aminte și de soarta prizonierilor și deținuților politici, după ce milioane din ei sucombaseră de boli, foame și frig. Nu putem bănui pe sovietici că inițiativa ar fi pornit de la dânșii. Cu cinismul insolent și dezinvolt care-i caracterizează, ar fi fost capabili să afirme că nici acasă la ei n-au cunoscut prizonierii o viață mai comodă și mai îndestulătoare decât aceea din pușcăriile Uniunii Sovietice.

Spuneam deci că după 1943 s-a schimbat ceva în condițiile de viață, mai exact în alimentația prizonierilor. Mortalitatea a început să scadă. Nu mai era nevoie de gropi comune pentru zeci de cadavre zilnic (mai ales iarna).

Practica mormântului individual era la început un fapt anormal. Cimitirul era ocolit cu teamă (chiar dacă moartea nu mai impresiona pe nimeni), ca orice loc aflat sub semnul misterului. De altfel, nici nu se afla pe calea de acces dintre așezări și era foarte bine camuflat de un grup de arbori. Acolo nu intra decât brigada *kotlovan* (cimitir), formată din prizonieri verificați, brigadă care, alături de altele cu „misiuni speciale“, se bucura de un regim privilegiat.

Prin 1947 (cred că nu mă înșel asupra anului) s-a făcut o excepție pentru un căpitan căruia i se refuzase repatrierea într-un lot plecat recent în țară. Ofițerul nu era înscris în mișcarea antifascistă și comisarul îl acuza de sentimente antisovietice dure. Măcinat de o boală necruțătoare, el a decedat la un timp după plecarea lotului, însă toți erau convinși că prin repatriere și-ar mai fi prelungit viața. Poate ca o compensație, s-a permis unei delegații de camarazi să participe la înmormântare.

1. Referire la Conferința de la Teheran, amintită și mai sus.

În Rusia s-au petrecut dintotdeauna și se petrec în continuare lucruri îngrozitoare: multe suflete și-au pierdut urma în această țară a deznădejdii. Dacă ar fi posibile niște investigații chiar la această dată, sub semnul glasnostului și a perestroikăi, s-ar mai descoperi prizonieri de război uitați de zeci de ani prin lagăre. Odată cu începerea celui de-al Doilea Război Mondial, lagărul Oranki a început să primească prizonieri noi, care întâlneau aici finlandezi captivi din 1939 și nerepatriați încă nici în 1948. Parte din mănăstire a devenit dormitor cu paturi suprapuse pe patru niveluri, ca și fostele adăposturi pentru vite și magazii, unde paturile nu puteau fi dispuse decât pe două niveluri. Câți oameni vor fi pierit în cursul acestor trei decenii între zidurile mănăstirii nu se va putea ști niciodată. Ne îndoim chiar că ar fi existat pe undeva documente care să fi înregistrat, fie și numai numeric, decedații, fiindcă debandada haotică din 1917, în timpul căreia viața omului prețuia cât a unei muște, a atins limita cea mai de jos a degradării umane.

Dar dacă totuși aceste cifre există, se va găsi vreodată cercetătorul care să ajungă până la ele? Din datele culese de prizonieri de la localnici rezultă două cifre: 11.000-12.000 de prizonieri, la care trebuie adăugați 4.000-6.000 de deținuți politici. Adevărul poate fi pe aproape.

În cimitir se disting locurile gropilor mai mari, care cuprind zeci de cadavre aruncate în ele într-o singură zi; altele, cu un conținut mai redus, se reliefează prin ușoare ondulații, iar unde nu se observă numaidecât o excavație, o protuberanță, se bănuiește totuși existența unor oase care încearcă să forțeze crusta întărită a solului clisos.

Nimic nu poartă amprenta unei organizări în acest loc. Prin contrast cu cimitirele din alte părți ale lumii, chiar ale unor națiuni de pe treapta inferioară a civilizației, aici nu întrezărești existența unui plan, oricât de rudimentar. Locul îți sugerează mai degrabă un teren pregătit să primească grămezi de gunoi.

Curios este că, fără să vrei, faci o asociere cu însăşi organizarea statală comunistă. Semnificaţia ascunsă a delăsării şi indiferenţei întâlnite aici îţi sugerează imaginea regimului însuşi, dar comparaţia este numai aparentă. Singuri locuitorii acestor meleaguri o înţeleg cu adevărat, organic. Multe lucruri par întâmplătoare aici, şi totuşi ele sunt gândite în spiritul tenebros şi obtuz al concepţiei sovietice despre lume şi viaţă.

Pe pământul care închide, cum numai pământul poate s-o facă, istoriile nescrise şi neştiute a mii şi mii de vieţi, n-a călcat până acum picior de preot, nimeni n-a aprins în 70 de ani o lumânare sau un grăunte de tămâie, n-a vărsat o lacrimă pentru cei astrucaţi în gropile pururea umede, nimeni n-a depus o floare pentru cinstirea morţilor. Aerul păstrează doar mirosul pinilor şi aroma crudă a mestecenilor, crescuţi laolaltă în pofida oricăror condiţii de altitudine, nici un dangăt de clopot nu tulbură imensitatea.

Pe front se poate muri în chipuri diferite: eroic, comun, stupid sau laş, în agonie sau instantaneu. Sunt morţi patetice cărora le pune capăt lăcomia fiarelor şi a corbilor. Aşadar, s-ar zice că morţii aruncaţi într-o groapă acoperită au avut noroc. Dacă este adevărat că după moartea fizică nu mai urmează nimic, ce importanţă poate avea soarta cadavrului? Nimeni nu ştie şi poate nici nu va şti vreodată dacă nu urmează totuşi ceva. În jurul nostru poate fi percepută o existenţă a stihiilor, a lumii nevăzute, halucinantă şi înfricoşătoare. Nu transmite oare jertfa mucenicilor un mesaj celor vii? Nu le impune acestora obligaţia să privească în jurul lor, căutând un sens ascuns manifestărilor bizare ale supravieţuitorilor? Se spune că în luptă cad cei mai buni: sfioşii, idealiştii, cei modeşti şi încrezători, oamenii adevăraţi, exemplarele de lux ale speciei, dar aceasta nu înseamnă că supravieţuitorii sunt în totalitatea cazurilor cei mai răi. Înseamnă doar că, printre ei, sunt mai mulţi răi ca printre morţi. Şi mai înseamnă că răii sunt aceia care ajung de cele mai multe ori să conducă lumea, pentru că, după un cataclism

ca războiul, oamenii acceptă orice orânduire socială, oricât de rea, considerând-o de preferat cataclismului însuși. Pleava devine grâu curat, masele ascultă pe cei care țipă mai tare, fiecare dorește o „reînnoire", când de fapt revirimentul este produs de cataclismul însuși, fără intervenția unei anumite clase ori categorii sociale. Aceasta a fost una din legile istoriei, pe care ultimul război mondial a nimicit-o.

Garda de onoare (pretențioasă expresie – delegația de camarazi, mai bine zis) a îngenuncheat pe marginea gropii pregătite să primească pe cel ce ne părăsește, copleșită de gândurile cele mai întunecate. În clipa când primii pumni de pământ cad peste corpul neînsuflețit al căpitanului L., să fi simțit oare, la două mii de kilometri depărtare, o tresărire și un fior inexplicabil soția și cei doi copii ai săi? Sau telepatia este încă una din invențiile ridicole ale neliniștitului spirit uman despre o anume facultate de percepere a fenomenelor care scapă simțurilor obișnuite și de transmitere a gândului la distanță? Prohodul n-a fost, ca în anii scurși de la revoluție, îngânat numai de foșnetul pădurii și ciripitul răzleț al păsărilor. Acum a răsunat aici cântarea unui preot și s-au văzut curgând lacrimile adevărate ale camarazilor de arme. A fost o înmormântare cuviincioasă, la care imnul a răsunat ca pe plaiurile Mioriței de Ziua Eroilor. Alți genunchi nu se vor mai pleca în fața acestei gropi în care odihnește camaradul, fratele nostru, dar prin oamenii care au îngenuncheat acum, aici, Națiunea întreagă s-a prosternat îndurerată în fața rămășițelor căpitanului L.

În Edda Veche, care așază în Valhalla pe războinicul căzut în luptă, se spune că la groapa lui nu se varsă lacrimi. Dar nouă ne lipsește sobrietatea nordicilor, nu dispunem de neînduplecata lor gravitate, suntem români – și am lăcrimat din belșug la groapa ta, căpitane L.! Dormi în pace! Moartea nu este totdeauna „pedeapsă, o nedreptate și o nenorocire". De multe ori adevărata pedeapsă e viața. La omul din popor, moartea e o nenorocire pentru cei care rămân. Ți-ai dorit să te odihnești

în pământul sfințit al Patriei; dar pentru împlinirea acestei ultime dorințe era nevoie de înțelegerea unui inamic leal. Tu nu te-ai supus spiritului de turmă, chiar dacă îți plăteai cu prețul acesta o binevenită repatriere. Ai ales calea jertfei personale. Am înțeles pilda.

O voce mișcată a citat din Pârvan: „Va chema națiunea să o lumineze pe cei singuratici și tăcuți, ori pe cei care își strigă, în piețe și la răspântii, prețul ridicat al vieții lor?“

Slujba *in mortem commilitonum*[1] s-a sfârșit în plânsul înăbușit al participanților, apoi cineva a dat citire cu voce joasă și tremurată unor capitole din „*Parentalia*“ *Memorialelor* lui Pârvan. Jur-împrejur nu răzbătea nici un zgomot. Încetase și ciripitul păsărilor. Era o liniște ca la începutul lumii.

1. Întru moartea camarazilor de oaste.

XXV

Improvizații potemkiniste

„N-aș termina niciodată dacă
ar fi să povestesc tot binele pe care nu
l-au făcut și tot răul pe care l-au făcut."

Opinia publică mondială nu cunoaște adevărul asupra comunismului conceput de mințile tenebroase ale lui Lenin și Stalin. Dacă l-ar cunoaște cu adevărat, n-ar mai exista sămânță de comunist dincolo de granițele Uniunii Sovietice. Iată, să ne referim, de pildă, la întâmplările de fiecare zi care afectează relațiile și codul comportamentului uman, la acele simple fapte diverse ori accidente, nelipsite din presa țărilor libere, absolut inevitabile în orice societate omenească.

Ei bine, în presa comunistă sunt relatate în forma, conținutul și interpretarea care convin propagandei. Adevărul este numai ceea ce convine acestei propagande. Cazuistica leninistă proclamă că informațiile neadaptate condițiilor speciale sovietice demobilizează masele de la îndeplinirea planurilor de stat. Acoperind cu un văl de mister toate acțiunile lor, sovieticii amintesc de obiceiul unor animale care-și ascund sub un strat de pământ resturile de hrană.

Pe scena mondială, Uniunea Sovietică vrea să joace rolul principal și se simte profund jignită când e lăsată pe planul al doilea, uneori chiar ignorată. Preferința, atracția, pasiunea pentru conspirativitate o conduc spre dirijarea jocului de culise; la adăpost de priviri insistente, poate acționa nestingherit, având asupra celorlalți avantajul că află despre ei tot ce o interesează, în timp ce aceștia nu pot afla aproape nimic despre dânsa. Pentru toate noțiunile care exprimă sentimente ori virtuți: iubirea, stima, onoarea, eroismul, curajul civic, recunoștința, sovieticul

are o optică total diferită de a celorlalți oameni. O luptă, în concepția lui, nu trebuie înfruntată cu viziera deschisă; șansele de izbândă sporesc dacă ea este dusă pe întuneric, hoțește. Libertatea pentru el este dreptul de a vorbi pe placul stăpânilor. Când predică pacea, seamănă discordie. Uniunea Sovietică de astăzi nu se deosebește de imperiul de ieri al țarilor decât prin firmă și printr-o servitute integral dependentă, acum când totul se află în mâna statului, inclusiv bucata de pâine a cetățeanului. Ambele regimuri poartă pecetea aceluiași blestem. Spiritul creștin îndulcise într-o măsură, în trecut, ferocitatea conducătorilor, imprimând societății ruse un aspect relativ uman, dar lupta comuniștilor împotriva credinței religioase a impus ca pe o necesitate principiul necruțător al lui *homini lupus* la toate nivelurile. Cine rămâne în afara jocului este un sacrificat, ca și cel care-l pierde. În actualul stadiu al societății comuniste, valorile morale, dacă n-au dispărut cu totul, sunt pe cale de a fi nimicite; altruismul nu-și găsește loc în relațiile dintre oameni. Compasiunea, înțelegerea, candoarea au cedat supremația egoismului, delațiunii, venalității și urii.

Încă din primele timpuri ale captivității, încercând să descifrez tainele acestei lumi întunecate, mă obseda ideea accesului la documentele secrete ale comunismului. Idee irealizabilă, firește, dar, dacă printr-un miracol s-ar putea pătrunde în arhivele Ministerului de Interne sovietic sau ale KGB-ului, sunt convins că zeci de ani de-acum înainte amatorii de senzații tari ar avea material din belșug, iar scriitorii de romane polițiste ar deveni milionari într-un timp record. Și odată cu ei polițiile de pe întreg globul terestru ar putea învăța combinații și tertipuri de tot felul, stratageme neobișnuite, de o rară ingeniozitate. Numai astfel ar putea fi date în vileag afaceri internaționale misterioase, fiindcă sunt foarte puține acelea în care nu este amestecat, mai mult sau mai puțin, KGB-ul.

Binele, rațiunea și dreptul n-au învins totdeauna și adesea victoria s-a obținut cu compromisuri, dar destul ca să demonstreze

că, într-o lume adormită, erau și ochi care vegheau. Acțiunile personalului activ al KGB-ului din afara granițelor Uniunii, evaluat la circa un milion și jumătate de persoane, nu sunt controlabile. Cifra pare fantastică, dar nu și imposibilă. Fără acest număr imens de spioni și diversioniști, o infiltrare în cele mai îndepărtate colțuri ale lumii n-ar fi fost posibilă, și nici complicațiile politice și militare pe care au reușit să le creeze. Și, cu toate acestea, nu sunt de ajuns de numeroși cei care sesizează proporțiile primejdiei și sunt conștienți că el, comunismul, este dușmanul numărul unu al omenirii dornice de libertate.

În sfârșit, sosise timpul ca prizonierii – câți mai rămăseseră – să fie repatriați. Prețul fusese plătit în aur și cu muncă de autodeservire. Era momentul deci ca propaganda sovietică să pornească ofensiva. Primul lucru la care s-a gândit a fost acela că trebuia atenuată cât de cât repulsia celor care plecau împotriva temnicerilor (fiindcă de șters n-ar fi fost cu putință); prizonierii duceau cu ei o imagine de infern și, oricât de indiferentă era Uniunea Sovietică la opinia unui satelit de importanța României, de care dispunea după plac, nu i-ar fi stricat totuși să încerce o retușare a imaginii. Și urmașii lui Potemkin au purces să monteze micile lor vicleșuguri.

Așa, de exemplu, într-o duminică dimineața a început să bată din senin un clopot, or, noi nu știam de existența vreunui locaș de închinăciune. Preot nu exista, ar fi fost văzut. Clopotul bate dinspre sediul colhozului, dar nu este unul cu atribuții de sirenă care să cheme pe colhoznici la lucru. Propaganda își făcuse calculul că în mintea prizonierilor poate încolți gândul că nu este exclus să existe totuși o biserică și un preot care, din cine știe ce motive, n-au funcționat până acum. Metodă psihologică, nu? Poate nu infailibilă, dar, dacă a reușit să strecoare un dubiu în câteva capete, tot e ceva.

De la construirea lui, lagărul acesta de bordeie a zăcut în întuneric. Chiar și opaițul strămoșesc e un lux pe care prizonierii nu și-l pot permite decât uneori. Ei s-au obișnuit să facă

totul pe întuneric. Iată însă că în preajma repatrierii „lampa lui Ilici" luminează și lagărul de la Monastîrka. Inițiații spun că presa a făcut o largă publicitate construirii hidrocentralei. Mai poate cineva „bârfi" că timp de patru ani a stat în întuneric? Cine l-ar crede când dovada contrarie poate fi văzută alături? Ce e drept, la lumina aceasta, la pâlpâirea ei slabă, abia dacă literele pot fi recunoscute, dar vorba este: a fost gonit întunericul și din acest loc izolat al patriei socialismului!

Ce-ar mai fi de făcut pentru schimbarea mentalității acestor reacționari? s-a întrebat în continuare propaganda. În acești ani ei au uitat culoarea și gustul unor alimente; nu mai știu cum arată ouăle, laptele. N-au mai văzut cremă de ghete, ac și ață, lame de ras și atâtea alte mărunțișuri indispensabile chiar și omului de pe treapta cea mai de jos a civilizației. Din punct de vedere sovietic, lipsurile au avut o motivare: războiul. Toate eforturile s-au îndreptat spre câștigarea victoriei, și nu pentru nevoile „invadatorilor". Acum însă, la trei ani după încheierea păcii, să le arătăm noi de ce suntem în stare! Și le-au arătat, înființând o „cantină". Dacă nu avem ce vinde la cantină, principalul este că a existat intenția în această privință, și e destul. Peste noapte a apărut deci cantina. Era cu vreo două sau trei luni înaintea repatrierii.

În dimineața aceea, lagărul avea o înfățișare puțin obișnuită. Parcă și natura concura la crearea unei atmosfere festive.

— Fraților, știți vestea cea mare?

— Ce veste? întrebau întârziații.

— Cum, n-ați aflat încă? Ați pierdut ani din viață. S-a deschis cantină!

— Când, unde, cum?

Într-o încăpere dintr-un bordei de lângă poartă se găseau de vânzare, în momentul inaugurării, câteva articole care puteau fi numărate pe degetele celor două mâini: cremă de ghete (din coajă de mesteacăn, în cutii din același material) de fabricație românească, produsă în lagăr, perii de ghete lucrate tot în lagăr

(dintr-un păr a cărei proveniență nu putuse fi identificată), câteva duzini de ace de cusut (ața lipsea), câțiva piepteni de metal și de os (producție manuală), șireturi din hârtie cerată, niște lame de ras, circa 50 de coli de hârtie, iar ca alimente – vin din fructe de pădure (producție colhoznică). Cu excepția lamelor de ras (vreo 50–60) și hârtiei, restul mărfii era producție locală.

Dar până să se împrăștie în lagăr vestea despre deschiderea cantinei, din cantină mai rămăsese doar firma.

La două-trei săptămâni, cantina era reaprovizionată cu aceleași articole, care dispăreau, de obicei, în cel mult o jumătate de oră. Dar vorba e: avea lagărul cantină? Se puteau prizonierii aproviziona de la „piața liberă" cu produse alimentare? Da, și iată cum: concomitent cu deschiderea cantinei, administrația lagărului solicitase pe colhoznicii din Oranki să-și vândă produsele prizonierilor. „Piața" funcționa o dată pe săptămână și produsele erau invariabil aceleași, în cantitățile următoare: cinci-șase litri de lapte, 10–20 ouă și mahorcă. Să nu uit să adaug și semințele de floarea-soarelui. Fie spus, în treacăt, prețul unui litru de lapte era egal cu solda lunară a unui ofițer (șapte ruble, fiindcă prizonierii primeau și soldă, ca să vezi!), un ou costa patru ruble (când era mai mic), iar stacana (paharul) de mahorcă, cinci ruble. Nu se putea lua contact cu vânzătorii decât printr-un delegat al prizonierilor, însoțit de paznic.

Tot în preajma repatrierii, administrația se gândise la o recompensă pentru prizonierii „cuminți", adică pentru cei care continuau să lucreze voluntar în exterior, fiindcă, odată cu greva foamei, obligativitatea muncii de „autoservire" fusese suprimată. Mi se pare că am mai vorbit despre această grevă, dar n-am amintit că și după terminarea ei s-au găsit antifasciști amatori de „activitate". Pentru ei s-a găsit următoarea recompensă: o dată pe săptămână li se permitea ieșirea din lagăr pentru două-trei ore, când, însoțiți de paznici înarmați, puteau vizita împrejurimile.

N-aș putea spune despre o asemenea „plimbare" că ar fi atras pe toți, dar ea era, în concepția propagandei, încă o metodă psihologică de a falsifica realitatea, tot așa cum încerca s-o facă și cu distribuirea corespondenței care acum ajungea mai ușor în mâinile destinatarilor, sau cu înlocuirea tonului arogant al gazetei de perete, plin de atacuri veninoase la adresa „reacțiunii", cu unul mai conciliator.

„Schimbarea la față" nu păcălea pe nimeni, era o tranziție anormală, și, după stoicismul cu care suportaseră teroarea, prizonierii se adaptau acum și... politeții temnicerilor, încă mai dezgustătoare. Ceea ce producea omului obișnuit să spună lucrurilor pe nume o aversiune de neînvins era fățărnicia, ambiguitatea, minciuna sfruntată și cinismul acestei metamorfoze, încercarea de a insinua (împotriva tuturor evidențelor) că iadul sovietic ar fi pardosit cu cele mai bune intenții.

XXVI

Compatrioți la Buh

„Infinitul este destul de mare ca să ne cuprindă pe toți și eternitatea e destul de lungă."

Rezistența prizonierilor la șocuri a atins cea mai înaltă cotă la 1 mai 1948. Dacă uimirea și uluiala n-au produs infarcte miocardice sau alte nenorociri, minunea trebuie pusă numai pe seama tăriei morale pe care acești oameni și-au format-o în lungii ani de captivitate. Reacția a fost diferită de la grup la grup, aproape de la om la om: unii refuzau să creadă vestea (un bluf, ca atâtea altele), deși fusese anunțată oficial, alții așteptau încordați desfășurarea evenimentelor și cei mai mulți (care aparent primiseră știrea cu indiferență) tremurau la gândul că ar putea fi neadevărată. Nimeni nu se îndoia că repatrierea devenise probabilă în urma grevei la care participase un mare număr de prizonieri, totuși acum, că devenea fapt, o anume îndoială pusese stăpânire pe toți.

Cu doi ani în urmă, plecase din lagăr un lot special selecționat ca să întărească „forțele democratice" din țară la primele alegeri postbelice din 1946. În compunerea lui au intrat prizonieri îndelung verificați de organele politice sovietice, după informații primite din România prin partidul comunist. La numărul infim al celor cu convingeri de stânga (însă nu comuniști) se adăugase un procent de indivizi antifasciști și mulți naivi sau fricoși (mai ales). Însă de data aceasta era vorba de repatrierea aproape totală a prizonierilor (din lagărul nostru, cel puțin), minus (din câte se zvonea!) a celor cu biografii „suspecte": cadre din poliția militară, presupuși antisemiți sau antisovietici notorii etc.

Ordinul era – ca toate ordinele care se dau în lagăr – drastic: prizonierii să se încoloneze în fața bordeielor, nepăstrând asupra lor decât castronul, lingura, cârpa de șters și coaja de săpun, eventual vreun articol suplimentar de îmbrăcăminte: cămașă, ciorapi, indispensabili. Scoaterea din lagăr a hârtiei, scrisă ori nescrisă, era interzisă cu desăvârșire.

După o lungă așteptare în fața bordeielor, coloana a fost trecută în revistă de *nacealnik*-ul cu îmbrăcămintea, și acelora dintre prizonieri care făceau concurență prea serioasă cerșetorilor și vagabonzilor li se înlocuia câte un veston și o pereche de pantaloni (de proveniență mai mult germană). Era foarte greu să-ți dai seama cărei armate aparținuseră prizonierii, dar ce mai conta!

Odată terminată operația înlocuirii efectelor celor mai deteriorate, administrația a dorit să știe ce „dorințe" mai au românii.

— Am vrea câte o batistă, s-au auzit câteva voci timide.

— Nu vă trebuie, s-a pronunțat șeful „cămisiei".

Și cu un gest expresiv a demonstrat cum te poți lipsi de ea, suflându-și nasul și ștergându-se apoi cu mâneca vestonului.

Ceea ce părea de neînțeles era ordinul privitor la interdicția hârtiei.

— Treacă-meargă, comentau mai ales fumătorii, hârtia pe care ai scris ceva poate cuprinde însemnări cu privire, să zicem, la NKVD-iști, la „securitatea" statului sovietic. Dar hârtia de ziar, de ziar sovietic, cu care ne răsucim țigările, ori hârtia curată, nescrisă, și asta constituie un atentat la securitatea statului sovietic?

Indiferent de unde pornise, de la centru sau de la exagerarea autorității locale, consecința a fost că o literatură bogată a căzut pradă flăcărilor. Unele manuscrise erau de o incontestabilă valoare beletristică, științifică, istorică, filozofică ori muzicală; erau produse prețioase ale minții, sufletului, talentului și efortului creator, pe parcursul unor ani îndelungați, plini de

spaime și de coșmaruri, și constituiau pentru autori o parte din propria lor ființă.

Spectacolul mormanelor de hârtie prefăcute în scrum amintea de tradiția Mucenicilor, când oamenii de la țară aprind grămezi de gunoaie, și preceda, ca un semn rău prevestitor, pârjolul care a cuprins mai târziu bibliotecile unor conace boierești, la naționalizarea din 1948. Oamenii sufereau văzându-și distrusă comoara de gânduri, dar optimiștii incorijibili îi compătimeau ironic.

— Nu vă pierdeți cu firea, fraților, că nu e vorba de catastrofa Bibliotecii din Alexandria, cu fondul ei de 500.000 de lucrări, cuprinzând toate tradițiile omenirii, nici de aceea a Templului din Ierusalim, cu 200.000 de documente nu mai puțin valoroase. Nici când Nero a aprins Roma nu s-a găsit plebeu s-o jelească. Și voi vă lamentați pentru niște hârțoage pe care le puteți reconstitui în țară? Putea oare tătucu' Stalin să se lase mai prejos tocmai acum, când vrea să scrie istoria lumii pentru o mie de ani?

— Ignoranților, oftau amărâți autorii manuscriselor arse, ce înțelegeți voi din durerea noastră? Bucuria că plecați în țară vă întunecă judecata.

Hârtiile mai ardeau încă în momentul când prizonierii au fost scoși afară din lagăr și percheziționați, după ce primiseră ordin să rămână numai în cămașă și indispensabili. Rezultatul percheziției, la care luau parte și femei, a dovedit că un prizonier călcase consemnul: asupra lui s-a găsit o bucată de hârtie răsucită introdusă într-o despicătură a pingelii bocancilor. Ghinionistul a fost imediat reintrodus în lagăr pentru cercetări și s-a aflat istoria corpului delict: la plecarea pe front, ofițerul cu pricina (geolog de meserie) venea direct de pe teren, unde făcuse prospecțiuni, descoperind o rocă – pretindea el – cu un bogat filon aurifer. A întocmit o schiță a locului, cu toate detaliile necesare identificării ulterioare, dar n-a predat-o, de teamă că în lipsa lui din țară vor profita alții de descoperire. Și a plecat

pe front, fără să mai poată trece pe acasă și s-o lase, păstrând-o ca pe o relicvă prețioasă. Nefericitul a fost exclus de la repatriere până la clarificarea cazului, iar restul prizonierilor s-a încolonat cu destinația gara. Ce s-a întâmplat cu el n-am putut afla.

În gara Oranki, vreo 40 de vagoane-bou așteptau îmbarcarea prizonierilor. Drumul până aici decursese într-o atmosferă nepotrivită împrejurării. Oamenii păreau liniștiți, dar pe figura celor mai mulți nu deslușeai bucurie, ci parcă incertitudinea că s-ar afla cu adevărat în drum spre casele lor: fuseseră de atâtea ori mințiți, încât aveau impresia că în orice moment pot fi întorși înapoi în lagăr. Și apoi, gândul fiecăruia zbura la ce va găsi acasă.

Pădurea începuse să înverzească, răsunau ciripiri voioase, era un aer pur. Când îmbarcarea s-a terminat și garnitura de tren s-a urnit, odată cu căderea întunericului, un oftat de ușurare adânc a ieșit din toate piepturile.

Călătoria se anunța plicticoasă, nu atât din cauza distanței, cât a nerăbdării oamenilor, care mărturiseau că, de-ar fi fost nevoie, ar fi făcut drumul pe jos până în țară.

Cea dintâi mare oprire a fost la periferia Moscovei, unde trebuia, probabil, să fim „trecuți în revistă" de vreun reprezentant al direcției lagărelor. Și, într-adevăr, a apărut un astfel de reprezentant. Era o femeiușcă ce se foia plină de importanță prin fața vagoanelor, etalând o rochiță care-i plesnea pe corp și prevestea moda minijupelor, completată de niște pantofi cu toc cui, susținându-i ca prin minune piftia șoldurilor. Prețiosul personaj era departe de a suscita admirație pentru farmecul feminin, poate și pentru că figura ei era mai mult un produs al cosmeticii decât al simțirii umane. De altfel, nu a stat de vorbă cu nici un prizonier și-a dispărut repede. Își îndeplinise „sarcina".

Uimirea prizonierilor la primul lor contact cu civilizația comunistă n-a mai cunoscut margini când au văzut un chioșc unde se vindea pâine fără cartelă. O pâine neagră-pământ, o pâine sovietică, dar putea fi cumpărată la liber, ceea ce depășea

orice închipuire, iar pentru troglodiții de la Oranki și din celelalte așezări rurale putea constitui una din minunile lumii.

Trenul s-a îndepărtat apoi spre Kiev, pe care l-a lăsat undeva în dreapta, oprind ca și până aici de două ori pe zi pentru masă. În stațiile mai mari se zăreau la ferestrele unor gherete, expuse ostentativ parcă, mici pachețele cu nu știu ce, poate biscuiți sau bomboane, iar într-un loc se vindea chiar bere.

Deși la începutul lui mai, câmpia era pustie, nu începuseră încă lucrările agricole, din loc în loc se opintea totuși în hamuri câte un ciolovec bătrân, trăgând după el un plug, pe cormana căruia apăsa un copil. Spectacolul nu era ceva neobișnuit, îl mai văzusem și în timpul războiului, dar ceea ce emoționa cu adevărat se arătau a fi atelajele la care erau înhămate femei și deseori copii.

La apropierea de Buh[1] trenul luase viteză, linia părea descongestionată, însă la o încrucișare de căi ferate s-a oprit mai multe ore, desigur în așteptarea unor trenuri care veneau dinspre apus. Pentru că era garat în afara zonei stației, s-a permis prizonierilor să coboare din vagoane, să se mai dezmorțească. Pe fețele buhăite ale acestora se citea efectul cantității sporite de terci și al somnului neîntrerupt, însă medicii asigurau că la o schimbare de regim alimentar câteva săptămâni erau suficiente pentru intrarea în normal.

Pe lângă o gardă numeroasă, convoiul de prizonieri era însoțit și de omniprezentul comisar politic. Cu vigilența proprie meseriei, el supraveghea toate mișcările, înregistra discuțiile și tot lui îi revenea sarcina să predea la destinație organelor de securitate românești dosarele prizonierilor. Uneori se petreceau incidente grăitoare despre simpatia de care se bucurau acești reprezentanți politici ai regimului în rândurile armatei. Astfel, la o observație făcută unui ostaș din gardă, acesta a scrâșnit din dinți: „Iudă!"

1. Râul Bug.

Pe când prizonierii se plimbau în sus și în jos prin fața organelor, dinspre satul vecin venea spre gară o ceată dezordonată și zgomotoasă de femei și copii. Când liota a ajuns destul de aproape, prizonierii au avut surpriza să audă o limbă în care se amestecau cuvinte țigănești și rusești, dar mai mult termeni românești. De când fuseseră deportați la Buh, acești foști cetățeni români se vânturau de colo până colo, adevărate flăcări călătoare, trăind ca păsările cerului din dărnicia naturii, fiindcă din mila oamenilor nu se putea trăi în această parte a lumii. Când și când mai munceau la colhoz, n-aveau încotro, dar în cea mai mare parte a timpului vagabondau și achiziționau orice lucru care nu era bine păzit.

Când și-au dat seama pe cine au în față, baionetele care încercau să-i împiedice să se amestece cu prizonierii s-au dovedit nefolositoare și fraternizarea a luat unele forme înduioșătoare. Rareori s-au văzut săruturi și îmbrățișări mai calde, însoțite de țipete și vaiete, ca acum. Hărmălaia derutase garda, care, uitând consemnul, privea prostită la efuziunea țigăncilor. După trecerea valului de emotivitate, una din ele și-a scos ghiocul, alta cărți de joc soioase, a treia o mână de boabe de porumb, pe când celelalte nu-și încetau jelania:

— De când ne-a trimis la Buh, a uitat de noi hoțu' ăla, și aici am căzut în mâinile satanei, că ne muncește ca pe hoții de cai, de dimineața până seara, ba și noaptea, și nu ne săturăm niciodată cu casa lor, fi-le-ar casa a dracului, sta-le-ar în gât, alege-s-ar prafu' și pulberea de tot neamu' lor să se aleagă, înghiți-i-ar pământul și n-ar avea parte de lumânare la căpătâi! Mânca-v-aș, faceți-vă milă și pomană și luați-ne și pe noi, că ne prăpădim aici în afurisitul ăsta de colhoz, arde-l-ar focu' să-l ardă!

Când s-au mai potolit, primind ce brumă de daruri le puteau face prizonierii, garda a intervenit din nou și a reușit cu chiu, cu vai să-i izoleze, iar convorbirile au continuat de

la o oarecare distanță în aceeași larmă care n-a încetat până la plecarea trenului.

Nu mai știm nimic de soarta compatrioților noștri deportați pe aceste meleaguri neospitaliere.

XXVII

Pe acolo s-a războit Ștefan

„Țineți minte cuvintele lui Ștefan
care v-a fost baci până la adânci bătrânețe,
că Moldova n-a fost a strămoșilor mei, n-a fost
a mea și nu e a voastră, ci a urmașilor voștri și
a urmașilor urmașilor voștri, în veacul vecilor."[1]

Lotul de prizonieri repatriat în mai 1948, din lagărul de la Monastîrka, a intrat în țară pe la punctul Lipnic sau Lipinți – pe Nistru – unde, la 20 august 1469 (sau 1470), Ștefan-vodă, domnul Moldovei, repurtase o strălucită biruință asupra tătarilor. Surprinși în dumbrava de la Lipnic, invadatorii fuseseră nimiciți, robii pe care-i capturaseră au fost eliberați, iar prăzile recuperate în întregime.

Spunând că lotul a intrat „în țară" pe la Lipnic, am exprimat un adevăr cunoscut, înscris în testamentul neamului, despre o stăpânire pe care nu numai românii și numeroși istorici străini, ci și unii ruși o recunosc României asupra teritoriului dintre Prut și Nistru. El a fost dintotdeauna pământ românesc și va rămâne românesc „în veacul vecilor", în ciuda răpirilor vremelnice și deznaționalizării forțate a autohtonilor.

Ca orice călătorie, fie ea și într-o închisoare pe roți, călătoria noastră decursese destul de monoton. Timp de zece zile, cât parcursesem teritoriul sovietic, n-am văzut peisajul decât printr-o ferestruică la care avea acces o singură persoană; ușa vagonului se deschidea numai în timpul opririlor pentru masă.

Pe măsură ce ne apropiam de România, încordarea creștea. Pășind pe pământul Basarabiei, și încă într-un loc ca acesta, încărcat de amintiri istorice, reacția a fost zguduitoare: prizonierii sărutau pământul Patriei și atingeau cu evlavie, ca pe

1. Citat din *Apus de soare* de Barbu Ștefănescu-Delavrancea.

niște odoare scumpe, vagoanele de tren care se vedeau, după inscripții, a fi fost românești. Cei doi preoți din convoi pregătiseră discret o slujbă religioasă. Oamenii își stăpâneau cu greutate emoția și adesea zăreai lacrimi în ochii unora. Gara, cu numeroase linii, nu era totuși prea animată. Se vedeau câțiva locuitori în uniforma căilor ferate și civili purtând îmbrăcămintea obișnuită în acest colț de țară. Gara trebuie să fi arătat la fel și înaintea războiului. N-am găsit nici un chioșc, iar pâinea nu se vindea, ca la Moscova, fără cartelă.

Slujba religioasă a fost scurtă, pentru a nu atrage atenția organelor sovietice, și era aproape de sfârșit când li s-a alăturat celor îngenuncheați un mic grup de localnici, cu toții niște zdrahoni spătoși. Îngenuncheaseră tăcuți alături de frații lor din patria-mumă, spre a înălța împreună către cer o rugă pentru o dreaptă împlinire. Când s-au ridicat, și-au făcut cu evlavie cruce și au sărutat cuviincios mâna preoților.

Multe lucruri se petrecuseră în puținii ani scurși de la dezmembrarea ținutului din trupul țării: în 1940, la data ultimatumului sovietic pentru restituirea Basarabiei și în plus a unei părți din Bucovina, populația românească din Lipnic se ridica la peste 80%, pentru ca după numai un an de stăpânire sovietică, adică la data izbucnirii războiului antisovietic, să coboare la 55–60%, iar acum, în 1948, abia dacă mai atingea 40%.

— Unde e restul? se întreba unul din ei cu niște ochii cenușii ca oțelul. Am vrea să știm și noi unde, dar cine poate ști ceva în marginea asta de lume, unde nu pătrund decât *Izvestia* și *Pravda* și nu auzim decât vocea crainicului de la Radio Moscova?! Mulți dintre noi au fost ridicați atunci, în '40, pe alții i-a târât armata roșie în retragerea ei din '41, ceilalți au fost și sunt ridicați în continuare din 1944, când s-au întors rușii. Din toți dislocații, dacă s-au mai întors patru sau cinci, și ei nu știau nimic de soarta celorlalți, fiindcă i-au despărțit de la început. Așa amestecă rușii populația, ca să-și piardă urma naționalitățile celelalte și să-și uite limba și obiceiurile străbune. Toate

posturile de conducere sunt ocupate acum la noi numai de străini. Unii nici nu știu românește. Din învățătorii pe care i-am avut până la război, nu mai e nici unul, și jumătate erau de-aici, din orășel. În școli nu se mai învață românește. E și o secție moldovenească, dar noi, care suntem români din tată în fiu, nu mai înțelegem limba moldovenească în care învață acum copiii noștri. Unii ne-am băgat în slujbe, n-am mai rămas la colhoz, ne-am gândit că e mai bine așa, că putem să ne dăm seama ce se petrece și ce gânduri nutresc liftele astea cu noi. Din țară nu mai știm decât ce ne spun ăștia. Se spune că partidul comunist din țară a umplut pușcăriile cu toți oamenii mai însemnați, pe mulți i-au ucis și l-au alungat și pe rege. Nouă ne tot spun că acum este și în România tot ca aici, conduce clasa muncitoare, și au început oamenii să intre în colhozuri; pe popi se aude că-i rade și în școli se vorbește rusește. Ați întrebat de biserică? N-au dărâmat-o, dar popă n-avem, că l-au deportat, și altul de unde să iei? Acum nu ne mai spun români, zic că suntem moldoveni, adică tot un fel de ruși care, dacă au trăit mai aproape de români, ne-am încuscrit cu ei și le-am învățat limba. Copiilor le-a cerut să aducă la școală toate cărțile românești pe care le au acasă. Odată și odată va fi sărbătoare și pe ulița noastră, românească. Spuneți-le fraților din țara veche că nu se poate să nu sosească pentru tot neamul nostru. Că n-o mai apuca ziua asta unul ca mine, sau ca ăștia de-i vedeți, or apuca-o copiii, și dacă nici copiii, barem nepoții noștri tot au s-o apuce. Că ea o să vină, de asta suntem noi siguri.

Cititorul acestor rânduri gândește poate că autorul lor se lasă purtat de himere, că astfel de vorbe n-au putut fi rostite de un țăran basarabean din Lipnic în anul 1948, când viitorul era imprevizibil și riscul de a fi văzut vorbind cu prizonierii români era prea mare.

Și totuși aceste vorbe au fost rostite, poate nu exact așa cum sunt formulate aici, dar aceasta era ideea și majoritatea expresiilor aparțin țăranului. Mai trebuie adăugat că omul vorbea

o limbă neaoș românească, pe care am mai întâlnit-o încă de două ori în Uniunea Sovietică: prima oară la Grădinița (un sat între Tiraspol și Dalnik), și a doua oară vorbită de un mocan ardelean de origine, ai cărui strămoși ajunseseră cu turma lor de oi în Kuban pe vremea țarinei Ecaterina a II-a, la câțiva ani după războiul țărănesc condus de Pugaciov[1]. Aici, în Kuban, mocanii înființaseră un sat căruia i s-a zis mai apoi Moldavanskoe, astăzi oraș cu peste 10.000 de locuitori.

Pentru acel moment unic trăit la Lipnic, prizonierii care participaseră la el s-au simțit datori, întorși în țară, să uite ciudatele comportamente ale unora (repet, unora) dintre refugiații basarabeni în România, basarabeni care au avut puține puncte comune cu demnitatea de om și mândria de român.

1. Emelian Ivanovici Pugaciov (1742–1775) a fost conducătorul cazacilor de pe Don, celebru pentru revolta țărănească din anii 1773–1775.

CARTEA A III-A

După măcel a izbucnit pacea

„Din pricina cuvintelor pe care nu le-au
rostit atârnă morții atât de greu în sicriele lor."

I

Lupii sunt nemuritori

„Trebuie să fii ciocan ori nicovală."

Și astfel, într-o zi cu soare cald de mai[1], lotul nostru de prizonieri și-a revăzut țara și familiile. Cea dintâi impresie pe care a avut-o a fost că nimic nu mai arăta ca la plecare. Natura însăși părea că se schimbase; în aer plutea o crispație nedeslușită, o miasmă pe care nu o puteam identifica. Dar transformarea cea mai adâncă o suferise omul. Pe acesta cu adevărat nu-l mai recunoșteai. Era greu de spus dacă depărtarea de țară și experiența amară acumulată în răstimp pe front și în captivitate produsese noua optică; fapt este că foștii prizonieri nu reușeau să se regăsească în perioada aceasta tulbure de readaptare la condițiile vieții de după război. Se poate ca apăsarea pe care o simțeau să nu fi fost decât consecința noului climat social brutal și plin de contradicții, ori se înstăpânise mai mult într-înșii, dar cauza nu prezenta atâta importanță cât senzația de frustrare, sentimentul că sunt străini și nedoriți în propria lor țară. Chiar mai târziu, mult mai târziu, după ce trupele sovietice se retrăseseră, persista îndărătnic impresia de țară ocupată, în care adevărații stăpâni deveniseră niște tolerați. Fiecare detaliu al vieții cotidiene stârnea oroarea și aprehensiunea.

Acum privirile oamenilor căutau pieziș, parcă te pândeau. Nu vedeai decât figuri încruntate; un chip deschis, prietenos, sincer interesat de starea sănătății interlocutorului era un lucru rar. Atitudinii spontane îi luaseră locul reținerea de la tot ce

1. În mai 1948.

putea să însemne raporturi apropiate între oameni, tendința de a nu spune lucrurilor pe nume și mai ales impulsul nestăpânit spre vulgaritate și violență. Un cuvânt fără semnificație putea fi speculat și da ocazia celor mai bizare interpretări. Nu rareori, imprudentul care-l rostise era bănuit de ostilitate față de regimul comunist, cercetat, arestat și condamnat.

Vestimentația purta și ea amprenta metamorfozei sociale. În acest „veac nou" erau la modă șepcile proletare trase pe ochii care te străpungeau cu vigilență, bocancii grosolani sau cizmele de cauciuc (numai cu ele puteai înfrunta noroaiele șoselelor măcinate de urmele războiului), cămășile cadrilate sau „antijeg" și pufoaica, necunoscută până acum în îmbrăcămintea românească, ori căciula cu clape de tip sovietic.

Culoarea roșie în toate nuanțele caracteriza o sumedenie de articole vestimentare și abuzul acesta de roșu îți sugera niște răni mortale din care sângele se scurgea fără încetare. Pentru ochi, culoarea era obositoare, cu atât mai obositoare și mai displăcută cu cât roșul îți amintea fronturile de luptă.

Acum bărbații se bărbiereau o dată pe săptămână, după obiceiul practicat în mediul rural, iar femeile uitau să se mai pavoazeze, urmând fidel exemplul femeii sovietice din armata roșie. Câinii de rasă ori alți câini dispăruseră din peisajul citadin, ca și bastonul, pălăria, gambeta și jobenul, cravata și monoclul, fracul și pantofii de lac, pandantivele și cruciulițele care reprezentau (în concepția comunistă) imaginea unei vieți putrede și corupte, apusă de-acum pentru totdeauna. Abia de mai puteau fi zărite prin talciocuri, dar o parte din ele au reapărut de îndată ce apele s-au mai liniștit și cenzorii societății s-au îmburghezit ei înșiși. Tot acum a apărut și tipul bișnițarului, un individ care-ți vindea diverse articole inexistente în comerțul socialist. De unde la început „moda" cerea să se fumeze țigări populare, ceva mai târziu (prin compensație) toți înnebuniseră după țigări străine scumpe, și pasiunea pentru ele n-a dispărut

nici acum; dimpotrivă, ele au devenit formula magică după care obții tot ce dorești, un fel de „Sesam, deschide-te!".

În adunări se râdea zgomotos, vulgar. Oamenii aveau impresia că în felul acesta se încadrează în atmosferă. Dinamismul se confunda cu lipsa celor șapte ani de acasă. Doar membrii de partid proaspeți, proveniți din contopirea cu partidul socialist (fiindcă ilegaliștii erau *rara avis*), adică „cei cu un cap mai mare" decât restul cetățenilor și care, teoretic, aveau toate responsabilitățile (dar nu răspundeau de nimic), comunicau între ei conspirativ, țineau ședințe închise și arborau mutre de nepătruns, ca de idoli antici. Ei voiau să spună: „Știm totul, însă ne este interzis să vorbim".

Fiecare gest căpăta acum o semnificație politică, asemenea cuvintelor care erau interpretate după plac, și în această vânătoare de vrăjitoare mulți oameni au plătit scump libertatea de a face un spirit, de-a povesti o anecdotă. Dacă o persoană „nesigură" afirma, de pildă, că „de mâine se va schimba vremea", aceasta semăna a profeție politică și „reacționarul" era chemat și interogat îndelung, uneori numai amenințat, alteori bătut și în toate cazurile pus sub supraveghere, iar la recidivă judecat și, firește, condamnat.

Sărutarea mâinii femeilor dispăruse. Obicei înapoiat, burghez. Nu mai există cucoane, toate femeile sunt „tovarășe" (cu excepția celor cocoțate în vârful piramidei sociale). Pentru acestea din urmă exista o dezlegare tacită pentru a fi venerate public prin sărutarea mâinii, chiar dacă această moștenire era dezavuată oficial. În același timp, din relația mamă–fiu sau fiică a fost suprimată formula „sărut-mâna, mamă", iar pronumele de reverență „dumneata" a dispărut și din mediul rural, unde nu se pomenise până atunci să-i spui tatălui sau mamei „tu". Noua aristocrație politică nu avea aceleași maniere ca vulgul, pentru care termenul „tovarășe" era tot așa de antipatizat ca și noțiunea de „comunist", dar oamenii și-l însușeau fără voia lor prin repetare continuă. Se creau astfel deprinderi

maselor. Oamenii de orice vârstă și profesiune erau și ei „tovarăși" pentru copilul care abia începuse să vorbească. Dacă permitea elevilor să-l numească „domn", cadrul didactic era scos din învățământ sau, în cel mai fericit caz, aspru sancționat. Orice ședință începea cu *Internaționala* și sfârșea cu *Marșul partizanilor*. Și era interminabilă. Începea dimineața și sfârșea seara, iar uneori continua până noaptea târziu, dacă nu cumva era programată noaptea și lua sfârșit dimineața, când participanții plecau direct la serviciu.

În atmosfera îmbâcsită de fum de tutun ordinar (salariile erau îngrozitor de mici), de mirosul corpurilor nespălate, oamenii rontăiau toată vremea semințe de floarea-soarelui sau de dovleac, scuipând cojile pe jos. Luase naștere, de la preluarea puterii de către comuniști, o industrie nouă (la noi), dar care în URSS era înfloritoare din vremuri vechi, practicată predilect de țigănci, fiindcă ea nu cerea muncă și nici capital. Materialul se găsea pe câmp, la îndemâna oricui, și semințele trebuiau doar prăjite. Diversitatea ședințelor urca numărul lor câteodată și la trei pe zi în cadrul unei instituții sau întreprinderi. Se țineau ședințe de partid, sindicale, de producție, de comunicări, de analiza muncii, de învățământ politic, ședințe ARLUS[1], UFDR[2], adunări ale Frontului Plugarilor etc. Munca propriu-zisă era dată peste cap; personalul didactic (mai ales cel din mediul rural) era cel mai năpăstuit, fiind singurul cu statut de intelectual.

Cursurile școlare deveniseră activitate secundară: obligat la ocupații care nu aveau nici o legătură cu îndeletnicirile profesionale, profesorii erau scoși de la cursuri pentru a citi ziarul pe câmp muncitorilor agricoli, întocmeau recensămintele animalelor și diferite statistici de care avea nevoie Sfatul Popular local, iar în zilele așa-zise libere (duminicile) însoțeau pe teren

1. Asociația Română pentru Strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică.

2. Uniunea Femeilor Democrate din România.

pe „îndrumătorii" politici. De la ședințe nu se putea lipsi cu nici un preț, absența era considerată act de boicot politic.

Mai curând era trecută cu vederea absența de la orele de serviciu, și foarte mulți profitau de această conjunctură favorabilă. Tineretul – „copilul drag al partidului" – era astfel îndepărtat de la preocupările serioase și numai cei cu origine socială „nesănătoasă" ori incertă își pierdeau vremea cu studiul.

În culisele ședințelor, de obicei cu câtva timp înainte, se făceau aranjamentele necesare pentru ca ele să aibă succes: se stabilea din cine va fi format prezidiul adunării (o chestiune pur decorativă), cine va conduce ședința, cine trebuie să ia cuvântul și ce anume trebuie să spună. Vorbitorul primea anticipat textul scris al cuvântării, iar dacă nu știa să citească declara că este de acord cu cei care au vorbit înaintea lui.

Când puținii oameni cu o rămășiță de curaj strecurau obiecții timide, acestea erau fie ignorate, fie supuse criticii necruțătoare a celor din prezidiu, oglindind acuzarea directă că „nu sunt pe linia partidului", ci dușmanii lui. Dar asemenea disonanțe se produceau foarte rar. Oamenii erau prea terorizați și cazurile de abateri „ideologice" îi învățaseră să nu se joace cu focul.

Hotărârile luate – de regulă înainte de începerea ședinței – erau citite într-o atmosferă lâncedă, rezoluția era adoptată în unanimitate, devenind „lege", și participanții se urneau greoi de pe bănci, fără altă dorință decât să ajungă acasă și să se culce... să doarmă ca să uite totul. „Numai somnul nu ni l-au putut lua comuniștii", se spunea. În timp ce activiștii partidului, rămași singuri în sală să întocmească nota informativă, se firitiseau între ei pentru succes, urându-și: „Să fii iubit de popor", o urare cu atât mai cinică cu cât era mai neverosimilă, și care a dispărut la timp. Apoi cineva scotea o sticlă cu „tărie" și treaba era încheiată ca în cea mai bună dintre lumi. Astfel, un grup de indivizi insidioși țineau sub presiune mulțimi de sute de oameni.

*

Schimbarea de care vorbeam la început se resimțea și în vocabularul oamenilor. Din lexicul curent au dispărut sau tindeau să dispară unele cuvinte; pe de altă parte, au fost introduse altele noi, până mai ieri cu circulație foarte redusă ori pur și simplu nefolosite, deși existau în dicționar.

Termeni ca: ideal, conștiință, onoare, demnitate etc. produceau un surâs de compasiune, erau luate în derâdere, nu puteau fi ancorate în actualitate. „Ce-i aia conștiință"? întrebau filozofii marxiști. Conștiința, după ei, era un fenomen subiectiv și o reduceau la ceea ce ei numeau vigilență, pierzând-o astfel în rețeaua densă a relațiilor existențiale ori a structurilor impersonale.

Conștiința înceta de a fi un model personal al lumii, o structură de trecere a omului din condiția sa primară organică într-una rațională, creatoare, cum o văzuseră Bergson și marii gânditori ai omenirii. Deocamdată, toată „filozofia" lumii contemporane pe unde călcase cizma armatei roșii era monopolul celor „patru mari"; ei reprezintă *alfa* și *omega* spiritului uman și din aceștia, cel din urmă, singurul în viață, era considerat ființa supremă, demiurgul, părintele popoarelor. La un semn al lui, apele își opresc cursul, munții se apleacă spre a fi escaladați de activiștii comuniști, nimic nu se opune voinței sale de natură divină.

Onoarea era și ea denunțată ca un vestigiu medieval care n-avea ce să caute într-o lume dominată de învățătura marxistă. Dispăruse până și expresia așa de uzitată: „pe onoarea mea". Demnitatea se confunda acum cu funcția; când ocupai un loc oricât de modest la masa reputației, aveai și demnitate berechet.

Concomitent, au căpătat o largă circulație termeni puțin folosiți până acum în convorbiri: vigilență, normă, productivitate, responsabil, colectiv, eficiență, plenară, activist, ideologic, depășire, cincinal, novator, competitiv; sau alții, care voiau să arate, chipurile, că România socialistă este o țară cu deschidere

spre Occident: *shop, snack-bar, sexi, maxi* etc. Apoi, s-au îndesit expresiile fără curs până atunci: „fir-ar mama lui a dracu'", „decât să plângă mama, mai bine să plângă mă-sa" ori „răspunzi cu capul". Dumnezeu era înlocuit, în zeflemea, prin „șeful" sau „responsabilul naturii". Limba era corcită abundent cu expresii argotice, unele cuvinte fiind folosite cu ostentație tocmai pentru lipsa lor de popularitate. „Revoluția culturală" voia ca ele să imprime o direcție corespunzătoare noului lexic românesc.

Schimbarea orânduirii social-politice a schimbat chiar înțelesul cuvintelor. Denunț – spre exemplu – depășindu-și conținutul indicat în dicționar și revoluționându-și sensul, sugera în optica marxist-leninistă o datorie patriotică, o obligație de onoare, pe care o poți duce la îndeplinire și sub masca anonimatului. Denunțul constituia la acea dată, și mai constituie și azi o industrie lucrativă, un mijloc eficace de luptă împotriva adversarilor sau unor oameni inofensivi, iar termeni ca: bandit, spion, trădător au sens unic, desemnând numai pe ticăloșii care se opun comunismului.

În primii ani de după terminarea războiului, lumea apărea la noi „ca un balamuc și un spital", cum ar spune Heine, deși comparația nu l-ar fi mulțumit de-ajuns dacă el însuși ar fi trăit în mijlocul ei. Civilizația socialistă asfixia prin prețiozitatea ei goală de orice conținut etic. Printre numeroase altele, exista un consemn care se referea la necesitatea tăcerii: fii înțelept, suna consemnul, fă-te că nu vezi nimic, strecoară-te cât mai neobservat, nu-ți face dușmani, nu contrazice șefii și ia poziția mutului. Erau condițiile supraviețuirii. Incapabil să ți le însușești, deveneai un proscris. Iremediabil. Și în vreme ce majoritatea oamenilor era preocupată de ideea distrugerii semenilor săi, armata roșie „dezrobitoare" scormonea teritoriul românesc întocmai ca pe un sat fără câini și cu oamenii aflați sub narcoză, ca să descopere ce se mai putea jefui dintr-o țară care se dovedise o pradă atât de ușoară, aceasta în afară de enormele despăgubiri de război; paralel cu jaful, organele securității sovietice,

ajutate de cele românești, controlau totul și dispuneau după plac de viețile, demnitatea și bunurile oamenilor. Calcule ulterioare au arătat că prada sovietică de pe teritoriul nostru a atins o mie două sute de milioane dolari, față de trei sute de milioane despăgubiri de război, impuse prin tratatul de pace.

*

Un număr însemnat de scriitori de valoare, ca să nu mai vorbim de plevușca literară ieșită ca ciupercile după ploaie, ridicau imnuri de slavă „comunistei ere"; la canalul Dunăre–Marea Neagră și în temnițe piereau zilnic oameni cu care se mândrise neamul până ieri, iar alții, scoși din posturi, trăiau din mila cunoscuților și admiratorilor.

România era stoarsă de ultimele rezerve, în disprețul jertfei de sânge și aportului material pentru terminarea războiului. Se uitase că, prin trecerea ei de partea aliaților, războiul luase sfârșit cu șase luni înainte de termenul prevăzut. Înglobată „bastionului păcii" care imortaliza în piatră, de la Nistru până la Rin, cuceririle militare, pregătind drumul spre dominația mondială, părăsită de prieteni și neavând spre cine să-și îndrepte nădejdile, țara noastră se afla la pământ. Pentru populația curat românească – cea mai oprimată în propria-i țară, unde evreii, bulgarii, ungurii, ucrainenii și rușii erau privilegiați – lozinca acestor zile era supraviețuirea cu orice preț și această supraviețuire s-a datorat numai satului, țărănimii pe care vrea s-o desființeze astăzi un inconștient[1]. Orașul a fost teren experimental, ca de obicei. La început numai bănuitori, oamenii atinseseră o limită nemaiîntâlnită a lașității, mai cu seamă de când puteau fi văzute pe străzile orașelor (și îndeosebi în București) cadavre care zile de-a rândul rămâneau neridicate.

Nu se da nici o explicație oficială asasinatelor, ziarele nu suflau un cuvânt și totul lăsa să se creadă că ar fi vorba de niște

1. Referire la N. Ceaușescu.

hoți împușcați pe când încercau să spargă un magazin de stat; firește, oamenii înțelegeau că nu este, că nu poate fi, adevărat, fiindcă victimele nu aveau figuri de borfași, ba chiar o bătrână recunoscuse într-un cadavru pe un medic care o îngrijise. Se crea astfel o psihoză în rândurile populației, copleșitoare și contagioasă, care era cu atât mai necesară partidului comunist acum, când pusese mâna pe frâiele puterii, cu cât nemulțumirile maselor și deruta făceau imposibilă concilierea oamenilor. Se povesteau cazuri numeroase de copii care, fie din inocența specifică vârstei, fie din alte considerente, își denunțau părinții, frați care se întreceau în răutăți, demascându-se dacă unul din ei nu era fidel partidului. Noua școală de cercetători pe puncte, de indivizi care scriau istorie de pe „poziții marxiste", gen Roller, preamărea abuzurile, fărădelegile și crimele partidului comunist român, autorul acestei „revoluții fără vărsare de sânge", mulțumită numai și numai bogatei experiențe în materie a Uniunii Sovietice, care ne-o pusese „frățește la dispoziție". În realitate, sângele curgea neîntrerupt, dar totul se petrecea în cea mai adâncă clandestinitate; comunicarea dintre oameni era sever supravegheată și abia dacă unele zvonuri mai puteau înlocui lipsa informațiilor oficiale.

Situația confuză, confidențială, plină de semne de întrebare și de amenințări convenea de minune partidului, era tactica de care se folosise de la începuturile lui. O literatură tipărită pe hârtie ordinară și difuzată prin „Cartea rusă" inundase librăriile, și la transmisiunile în limba română (care aveau loc de trei ori pe zi), o voce de la postul moscovit de radio anunța cu un timbru sepulcral: „Vorbește Moscova... vorbește Moscova", cu acea solemnitate rigidă cu care sunt comunicate unele evenimente planetare senzaționale, ca decesul unui mare conducător de stat ori vreo descoperire epocală, când de fapt nu era vorba decât de niște găini care, prin metode sovietice, se ouau de două sau chiar de trei ori pe zi, ori de scroafe de la care savanții sovietici obțineau, de două ori pe an, câte 25–40 de purcei.

Ca pretutindeni, nici la noi mita, șperțul, ciubucul (și cum i se mai spune) nu era ceva necunoscut, dar se menținea în limite rezonabile, ca să zicem așa. De când cu fericirea pe care a adus-o socialismul, rușfetul a devenit indispensabil, nimic nu se poate obține fără el și totul, absolut totul este de vânzare: și omul, și sufletul său. Expresie a luptei de clasă, justiția a căpătat un spirit părtinitor și șovăielnic, pentru că, fără nici o îndoială, mai sunt oameni care își respectă statutul lor de oameni. Legi se votează, niște legi vagi, într-adins lăsând loc pentru interpretări diferite. Poate niciodată ca acum nu se potrivește mai bine cunoscutul adagiu: Multe legi, multă nedreptate. Avocații pledează cu plăcere procese de jafuri, escrocherii, scandaluri, atacuri la drumul mare, crime, dar se feresc să apere pricini politice, care, cel puțin în primii ani, le-au atras radierea din barou, termen desființat acum și înlocuit prin corpul juriștilor sau așa ceva.

Sancțiunile pentru diverse delicte se acordă cu o largă generozitate, mai ales pentru furtul din avutul obștesc, dar nu cu mai puțină ușurință pentru fapte care în trecut nu depășeau câteva luni de închisoare, iar acum ajung la câțiva ani. Pentru pricini politice, oricât de neînsemnate, urmările sunt draconice.

*

Prin munți, grupuri răzlețe și neajutorate de partizani mai acționau în primii ani postbelici prin Banat sau ascunși prin cuiburile de vultur din munții Moldovei, însă au fost hăituite cu atâta sălbăticie, că după o vreme nu s-a mai știut nimic de ele; când nu puteau fi prinși vii, luptătorii trebuiau uciși fără milă. Umanism socialist. Unul dintre grupuri, de pildă, care acționa în munții Moldovei, fusese capturat la o mănăstire unde conspiratorii îmbrăcaseră vestminte monahale, altele se risipiseră sau își căutaseră scăparea peste hotare. Și totuși lupta lor a durat timp îndelungat și va rămâne, pentru cine știe câtă vreme, o pagină nescrisă de istorie adevărată.

Ziarele veneau mereu cu ştiri despre devieri de dreapta, cele mai multe înscenări pentru înlăturarea adversarilor, şi „demascau" elementele oportuniste şi pe „bandiţii, spionii şi trădătorii manevraţi de duşmanul de clasă cu sprijinul imperialiştilor" ca să abată atenţia oamenilor muncii de la construirea socialismului în patria noastră. Dacă la început limbajul stereotip şi anost al ziarelor, presărat cu sloganuri, era urmărit de curiozitate sau din obiceiul de a frunzări presa, cu timpul ziarele nu mai serveau decât la împachetat, iar în mediul rural la o operaţie şi mai prozaică.

La locul său de muncă, specialistul era suspectat ca unul care provenea din clasa exploatatoare şi silit să acţioneze la ordinul organului represiv sau politic. Categoria indivizilor pricepuţi la toate – multilaterali –, deşi uneori erau de-a dreptul analfabeţi, sporea văzând cu ochii. Ultimul activist politic cu şcoala primară neterminată (din cauza burgheziei care „îl ţinuse cu capul la pământ") îşi descoperise peste noapte vocaţii într-ale învăţământului, finanţelor, agriculturii şi era oricând gata să-ţi toarne un discurs. Profesionistul nu mai avea ca altă dată un şef, ci zeci de stăpâni, şi fiecare din ei se simţea dator să-l bruftuiască sau „să-l înveţe". Cine răsfoise scrierile întemeietorului statului comunist făcea mare caz de un citat al lui Lenin, pe care l-am auzit de zeci de ori: „Nu ştii, te învăţ; nu poţi, te ajut; nu vrei, te oblig". Doar că activistul nu era în măsură nici să-l înveţe, nici să-l ajute, ci doar să-l oblige. Ca peste tot unde a fost introdus de baionetele ruseşti, comunismul (dacă mai crede cineva că ceea ce există azi în România poate fi numit comunism) a fost construit de oameni care n-aveau nimic cu el, dimpotrivă, îl detestau, dar nu-l puteau ignora fie de frică (în caz de eşec erau singurii răspunzători), fie pentru că aveau pasiunea muncii în sânge şi se lăsau antrenaţi de ea fără să se mai gândească la altceva.

Când, după terminarea războiului, a început reconstrucţia, mii de tineri au alergat pe şantiere, atraşi de noutate şi de

mirajul unei vieți descătușate de disciplină, la adăpost de grija hranei și amăgiți de avantajele ce li se promiteau pentru obținerea unei diplome, a unei calificări oarecare, a unui post confortabil. Mulți căutau aventura, dar erau și tineri bine intenționați și încrezători. Pentru aceștia decepția a fost crudă: experiența era departe de a însemna o școală în înțelesul didactic al cuvântului.

Ulterior au apărut primele tractoare și camioane *made in Romania*, după o tehnică la care Occidentul renunțase cu mulți ani în urmă. Asociate cu alte „binefaceri" importate din răsărit, oțelul și tehnica schimbau puțin câte puțin omul în robot, mașina ucidea ceea ce era divin în el, setea de eternitate. Luaseră ființă tot felul de școli, iar disciplina de bază era studierea marxismului și învățarea limbii ruse, introdusă ca obiect de învățământ încă din clasa a patra primară; cele mai multe școli existau pe lângă întreprinderi.

La începuturile lui, învățământul de partid era o adevărată sperietoare pentru firile slabe, timide, incapabile să-și însușească terminologia marxistă, mizeria limbajului presei, a discursurilor inepte ale conducătorilor; și aceste ființe neajutorate au plătit scump „ridicarea nivelului politic și ideologic" cu internări în spitale sau infarcte miocardice. Omul devenea o mașină de înregistrat termeni, limba încetase de a fi un mijloc de comunicare între oameni, era *haut-parleur*-ul politicii. Cu cât partidul comunist încerca mai stăruitor să se apropie de mase, cu atât distanța se mărea. Accesul la un secretar regional de partid era mai anevoios decât altădată, pe vremea burgheziei, accesul la un ministru, iar să pătrunzi la nivel regional însemna să ți se facă o mare favoare. „Scrie pe hârtie ce vrei și las-o aici", i se spunea solicitantului, dar nimeni, niciodată n-a primit un răspuns scris, cu excepția acelor răspunsuri demonstrative, pline de fanfaronadă, pe care comitetul central al partidului le publica în ziarul *Scânteia* la unele reclamații ce i se adresau direct,

pentru ca toată suflarea să ia act de sensibilitatea conducătorilor la nevoile obștești.

Desigur că, în condițiile acestea, oamenii au renunțat la audiențe și la petiții semnate, recurgând la anonime. Era mijlocul cel mai comod de a lua legătura cu autoritatea, cel mai lesnicios din toate, dar și cel mai eficient când voiai să lovești în cineva, mijloc folosit pe scară largă, încurajat de altfel de partid, obișnuit din ilegalitate cu astfel de metode. Scrisorile anonime au ajuns la un moment dat o ocupație înfloritoare, reprezentând și azi una din paginile întunecate ale istoriei partidului, fiindcă, deși se dovedeau de multe ori mincinoase, ele aruncau o umbră de bănuială asupra unui om corect.

S-au folosit cele mai variate procedee pentru a face din partid un mit. Mass-media era cea dintâi chemată, după activiștii de partid, să întărească legenda în ochii mulțimilor, cu prețul unei nemaivăzute risipe de hârtie și peliculă fotografică. Partidul era prezentat ca omnipotent, ca o forță superioară care nu greșește niciodată, știe tot ce face și gândește omul în fiecare clipă, chiar și când se duce la closet, un fel de conștiință a fiecăruia, născută odată cu individul. Începuturile partidului (neatestate, deocamdată) trebuiau căutate în vremea lui Burebista, poate chiar mai înainte, iar ubicuitatea lui era o însușire de necontestat.

Este surprinzător (ca să nu spunem cât de stupid și ridicol în același timp) că s-a putut ajunge la o asemenea decădere într-o țară unde adeseori nu sunt luate în serios nici lucrurile sfinte. Masele populare au fost aduse, în aceste prime timpuri ale comunismului, într-un asemenea hal de servitute, încât preocupările lor permanente să nu depășească un anumit cadru al luptei pentru existență, să nu le mai rămână timp pentru nimic în afara cerințelor strict legate de stomac și de perpetuarea speciei. Scopul suprem era ca omul să fie obișnuit să nu mai gândească, fiindcă partidul gândea pentru el.

Odraslele „foștilor" (chiaburi sau boieri, politicieni, ofițeri, preoți) sau chiar ale unor cetățeni care nu se dovedeau îndeajuns de „atașați" de clasa muncitoare (numită de țărani „clasa mâncătoare") erau împiedicate să urmeze cursuri superioare de învățământ, iar dacă unii se strecurau totuși, prețul pe care îl plăteau ar fi jignit și demnitatea unui câine. O bună parte din elita intelectualității acestor timpuri: academicieni, profesori universitari, medici, ingineri, doctori, juriști, gazetari, diplomați este produsul pe bandă rulantă al politicii de favoritism. Elevii cei mai dotați din mediul rural trebuiau să-și cedeze locul progeniturilor oamenilor zilei, pentru că țăranii (în cele mai multe cazuri) nu-i puteau întreține în facultăți.

Mizerabila bursă acordată de stat era insuficientă. Și tot în aceste timpuri, „tovarășii" fără cursul primar terminat sau absolvit la cursurile de alfabetizare obțineau în câțiva ani diplome universitare și titluri academice. Se petreceau multe lucruri tragi-comice.

De exemplu, Dragoș Vicol[1] povestește undeva cum primise pentru „îndrumare" în meseria de gazetar un tăietor de lemne, trimis de partid să facă „școală" direct în redacția unui ziar regional, după ce se inițiase câteva luni într-ale scrisului colaborând la o gazetă de perete a unei brigăzi de tăietori de lemne cu „articole" în care vorbea despre depășirea planului brigăzii. Sau întâmplarea dintr-o comună de lângă București, unde țiganii care alcătuiau 30% din populație solicitaseră organizației de partid locale să îndepărteze preotul care-i admonesta aspru (pentru unele și altele), înlocuindu-l cu unul dintre ei, fost servitor la o mănăstire din împrejurimi și deci știind probabil să cânte bisericește, lucru pe care de altminteri țiganul îl făcea ori de câte ori se îmbăta.

1. Dragoș Vicol (1920–1981), poet, prozator și dramaturg, a fost implicat în activitatea organizațiilor comuniste pentru tineret. A lucrat apoi pentru ziarele comuniste, inițial la Suceava, apoi la București.

Cadre didactice merituoase au fost îndepărtate din învățământ, altele (în cazul cel mai bun) au fost aruncate la periferia orașelor sau în mediul rural spre a fi silite, în pragul pensiei, să facă naveta, fiind înlocuite: la grădinițele de copii – cu femei care abia dacă absolviseră primul ciclu al școlii primare; în învățământul elementar – cu absolvente de școli profesionale sau de „industrie casnică" (curs de doi ani), incapabile să scrie un rând fără greșeli de ortografie și punctuație sau să rezolve o problemă de nivelul clasei a III-a primară; iar la clasele mari (V–VIII), cu absolvenți de liceu (fără bacalaureat dacă nu se găseau cu bacalaureat) sau cu învățători „promovați" profesori. Nici în învățământul universitar lucrurile nu stăteau mai bine, poate dimpotrivă, deoarece aici lupta era și mai aprigă. E lesne de înțeles cum a fost „instrucția" căpătată de generațiile tinere, mai ales de primele promoții ale acestei categorii de educatori.

Între timp, lucrurile s-au mai schimbat, desigur, dar intrușii au rămas și nu și-au cedat posturile de conducere până la pensionare.

*

De la o vreme, lumea dezmeticită după poveștile adormitoare despre infailibilitatea partidului comunist revenise pe încetul la realitate. Goana după afaceri nu încetase nici o clipă, dimpotrivă, se intensificase: venise timpul afacerilor în stil mare, a îmbogățirii la nivele superioare, protejată oarecum oficial. Apăruse (la scară națională) tipul de *gangster* american și de mafiot. Organele de resort, ocupate până acum cu cercetarea cazurilor politice, își extinseseră sfera de activitate la „loviturile" care se vădeau tot mai inventive și nu erau puține dosarele cu mențiunea „nesoluționat" sau „în așteptare".

Comerțul socialist era arena ideală pentru desfășurarea talentelor scoase la iveală de revoluție. Se fura la modul abil, ca în orice societate în care producția este planificată, iar bunurile de consum (mai ales cele alimentare) nu ating nici pe departe cota necesară întregii populații. Situația s-a agravat prin 1980

și, în câțiva ani, a atins niveluri nemaiîntâlnite. După opt ani, produsele alimentare ca brânza și carnea erau așa de greu de procurat din comerțul de stat, încât erai silit să renunți, iar la negru atinseseră prețuri scandaloase, ca și cafeaua, țigările Kent. Produsele străine de orice fel erau smulse din mâna bișnițarilor. Nu numai o dată am auzit următoarea remarcă: „Ce bogată trebuie să fie țara noastră dacă, după ce se fură ca-n codru, se mai găsește întotdeauna câte ceva de furat". După confruntarea cu criza, prețurile au crescut considerabil, unele de peste trei și patru ori, dar statistica socialistă demonstra negru pe alb că numai cu 40% în medie. Mijloacele de comunicare cu publicul – presă, radio (am uitat tocmai discursurile prezidențiale!) – n-au vorbit niciodată de o „scumpire" a vieții, nici chiar termenul îndulcit de „urcare" a prețurilor n-a fost folosit. Pentru partidul comunist român, era o operație de „reașezare" a prețurilor, de „îmbunătățire" a lor. Dar nici „reașezarea" n-a asigurat o mai bună aprovizionare a populației.

Alimentele continuă să lipsească pentru că aproape totul se exportă, iar când mai rămâne ceva și pentru consumul intern, sau este refuzat la export, vânzarea se face în spatele magazinelor, hoțește, și cozile ajung la sute de oameni; numai scormonind cu ochii în sacoșele trecătorilor și întrebându-i fără jenă de unde au cumpărat cutare aliment îl mai poți procura, dacă nu s-a terminat între timp. Înarmat cu unul sau două p.p.c-uri („poate pică ceva", cum sunt botezate sacoșele), cetățeanul se lipește la o coadă și, dacă are noroc (deoarece cantitățile puse în vânzare sunt mici), duce și el acasă, după o oră-două de așteptare, o bucată de unt sau margarină și câteva ouă, caș-cavalul fiind o amintire istorică. Produsele destinate consumului intern sunt de calitate dubioasă și propaganda cu clăbuci despre continua lor îmbunătățire e praf aruncat în ochii unei mulțimi flămânde. Laptele e produs din soia și alte ingrediente, mezelurile și tocăturile sunt un amestec de organe de la animale diferite, plus sânge și nelipsitul praf de oase. Când află de vân-

zarea unui articol important (prin troc, dintr-o țară socialistă), indiferent dacă este alimentar, textil, chimic sau de uz casnic, omul nu se gândește dacă are sau nu are nevoie de el. Îl cumpără pur și simplu „ca să fie". Activiștii politici și organele de represiune au magazine speciale aprovizionate de fermele partidului, unde, sub prețul pieței, se găsesc de toate din belșug.

Atentatul la vechile rânduieli era îndreptat mai ales împotriva satelor. Aici, la sate, simțeau comuniștii primejdia. Deși neorganizată, țărănimea reprezenta o forță care ar fi ajuns, cu timpul, să contracareze programul partidului. După lichidarea rezistenței politice, a moșierimii și chiaburilor, după abolirea monarhiei, a început ofensiva pentru cucerirea țărănimii și desființarea ei ca clasă socială. Era vorba de țărănimea mijlocașă și de sărăcime, din care regimul voia să-și facă aliați supuși. Proprietatea asupra unui lot de pământ ajunsese la fel de apăsătoare ca o faptă infamantă. „Pământul generează capitalism", decretaseră filozofii marxiști-leniniști. Posesorul unei suprafețe de patru-cinci pogoane de teren arabil era privit cu suspiciune, ca să nu mai vorbim de cei cu mai multe. Plugarul necăjit care stăpânea o parcelă de un hectar, un hectar și jumătate și avea o familie de cinci-șase persoane, chiar și acesta se simțea vinovat de a fi devenit, fără voia lui, un dușman prezumtiv al regimului. Singurul care putea privi drept în față noua cârmuire era proletarul. El n-avea de pierdut decât lanțurile. Lupta nu era ușoară, oricâtă atenție puneau comuniștii în alegerea mijloacelor de convingere, pentru că era prea bine cunoscut atașamentul țăranului pentru pământ și marele număr de gospodării mijlocașe și sărace.

Pe bună dreptate, țăranul consideră pământul ca pe unicul lucru în lume care durează, singurul pentru care merită să te zbați, să lupți și să mori, fiindcă el singur îți asigură existența și râvnita libertate. Așa a început asaltul asupra ultimului bastion pe care voiau comuniștii să-l cucerească pe plan intern. La acest asalt necesar pentru victoria deplină a noii orânduiri se referise

odinioară și Lenin, într-un interviu acordat cu puțin timp înaintea morții sale lui Giovanni Papini, pentru un ziar italian, declarând că intrarea pământului țărănesc în proprietatea statului merită prețul jertfirii a câteva milioane de țărani. Și se știe că bolșevicii s-au ținut de cuvânt.

Nu știm cât sânge s-a vărsat la noi cu prilejul naționalizării și colectivizării, poate vom afla într-o zi. Ceea ce toată lumea știa însă atunci era că „tovarășii" din echipele de naționalizare „s-au făcut oameni" jefuind proprietățile devenite „bunuri ale poporului" de obiectele de preț, sau distrugând altele, de valoare artistică și documentară. Un martor ocular povestea că, la o curte boierească din jurul capitalei, mii de cărți legate în piele zăceau aruncate prin curte și în cele din urmă au fost strânse grămadă și li s-a dat foc. Era biblioteca unui poet român decedat, înrudit cu proprietarul moșiei, el însuși descendentul unui mare voievod ucis de turci. Odată cu cărțile au fost arse hrisoave domnești și alte documente istorice de preț, păstrate în tocuri de piele de vițel, iar sabia voievodului, conservată într-o teacă de argint, a fost deposedată de incrustațiile în aur și pietre prețioase.

Un simplu fapt divers. Unul din nenumăratele fapte diverse ale vremii.

Țăranii săraci și mijlocași rămași – „aliați" ai clasei muncitoare – nu puteau fi cuceriți dintr-odată, printr-o singură lovitură. Fiind mulți („proști, dar mulți"), au fost atrași să îngroașe rândurile clasei muncitoare în industrie sau în alte sectoare; iar cu ceilalți s-a procedat cu mănușă, până una-alta trebuiau păstrați ca aliați, deoarece pământul trebuia muncit de cineva care să depună interes în această muncă, acum că chiaburii umpluseră pușcăriile și șantierele Canalului și se vorbea de exterminarea lor în masă (după pilda sovietică) sau ca în pogromurile antisemite. A început deci o temeinică muncă de „lămurire"; cine nu se lăsa convins de avantajele colectivizării (o primă formulă, eșuată, a fost a „întovărășirilor agricole") era purtat

pe la miliție, hăituit, sau bătut la el acasă în timpul nopții de milițieni; se făceau percheziții și cerealele găsite erau confiscate în întregime dacă depășeau limita permisă. Urmau procesele încheiate cu ani grei de lagăr.

Încă de la începutul „erei noi", satele simțiseră din plin „sprijinul partidului". La început sub forma unor echipe de ajutoare, chipurile pentru reparația uneltelor agricole. Se făcea astfel „sudura" dintre clasa muncitoare și țărănime. Reparația se făcea gratuit și nu prea; muncitorii nu voiau bani, ei aveau nevoie de alimente, și acestea costau mult mai mult ca munca de reparație, să zicem, a unei secerători. Încât comedia avea un caracter de teatru ieftin. Echipele nu mai călcau a doua oară în același loc, dar nici țăranii nu se înghesuiau să le solicite. Apoi „sprijinul" a continuat sub forma unor grupe de „îndrumători" (care aveau ei înșiși nevoie de îndrumare) sau „agitatori", cum li se mai spunea – aduși în fiecare duminică prin sate de camioanele întreprinderilor etatizate și răspândiți pe toate ulițele să stea de vorbă cu țăranii și să le vândă ziare și broșuri.

Destul de mahmuri (pentru că li se răpea ziua de odihnă), cu o înfățișare puțin arătoasă, unii destul de prost îmbrăcați și în general la nivelul intelectual al unui absolvent de școală primară, „agitatorii" încercau totuși un sentiment de satisfacție; erau și ei cineva, pentru prima oară în viață își puteau privi semenii de la înălțime. Dacă țăranii voiau să se răzbune pe câte un salariat local, îi primeau în curte și le turnau tot felul de mahalagisme, dar nu-i invitau în casă; dacă astfel de motive nu existau, încuiau poarta și dau drumul câinelui din lanț.

Pentru conducerea „oaspeților" în localitate erau folosite cadrele didactice care „tot nu aveau ce face duminica până la prânz", fiindcă numai după-amiază era nevoie de ele la căminul cultural. În concepția partidului, învățătorii și profesorii erau cei mai odihniți dintre salariați și singurii care aveau concediu anual de două luni.

Când și această formă de „ajutorare" a fost considerată depășită, în fiecare comună a apărut un personaj nou: instructorul teritorial de partid. Pe jumătate analfabet, pentru că numai din rândurile acestora puteau fi recrutați oștenii credincioși, dar având o „școală de partid" de câteva săptămâni și într-un grad înalt sentimentul plenitudinii sale, individul purta rituala șapcă proletară și cuveniții bocanci grosolani sau cizme de cauciuc, iar ca semn particular o servietă jegoasă, primită de la comitetul raional de partid, cu broșuri și instrucțiuni și o legătură cu mâncare, deși cei mai mulți „se orientau" din primele zile în descoperirea surselor de alimentare gratuite pe plan local. Instructorul apărea la începutul săptămânii și rămânea în comună până la sfârșitul ei, în care timp era atent la tot ce se petrecea și își informa șefii ori de câte ori se simțea nevoia. Era cazat în „camera de oaspeți" rechiziționată de la vreun cetățean.

Informarea nu era totdeauna corectă, instructorul era sensibil la atenții și pleca încărcat acasă, la sfârșit de săptămână, dar se chema că partidul era totuși ținut la curent cu abaterile.

Tot în această vreme, posturile de președinți și secretari ai sfaturilor populare erau ocupate de oameni străini de localitate. Uneori se deplasau la sate și membrii comitetului de partid raional sau regional, însă instructorul teritorial a fost omul de bază al partidului, ochii și urechile lui, și dacă abuza de influența sa nu-i mai puțin adevărat că organul superior raional știa tot ce se petrece, uneori mai bine ca localnicii, fiindcă și instructorul avea o „coadă". Era sistemul de informare care nu da greș; așa s-a format rețeaua de informatori și spioni atât de deasă astăzi, că din trei oameni unul este neapărat codoș.

Confruntarea cu problema colectivizării agriculturii satelor – explicau agitatorii – trebuie să dispună de o țărănime luminată. Drept care s-au așezat pe capul țăranului cu știința de carte. S-a petrecut atunci o farsă și o mascaradă de cel mai pur gen potemkinist cunoscut în România. Niciodată ca acum nu existaseră mai multe prilejuri de inspirație pentru o literatură umoristică.

Se găseau destui s-o scrie, dar lipsea editorul care s-o publice. Tot ce s-a mai păstrat din ea a fost un val de anecdote abătut asupra mulțimii.

În nici o altă categorie de profesioniști nu puteau fi întâlniți oameni mai naivi, dar totodată mai bine intenționați și conștiincioși, ca în rândurile învățătorimii (de altădată). Ei își spuneau „apostoli" și vorbeau de misiunea sfântă care le revine în luminarea poporului, mai ales a țărănimii din care ei înșiși făceau parte. Oamenii aceștia și-au luat rolul în serios, decișii să facă din țăranul rămas analfabet om cu carte, cu atât mai mult cu cât partidul le reproșa că analfabetismul e din vina lor, ceea ce nu era adevărat, desigur, fapt bine cunoscut.

La câțiva ani după declarația de război împotriva neștiinței de carte, campania de alfabetizare s-a încheiat în sunetul trâmbițelor victoriei, care au dezlănțuit un tam-tam deșuchiat, destinat urechilor occidentale. Acestea au luat cunoștință că praful s-a ales de analfabetismul din România, iar marea noastră vecină de la răsărit, ca una care încercase după revoluție o competiție similară și ieșise din ea doar mulțumită unor blufuri potemkiniste, ar fi crăpat de invidie că la București plouă de câte ori tună la Moscova. Subterfugiile la care au recurs luptătorii de pe baricadele antianalfabetismului – adică învățătorii și profesorii – trebuie să fi fost asemănătoare (dacă nu aceleași) cu ale colegilor din lumea sovietelor. Lătrați de toți câinii satelor și înconjurați de locuitorii care nu voiau să se lase „luminați", ei adunau până la urmă în câte o sală (când nu umblau din casă în casă pe la neștiutorii de carte) absolvenți mai vechi ai școlii primare, ori ai unei clase sau două; cu ei constituiau elementul decorativ atunci când organele de control se abăteau prin partea locului. Adevărații analfabeți și-au păstrat în continuare statutul și abia un procent de 5-6% au învățat să-și mâzgălească numele prin desenarea literelor, pe care curând le-au uitat.

Dar comedia nu s-a oprit aici. Foștii analfabeți au fost „școlarizați" în continuare și, la această dată, probabil că aproape

80% din populația satelor este absolventă a opt clase. Problema prioritară rămăsese totuși colectivizarea; țăranii, în general lipsiți de complexe, nu luau nimic în serios, nu se întristau de ceea ce le lipsea, se bucurau de ceea ce aveau. Acum însă erau cuprinși de sentimente de adâncă jignire, cum se întâmplă când cineva încearcă să te convingă că negrul e alb și invers, ori că doi și cu doi fac cinci, dar sperau că și aceste timpuri vor trece, cum a trecut și domnia fanarioților cu care le comparau de obicei. Rezultatele pe care le obțin gospodăriile sau cooperativele agricole de producție pot forma obiectul unei literaturi la fel de potrivite colecțiilor „Cartea în vacanță" sau „Enigma".

N-au început bine să iasă pe porțile unei uzine românești tractoare și camioane, că s-a pornit la masacrarea cailor. Consumau prea mult. Au devenit salam ori erau vânduți la kilogram în măcelării. Deși considerată necomestibilă (o prejudecată ca atâtea altele), oamenii o cumpărau fiindcă măcelăriile erau tot mai slab aprovizionate și, amestecată cu vacă, porc, oaie, putea fi consumată, cum a fost după aceea carnea iepurilor de casă, a nutriilor, iar în mezeluri și a broaștelor. În viitor erau vizați câini și șobolani dacă peștele nu va putea îndestula trebuințele de hrană.

Uciderea cailor a produs revoltă. Era o crimă aproape la fel de execrabilă ca terminarea ființelor omenești în lagărele de muncă. Pentru orășeni ea a trecut aproape neobservată, dar curând absența cailor de tracțiune din peisajul cotidian a început să fie simțită la fel ca tăierea nucilor din regiunea dealurilor. După ce câștigaseră mii de ani victorii pe câmpurile de luptă și asiguraseră tracțiunea, caii și-au plătit ultimul tribut, împăcând pentru un timp cerințele cantinelor muncitorești și ale internatelor mai numeroase.

*

Văzând că nu mai au ce face într-o lume care nu mai era a lor, pe care n-o mai simțeau a lor, țăranii capabili de muncă și de...

marșuri părăseau unul câte unul satele, în căutarea unei existențe noi pe la periferia orașelor, unde-și construiau câte o căsuță sau se angajau ca muncitori necalificați pe unde puteau, luptând din răsputeri să obțină o calificare oarecare. Satele rămâneau aproape goale în cursul săptămânii. Cea mai mare parte făcea naveta zilnic (la început transportul în comun funcționa relativ satisfăcător), alții dormeau pe unde apucau. Munca în cooperativele agricole o făceau bătrânii și elevii (ajutați la strângerea recoltei de salariați din mediul urban), pentru că multe femei își secondau bărbații în acest exod, mai cu seamă cele care locuiau în comunele din apropierea orașelor. O dată pe săptămână, sâmbătă seara, se revedeau cu neamurile și prietenii și petreceau pe la cârciuma denumită pretențios „bufet", intoxicându-se cu bere (la fabricarea căreia – spuneau ei – se foloseau detergenți ca să facă spumă) sau băuturi tari: „adio, mamă", „te-am zărit printre morminte", băuturi care denaturau secărica, anasonul sau menta de odinioară. Așa cum erau fabricate, constituiau un atentat la sănătatea populației și adeseori la viața ei. Consumul lor, chiar în limite normale, producea stări ciudate, confuzii mintale și afecțiuni grave ale stomacului, dereglări de circulație, tremurături, iar în cantități mai mari exaltare și chiar *delirium tremens*. Tot atunci s-au deprins să bea spirt sanitar (mai ieftin), după ce îl strecurau prin vată sau tifon (dacă îl mai strecurau).

În ce privește vinurile, lăudatele vinuri românești, ele continuau să obțină medalii de aur pe la expozițiile internaționale și să fie prezente pe mesele protipendadei, dar lichidul pus în vânzare pe piața internă sub eticheta „vin de calitate superioară" era poșircă veritabilă, cu iz suspect de rumeguș fermentat dres cu plante aromatice, produs în laborator. Acest vin, dacă nu era consumat într-o lună-două, devenea inutilizabil. Vinul selecționat de struguri era exportat.

Plutea peste țară o pâclă groasă de nedumeriri, de deprimare și de așteptări, într-o atmosferă generală de corupție și delațiune. Visata salvare ce ne-ar veni de peste hotare a fost abandonată.

Nimeni nu mai crede astăzi că i se va restitui avutul expropriat, cel puțin casele, sau că va fi despăgubit pentru pierderile suferite. Țărănimea, scăpată la un moment dat de cotele obligatorii pentru plata despăgubirilor de război, cote care întreceau uneori producția și-i obligau să cumpere diferența pentru completare, spera să respire mai în voie, dar n-a fost așa. Deși cooperativizați, țăranii sunt siliți să predea și azi cote, la fel de mizerabil plătite ca acum 40 de ani, pentru lotul personal.

Invincibilul partid își înlăturase rând pe rând adversarii și nu ezita să-i suprime pe cei care s-ar mai fi ivit (și se iveau mereu) chiar în propriile-i rânduri, pentru că singură minciuna cinică nu-i poate asigura la nesfârșit inviolabilitatea. Și totuși rândurile lui sporesc mereu; pe unii îi atrage mirosul fripturii, alții sunt nevoiți s-o facă.

Drama acestora din urmă trebuie înțeleasă și scuzată. Pentru cariera pe care și-o doresc, pentru care simt vocație, trebuie să plătească un preț, și prețul echivalează cu acest compromis. Fără carnetul roșu de partid, fără să fi trecut prin UTC[1], accesul la studiu și succesul în carieră nu este cu putință, oricât talent ar avea, oricâtă muncă ar depune omul.

Puternicii zilei și odraslele lor nu sunt supuși acelorași legi. Ei nu cunosc restricții de nici un fel; au magazine speciale de unde se aprovizionează cu tot ce-și pot dori, inclusiv mărfuri din import, pot călători peste hotare pe cont propriu sau mai adesea în delegații oficiale, își pot face studiile în străinătate cu burse de stat, se îmbracă la Londra și se încalță la Roma, abătându-se în trecere pe la Paris să se tundă și să-și facă manichiura. Învață cu profesori stilați modul de comportare în societatea înaltă și limbi străine. „Doamnele" din noua aristocrație, în frunte cu „prima doamnă a țării", arborează colecții

1. Uniunea Tineretului Comunist.

de bijuterii cu pietre prețioase. Descifrezi în privirile lor regretul că n-au mai multe mâini ca să le etaleze pe toate. Spectacolul e grotesc și sugerează imaginea neuitatului Constantin Tănase pe scena „Cărăbușului", după intrarea în țară a armatei roșii, expunând vederii spectatorilor zeci de ceasuri agățate de ambele mâini, fiindcă de vorbit nu avea voie.

Pe lângă abundența de podoabe, ca la femeile triburilor africane și pieilor roșii, „doamnele" își completează toaletele cu pălării confecționate după jurnalele de modă străine și cu cape din blănuri de animale ocrotite de lege. Vestimentația le conferă un aer exotic, dându-le certitudinea că sunt plămădite din alt aluat decât semenele lor, dar le trădează obârșia înlocuirea săpunului cu parfumul. Ultimul subofițer de poliție poartă acum geantă „diplomat" și fumează țigări Kent. Se și spune de altfel că obrazul subțire cu *kentuială* se ține.

Pe teritoriul românesc s-au exersat, în tabere și centre de instrucție bine camuflate, formațiuni străine care pregăteau în taină atentate și insurecții armate în diferite puncte ale globului, cum a fost aceea care a acaparat puterea în Zimbabwe. Partidul comunist român le-a sprijinit cu armament, consilieri, bani și hrană.

„Partidele frățești" și liderii lor din țările în care comunismul nu ajunsese la conducere au fost cu generozitate ajutate material, ca și fugarii din statele unde legea le interzicea. La noi găseau azil toți aventurierii, se bucurau de ospitalitate toți heimatloșii, în vreme ce românii își căutau refugiul peste hotare, în țări ca Ungaria, cu care nu avusesem niciodată relații de vecinătate bună, sau în Iugoslavia, din ce în ce mai critică față de regimul comunist din România.

De unde la început se expatriau mai mult oameni de știință și de artă, în ultimul timp numărul lor a sporit considerabil cu muncitori și intelectuali de tot felul; și chiar țăranii, atât de conservatori prin tradiție, înfruntă primejdia trecerii frauduloase a frontierei ca să scape de atmosfera irespirabilă de aici.

Minoritățile naționale ale sașilor și șvabilor solicită în bloc expatrierea, marea majoritate a evreilor a plecat, a început exodul ungurilor.

În Occident se acreditase părerea că cei mai mulți părăsesc țara din pricina lipsurilor alimentare, dar adevărul e altul. Adevărul este că nimeni n-ar părăsi țara din această cauză dacă în România ar exista o atmosferă sănătoasă, bazată pe încredere, în care omul să se poată realiza și viața lui să-și urmeze cursul nestânjenit, fără teroare polițienească, o ambianță în care dreptatea să înceteze a mai fi un act de favoare, iar prostia, incompetența, brutalitatea și nepotismul să lipsească din relația conducător–condus, dacă ar înceta grotescul, deșănțatul și dementul cult al personalității, degradant deopotrivă pentru cei ce-l regizează și pentru obiectul lui, dacă poporul ar fi întrebat când este în joc soarta lui, iar teritoriul românesc ar aparține tuturor celor ce-l locuiesc și n-ar fi ograda unui ucenic de cizmar și a unei odrasle de cârciumar falit. Iată de ce nu pot fi condamnați cei care își iau lumea în cap. Numai lipsa condițiilor de altădată face imposibilă reînvierea haiduciei.

România de azi nu mai este o țară în înțelesul clasic al cuvântului, cu cetățeni preocupați de soarta ei, având dreptul de a se pronunța în toate problemele care o privesc. E fieful unei familii ridicate de pe treptele de jos ale condiției umane.

În marea lui majoritate, poporul român nu mai gândește, nu i se dă dreptul și nu i se lasă timpul să mai gândească. Dacă a fost incapabil să reacționeze la demolările pe scară largă a lăcașurilor de cult, a monumentelor istorice și a numeroase construcții în care s-au născut și au trăit făuritorii statului român, dacă a putut suporta ultima lovitură dată țărănimii prin așa-zisa sistematizare rurală, dacă nu protestează în nici un fel față de creșterea vertiginoasă a impozitelor și atâtor suferințe la care este supusă, dacă se resemnează să plătească prețuri de jaf pentru lumină și căldură, toate acestea nu dovedesc oare

că poporul român își merită soarta? Oricât de vast ar fi organismul de represiune, oricât de mari ar fi avantajele ce-i sunt acordate spre a-i garanta supunerea, nu înseamnă că poporul uită că numără 22 de milioane de oameni și aceștia pot nimici o tagmă de jefuitori, fie ea și de un milion de oameni și înarmată până în dinți?

Ca să poți trăi cum trăiește astăzi cetățeanul român în țara lui înseamnă, fără îndoială, că fiecare și-a închis sub lacăt conștiința.

În climatul politic de care vorbeam la începutul acestor însemnări au trăit prizonierii reîntorși la vetrele lor. După primele cercetări, care urmăreau să constate cât de utili ar putea fi regimului comunist – ei, care nu făcuseră parte nici din cele două divizii de voluntari, nici din mișcarea antifascistă –, li s-a adresat „somația" să popularizeze aspecte din „țara cea mai avansată din lume" în cercurile lor de activitate. În zadar încercau ei să explice că n-au de unde cunoaște realitățile sovietice, pentru că n-au venit în contact cu populația, iar puținele lucruri pe care le-au văzut contestă propaganda oficială, în sfârșit, că s-ar câștiga mai mult dacă ar tăcea asupra lor. Aceste obiecții le-au atras neîncrederea organelor de partid, plasându-i în atenția Securității. Câțiva nu s-au putut împăca deloc cu ideea de a continua în țară viața pe care o trăiseră în lagăre și au preferat să se piardă în munți, căutând tovărășia partizanilor; alții s-au expatriat cu timpul pe meleaguri unde nimeni nu-ți pune mâna în gât dacă gândești altfel decât guvernanții, iar inadaptabilii își sfârșesc (dacă nu le-au și sfârșit!) zilele strangulați de legile cu care asigură ceaușismul „fericirea oamenilor".

*

N-am spus nimic de rușinosul comerț cu oameni practicat de regimul din România. Nu este vorba numai de urgisita populație germană, ci și de un important număr de români ce recurg la căi legale (pentru că nu pot să fugă altfel). Se pare că singuri

evreii s-au bucurat de un regim de favoare. Statul de adopțiune plătește pentru fiecare emigrant o taxă de răscumpărare, cum se obișnuia altădată pentru prinșii de război. Urechile comuniste rămân surde la protestele statelor civilizate. Obsesiva goană după valută împinge regimul comunist la tot felul de compromisuri, precum exploatarea muncitorilor și a specialiștilor care lucrează în alte țări, taxe pe premiile obținute la concursuri internaționale, la olimpiade, sau taxe vamale pentru pachete sau obiecte introduse în țară care depășesc valoarea de cumpărare a articolelor în cauză.

Brigandaj? Cuvântul nu mi se pare deosebit de tare.

Nu pretind că am înfățișat un tablou cuprinzător al vieții postbelice din țara noastră. Real, da, nu însă și complet. Pentru generația noastră era nevoie de un Homer și n-am putut fi eu acela. Multe, nenumărate aspecte tragice ale existenței umane în această orânduire mi-au scăpat. Iar la presă n-am recurs, ce-mi putea spune o presă care ține libertatea sub presă?!

Tabloul înfățișat aici, al perioadei postbelice până în zilele penultimului deceniu din ultimul secol al mileniului al doilea al erei creștine, nu este nici literatură, nici istorie, deși într-o măsură le include pe amândouă. Constituie totuși – n-am avut altceva în vedere – însemnările unui martor ocular care a încercat cu slabele lui puteri să aducă vremile „sub cârma omului", și nu invers, cum spune cronicarul; ceea ce i-a adus suferințe nenumărate.

Nu regretă nimic dacă a putut oferi celor mai tinere generații șansa unui reviriment (cu tot pesimismul concluziei sale) și i-a arătat dușmanul împotriva căruia trebuie să lupte.

II

Singura cale de a-ți servi patria

„Să fii întotdeauna cu cei care pradă,
nu cu victimele lor."

Interogatoriul dura de câteva ore. Nu era un interogatoriu după normele clasice, era mai mult o convorbire-cursă, în care pisica încearcă să-și dea seama de slăbiciunea șoarecelui, pentru a pune gheara pe el la momentul oportun, iar acesta nu se hazarda să scoată capul din ascunzătoare decât cu multă atenție. Tonul se păstrase până acum la un nivel politicos. După întrebări fără importanță – în aparență –, anchetatorul ieșea pentru un timp din cameră, apoi revenea, interesându-se foarte grijuliu dacă „musafirul" nu are nevoie de ceva: țigări, o gustare, poate o cafea. Nu, invitatul nu avea nevoie de nimic, el dorea să plece acasă, fiindcă se înnoptase de mult și mijlocul de transport din partea locului nu circula decât până la ora 22.

Din punct de vedere strict profesional nu-și amintea de vreo abatere și, chiar de-ar fi fost așa, nu ținea de atribuțiile Securității. Nu i se reproșa însă nimic și nu-și cunoștea altă vină decât intransigența sa bine cunoscută, care-i atrăsese deseori neplăceri. În cercurile didactice era apreciat pentru cultura, sobrietatea și conștiinciozitatea lui, iar instituția pe care o conducea era considerată model în raion. Știa însă tot așa de bine că acestea nu sunt calități apreciate de partid la un om care voia să rămână propriul lui stăpân. Partidul avea nevoie de cu totul altceva ca să dovedești atașamentul pentru politica sa. Nu-l mulțumeau nici activitățile culturale din cadrul căminului pe care tot el îl conducea: echipă de teatru, cea de dansuri

naționale, manifestări despre care se scrisese de câteva ori laudativ în presa centrală.

— Ei, și cum ați dus-o în prizonierat? Parcă ați stat acolo vreo cinci ani.

— Ca în prizonierat: nu te întreabă nimeni ce-ți place și ce nu. Trebuie să te supui disciplinei de lagăr și să înduri privațiuni de tot felul.

— N-am înțeles de ce s-a prelungit așa de mult captivitatea pentru dumneavoastră (cu accent pe ultimele două cuvinte), când alții au venit în țară după doi, trei ani.

— La întrebarea asta numai sovieticii ar putea să vă răspundă. Eu cred că așa a căzut pasiența.

— Nu tocmai. Ce părere aveți de zicala că norocul și-l face omul? Dacă v-ați fi înscris în divizia Tudor Vladimirescu, erați de mult în țară.

— Când am căzut eu prizonier, această divizie lucra deja pe front alături de armata roșie, iar de înscrierea în a doua n-a mai fost nevoie, fiindcă războiul era pe sfârșite.

Unele semne de nervozitate, pe care încearcă să le ascundă răsfoind niște hârtii, trădează intenția anchetatorului de a trece la motivul real al convocării. Dar nu e încă decis asupra tacticii și de aceea continuă discuția pe aceeași temă:

— Din război cu ce v-ați întors?

— Adică din prizonierat, vreți să spuneți.

— Ei, fie și din prizonierat.

— Nu-i același lucru. M-am întors din captivitate, ca toți ceilalți, cu impresiile cele mai proaste despre caracterul nestatornic al oamenilor, poate și cu ceva păduchi pe deasupra, ca să nu mai vorbesc despre complexul de inferioritate națională și sentimentul jertfei inutile.

— Atâta tot?

— Nu e destul? Din lagăr nu te poți întoarce cu amintiri care să-ți înfrumusețeze restul vieții.

— Să lăsăm la o parte jertfa inutilă și complexele. Mă refer la amintiri mai practice, la niște bijuterii, de exemplu...

— Bijuterii ați zis? Ori n-am înțeles eu bine?

— Așa am zis.

— De unde aș fi putut lua bijuteriile? Din câte știu, astea nu se pun pe masă la vedere.

— Dar jafurile de pe front, din lagărele de deținuți?

— În primul rând, n-am văzut niciodată un lagăr de deținuți. Eu am fost ofițer de front. Apoi, pe durata captivității am fost supus la sute de percheziții. Ultima a avut loc chiar în țară, înainte de a ne urca în trenul care ne-a dus pe fiecare la casele noastre, mai precis la eliberarea din lagărul de la Focșani. Când am ieșit pe poarta lagărului sovietic de la Oranki, pentru repatriere, am fost dezbrăcați la piele, reținându-ni-se chiar și hârtia de ziar din care răsuceam țigări. Ce obiecte de valoare puteam avea, când verighetele, ceasurile, forfecuțele, brichetele, până și lamele de ras, bricele de bărbierit, săpunul și pasta de dinți ne-au fost confiscate la căderea în captivitate? Rețineți că la ultima percheziție, la Focșani, am fost ușurați chiar și de gamele, bidoane, linguri și saci de merinde, toate proprietate personală.

— Să nu-mi spui mie că nu v-ați întors de pe front cu mașini, vite, bijuterii și câte alte lucruri! Mulți s-au procopsit cu ce-au furat de acolo.

— Nu sunt la curent cu acest capitol din istoria războiului antisovietic și dacă, întâmplător, s-au petrecut și astfel de fapte, ele nu pot fi aruncate în spatele tuturor, mai ales al celor care s-au aflat tot timpul în luptă, și cu atât mai puțin puteau fi comise de cei care au căzut prizonieri.

— Adică aceștia n-au făcut destule isprăvi pe frontul de răsărit? Cine a violat femei și a executat partizani și evrei?

— Față de afirmații atât de categorice, dar și neadevărate, îmi dați voie să vă întreb dacă nu cumva erați și dumneavoastră pe frontul ăsta?

— Dumneata să nu mă întrebi pe mine unde am fost și ce-am făcut! Să răspunzi la întrebări, atâta tot! S-a înțeles?

— Am înțeles că n-am fost invitat aici ca să dau socoteală pentru o faptă infamantă. Mi s-a spus că doriți să stăm de vorbă. Cum însă văd că încep să fiu tratat ca un delicvent, spuneți-mi de ce anume sunt acuzat.

— Uite ce este, reluă el după un timp, cu altă voce. Vrem să ne faci dovada că ești alături de noi, atașat partidului care-ți dă pâine să mănânci. Ne-am gândit că dumneata ai să ne ajuți, ca unul care ai o funcție de răspundere și contact zilnic cu cadrele didactice și populația locală; trebuie să cunoaștem pe cine ne putem baza acolo și totodată care sunt dușmanii noștri. Adică să ne informezi despre tot ce auzi și vezi. O dată sau de două ori pe săptămână, te întâlnești într-un loc, pe care-l stabilim acum, cu un om al nostru și-i predai o notă informativă semnată, să zicem, Murzan. Așa. Trebuie să mai adaug că noi răsplătim pe cei care ne servesc cu devotament, dar nimicim fără cruțare pe ceilalți, care ne înfruntă sau numai ne stau în cale.

— Și sunteți convins că oamenii cu care am de-a face în activitatea mea sunt atât de naivi încât să-mi destăinuiască gândurile lor, când se știu spionați din toate părțile, chiar în anturajul cel mai apropiat, poate și de cineva din propria lor familie?

— Nu se feresc ei de dumneata, știu prea bine că nici dumitale nu-ți place regimul nostru.

A urmat o tăcere lungă și stânjenitoare. Securistul aștepta răspunsul pe care nu și-l închipuia decât pozitiv, celălalt căuta să câștige timp și se străduia din răsputeri să rămână calm.

— Dumneavoastră aveți acolo un post de miliție, vă stă la dispoziție întreg personalul sfatului popular, al cooperativei, conducerea gospodăriei colective, sindicatul salariaților, ba și SMT-ul[1], ca să nu mai punem la socoteală pe instructorul de partid și organizația de bază PCR. Toate acestea nu sunt suficiente să vă furnizeze informațiile de care aveți nevoie? Trebuie

1. Stațiune de Mașini și Tractoare.

să recurgeți la oficiile unui director de școală, când rostul directorilor dintotdeauna a fost să asigure în instituție un climat favorabil creșterii generațiilor de elevi în respectul pentru adevăr, să le formeze un caracter integru, să le inspire repulsie pentru...

— Ei, nu mă lua pe mine cu de-alde astea. Sunt vorbe goale. Știm noi ce se petrece peste tot, pretutindeni avem oamenii noștri. Da, sigur că și în învățământ, te miră? Mai ales în învățământ, unde sunt atâția navetiști care vin zilnic cu vești proaste, culese de la posturile de radio străine și cu tot felul de bancuri. Datoria oamenilor conștienți, a bunilor români, este să ne ajute să punem mâna pe banditii care ne fac dificultăți. Am fost clar?

Se simțea după tonul pe care omul Securității încerca să-l îndulcească siguranța în succesul demersului său; evident, vânatul e pe cale să renunțe la împotrivire și aparenta lui nehotărâre este ultima fărâmă de rezistență a conștiinței. La rândul lui, omul încolțit își dădea seama că nu putea ocoli un răspuns precis și tot ce-i mai rămânea de făcut era să găsească pentru răspunsul său un ambalaj cât mai suportabil pentru caracterul celuilalt, neobișnuit cu refuzuri de acest fel. În minte măsoară consecințele refuzului, știe prea bine că ele îi vor afecta cariera, se gândește cu îngrijorare la situația fiicei sale, care va avea și ea de suferit, poate va fi exclusă din facultate. Învățase să cunoască turpitudinile de care este capabilă Securitatea, dar, pentru că era în același timp conștient de inutilitatea zbuciumului său interior, își mai cere o dată iertare în gând de la fiica sa și apoi se decide brusc să-și reprime șovăiala și să renunțe la subterfugii diplomatice.

— Cu alte cuvinte, îmi propuneți să devin codoș. La aceasta am să vă răspund că propunerea nu numai că mă jignește, dar trebuie să cunoașteți inaptitudinile mele pentru un rol atât de ingrat. N-aș putea fi niciodată bun pentru așa ceva. Îmi lipsește vocația teatrală. Cum aș mai putea privi în ochii unui om pe care l-am mințit, a cărui încredere am înșelat-o? Nu, nu mă pot preface și m-aș simți descalificat pentru toată viața. Din

punctul meu de vedere, cred că pot fi mult mai util patriei dacă-mi fac cinstit munca pentru care m-am pregătit.

— E ultimul dumitale cuvânt?

— Firește.

— Ești arestat. Predă-mi buletinul de identitate.

L-a luat și a părăsit încăperea. Cât să fi rămas singur? Poate o oră, o oră și jumătate, după care au început să se vânzolească prin cameră doi indivizi îmbrăcați în haine militare fără grade. Unul a întrebat de șef, însă n-am răspuns, nu știam dacă personajul care mă arestase era chiar șeful în persoană. Altul și-a făcut de lucru cu un dosar, ignorându-mi prezența. Trecuse de miezul nopții. Mă aflam aici de nouă ore încheiate. Acum nimeni nu se mai interesa dacă doresc o cafea. Și tocmai în acele momente o cafea era binevenită. Mă simțeam gol de orice gând, extenuat.

Când, iată, pe la orele două, a apărut și cel care mă interogase, am aflat după aceea că era căpitan, de altfel un tip prezentabil. Părea înviorat ca după un drog. Mi s-a adresat rece:

— V-ați mai gândit?

— Nu m-am răzgândit.

Cu sprâncenele încruntate și cu un gest nonșalant, mi-a aruncat buletinul.

— Sunteți liber. Ne trimiteți prin postul de miliție, în plic sigilat, o declarație că nu veți vorbi nimănui despre cele discutate aici. Contrariu, sunteți pasibil de o pedeapsă până la 12 ani închisoare pentru divulgarea secretului de stat.

*

Am rămas din nou singur. Mă temeam de o capcană. Se vorbeau multe în legătură cu mijloacele folosite de odiosul organism de represiune. O surpriză nu era exclusă nici în cazul meu, dar nu voiam să mă las timorat. Era o liniște de cavou în toată casa, o vilă ascunsă în mijlocul unei plantații de pomi fructiferi și arbori ornamentali, fostă proprietate particulară

până la naționalizare. Aveam însă impresia că de undeva mă urmăresc niște ochi. Am bâjbâit printr-un culoar neluminat ca să găsesc ieșirea, apoi m-am întors să întredeschid ușa camerei pe care o părăsisem, pentru a avea un pic de lumină, și nu m-am simțit liniștit nici după ce marea ușă cu fier forjat de la intrare s-a închis în urma mea. Abia după ce poarta de fier de la stradă s-a trântit, izolându-mă de clădirea în care nu mai zăream acum nici o geană de lumină, am răsuflat un pic ușurat, iar până la șosea m-am relaxat oarecum. La gândul că trebuia să parcurg pe jos peste 20 de kilometri până acasă, din care mai mult de jumătate traversau o pădure și terenuri nelocuite, am fost cuprins din nou de neliniște. Se pare că sunt, totuși, un om norocos, pentru că în timp ce chibzuiam așezat pe o piatră kilometrică la hotărârea pe care trebuia s-o iau, zăresc apropiindu-se un camion greoi, hurducăind din toate încheieturile. Mă postez în mijlocul șoselei și fac semnul cunoscut, cât pot mai insistent.

Camionul oprește și șoferul, om în vârstă, îmi deschide ușa cabinei:

— Tocmai aveam nevoie de un tovarăș cu care să mai schimb o vorbă, că era cât p-aci s-adorm. Vin tocmai de la Târgu Mureș și de la Ploiești am rămas singur.

Până la bariera Moșilor am vorbit despre una și despre alta, iar de aici am întins-o pe jos spre casă, un fleac de 10-12 kilometri. Când am ajuns în comună, se lumina de ziuă: prin curți se vedea mișcare, țăranii își începuseră treaba.

N-au trecut nici 10 zile de la întâmplarea povestită, și un ordin al secției de învățământ încredința celui mai mediocru cadru didactic local direcția școlii, fără să înștiințeze totodată, așa cum era legal, și persoana care „nu voise să-și servească patria" că este destituită din funcție și motivul destituirii.

Vai, Doamne, grei de cap mai pot fi uneori oamenii! Cum nu-și înțeleg ei interesele!

III

Povestea unui măr din care n-a mușcat Eva

„Fiecare are atâta dreptate câtă putere are."[1]

Războaiele scot la iveală, odată cu țapii ispășitori (care sunt, de regulă, învinșii), un mare număr de candidați la recunoștința omenirii, aparținând (bineînțeles) partidei victorioase. Pentru ca posteritatea să aibă de unde culege exemplele de urmat, acestora li se descoperă merite excepționale, sunt decretați eroi și veneraţi ca atare. Se înțelege că și nația din care purced apare într-o îndreptățită aureolă.

Cel de-al Doilea Război Mondial nu putea fi o excepție în această privință; dimpotrivă, el a făcut un pas gigantic înainte, pentru că acum era momentul ca omenirea să afle superioritatea unei orânduiri hulite. Pe firmamentul istoriei dintre cele două războaie mondiale, se profila imaginea luminoasă a unor popoare înapoiate, pe care numai în două decenii măreața politică leninist-stalinistă reușise să le catapulteze în fruntea tuturor națiunilor de pe glob. Deasupra tuturor trona „marele popor rus". Nu se terminase încă războiul, și ele începuseră să-și imortalizeze în piatră și bronz eroismul, pretutindeni unde „dezrobiseră" națiuni aflate sub dominația hitleristă. În paralel, rotativele se întreceau să popularizeze și restul celorlalte virtuți, pentru ca și ultimul om să afle cui datorează supraviețuirea și libertatea, forțându-l să înțeleagă rolul lor mesianic pe această planetă.

---

1. Citat din Baruch Spinoza.

A fost pusă în mișcare o mașină propagandistică de proporții nemaiîntâlnite în istorie, alimentată de fonduri nelimitate. Uriașa propagandă a inundat țările devenite după război sateliții Moscovei și a pătruns în celelalte cu o rară frenezie, determinată de convingerea că a sosit momentul revoluției mondiale. Abia acum au luat cunoștință popoarele lumii, cu surprindere, că cele mai mari descoperiri de pe Terra aparțin geniului rus, că savanți, artiști, navigatori, oameni de știință, inventatori care-și revendicau revelația câte unui mister nu erau decât niște impostori care și-au însușit descoperiri de mult cunoscute în Rusia, dar nebrevetate pe plan mondial. Râuri de cerneală tipografică a consumat statul sovietic ca să demonstreze fraudele comise în detrimentul său de „putreda și corupta" orânduire capitalistă.

Sfârșitul războiului crease Uniunii Sovietice avantaje enorme și priorități neobișnuite, infinit mai mari și mai multe decât celorlalți parteneri din coaliția antihitleristă, pentru că înregistrase mari pierderi umane și războiul se desfășurase pe teritoriul ei, dar în același timp și pentru că acest stat se pricepe ca nici un altul să-și exagereze pagubele spre a trage cât mai multe foloase din înșelăciunea-i proverbială.

Credincioși tacticii lor tradiționale, rușii mizau și de data aceasta pe factorul psihologic, dar mai ales pe sprijinul partidelor „frățești" din celelalte țări ale lumii. Aserțiunile lor au găsit ecou favorabil în primii ani postbelici, însă, deși cu întârziere, oamenii cu bun-simț au sesizat speculațiile sovietice. Aceasta explică de ce „hoții" de brevete din Occident au rămas pe soclurile lor, iar marea patrie a socialismului victorios a sfârșit prin a deveni ridicolă.

Campania aceasta furibundă nu putea fi dusă fără epitete convingătoare, cu mare circulație în arsenalul propagandistic sovietic: bandiți, fasciști, bestii, criminali etc., astfel că bietul Gutenberg trebuie să se fi răsucit cu oroare în groapă văzând ce întrebuințare i se dă invenției sale, dacă nu cumva rușii nu

refuzau invenția tiparului unuia care folosise caractere latine în locul celor chirilice.

Fapt este că, oricât de gălăgioasă, campania n-a găsit înțelegere și simpatie în alte țări, chiar și în rândurile partidelor comuniste.

Afirmațiile acestea nu au nevoie de sprijinul unor exemple numeroase; faptele nu sunt de domeniul unui trecut prea îndepărtat, dar cei cu vârsta sub 30 de ani le cunosc foarte puțin. Chiar în zilele acestea, în Uniunea Sovietică se mai petrec „minuni" care dau loc la explozii informaționale, dar omul de pe stradă s-a obișnuit să nu le mai ia în serios. Faza psihozei postbelice a fost, în orice caz, depășită și oamenii de azi nu mai cred că un curcan poate ajunge la 40 de kilograme (chiar dacă kilogramele sunt... sovietice).

Spiritul popular, deși nu îndeajuns de echilibrat, rareori mai poate admite că o găină poate face două, uneori chiar trei ouă pe zi, deși imediat după război chiar și acei care depășiseră vârsta copilăriei n-ar fi ridicat obiecții dacă li s-ar fi spus că ele sunt de aur, ca în poveste, atârnă 15 kilograme și au rezultat din încrucișarea găinii de Crimeea cu cocoșul indian.

De asemenea, este greu de presupus că astăzi ar mai admite cineva, fără să i se pună sub semnul întrebării starea mintală, că o scroafă care a profitat de bunele oficii ale oamenilor de știință sovietici ar putea turna în neștire, ca printr-un jgheab, unul după altul sau chiar doi deodată, 25 până la 30 de purcei (toți rumeni și frumoși ca obrazul unui colhoznic din țara minunilor), și numai intervenția omului de știință a oprit acest flux neistovit.

Exemple pot fi luate din toate sectoarele de producție animală, vegetală, industrială: dovleci care cântăresc 80 de kilograme, bulbi de ceapă de mărimea unui cap de copil, roșii cât ceaunul de mămăligă sau cartofi de câte două kilograme, mașini-gigant care depășesc coloana infinită a lui Brâncuși, omul însuși fiind inclus în acest șir de performanțe: omul cel

mai bătrân din lume, cu cel mai greu creier din univers etc.; dar nu socotesc neapărat necesară o statistică.

Și totul se desfășoară după un plan, nimic nu e lăsat la voia întâmplării, ca în anarhica societate capitalistă.

Nu este lipsit de interes dacă menționăm și faptul curios că, în Uniunea Sovietică și, după exemplul ei, și în țările pe care le fericește cu protecția sa, știința are un conținut imprecis, este o noțiune fără sferă determinată, sensul termenului „știință" fiind denaturat, dându-i-se interpretări arbitrare, abuzive. Dar să explic.

În înțelesul larg pe care l-a căpătat termenul în România de azi, inventatorul sforii de tăiat mămăliga, bunăoară, sau cel care a născocit buzunarul din spate la pantaloni sunt, într-un fel, oameni de știință, tot așa cum nu sunt mai puțin oameni de știință cei care au scornit un nou model de nasture sau de butonieră, au descoperit că și cojile de cartofi pot genera tuberculi, ori au adus o îmbunătățire oarecare unui mecanism, o modificare unui pom prin altoire sau unei plante prin încrucișare. Pare grotesc, dar așa stau lucrurile. Știința a fost coborâtă din turnul erudiției, accesibil unei minorități, la nivelul vulgar de „meserie", căpătând un rol simplist de producătoare de bunuri utile, având numai o tangență periferică cu ceea ce ne-am obișnuit în trecut a numi „știință". Sloganul despre știința și arta puse în slujba poporului explică și numărul imens de „intelectuali", pletora de doctori de tot felul, de academicieni și de savanți. De unde și expresia: „Mi-e teamă să nu calc pe un... academician". Tot în glumă se spune că măsura includerii în categoria „om de știință" a persoanelor al căror nume începe cu litera C ar trebui extinsă și la altele, care au această literă în interiorul numelui.

Unele întâmplări luau aspecte burlești. În primii ani postbelici, un potop de fotomontaje sovietice inundase țara noastră (și nu numai pe a noastră!), ilustrând subiecte și probleme din industrie, din artă, știință și agricultură, peisaje cu faună

și floră etc. Printre ele atrăgea atenția un pliant care înfățișa niște mere. Dar nu mere ca toate merele cunoscute de muritorii simpli, ci niște mere unice, sovietice, obținute prin încrucișarea mai multor soiuri, care permitea aclimatizarea pomului pe toate meridianele. „Grozave mere", mi-am zis, admirându-le. Niște mere cum nu creșteau nici în Eden în vremea celor dintâi oameni. Erau fructe de o frumusețe nemaivăzută; îți venea să le mănânci cu ochii. Unul dintre ele, în special, făcea impresie: un măr de culoare roșu-închis, nuanța vișinei putrede, splendid, cât o gutuie din cele mari și chiar având forma acesteia, într-un cuvânt produsul unui pământ binecuvântat de zei, sub care era indicat soiul (regret că nu mi-l mai amintesc), menționându-se că fructul ajuns la maturitate capătă și un miez roșu și, când îl clatini, sâmburii sună ca o jucărie. „Admirabil măr", mi-am spus încă o dată, „halal să-i fie lui Miciurin[1], care l-a obținut, ăsta om, nu ca alții care, dacă au inventat dopul de cocean pentru astuparea damigenei cu molan, își revendică fără modestie dreptul la recunoștința noastră". Chiar dacă fotografia îl înfățișa mult prea idealizat, meritul lui Miciurin era remarcabil și numai niște invidioși puteau să-l numească... Minciurin.

Aproape în același timp însă, printr-un joc al memoriei care scapă controlului, readucând în centrul ei luminos reminiscențe vechi, mi-a apărut imaginea unui alt măr semănând cu acesta (dar mai puțin idealizat), văzut în copilăria mea, și nu într-o fotografie, ci în realitate, din care mușcasem de nenumărate ori. Lucrul se petrecuse de mult, în anii următori Primului Război Mondial (prin 1920–1921), într-un sat din județul Vâlcea unde copilărisem.* Dar pe pliantul din fața mea scria că el fusese obținut în Uniunea Sovietică în 1936!

---

1. Ivan Vladimirovici Miciurin (1855–1935) a fost un botanist rus celebru pentru activitatea sa experimentală de selecție a pomilor fructiferi, folosită pentru a indica superioritatea biologiei și științei sovietice.

* Comuna Prundeni (n. ed.).

Intrigat de asemănarea uimitoare dintre cele două mere, am vizitat cu prima ocazie satul copilăriei, oprindu-mă în grădina unui unchi, unde văzusem pentru prima oară aceste fructe. Din cei patru meri de care-mi aminteam, am mai găsit unul singur, cu o tulpină scorojită; după socotelile mele, avea în jur de 40-45 de ani și deosebirea dintre el și alte soiuri de măr era că, la acestea din urmă, tulpina se înnegrește la bătrânețe (la primul fiind albicioasă). În ultima perioadă, mărul care supraviețuise producea fructe un pic degenerate (în ce privește mărimea!), dar păstrând totuși în întregime caracteristicile soiului. Localnicii îi spuneau *măr sunător*, însă în lipsa unei literaturi de specialitate nu i-am putut identifica denumirea științifică. Avea miezul roșu, coaja grena, era dulce-acrișor și mălăios, iar gustul și aroma depășeau varietatea Jonathan. După cules se acoperea cu un strat gros ceros, care-i păstra frăgezimea până primăvara. L-am descoperit mai apoi și în alte grădini din localitate, și în alte sate aflate la mari distanțe, dar nu pretutindeni îi pria la fel de bine. Mi s-a spus că pomul se dezvoltă frumos și dă fructe mai mari în regiunile deluroase care nu trec de 600 de metri altitudine. În zeci sau sute de ani de existență în România, nimeni nu se gândise să-i facă reclamă, să-l popularizeze sau cel puțin să încerce identificarea creatorului său anonim. Prin această parte de lume au avut dreptul la nemurire alt gen de oameni; în această privință, propaganda sovietică nu greșește prețuindu-i cum se cuvine pe toți care au avut rezultate de excepție în oricare domeniu de activitate umană, cu respectarea adevărului, și nu folosind ocazii echivoce.

Amintindu-mi întâmplarea, m-am decis s-o povestesc, considerând că adevărul trebuie pus deasupra „prieteniei româno-sovietice", și pentru ca să se vadă cum se scrie istoria în unele părți ale lumii, fără ca scriitorii ei să se mai întrebe dacă o idee pe care o ai în momentul de față nu este cumva de mult depășită într-un alt colț al globului pământesc.

Faptul cel mai semnificativ este că, îndată după război, acest „bastion al păcii" care este Uniunea Sovietică a renunțat la ambiția performanțelor în domeniul agriculturii, un domeniu lipsit de interes, profilându-se pe o activitate mult mai profitabilă: fabricarea și comerțul de armament pe scară mondială.

Grija de a hrăni propria-i populație a revenit „războinicelor" state capitaliste, în special Americii, care par angajate s-o perpetueze până în ziua fericită când duhul lui Lenin va pluti deasupra planetei și întreaga omenire va fi o turmă cu un păstor.

Cine va fi păstorul? Iată marea întrebare.

IV

O completare la „cea mai înfloritoare epocă din istoria poporului român: epoca de aur"

„Fericirea poporului: în aceste două cuvinte e cuprinsă întreaga recuzită a tuturor demagogilor din lume."

Mai rar figură atât de populară, dacă ar fi să te iei după mulțimea apelativelor cu care a fost „mângâiat" vreodată un conducător de stat, fie el chiar „cel mai iubit fiu al poporului". Pentru străinul neinițiat, ele sunt mai curând cognomenele unui personaj hilar decât dovezi de simpatie sau omagiu. De fapt, acesta e adevărul. Păturile largi ale populației l-au numit rând pe rând: Niță Pitpalac (amintind asemănarea cu faimosul personaj din perioada literară interbelică, cunoscut pentru voiajele sale dimpreună cu „familia" pe „tot pământul din Europa", deși omul nostru l-a depășit, întrucât el a survolat toată planeta), Nae Turistu' (desemnând aceeași pasiune pentru drumeție), Bai Ganciu sau Niculae Târlă (referindu-se la manierele sale de reangajat militar), Bulă, Gâgă și Bălălău (nemaiconstituind un secret pentru nimeni ce reprezintă fiecare din aceste personaje, mai ales cel din urmă, care a și dat naștere distihului folcloric: „Bălălău din Scornicești / E-mpărat la București"). În sfârșit, unii cu incursiuni prin literatura universală – ceva mai întinse – l-au botezat Tartarin din Scornicești. În mod curent, toată lumea îl numește „nea Nicu".

Pe de altă parte, unii scribi naționali (în frunte cu poeții de curte) l-au comparat cu Ștefan (cel Mare, desigur), cu Mihai (Viteazul, se înțelege) și cu Alexandru Ioan Cuza, dar la această din urmă comparație s-a renunțat, deoarece istoria secretată de glandele specialiștilor în materie ai partidului și-a reamintit că, spre deosebire de Cuza, care împroprietărise pe țărani,

actualul șef de stat le-a luat pământul înapoi, restituindu-le totodată statutul de iobagi. Iobagi, și nu clăcași, deoarece claca îi asigura țăranului o parte din recoltă, mergând până la jumătate.

Apologia fără limite de care s-a folosit corul lăudătorilor ca să sanctifice acest unicat, apărut ca o cometă pe cerul României socialiste, a mers așa de departe în cele peste două decenii „lumină", că ar fi cu neputință s-o cuprindem în totalitate. Pentru așa ceva ar fi nevoie de mult prea multă hârtie, iar lexicul folosit ar depăși un dicționar ditirambic.

Este nu numai îngrijorător, ci mai ales dureros procesul de descompunere al caracterului național și surprinzător faptul că el a putut lua asemenea proporții pe scoarța unui teritoriu geografic care n-a fost prea fertil pentru cultura lingăilor.

Să amintim, în treacăt, numai câteva din expresiile apologetice mai des întrebuințate: cel mai iubit fiu al poporului, omul providențial al istoriei, demiurgul, conducătorul genial, stejarul din Scornicești (spre a nu fi confundat cu cel din Borzești, legat de domnia lui Ștefan-vodă), erou între eroi, oracolul spațiului mioritic (!) – probabil ca să-l deosebească de cel de la Delphi, tot așa de confuz –, omul de omenie, Ceahlăul, miracolul românesc și, ieșind cu comparațiile dintre granițele naționale, Mont-Blancul și chiar Everestul gândirii politice a secolului XX. Din respect pentru persoană și în dispreț pentru gramatică, toți termenii superlativi sunt, bineînțeles, scrișI cu majuscule, știut fiind că „regii sunt mai presus de gramatică".

Iată însă că adulația fără limite pe plan local, precum și deșănțata propagandă externă, plătită scump din bugetul statului român, sunt tot mai des contrazise în ultimii ani de constatările depreciative ale unor vizitatori și gazetari străini în trecere, sau anume trimiși în țara noastră să se documenteze la fața locului. Din contactul lor cu populația, atât cât a fost posibil, pentru că ea este sever sancționată, sau numai din înregistrarea mizeriei care te izbește la tot pasul, oamenii au înțeles

repede că realitatea este cu totul alta decât aceea înfățișată de mass-media națională sau internațională plătită. În viziunea lor, „omul providențial" este tot așa de odios ca un Bokassa[1] ori Gaddafi[2] oarecare, dar mult mai viclean, un vanitos, un ignorant și un egocentric, poate ceva mai rău, un dement stăpânit de o idee fixă, lipsit cu desăvârșire de simțul ridicolului și dur ca o brută. Ei vorbesc de „galimatiasul prezidențial" (referindu-se la repetatele discursuri-fluviu, produsul „intelectual" al glandelor scribilor de curte), batjocorindu-l într-o manieră care ar face să roșească chiar și pe bivol sau un porc, dar care pe eroul de la Scorniceşti îl lasă total indiferent.

Sesizând lipsurile de tot felul cu care este confruntată populația meleagului românesc (în contradicție flagrantă cu situația privilegiată a oamenilor regimului) și spiritul de turmă impus cetățenilor, străinii care ne compătimesc sincer vorbesc de teroarea înstăpânită în România, de un uriaș aparat represiv (un polițist la 15 locuitori, în afară de informatori), plătit regește ca să asigure domnia unei familii plecate de jos (și deci cu atât mai tiranică și mai megalomană). Dar nu numai la atât se mărginesc acuzațiile aduse conducătorului de partid și de stat român. Sunt arătate și faptele sale de terorism, precum încercările de suprimare a unor români expatriați, cu ajutorul ambasadorilor, în marea lor majoritate securiști; de asemenea, se observă că, din cauza nedreptăților și persecuției, tot mai mulți cetățeni români cer să părăsească țara sau fug pur și simplu, iar dezinformarea publicului este metodă curentă de guvernare. Mulți dintre cei care au demascat stările de lucruri din România au propus ca șeful statului să fie supus direct unui consult medical pentru verificarea stării mintale, pentru că toate

1. Jean-Bédel Bokassa (1921–1996), cunoscut ca Bokassa I, a fost conducătorul Republicii Centrafricane și al autoproclamatului imperiu centrafrican în perioada 1966–1979.

2. Muammar Mohammed Abu Minyar Gaddafi (c. 1942–2011) a fost, sub diferite titluri, conducătorul Libiei în perioada 1969–2011.

manifestările sale îl arată grav afectat de un delir schizofrenic. În ceea ce ne privește, suntem pe deplin convinși că acest consult este inutil, deoarece în țară știu și copiii că omul este nebun.

Postùrile în care vi l-am înfățișat mai sus, mai precis în care ne-a fost prezentat de propagandă, implică (deopotrivă) sprijinitori (nu spunem admiratori, fiindcă ar fi absurd), cât și detractori, angajați și unii, și ceilalți într-o dispută care durează de peste 20 de ani, în timp ce norodul sau nerodul (noțiunile par a se contopi uneori), marele anonim, „gloata cu urechile lungi", cum o numea Nietzsche, cu o limbă și mai lungă, dar obișnuită să rabde, face haz de necaz, blestemând sau zeflemisindu-și stăpânul cu talent și totodată cu resemnarea vitei căzute în jug, într-o anecdotică savuroasă, care de mult a depășit frontierele naționale și circulă pe mapamond.

Pornind de la constatarea că personajul de care este vorba a reușit să dispună de cele trei forțe pe care se sprijină: un aparat polițienesc vast cum n-a mai cunoscut până azi România (și se afirmă că nici o altă țară nu-l are), întărit cu detașamentul de circa trei sferturi de milion de activiști politici (înarmați), precum și armata, faptul dovedește că nu e un fitecine, un oarecare, și ascensiunea sa trebuie explicată și cercetată cu răbdare. Întrebarea care se impune firesc, de la bun început, este cum de-a fost totuși posibilă o carieră de o asemenea durată („epoca Ceaușescu"), chiar și în condițiile unei orânduiri sprijinite exclusiv pe forță, pe reprimarea fără menajamente a opoziției?

Un prim răspuns ar fi totuși acela pe care ni-l oferă partea din populația țării care nu-și bate capul cu probleme politice provocatoare de migrene, oamenii pe care nu-i interesează altceva în viață decât traiul lor mizer. Părerea acestora, naivă și neangajantă, deși nu lipsită de oarecare intuiție, este că individul are „baftă", adică un noroc porcesc, a făcut pe când era mititel... ceva în scăldătoare. Astfel, indiferența românului pentru politică în general, cât și lașitatea colectivă îndeosebi

au avut o contribuție hotărâtoare la nașterea fenomenului ceaușist. Subscriind la acest punct de vedere, sunt foarte numeroși cei care cred, în completare, că „eroul" nostru s-a folosit totdeauna cu rară viclenie și dinamism de toate ocaziile care i s-au oferit, sau pe care le-a provocat, pentru a apărea într-o lumină favorabilă, cum a fost, de pildă, atitudinea de protest afișată public la invadarea Cehoslovaciei de către trupele Tratatului de la Varșovia[1] sau refuzul repetat de a admite manevre militare ale aceluiași pact pe teritoriul român ori de a spori cheltuielile pentru înarmare, cerere venită din același loc. Nu-i vorbă, nu lipsesc bănuielile că majorarea indemnizațiilor pentru copii n-a micșorat câtuși de puțin fondurile secrete alocate sporirii, toți fiind de acord că bugetul național, ca orice altă statistică a acestei guvernări, este duplicitar.

Dar momentul era propice pentru o lovitură de teatru – și nu trebuia scăpat. În realitate, în linii generale, politica permanentă față de Moscova a „copilului teribil" nu s-a abătut de la atitudinea supusă; iar când se ivesc conflicte, ele sunt repede aplanate.

Pe plan internațional, „marele om de stat" își întărește necontenit poziția personală – observă comentatorii politici –, cultivând legături strânse cu partidele frățești din întreaga lume și în mod deosebit cu acelea care așteaptă tulburarea apelor ca să pună mâna pe putere, oferindu-le cu dărnicie sprijin material. Mii de refugiați comuniști și-au găsit azil în țara noastră, în timp ce țările capitaliste care fac același lucru cu expatriații români sunt condamnate. Teritoriul național a servit deseori ca teren de instrucție pentru comandouri destinate loviturilor de stat, acestea fiind întreținute din sudoarea poporului român. Când este strâns cu ușa și încolțit de presa străină sau de asociațiile internaționale pentru apărarea drepturilor omului, Ceaușescu găsește totdeauna o ieșire din impas, o diversiune sau o dezinformare cu care abate atenția de la planurile și acțiunile

1. Invazia s-a petrecut în 1968.

sale, sau ia, pur și simplu, poziția mutului sau a victimei, după caz. Cu ajutorul tertipurilor, a celor mai iscusite stratageme, a reușit aproape de fiecare dată. Vă întrebați, poate: dar cu conștiința cum rămâne? Adică omul acesta n-are în el nimic curat? Vă răspund simplu: să nu vorbim de funie în casa spânzuratului.

Munca pe care o pretinde tuturor celorlalți lui personal nu i-a plăcut niciodată. Mă refer, desigur, la munca cinstită, serioasă, care formează caracterul și înnobilează omul, și nicidecum la trepidația ședințelor, consfătuirilor, vizitelor în întreprinderi, manifestațiilor, ședințelor, ședințelor, ședințelor și demonstrațiilor de tot felul, care imobilizează ore în șir mii de salariați și elevi, scoși din producție și respectiv de la cursuri ca să-i asculte monologurile elucubrante. Și, fiindcă tot suntem la acest capitol, precizăm, fără teama de a fi dezmințiți, că stejarul din Scorniceşti este doar fiul operelor sale, nu și părintele lor. Gluma despre „concepția filozofică" sau „economică" a președintelui român a ținut destul și credem că a sosit timpul să i se pună capăt. Puzderia de fotografii din fiecare vitrină de librărie care-l înfățișează la un birou somptuos, într-un cabinet tapetat de sus și până jos cu cărți legate în piele, în postura de „scriitor elaborându-și opera" – și la fel pe ilustra-i consoartă – este o minciună demnă de tot disprețul.

De mic și-a pierdut urma fugind de acasă și vagabondând prin orașe în căutarea unui stăpân; dar să ai un stăpân presupune ascultare și supunere, și „revoluționarul" nu era dispus să plătească un preț atât de ridicat. O meserie n-a învățat niciodată cu adevărat. Cei care îl cunosc mai îndeaproape jură că nimeni, nici chiar el însuși în tinerețea „închinată luptei pentru izbânda proletariatului", n-a încălțat o pereche de sandale făcute de propria-i mână și că, în timpul liber de la transportul coșniței de la piață și legănatul copiilor meșterului, abia dacă putea bate niște cuie sau petici încălțămintea clienților de rând, spre a compensa cât de cât cheltuielile necesare întreținerii.

Se cunosc prea puține amănunte din copilăria și tinerețea viitorului „om de stat“, dar un lucru se știe foarte bine, și anume că fostul cârpaci de cizmărie s-a dovedit același cârpaci și în nevisata demnitate de azi. Toate perioadele vieții sale sunt învăluite în mister, aparțin unui capitol tabu, conspirativitatea le acoperă de la un cap la altul.

Au fost prea umilitoare? I-au creat complexe de inferioritate atunci când a început ascensiunea și numai complexele de superioritate, megalomania puteau compensa mizeria trecutului? Greu de răspuns, dar se poate presupune că n-a păstrat nici un atașament pentru țărănimea din care a purces, ca unul care a rupt legătura cu ea de la cea mai fragedă vârstă, și nici față de muncitorimea măruntă și nevoiașă a orașelor, care-l adoptase. Și-a făcut atunci socoteala că ar putea profita totuși de pe urma legăturilor cu aceste două lumi din care își trăgea originea și adopțiunea, drept care și-a ales-o... pe a treia, mai potrivită drumului și firii sale aventuroase: lumea interlopă a periferiilor, o lume care nu-și pierdea vremea cu principii morale, dar trăia cu picioarele pe pământ și nu se da în lături de la nimic atunci când era vorba de interesele ei. Această lume l-a învățat multe lucruri utile, de aici a deprins o vorbire colorată cu expresii argotice și tot aici s-a obișnuit și cu mânuirea șișului, la nevoie. Orele libere din zi și până noaptea târziu le petrecea urmărindu-și traiectoria scuipatului de la înălțimea podului Grant, iar pe întuneric lipea „fluturași“ sau avea sarcină de partid să fileze pe cineva sau să ducă o corespondență secretă undeva.

Era o ocupație atrăgătoare pentru o fire ca a lui. Din relatările unor indiscreți care l-au cunoscut în diferite perioade, s-a aflat că plecarea lui din sat fusese forțată de participarea la un jaf sfârșit în mod neprevăzut printr-o crimă.

O bătrână internată în anii '70 la spitalul Fundeni din București povestea unui medic, subit interesat când a aflat că avea

de-a face cu o consăteancă a șefului statului, că acesta fusese elevul ei în primele două clase primare:

— Eu nu știu ce a făcut dumnealui mai târziu, poate că a urmat și alte cursuri prin orașele pe unde a umblat, dar la Scorniceşti n-a făcut decât două clase primare.

Vajnicul apărător de mai târziu al păcii pe planeta noastră (ca să vorbim ca *Scânteia*) povestește despre o „activitate revoluționară" începută la 14 ani, fără să spună în ce a constat ea. Arestarea și trimiterea lui „la urmă" – adică în localitatea naș-terii – sunt (după opinia biografilor) acte de „eroism", insistându-se asupra lor fără amănunte, și nu se spune nicăieri nici despre gazda pe care a avut-o în țigănia unui oraș din Oltenia, unde se ascundea uneori, gazdă care i-a și devenit colaborator apropiat, asemenea multor țigani din aparatul Ministerului de Interne și al pazei personale.

O fotografie din perioada imediat postbelică ne înfățișează un tip de filfizon, încă stângaci în trenciul său nou-nouț, iar în alta apare și doamna inimii sale, o figură cu trăsături comune, intimidată în fața obiectivului fotografic. Fizionomiei lor le lipsește ceva ca să placă, și acel ceva e tocmai trăsătura care deosebește pe omul de inimă de cel fără. Ochii lor nu privesc deschis, ci te pândesc hoțește, îți dau târcoale ca să vadă de unde te-ar putea apuca, în ce loc și-ar putea îndrepta mai sigur lovitura. Figurile din aceste timpuri, mai ales a bărbatului, au suferit mai târziu modificări, în urma unor exerciții făcute în fața oglinzii, ajungând să exprime, la vremea când înaintașul său îl pregătea pentru postul de urmaș la cârma partidului, mimica înșelătoare a celui care vrea să pară om cumsecade, „om de omenie", în ciuda convingerii generale că nu este. Trăsăturile înscrise de natură pe fața lui n-au putut fi șterse, oricâte progrese a înregistrat arta fotografică în zilele noastre, oricât de capabilă ar fi ea de retușuri care fac și din Belzebut un propovăduitor al Sfintei Scripturi. Fotografiile actuale, care inundă toate publicațiile, poluează toate instituțiile, birourile, între-

prinderile, decorează toate closetele, îți restituie o figură hollywoodiană care nu mai exprimă un produs al simțirii umane, ci o realizare cosmetică, un narcisism al tinereții fără bătrânețe, un chip prosper, zâmbăreț (sau solemn, ca în poza cu buzdugan), de o seninătate olimpiană, aflat deasupra oricăror griji lumești, cu conștiința împăcată că și-a făcut datoria față de partid.

De o sănătate perfectă, ceea ce demonstrează fără putință de tăgadă că închisorile hulitei orânduiri burgheze erau niște pensioane față de „așezămintele de reeducare din România socialistă“ – temnițe din care nu mai poți ieși om, dacă ai reușit cumva să mai ieși viu –, cel mai iubit fiu al poporului este într-o continuă efervescență: călătorește neobosit în țară și peste hotare, este cazat în palate regale, pune cu nerușinare condiții de protocol în vizitele pe care le face. Debitează obișnuitele-i monologuri nesfârșite, fără cap și coadă, botezate cu un eufemism „discursuri“: insipide, anoste și prolixe, punctate de vorbirea lui greoaie, consecință (se spune) a obișnuinței șușterilor de a ține cuiele în gură în timp ce repară încălțămintea. Dă indicații (toate „prețioase“) în cele mai variate probleme, ca unul care le știe pe toate și are toate responsabilitățile (dar de nimic nu răspunde); decorează cu generozitate pe toți membrii familiei și ai anturajului, începând desigur cu sine și, totodată, spre a da aparență de seriozitate abuzului și a-și spori numărul de credincioși, împarte și unor întreprinderi și colective unde are cunoștințe personale câteva medalii de o valoare mai mică. Pentru mitinguri nutrește o pasiune nestinsă. Atunci se simte în elementul lui. Cea mai mare, suprema satisfacție este să se afle la o tribună, de unde poate – ca Zeus în Olimp – să privească de la înălțime miile de oameni prosternați, ascultându-i „verbul înflăcărat“ (vorba unui poet de curte: *O fortunatam, natam, me consule Romam*[1]!).

1. O, Romă norocoasă, născută pe când eram consul! – citat din Cicero.

Și mai are o dambla: să fericească țara cu cât mai multe legi și decrete prezidențiale. Ca să fie, să se găsească, nu pentru altceva. Ele constituie documente, și posteritatea după ele te judecă. Când generațiile acestea vor deveni oale și ulcele, istoria va dispune de un depozit uriaș de acte necesare elaborării verdictelor sale. Căci urmele acestea vor purta o pecete: a unui nume glorios, creatorul României moderne. Chiar dacă existența atâtor legi explică ea singură confuzia care domnește în țară, fiindcă ele se ciocnesc și se anulează reciproc, chiar dacă explică nedreptățile pe care le generează, acestea sunt „mărunțișuri" pe care mintea mărginită a insului nu le poate sesiza, presupunând că l-ar interesa. Din moment ce ele statornicesc niște principii de drept (într-adins confuze ca să poată fi interpretate după caz), este prea destul. Legi să fie! Într-o discuție cu un jurist am avut confirmarea că oamenii chemați să aplice legea nici n-o cunosc. Pe ei nu-i interesează decât „instrucțiunile care însoțesc legea", o interpretează și în bună parte o desființează. Ideea fixă că legile singure pot schimba realitatea obiectivă amintește de întâmplarea petrecută pe la sfârșitul secolului al XIX-lea în camera reprezentanților din statul Ohio, care stabilea că π este egal cu 4, deși toată lumea știa că este 3,14.

Lipsit de simțul realităților, pe care le privește prin prisma culturii sale primare, cu o fire opacă la sugestii și de o sensibilitate maladivă la elogii, înconjurat de indivizi slugarnici (singurii care se pot pripăși în preajmă-i), omul acesta, ajuns printr-o întâmplare nefericită la conducerea țării, n-a putut niciodată înțelege că legile, „dacă pot uneori să-i stăpânească pe cei răi, nu-i pot face niciodată buni". Dovedindu-se astfel incapabile să transforme societatea, o societate fără alt scop decât supraviețuirea, ce contribuție la eradicarea relelor putem aștepta de la niște „coduri etice" destinate clasei muncitoare, care are destulă minte să nu le citească? Anturajul președintelui numără și câțiva „intelectuali" care comit păcatul de a corecta și alte cărți

în afara „operelor“ conducătorului iubit, poate chiar și pe acela de a semna ei înșiși câte o tipăritură, ca Popescu-Dumnezeu[1].

De la aceștia și de la magisterii moscoviți care l-au învățat știința strategiei militare conjugată cu practica politicii comuniste, cu alte cuvinte arta de a răpi poporului, fără știrea acestuia, dreptul de a-și alege singur conducătorii, a aflat el că există două pârghii pentru a urni oamenii: frica și interesul personal, înțelegându-se prin acesta din urmă nu numai banul, ci și setea de onoruri, amorul propriu, atracția puterii. Aforismul napoleonian i-a plăcut conducătorului statului român; l-a reținut, decis să-l folosească. În cutia lui craniană a adunat astfel un număr de panseuri, la care s-a adăugat experiența culeasă din numeroasele-i călătorii prin țările lumii a treia, la care face apel ori de câte ori consilierii săi sunt în pană de inspirație, oferind-o supușilor cu tupeul cu care le-a dăruit și textul modificat al cântecului *Trei culori*, devenit imn național, text pe care nici un poet român n-a avut curajul să-l masacreze. Comițând acest sacrilegiu care, în concepția lui mărginită, era un act tot așa de comun ca o variantă a unei melodii folclorice îngânate de Leana când prășește porumbul, într-o operă muzicală, a aruncat nației un afront care poate fi tradus prin: „Vedeți de ce sunt eu în stare? Ceea ce n-au fost în stare miile de poeți români, am făcut tot eu, datorită mie aveți azi un imn național!“

Însușirea de a capta idei de la unii și de la alții este bine-cunoscută și nimeni nu-și asumă riscul de a-i contesta paternitatea lor exclusivă; chiar și când sunt de mult perimate, adoptarea lor de către șeful statului le conferă automat calitatea noutății, devenind idei fixe. Cultul supradimensionat față de persoana sa infailibilă i-a sporit într-atât încrederea în sine, i-a dat o siguranță așa de mare în dreptul său unic de decizie, încât deviza

1. Dumitru Popescu (n. 1928), zis „Dumnezeu“, om politic, jurnalist și scriitor, a fost un important reprezentant al propagandei și cenzurii comuniste.

lui poate fi la fel de sfidătoare ca a lui Fouquet de pe frontispiciul castelului Vaux: *Quo non ascendam*[1].

Conducătorii de state de valoare incontestabilă sunt măcinați de incertitudini în exercitarea puterii; dar nu și el, eroul între eroi. De aceea poporul român a rămas stupefiat aflând, la moartea patriarhului Justinian Marina[2], că altcineva, și nu dânsul va deveni succesorul răposatului. A fost cea dintâi și singura demnitate de prim rang în stat pe care nu și-a asumat-o și n-a trecut-o nici asupra vreunui membru al familiei prezidențiale.

Într-adevăr, cum să nu aibă față de persoana sa o admirație patologică, demențială, când vede câtă atenție i se acordă peste tot, cât de repede a ajuns Cineva dintr-un nimic, ce primiri i se fac și cum este sărbătorit pretutindeni? Ce contează că erau propriile-i regizări aranjate cu ajutorul „băieților"? Cum să nu creadă în chemarea lui mesianică de conducător înnăscut, capabil să asigure nu numai fericirea poporului român, ci și a întregii suflări a planetei? Nu simțiți oare în toate manifestările sale cum răzbate disprețul pentru ceilalți conducători de noroade, confruntați cu opoziții violente, cu șomaj, cu acțiuni de terorism, cu imensele dificultăți ridicate de o guvernare democrată? Cum sunt siliți deseori să părăsească puterea înainte de termen? El, produsul fenomenal al unui sat, nu-și camuflează convingerea că este plămădit din aluatul de care se folosește așa de rar istoria să creeze oameni providențiali. Nu cunoaște ezitările altor conducători. Singurul lui argument în fața unei piedici, a unei contraziceri e forța brutală unită cu șarlatania. Priviți-l în postura îndrăgită de mediator în diverse conflicte și ușor veți putea înțelege dorința lui de a se afla mereu în pri-

1. Nicolas Fouquet a fost un nobil francez din secolul al XVII-lea, ministru de finanțe al lui Ludovic XIV. Deviza familiei sale, de pe frontispiciul castelului din Vaux, era: „Oare ce culmi nu vom putea urca".

2. Justinian Marina (1901–1977) a fost al treilea patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, în funcție în perioada 1948–1977.

mele rânduri. Are în sânge viciul transmis, prin gene, de peţitoare de profesie, de ţaţă care se amestecă în toate (solicitată sau nu) scontând pe un câştig personal, de intermediar şi samsar veros. Când este privit compătimitor sau cu neîncredere, aceasta nu-l stinghereşte, obrazul lui nu este obişnuit să roşească. Este imun la ridicol. Dat afară pe uşă, escaladează fereastra, fiindcă a profitat din plin de lecţiile Moscovei şi ale partidului comunist despre minciunile convenţionale pe care civilizaţia e silită să le tolereze; şi liber de piedicile pe care cinstea, buna-cuviinţă şi buna-creştere le impun, se avântă cu impetuozitatea elefantului în junglă, sigur fiind că „obraznicul mănâncă praznicul“. Aşa-zisa „ospitalitate“ de care se bucură lăudătorii (siguri sau presupuşi) a atras un mare număr de invitaţi din întreaga lume. O bună parte, de la care aşteaptă un folos, se înapoiază în ţările lor încărcaţi de daruri – generozitatea gazdelor trebuie răsplătită. Sunt numeroşi musafiri care trebuie atraşi cu orice preţ, de bunele lor oficii partidul are tot atâta nevoie ca de aer. Cu aceştia, abilitatea comunistă îşi foloseşte toate resursele, fiindcă partidul are nevoie de sprijinitori pretutindeni. Cei care nu se lasă cumpăraţi sau îşi ridică glasul în favoarea drepturilor omului călcate în picioare în România sunt supuşi fără nici un menajament la tot felul de mizerii, mergând până la bătaie şi expulzare.

Plin de stăruinţă, a dat târcoale anual Premiului Nobel pentru pace – şi nu numai acestuia –, spunându-şi că, până la urmă, plictisită de atâta perseverenţă, comisia de decernare i-l va acorda fie şi numai ca să scape de atâtea insistenţe, cum se întâmplă deseori în viaţa de toate zilele. Dar ciudata comisie a respins regulat sugestia de a pune în aceeaşi oală pe tirani şi victimele lor.

Pornit, cum spuneam, de pe treapta de jos a condiţiei umane, deosebit de sensibil aşadar la onoruri, pasiunea de colecţionar de titluri şi medalii era natural să-l obsedeze. Ca orice primitiv, este atras de tot ce străluceşte: pentru medalii are un adevărat cult. La Muzeul Republicii are o sală numai a lui,

cu toate distincțiile căpătate. Se mai spune de asemeni că una din distracțiile sale predilecte este să numere de câte ori i se pomenește zilnic numele în paginile ziarelor, la radio și la televiziune și, cum singur nu poate face această obositoare statistică, are un angajat special care s-o facă. În paginile ziarelor și în manualele care-i reproduc chipul, controlează dimensiunile fotografiilor și data când au fost executate. Narcisismul și impertinența au făcut totdeauna parte din trăsăturile dictatorului roșu.

Anturajul slugarnic l-a deprins să fie ascultat fără obiecții, orbește; iar în cursul „dialogului" cu țara, specialiștii care-l întâmpină sunt înarmați cu caiete și pixuri spre a nota fiecare cuvânt, fiecare „indicație prețioasă" pe care o dă. În juru-i sunt numai spinări plecate, numai guri care rostesc: „Am înțeles", numai mâini care-l aplaudă, numai flori care i se oferă. De când apologeții dinastiei au aflat de descoperirea unui *Homo sapiens* în apropierea Scorniceștilor, sau poate de la adoptarea sceptrului ca semn al puterii prezidențiale, viața pe plaiurile noastre a atins culmea ciudățeniei. Se presupune, și cred că e adevărat, că acesta a fost momentul declanșării ultimei faze a paranoiei prezidențiale.

O vină importantă o au, desigur, și netrebnicii din preajmă-i, încredințați că, asemenea iederii, nu se pot înălța decât târându-se. De aceea, eul său s-a deteriorat continuu, ajungând în faza actuală de alienare: a devenit prizonierul minciunii inconștiente, făptura care trăiește într-un fantastic fără sfârșit. Delirul său megalomanic se cere eliberat într-un fel, și el se descarcă printr-o logoree stearpă și prin fapte cum este, de pildă, aceea de a dărâma tot Bucureștiul, deși o voce trebuie să-i șoptească în inconștient că nu va ajunge să-l vadă reclădit.

Obiceiul de odinioară al stăpânitorilor de a se înconjura de măscărici și bufoni pentru desfătarea personală s-a păstrat până în zilele noastre la curtea socialismului dinastic din România. Viețuirea acestei categorii ar părea, teoretic, un nonsens în marxism, dar, cum am spus, ea se prezintă într-o formă adecvată.

Cronicile relatează însă despre măscăricii de odinioară că jucau o carte periculoasă, punându-și uneori viața în primejdie când își permiteau libertăți prea mari (neîngăduite celorlalți supuși), dar reușeau să salveze vieți omenești și să schimbe cursul evenimentelor.

Despre nebunii cuplului prezidențial și odraslei preferate n-am aflat sub ce nume și cu ce funcții apar pe statele de plată (dacă se mai folosesc asemenea formalități în comunism), dar se știe că – spre deosebire de trecut – acum se numesc codoși (termen cu o sferă mai largă, de care *DEX*-ul uită să vorbească). Dictatorul român a găsit, fără efort, în persoana unor gazetari, poeți, actori, pictori, sculptori, compozitori, oameni de știință, muncitori și țărani, lichelele (câteodată numai naive marionete) de care avea nevoie. Aceștia sunt măscăricii „anilor-lumină“, deși unii acționează împotriva conștiinței lor.

Manifestările de idolatrie i-au creat dictatorului iluzia infailibilei sale măreții. Pentru acești lăudători de profesie, el nu simte nimic: nici simpatie, nici recunoștință, cu atât mai puțin stimă. Îi plătește (sub o formă oarecare) spre a fi proslăvit și atâta tot; ei nu-și fac decât datoria, fiindcă, de nu și-o fac, vai și amar.

În atmosfera de lașitate colectivă pe care a impus-o și o întreține prin toate mijloacele – destul de numeroase –, oamenii își târâie ca viermii în țărână viața de pe o zi pe alta, prezentând pentru observatorul fenomenului social spectacolul combinat de pușcărie și spital psihiatric, sau orice altceva afară de imaginea unei societăți demne, civilizate, în care numărul oamenilor onești să se afle cel puțin la nivelul celorlalți. În această societate care poartă semnătura „anilor-lumină“, natura umană se arată sub înfățișarea ei cea mai hidoasă: crudă, trădătoare, slugarnică, arogantă, lipsită de un ideal, nerespectând nimic altceva decât forța, invidioasă pe orice superioritate reală, supusă terorii și dornică s-o impună altora. Dacă se ivește undeva un caracter frumos, pare în firea lucrurilor să fie umilit, compromis și înfrânt. Omul care vrea să-și facă un drum în viață prin

mijloace cinstite, fără girul partidului, trebuie să-și examineze serios starea mintală.

Orgolios ca orice tiran, suspicios, răzbunător și mărginit, nesuferind în preajmă-i decât lachei, Ceaușescu a reușit, ca nici un alt conducător până la el, să împartă oamenii de același sânge în două tabere care se urăsc de moarte și abia așteaptă să se sfâșie între ele. S-a îndârjit să desființeze propria-i clasă socială, după ce a umilit-o și prădat-o de tot ceea ce constituia rațiunea existenței sale: pământul, nu pentru că așa cerea Lenin, ci pentru că țărănimea – cu frica ei cumpătată, intuind greoi, dar cu o precizie matematică, ce o așteaptă într-o astfel de orânduire și cu asemenea conducători – s-a opus în felul ei întortocheat și evaziv colaborării propuse, alianței problematice, înțelegând că pierderea pe care n-o va mai putea recupera vreodată era libertatea. Deposedată de pământul care i-o asigura, acest bun după care tânjește țăranul de veacuri, acum îl pierde din nou și, odată cu el, și senzația de stăpân al propriei persoane; derutată și confuză în urma loviturii de moarte primite, țărănimea a fost silită să accepte atragerea ei în industrie. Partea cea mai reprezentativă a păturii rurale a îngroșat astfel rândurile „clasei muncitoare". Partidul și-a frecat mâinile, încredințat că forța numerică a clasei țărănești va înceta să mai însemne o primejdie pentru hegemonia proletariatului și a sa personală.

Într-o vizită în România, un președinte american spunea la un toast (poate din politețe, din neștiință sau cu ironie) că în tinerețe fusese fermier, ca și omologul lui român. Încântat de o profesiune care suna așa de frumos și i se revelase pe neașteptate (nimeni din corul lăudătorilor interni nu găsise o formulare atât de atrăgătoare pentru ocupațiile sale din cea mai fragedă tinerețe), omul nostru (de stat) nu s-a simțit câtuși de puțin stingherit de privirile subit înveselite ale asistenței. Se știe foarte bine ce fel de „fermier" fusese Andruța[1] de la Scornicești, cu inventarul său compus din câteva oițe, pe care membrii

1. Andruța Ceaușescu (1886–1969) a fost tatăl fostului lider comunist.

clanului le păşteau cu rândul pe marginea şanţului comunal, şi cu cele trei-patru pogoane de pământ destinate să hrănească o familie atât de numeroasă. Disproporţia dintre „ferma“ locală şi întreprinderea prosperă şi întinsă a preşedintelui american nu însemna nimic mai mult decât că ambele erau tot... ferme.

Dar acele zile au rămas departe, în urmă. Azi fiecare oraş, fiecare staţiune balneară şi climaterică se mândreşte cu o vilă „prezidenţială“, pregătită în orice moment să primească înalta familie. Vilele, cu îngrijitori şi pază militară, fără acte oficiale de proprietate, sunt inaccesibile oricăror alte persoane, dar cine îndrăzneşte să ceară socoteală cui aparţin de fapt şi din ce fonduri sunt întreţinute? La fel se petrec lucrurile şi cu „fermele partidului“ (sau „gospodării“, cum sunt numite), şi cu construcţiile preluate abuziv de la IAL[1].

Dintr-o curiozitate legată de originea numelui de familie al conducătorului slăvit, nume care uneori poate da unele indicii asupra naturii şi obârşiei omului ce-l poartă, am făcut cercetări care mi-au arătat că el este localizat de ambele părţi ale Oltului şi are mai multe derivaţii de la rădăcină, precum: Ceauşel, Ceauşeanu, Ceauşoglu şi Ceauşu. *Dicţionarul limbii române* arată că numele de *ceauş* – la turci – se referă la un uşier, curier sau aprod al Porţii; la noi (în orânduirea feudală şi mai târziu), ceaşul era un funcţionar public cu un profil mai mult militar, o căpetenie de surugii (se potriveşte!), de vânători domneşti, un aprod sau un om de serviciu la o sinagogă. În *Dicţionarul de nume de familie româneşti*, profesorul Iorgu Iordan ne asigură că ceaşul, în Ţările Române, era numit „funcţionarul cu atribuţii diverse (nu multilaterale? n.m.): comandant, şef, grad mic în armată etc.“. Sper că aţi sesizat contradicţia dintre „comandant“ ori „şef“ şi „grad mic în armată“ – deoarece comandant poate fi numit şi şeful unei armate, dar să trecem peste ea, deşi nu putem trece cu aceeaşi uşurinţă peste detaliul că, din toate derivaţiile, numai sufixul „-oglu“ (din Ceauşoglu)

1. Întreprinderea de Administraţie Locativă.

ar fi de obârșie turcească, reieșind astfel că ceauș este vechi nume românesc, fapt inexact și contrazis nu numai de *Dicționarul limbii române*. Nici unul din cele două dicționare nu semnalează amănuntul că însușirea lui ca nume de familie ar putea ține de aria poreclelor. În ce ne privește, optăm pentru proveniența acestui nume de familie din îndeletnicirea pe care au avut-o înaintașii „stejarului de la Scornicești", fie ca surugii, fie ca vânători domnești, ceea ce explică unele lucruri, între care și pe acela de a fi făcut parte din acea categorie de oameni din care se recrutează executanții de încredere ai „exploatatorilor".

Până mai deunăzi, mai precis până la începuturile „epocii Ceaușescu", nu s-a auzit de un purtător al acestui nume care să se fi făcut cunoscut ca șef, căpetenie, comandant (fie și de surugii). Oligarhia care a ținut poporul în întuneric, reprimându-i dreptul la notorietate, n-a mai putut frâna roata istoriei când aceasta a început să se învârtă în sens invers; la moara națiunii se macină de atunci o altfel de făină și nume noi, și fotografii mirifice se lăfăie în miile de vitrine, pe frontispiciul unui mare număr de „opere" prezentând nu numai pe șeful noii dinastii, care-și depune produsul meditației sale adânci pe tot ce se referă la fericirea poporului, ci și pe tovarășa sa de glorie, savant preocupat să realizeze cu ajutorul științei saltul de la *Homo sapiens* la geniul geto-dac; iar alături de ei, o pleiadă nesfârșită de rubedenii (doctori, generali, ziariști etc.), toate devenite peste noapte celebrități naționale și internaționale.

„De bună seamă am dat o însemnată dovadă de răbdare și, după cum vechea generație a văzut ultima limită a libertății, tot așa și noi am cunoscut ultima limită a robiei, deoarece prin spionaj ni se lua posibilitatea de a vorbi și de a auzi. Am pierdut chiar, odată cu glasul, și memoria, dacă ar fi deopotrivă în puterea noastră să uităm pe cât ne este să tăcem."

Dacă citatul de mai sus n-ar purta semnătura lui Tacitus vorbind de domnia lui Domițian, oricine ar putea crede că e vorba de „epoca-lumină" a lui Ceaușescu. Se repetă neîncetat în

discursuri și în lozincile care împânzesc țara în lung și în lat că poporul e strâns unit în jurul partidului, însă totul arată că n-a existat perioadă istorică în care el să fi fost mai dezbinat ca acum.

Mitul ceaușist – o legendă născută în clipa când Cehoslovacia era invadată de armatele Tratatului de la Varșovia și alimentată cu ipocrite „bune intenții“ – nu mai găsește de mult ecou în sufletul unui popor înșelat, care-și amintește cu dezgust de imaginea pe cale să se dezintegreze, din revoltă împotriva violării moscovite, dar nu uită nici că același conducător perfid a fost printre primii care au salutat invadarea Afganistanului și au stabilit relații diplomatice cu guvernul comunist de la Kabul.

Conducătorul ideal al cetății este învățatul, spunea Platon, dar aforismul n-a fost mereu confirmat de istorie, care păstrează amintirea unor conducători de popoare nu totdeauna „învățați“ în înțelesul didactic al cuvântului. Totuși ei au fost stăpânitori drepți, ba unii plini de abnegație față de popor. La fel cum au existat destule nume cărora națiunile nu le datorează nimic, sau le poartă un bine-meritat oprobriu.

Obiectivă când situația îi permite, necondiționată după dorința atâtor tirani, poate că istoria va reuși într-o zi să pronunțe verdictul necruțător despre acești „ani-lumină“ și „farul lor călăuzitor“, dar și despre întreaga perioadă în care România a fost condamnată să-și retrăiască umilințele trecutului. Mai nerăbdătoare ca istoria scrisă, contemporaneitatea s-a pronunțat, exprimându-și întreaga aversiune față de un conducător cabotin, acoperit de ridicol și compromițând reputația unei țări întregi. Prin măsuri de siguranță personală paroxistice, prin protocoale neobișnuite la curțile națiunilor civilizate, prin onoruri extravagante și ceremoniale burlești, nevropatul conducător al României socialiste a aruncat o pată rușinoasă asupra unei țări pe care ultimii 80 de ani o ridicaseră pe o treaptă cel puțin mijlocie de cultură și civilizație.

Fiecare moment al zilei, începând cu deșteptarea și continuând cu vizitarea acelui loc unde și regii se deplasează neînsoțiți, cei doi „mari" sunt supravegheați cu strășnicie, ca să nu se întâmple ceva care i-ar nemulțumi. Perechea este permanent însoțită de medici obligați să verifice starea de igienă a instalației, dezinfectată zilnic, și operația se repetă pretutindeni unde pe cei doi îi poartă „interesele poporului". Ca să nu mai vorbim de vigilența „băieților" înainte de culcare, când dormitoarele sunt cercetate prin toate ungherele ca să nu ascundă vreo surpriză.

În ordinea următoare vine gustarea de dimineață – micul dejun – pregătit din produsele „gospodăriei prezidențiale", un teren de câteva hectare, la câțiva kilometri de București, pe malul unui lac, teren înconjurat de mai multe rânduri de sârmă, unde se cultivă zarzavaturi, se cresc albine, se plantează grâu și porumb folosindu-se numai gunoi de grajd ca îngrășământ și se cresc vaci de la care o mașină specială ridică zilnic cantitățile necesare de lapte, unt și brânză. Nu lipsesc nici păsările, se înțelege.

Tabloul n-ar fi complet dacă am omite câinii prezidențiali dresați, care sunt îmbăiați în fiecare seară, și dacă n-am vorbi de elicopterele, avioanele, mașinile și iahtul prezidențial.

Dacă un curios dorește amănunte în plus, îl mai putem informa că operațiile corespunzătoare obținerii produselor din lapte se fac în condiții speciale de igienă, vesela e sterilizată mai dihai decât instrumentele chirurgicale, mesele sunt pregătite cu mănuși medicale și măști de tifon, iar pâinea e frământată după o rețetă necunoscută în comerțul de stat.

Înalta familie suferă de o fobie teribilă a microbilor. Procesul gastronomic este completat de măsuri sofisticate de securitate (degustarea hranei, înainte de a fi servită, de către responsabilii cu pregătirea ei – „luarea credinței" cum se spunea odinioară – presupune un personal numeros). O astfel de masă prezidențială poate face obiectul unui poem despre cineva care s-a suit în copac, și oricând s-ar găsi cine să-l scrie dacă n-ar fi vorba

de un secret de stat, ca tot ce alcătuiește viața privată a liderului comunist. În fața atâtor ritualuri, Kim Ir-sen[1] însuși s-ar recunoaște doar un ucenic umil al maestrului de pe malurile Dâmboviței.

Am vorbit în treacăt despre creația populară din această epocă neobișnuit de fertilă, așa că transcriu câteva eșantioane din adevăratul folclor, și nu producții pe coarde rurale, comise de poeți de curte. Cu unul dintre ele se delecta un puradel negru ca ceaunul, zbierând într-un tramvai cât îl ținea gura: „Hai, Lenuțo-n deal la vie / Să facem academie“. Altul era repetat în cor după melodii proprii de elevii școlilor rurale, care în anii din urmă nu mai știu ce înseamnă o bucată de pâine albă și proaspătă, ca să nu mai vorbim de cornuri: „Niculae, tu ești prost / Lasă pâinea cum a fost“. Sau: „Bălălău din Scornicești / E-mpărat la București“ etc. etc. Aceste mostre de folclor și numeroase altele spun mai mult decât poeziile presei de partid și omagiile închinate „creatorului de istorie“ de pe islazul din Scornicești.

Țărănimea căpătase și ea, la un moment dat, libertatea teoretică „să se îmbogățească“, fără să i se spună cum ar putea-o face, fiindcă părea cu totul ireal. Pricopseala nu este apanajul oricui și la baza ei nu stă numai munca. Vreți o dovadă? Una din miile de dovezi în sprijinul afirmației de mai sus? Iat-o: una din surorile lui Ceaușescu, casnică și cu soț gestionar la un bufet dintr-o piață bucureșteană – acum pensionar –, posedă rețeta după care cineva poate deveni proprietarul a cinci mașini, a unei case cu zid de cetate cum arătau – spun așa-zișii cronicari ai timpului – gospodăriile chiaburești, cu o curte largă ca la țară, cu spații pentru creșcătorie de vite, porci și păsări, și cu un cavou princiar la cimitirul apropiat. Chiar și cei mai

1. Kim Ir-sen (1912–1994) a fost conducătorul Coreii de Nord, deținând diferite funcții de la fondarea acestui stat comunist în 1948 până la moartea lui, în 1994. A fost unul dintre modelele lui Ceaușescu, sursă de inspirație pentru comunismul dinastic, cultul personalității etc.

puțin decorativi membri ai prodigioasei familii care a creat socialismul dinastic, ca și cei mai îndepărtați (și nu numai ei, ci și slugile credincioase) oferă exemple senzaționale de ce sunt capabili când au în spate pe temutul dictator.

Sper că istoriei viitoare, care nu va fi secretată de glandele istoricilor comuniști, nu-i va fi greu să dovedească faptul că „operele" cuplului prezidențial sunt tot așa de puțin produsul minții lor, chiar fiind mediocre sau submediocre, pe cât este descoperirea Americii de către Bulă. Iar beneficiile substanțiale pe care le aduce editarea lor în tiraje considerabile și obligația supușilor de a le cumpăra nu revin autorilor reali nici atât cât ar merita dactilografierea lor. Este o operație simplă, demnă de epoca pe care o trăiește neamul nostru, o combinație patron–salariat în care patronul este autorul *de iure*, lui revenindu-i onoarea și banii, iar celuilalt – cota suficientă pentru plata unei slugi.

Procesul schițat până aici este departe de a fi complet. Fenomenul ceaușist este, oricât îl văd unii redus la un nefericit accident istoric, interesant mai ales prin caracterul său gangsteresc, lipsit de orice scrupul. Manifestările sale de așa-zis umanism, un umanism de tip Lenin, care nu-și suprimă adversarii ca un Stalin, în masă, ci prelungindu-le pervers agonia spre a-i putea chinui – și numai după ce a stors din ei, fără milă, toată vlaga – au „cavalerismul" (cronicarii curții îl numesc „omenie") de a-i lăsa să moară. Trăsăturile sale caracteristice, de o cruzime rar întâlnită chiar și la satrapii notorii ai istoriei, nu pot fi explicate decât în lumina psihopatiei de tipul cel mai avansat. Ceea ce observatorii străini au remarcat cu mare întârziere era un fapt de mult cunoscut: că starea mintală a dictatorului este deficitară și se agravează cu repeziciune. Pentru cei mai mulți este inexplicabil cum de se menține la cârma statului cu un astfel de patrimoniu psihiatric! Cum este posibil ca un popor să suporte această tiranie?

Dacă în primele timpuri s-a vorbit numai despre o anomalie morfologică congenitală, cu vremea eul dictatorului s-a dedublat, devenind nevrotic. Psihologul francez Henri Ey ne asigură că individul își poate însuși ori asuma caracterul pe parcurs, întrucât acesta nu-i este dat în totalitate de la început și nici nu e o construcție apriorică. Tot mai accentuata manie a grandorii, narcisismul delirant, care sfidează legile bunului-simț și acceptă ca definitivă și de necontestat opinia adulatorilor, sunt trăsăturile principale ale acestei ființe anormale, de o neîntrecută șarlatanie. Pe de-o parte a folosit cu abilitate bine cunoscutele sentimente antisovietice ale populației românești spre a-și crea reputația de independență și insubordonare față de Moscova, schițând un pas în direcția politicii externe tradiționale care-l apropie de Occident, trucuri cu aparență de seriozitate, în realitate pentru sporirea cultului personalității.

Pe de altă parte, a exploatat la maximum spaima de război, nesiguranța zilei de mâine. Omul este astfel manevrat, încât să nu vadă decât primejdiile care-l pândesc în orice clipă și necesitățile imediate ale traiului. Propaganda a infiltrat pe toate canalele în conștiința oamenilor o recuzită inepuizabilă de tertipuri, exhibiții și echilibristici, capabile să-i creeze o aureolă de om providențial. Dar mai presus de toate, aici este cheia, și-a asigurat un considerabil aparat polițienesc, o armată de represiune inegalabilă ca număr și dotare.

Când a văzut că toată mascarada a fost descoperită, dictatorul și-a arătat adevărata față. O față de asasin și o comportare la fel față de poporul înșelat.

România a fost întotdeauna o țară de imigrație. Sunt numeroase mărturii despre aceasta: refugiul rușilor după revolta din 1905, miile de sârbi și mai ales bulgari fugiți de opresiunea otomană, exodul polonezilor din 1939 – ca să vorbim despre cele mai recente. Astăzi România e o țară de emigrare, dovadă incontestabilă că impostura ceaușistă și-a trăit traiul. Cetățeanul care se expatriază n-o face – afirm răspicat –, n-o face

neapărat din cauza lipsurilor alimentare, deși acestea ating înfometarea. El fuge, în primul rând, pentru că nu mai poate respira într-o țară unde grosolănia, vulgaritatea sunt dogme oficiale, abuzul de putere și delațiunea – politică de stat, individul – mână de lucru ieftină când se întâmplă să nu fie gratuită, iar corupția a luat proporții înspăimântătoare. Sătul de a fi considerat la nesfârșit „popor", el vrea să fie, înainte de orice, om. Un om stăpân pe viața, pe sufletul și pe conștiința lui, un cetățean cu dreptul de a cunoaște sumele care se cheltuiesc cu întreținerea perechii prezidențiale, așa cum se obișnuia în anii monarhiei și chiar mai înainte, la vremea când visteria țării nu era confundată cu bugetul personal al domnitorului.

Grijulie din cale-afară să informeze cititorii despre mizeria iadului capitalist, *Scânteia* nu suflă un cuvânt în această privință și nici în legătură cu salariile, pensiile și celelalte avantaje ale înalților demnitari și comuniștilor din ilegalitate, despre salariile securiștilor, activiștilor de partid, ale celor din miliție și armată. Este o disproporție revoltătoare între venitul țăranului colectivist și salariile celorlalți, de 25–80 de ori mai mare. Nedreptatea strigătoare la cer față de urgisitul producător al pâinii noastre cea de toate zilele poartă semnătura odraslei de om sărac din Scorniceşti.

Cetățeanul este curios să afle câte ceva și despre subvențiile acordate partidelor comuniste „frățești" din țările capitaliste, personal unor conducători ai acestora, la cât se cifrează vizitele în străinătate ale cuplului prezidențial și prințului moștenitor, cunoscut pentru atracția irezistibilă spre jocurile de noroc (s-a vorbit foarte insistent într-o vreme despre o herghelie de cai de rasă, pierdută la masa verde), cât îl costă pe contribuabilul român așa-zisele „dialoguri cu țara", vizitele de lucru, manifestațiile, demonstrațiile, aniversările politice, la cât se ridică întreținerea uriașului aparat polițienesc, câte gospodării „de partid" ființează pe teritoriul țării etc. etc.

Voi încheia acest portret de cameleon politic, de impostor cu două blufuri de dată recentă. Iată-l pe primul:

Toată suflarea românească știe (se înțelege că nu din încuiata presă de partid) despre manifestația muncitorilor de la Brașov din 1987[1] împotriva călăului și a mai aflat (cu toată adânca conspirativitate a mass-mediei noastre) cum a fost „aplanat“ vigurosul protest: condamnări la închisoare, strămutări forțate, pierderea posturilor etc., deși mișcarea a fost spontană și nu opera unor instigatori. Ca să preîntâmpine astfel de întâmplări și în alte părți, în toate marile întreprinderi cu mii de muncitori s-au înființat economate prin care se distribuie acestora alimentele necesare familiilor, alimente care lipsesc de pe piață.

Am arătat la timp ce categorii de oameni beneficiază de un regim alimentar privilegiat. Mai rămân totuși destui care nu dispun de astfel de surse de aprovizionare: micii funcționari și pensionarii. Ei formează cozile. Deși nu sunt neglijabili ca număr, ei nu reprezintă o forță de care s-ar teme regimul ceaușist: o masă fără coeziune și lipsită de curaj, poate cu un singur gest curajos, și anume acela de a se lamenta. Iar țăranii sunt și mai puțin primejdioși, fiindcă în satul românesc de azi munca în CAP[2] o fac bătrânii și elevii de școală, incapabili de reacții, ripostând (când au prilejul) prin mici furturi din recoltă. Să nu uităm apoi avantajul statului, al cărui buget este ușurat prin decesul a cât mai mulți pensionari și vom înțelege întreaga murdărie cuprinsă în aforismul „Omul este cel mai prețios capital“.

Acest plan diabolic nu este produsul imaginației mele, ci concluzia logică desprinsă din situație reală.

Cel de-al doilea exemplu, de dată și mai recentă, pe care-l înfățișez oricui se mai îndoiește de instinctele criminale ceaușiste, este valul de proteste internaționale împotriva demolării patrimoniului național material și spiritual la orașe, ca să nu mai

1. O revoltă împotriva politicilor economice și sociale ale Partidului Comunist Român a izbucnit la Brașov în noiembrie 1987.

2. Cooperativă Agricolă de Producție.

vorbim despre intenția, în curs de desfășurare, de desființare a câteva mii de sate și mutare a țăranilor în blocuri cu fântână și closet comune în curte, sub cuvânt că în felul acesta suprafața agricolă a țării va crește cu sute de mii de hectare.[1] Să fie vorba, în această inițiativă, de grija pentru hrana celor 30 de milioane de locuitori pe care statisticile demografice îi estimează pentru anul 2000, sau mai degrabă de o măsură draconică de aglomerare a oamenilor pe teritorii cât mai restrânse cu putință pentru a fi ușor supravegheați și, în același timp, de împlinirea unei dorințe scumpe călăului de a deveni ctitorul unei Românii (în concepția lui „moderne") prin distrugerea urmelor trecutului?

Așa cum îl cunoaștem, cred că ultima intenție este cea mai verosimilă, nu numai pentru că suprafața agricolă actuală a teritoriului poate hrăni în viitor chiar 30 de milioane de oameni (cu condiția să nu fie exportată ca în prezent – până la ultimul bob –, iar exploatarea să fie rațională, să dispună de mijloace moderne și de personal el însuși îndestulat material).

De curând, ne-a vizitat țara un grup de deputați din parlamentul european – dornici să vadă în ce constă această „modernizare" de care se face atâta vâlvă și despre care populația însăși nu știe în ce constă, deoarece propaganda refuză orice fel de lămuriri detaliate, mărginindu-se să vorbească doar de „modernizare" prin demolarea câtorva mii de sate. Parlamentarii au fost primiți în audiență de dictator fără să știe până unde este acesta capabil să meargă cu înșelătoria, judecându-l ca pe conducătorii din țara lor. Purtați mai apoi prin câteva locuri din țară, n-au văzut „sate distruse"; totul seamănă a legendă, așadar, nu și-au închipuit că au vizitat de fapt regiuni încă neatinse de buldozere.

Și totuși demolarea este un fapt, un lucru început, nu poate fi vorba de nici o neînțelegere, pentru că altfel cum s-ar putea

1. Referire la politica ceaușistă de sistematizare a localităților rurale pentru a crește suprafețele agricole ale României.

obține acele sute de mii de hectare de teren agricol în plus? Pământul, din câte se știe, nu este elastic.

Cât oare vor mai susține aceste mijloace trucate o politică falimentară pentru economia țării și de asasinare în masă a acelei părți din populație lipsite de apărare în fața forței brutale?

Înfățișând un asemenea portret, nu ne-am gândit atât la om – la urma urmei un saltimbanc, un acrobat politic și un nebun, pentru că acesta este Nicolae Ceaușescu –, ci la viitorul acestei țări, la demnitatea noastră națională angajată pe un drum fără țintă, pe o cărare întortocheată, șovăielnică, oscilantă și plină de compromisuri.

Nu putem ghici stratagemele pe care le clocesc strategii ceaușismului pentru etapa următoare, dar bănuim că vor găsi totdeauna câte ceva pentru inducerea în eroare a străinătății, fiindcă, pentru prostirea gloatei răbdătoare, fricoase, îndobitocite și gata să suporte umilința și nedreptatea, de mult nu mai caută justificări.

Înainte de a lăsa să cadă ultimul punct, poate că ar trebui să ne amintim niște versuri uitate, dar care s-au născut tot în vremuri de adânci prefaceri sociale:

> Cei ce poartă jugul și-a trăi mai vor
> Merită să-l poarte, spre rușinea lor.

V

Lumea vrea să fie înșelată...

Ergo decipiatur.[1]

Din păcate, nici o țară nu-și poate alege vecinii pe care și-i dorește. Fiecare e nevoită să suporte megieșii impuși de roata istoriei, nerămânându-i altceva de făcut decât să întrețină cu dânșii, pe cât este cu putință, relații de bună vecinătate.

E greu de prevăzut care ar fi astăzi situația României dacă, în locul colosului slav, ar fi avut la granița de 1328,8 kilometri din nord-est un alt vecin; poate că poziția ei ar fi fost mult mai puțin primejduită, s-ar fi putut dezvolta pe toate planurile și mai cu seamă ar fi fost scutită de o orânduire socială străină de spiritul național. Vecinătatea Rusiei a fost o calamitate, și nu numai pentru români. Este știut că nu există vecin pe care Rusia să nu-l fi despuiat de suprafețe mai mari sau mai mici din teritoriul național, dacă nu cumva l-a anexat în întregime. Tot așa cum este dovedit că spionajul și amestecul ei – rareori fățiș, cel mai adeseori din umbră – în treburile altor popoare întreține tensiunea care amenință pacea lumii.

Neuitatul Constantin Tănase exprima la modul cel mai adecvat simțământul unanim al populației românești atunci când spunea într-un cuplet: „Era rău cu der, die, das / Dar mai rău cu davai ceas".

Sunt ferm convins că nici un alt guvern n-ar fi fost capabil ca, la numai două zile după ce bombardierul Enola Gay își

1. *Mundus vult decipi, ergo decipiatur* este o expresie latină cu sensul: „Lumea vrea să fie înșelată, deci s-o înșelăm".

lansa încărcătura deasupra Hiroșimei, ucigând din primele clipe 92.233 de oameni și rănind 37.425, să declare război Japoniei, atât de cumplit lovită (și cu care mai avea și tratat de neagresiune) și să treacă la ofensivă în Extremul Orient, așa cum a făcut guvernul Uniunii Sovietice[1]. Interesat foarte puțin de sfârșitul războiului din Pacific, dar preocupat să tragă și de aici foloase, el nu putea scăpa prilejul de a încorpora patru insule din teritoriul japonez, spre a-și spori imensitatea geografică[2].

Cred, de asemenea, cu tărie că nu există o altă națiune pe glob care să împingă barbaria până acolo încât să doboare un avion de pasageri – în vreme de pace –, omorând 269 de oameni sub motivul, care nu-i ușurează câtuși de puțin crima, că ar fi fost angajați într-o acțiune de spionaj împotriva URSS (cazul avionului sud-coreean)[3].

Istoria Uniunii Sovietice este un lanț neîntrerupt de atentate monstruoase la libertatea omului. Constrângerea și oprimarea supușilor au fost în toate vremurile ghidul politicii interne moscovite, tot așa cum pe plan extern duplicitatea și încălcarea angajamentelor sunt trăsăturile ei caracteristice. Din ultimul război mondial a ieșit substanțial întărită. Și-a anexat o suprafață de 600.000 de kilometri pătrați – teritorii jefuite –, devenind și stăpâna necontestată a țărilor „dezrobite" pe care le-a stors fără milă. Iar după război, efectele luptei sale „pentru pace" au adus omenirea în pragul celui de-al treilea război mondial. A invadat Afganistanul – țară nealiniată –, producându-i pagube materiale și omenești incomensurabile, motivându-și violarea

1. URSS a declarat război Japoniei pe 9 august 1945, chiar în zilele când aceasta era devastată de bombele atomice americane.

2. Referire la disputa sovieto–japoneză privind insulele Kurile.

3. Cursa Korean Air Lines 007, care efectua o cursă între New York și Seul, via Anchorage, a fost doborât de un avion sovietic pe 1 septembrie 1983, după ce deviase de la traseu și a intrat într-o zonă interzisă a spațiului aerian sovietic.

teritoriului acestei țări cu argumentul mincinos că ar fi fost solicitată s-o „apere" împotriva imperialiștilor[1].

Iată numai câteva exemple din ultimele decenii care arată cu ce fel de vecin are de-a face România. Întrebarea care se desprinde în chip firesc de aici este una singură: Ce este de făcut? Cum se poate ieși din această îngrozitoare dilemă, când porți lupta cu un dușman puternic și care nu se dă în lături de la nimic? Sunt probleme ce pot fi rezolvate ocolindu-le; în cazul de față, chiar un compromis nu poate fi găsit, un ocol este de neconceput.

Acceptarea statutului de provincie muscălească prin renunțarea la independența națională este o formulă care nu poate fi imaginată când se află în cauză țări ca Polonia, Ungaria, RDG, chiar și Bulgaria, ca să nu mai vorbim de România. Sperăm că le-a mai rămas conducătorilor respectivi atât simț patriotic; de altminteri, nici Uniunea Sovietică n-ar fi de acord cu un astfel de deznodământ, îi este de ajuns să se știe înconjurată de aliați care nu mișcă în front și nu prezintă nici o primejdie pentru securitatea granițelor ei.

De aici începe jocul de-a hoții și vardiștii.

Sub ochii noștri, se petrece un proces care n-a putut scăpa observatorilor fenomenului social-politic. După războiul din care înșiși învingătorii ieșiseră slăbiți și încercau să caute suporturi morale necesare uitării coșmarului, Uniunea Sovietică avea alte socoteli; ea era încredințată că tocmai oboseala celorlalți favoriza răfuiala cu capitaliștii. Pregătirile în acest scop au început, așadar, încă din anii când restul lumii răsufla ușurată după ororile masacrului și-și vindeca rănile, crezând cu naivitate că un al treilea război mondial nu va mai fi cu putință decât într-un viitor foarte îndepărtat. Omenirea trebuia luată prin surprindere, ca să nu aibă timp să se dezmeticească, necum să reacționeze.

---

1. Războiul sovieto–afgan a durat aproape zece ani, între 1979 și 1989.

Pregătirile sovietice n-au fost numai de natură militară (uriașă, cum s-a aflat ulterior). Paralel a fost dezvoltată o puternică bază propagandistică. N-a rămas colțișor de pe pământ necutreierat în lung și în lat de o imensă coloană a V-a sovietică, agitând, stimulând, punând pe picioare pretutindeni partide comuniste. De la nimic nu s-a dat în lături mafia comunistă spre a-și asigura succesul: mita, amenințarea, șantajul, crima, teroarea. Poate niciodată în cursul istoriei n-a avut loc un război psihologic mai perfid, purtat cu mijloacele cele mai josnice.

Cele mai inocente mijloace folosite au fost minciuna și dezinformarea. Un mare număr de naivi și incomparabil mai mulți tâmpiți au fost atrași în cursă și făcuți să creadă – unii mai cred și astăzi – că economia sovietică e falimentară și la dispoziția Americii, care oricând o poate înfometa. Oare chiar așa să fie?

Dați-mi voie să mă îndoiesc. Uniunea Sovietică înmagazinează stocuri uriașe de alimente, fiindcă are în vedere probabilitatea izolării ei într-un viitor război mondial și neputința (sau refuzul) complicilor de a-i sări în ajutor. Milioane de animale (domestice și vânat) completează stocul, alături de produsul lacurilor și mărilor care gem de pește.

Lucrurile se găseau astfel într-un punct periculos. Momentul apăsării pe trăgaci sosise când cineva a dat alarma. Semnale avuseseră loc și mai înainte, însă nu avea nimeni urechi de auzit. Occidentul, America aveau propriile probleme interne, nu simțeau că „revoluția mondială" se pregătea de atac sub ochii lor; alarma pornea de la gazetari și scriitori cel mai adesea, adică de la oameni presupuși a nu avea altă treabă decât să vehiculeze informații senzaționale. Și apoi, cum să dai crezare unor zvonuri ca acestea când nimeni n-ar fi putut admite că o țară abia ieșită dintr-un război pustiitor mai era în stare să pună la cale, ea însăși, un nou masacru?

Dar bănuielile erau confirmate tot mai stăruitor de oameni care nu puteau fi socotiți amatori de senzațional. Ei dovedeau

că „marele bastion al păcii" (citiți URSS) întreține în afara granițelor sale aproape zece milioane de agenți: provocatori, anarhiști, diplomați, gazetari, trupe de ocupație etc., iar la granițe alte zeci de milioane de militari, gata să invadeze, la primul semnal, teritorii străine, și afirmau răspicat, fără a putea fi contrazișI, că acestea toate nu mai înseamnează apărarea păcii, ci urmăresc, dimpotrivă, subminarea ei.

Surprinși asupra faptului, sovieticii s-au resemnat să mai aștepte. Nu sunase încă ceasul. Dacă semnalul pentru ora H era dat la un moment nepotrivit, se prăbușea tot planul. Până una-alta, au reluat tratativele în vederea dezarmării (pe care le părăsiseră între timp), fără o intenție serioasă de a ajunge la o înțelegere, ci pentru a mai câștiga timp. Și jocul continuă. Scena diplomatică abundă de farsori care-și fac reputație cu ajutorul discursurilor, ideologii comuniști extrag din cazanul doctrinei pritocite a „celor patru mari" (care au fost trei: Marx și Lenin) ultimele resurse pentru a prelungi existența amenințată a orânduirii comuniste, iar strategii militari ai Kremlinului dau un ultim retuș planului lor diabolic.

Atenția omului de pe stradă trebuie abătută de la sarabanda culiselor politice către viziunea fascinantă a „viitorului luminos al omenirii", a lumii fără războaie – visul de aur –, și chemarea mesianică a rasei slave întru înfăptuirea paradisului terestru.

Cum poate fi însă abătută atenția mulțimilor care au cunoscut comunismul la ele acasă de la fapte care contrazic brutal și la fiecare pas ideea de viitor luminos, cum și-ar putea clădi omul o concepție optimistă asupra vieții care-l așteaptă dacă primul contact cu realitatea nu-i arată decât suferință? Și care este mijlocul ideal de a-i adormi bănuielile, de a-l ține cât s-o putea de neștiutor de soarta ce i se pregătește? Nu există altul mai bun ca drogul care se cheamă pace. S-a abuzat de el în mod ridicol de exagerat; dar tot secretul este să-l prezinți mereu sub alte forme, mai atrăgătoare, într-un ambalaj mai poleit

care să ia ochii vulgului și să-l facă să îngenuncheze, precum reușea odinioară cuvântul Nazarineanului.

În concepția comunistă, pacea este, ca mijloc propagandistic, egală cu ceea ce reprezintă pentru creștin credința religioasă, un opiu cu efect universal. Pacea. La auzul acestui cuvânt, inima omului se lasă legănată în beatitudine. El e gata să suporte umilințe, abuzuri, lipsuri materiale, să ducă poveri care-i fac viața un chin, numai să fie pace. Pacea, ideea păcii, pacifismul (înlocuind religia), dacă sunt dirijate și exploatate cum se cuvine de propaganda comunistă, generează pretutindeni o stare de emotivitate de o natură specială în lumea înnebunită de violențe, de explozii, de greve, de asasinate și genocide, de comerț cu sclavi (încă o „cucerire" a orânduirii) – o lume care se autodevoră, pur și simplu.

Din cauza climatului politic din țara lor sau și din alte pricini, puțini oameni își folosesc creierul pentru o judecată rece și hotărâri corespunzătoare.

Pacea este oficializată, a devenit monopolul unor organizații politice, a partidelor comuniste, servind ca sursă de trai pentru un mare număr de indivizi. În zilele noastre, pacifismul a ajuns o profesie ca oricare alta, aducătoare de beneficii, chiar dacă utilitatea ei nu poate fi demonstrată practic de pe alte poziții decât cele comuniste. Lumea civilizației occidentale este uluitor de incapabilă să înțeleagă ceea ce e străin culturii ei și bunului-simț, fie și prin micșorarea cu câteva procente a numărului șomerilor, dacă ar gândi sovietic. Nașterea acestei noi și rentabile „industrii" în care se investesc imense capitaluri de sensibilitate umană, pe de o parte, dar și capitaluri bancare substanțiale, pe de alta, constituie premisa pentru ceea ce s-ar putea numi supraabundența de pacifism și, ca atare, descreșterea interesului pentru pace. Păstrarea păcii este, după mărturisirea cuiva, mult mai grea, ea fiind „mai puțin atractivă decât războiul". Se întrevede astfel mai degrabă opțiunea pentru război decât menținerea unei păci mai funeste decât războiul.

Nenumăratele nelegiuiri comise în numele luptei pentru pace capătă acoperiri legale, fiindcă modul de interpretare al acestei lupte este surprinzător în societatea comunistă. Noțiunea de „apărare a păcii" are aici o sferă inimaginabil de largă și de stranie, neobișnuită chiar și în vremea Revoluției Franceze, când se exclama: „Libertate, câte crime se comit în numele tău!" Întemnițarea, internarea în spitale psihiatrice, la nevoie suprimarea disidenților sunt măsuri firești, chiar dacă nu sunt legale, pe care pacea le justifică în ochii guvernelor comuniste, ca și tortura, șantajul sau teroarea. Represiunile sângeroase în masă împotriva protestatarilor, intervențiile armate pe teritorii străine sunt, de asemenea, măsuri pentru apărarea păcii. Întreținerea unui formidabil aparat polițienesc, a milioane de spioni, furtul de tehnologie, ajutorul militar „frățesc" cu materiale și „consilieri" semnifică obligații indispensabile în lupta pentru pace. Exterminarea a mii de oameni pe șantierele unui canal oarecare, ori cu prilejul manifestațiilor de solidaritate cu un sindicat liber aparține arsenalului mijloacelor de luptă pentru pace. Victimele au avut o vină cumplită: delictul opiniei, iar criminalii – o justificare măreață: lupta pentru pace. Nici o acțiune a guvernelor comuniste, oricât de imorală, nu este despărțită de lupta pentru apărarea păcii și înfățișată altfel decât ca o motivație a acesteia. Acoperind astfel o arie nemăsurată de fapte oribile, din care nu lipsește negoțul cu oameni, această așa-zisă luptă pentru pace nu este altceva decât tentativa de a înlocui războiul sau de a incita la război, spuneți-i cum vreți fiindcă e același lucru.

Pe altarul acestei păci ipotetice își jertfesc aspirațiile lor pentru o viață mai bună milioane de oameni din țările blocului comunist. Încercarea de evadare din cercul vicios în care se zbat, confruntată cu șansele de reușită (aparent imposibile deocamdată), nu face decât să adâncească epuizarea morală, starea de uzură a rezervelor sufletești ale națiunilor respective. Prin metode care-i sunt proprii, lipsite de omenie și sinceritate,

regimul comunist trezește fiara din om, îl face bănuitor față de semeni: aceștia sunt pentru el posibili turnători, de aceea și sufletele s-au închistat și au devenit nereceptive la frumos, la tot ce e înălțător și nobil.

E adevărat că precauția este necesară, dar nu și teama împinsă până la lașitate. Criza momentului o constituie lipsa aproape completă de sudură, de solidaritate dintre cei care murmură – și printre ei sunt milioane de sprijinitori fără voie ai regimului – și ceilalți. Aceștia din urmă nu așteaptă îngeri să rostogolească piatra de pe mormânt, dar ei sunt puțini, vai!, îngrozitor de puțini. O trăsătură de unire între dânșii se va statornici numai când fiecare va face un pas înainte.

Este atât de adevărat că mărețul exemplu al Poloniei, chiar al Ungariei este greu de urmat; acolo există o biserică și un cler de un incontestabil prestigiu, adică suportul moral indispensabil, în timp ce becisnicii arhierei români își motivează absența de la postul de onoare prin preceptul evanghelic „Orice stăpânire este de la Dumnezeu". Așa o fi oare? Stăpânirea lui Stalin și a lui Hitler tot de la Dumnezeu au fost? Slujitorii altarelor noastre ortodoxe merg chiar mai departe cu ticăloșia, declarând prin gura unui mitropolit – presei străine – că ei nu cunosc nici un caz de demolare a unei biserici în România, cel mult au fost mutate câțiva pași pentru păstrarea alinierii. Dar de biserica Sfânta Vineri[1] din București n-or fi auzit? E numai un exemplu, care a cutremurat două milioane de oameni, dar exemple de acest fel sunt multe.

Reușita unei acțiuni fără un sprijin spiritual e lipsită de șanse. Dar de asemenea nu trebuie să uităm că în toate țările comuniste vocile de protest iau amploare, și acum este momentul unei acțiuni de masă. Teama de represiune îi face pe cei mai mulți să-și suporte calvarul. Nu s-a întrebat însă nimeni dacă nu cumva represiunea este aceea care se teme, mai degrabă,

1. Una dintre bisericile din București demolate în timpul regimului ceaușist (în 1987).

de izbucnirea nemulțumirii populare! Poate tocmai frica de furia mulțimii îi face pe călăi nemiloși.

Lupta pe baricade, ca în Franța secolului al XVIII-lea, haiducia poetizată de legende sau mișcarea de partizani nu se mai potrivesc vremii noastre, iar atentatele nu s-au dovedit în firea poporului nostru. Curajul civic poate găsi însă forme chiar mai combative.

E timpul ca etapa șușotelilor pe la cozi și colțuri de stradă să fie depășită, să ne gândim la ceva mai serios, cel puțin la o atitudine revendicativă fermă în ședințe, dacă este așa de greu de urmat exemplul brașovenilor, sau la demisia din partid. Fără îndoială că acțiunile fățișe de dezaprobare aduc foloase, dar cu ele singure batem pasul pe loc – și nu trăiește în fiecare din noi o Doina Cornea[1] sau un Filipescu[2].

Trebuie să punem capăt, în primul rând, maimuțărelii scandaloase a cultului personalității, care degradează nu numai pe cei angajați în acest spectacol de bâlci, monstruos de grotesc, ci compromite întreaga națiune. Curmarea neîntârziată a acestui atentat rușinos împotriva bunului-simț, a măsurii, ca și curmarea nepotismului, favoritismului, mitei, șantajului, transformării instituțiilor de cultură în oficine politice este o datorie de onoare pentru oamenii conștienți.

În zadar așteptăm minuni sau intervenția țărilor dispuse să ne întindă o mână de ajutor, copleșite de propriile dificultăți. Și așa beneficiem din plin de compasiunea și ajutorul lor publicitar, dar ieșirea din aceste crunte dificultăți este numai în mâna noastră. Să începem deci prin a renunța la aplauze furtunoase, ovații care nu se mai sfârșesc, scandări interminabile a unui nume pe care de fapt îl detestăm... și să adoptăm poziția

1. Doina Cornea (1929–2018) a fost una dintre cele mai cunoscute disidente anticomuniste din România.

2. Radu Filipescu (n. 1955) a fost și el un disident anticomunist. În anii 1983–1986 a fost închis pentru „propagandă împotriva orânduirii socialiste".

mutului. E vorba de o comedie cu actori angajați și bine plătiți, dar de ce trebuie oare să ne unim vocile cu ale lor? Cum am putea fi „pedepsiți" pentru așa ceva? Poate prin retragerea puținelor alimente pe care le mai găsim în comerț? Mă îndoiesc că regimul ar fi atât de nerod s-o facă. M-am întrebat deseori, fără să găsesc un răspuns: de ce spectacolul acesta dezgustător al lingușelii este denumit „cult al personalității"? Care personalitate? Cultul submediocrității, al șarlataniei, sau cultul forței brute, al pistolului, da! S-ar potrivi.

Dar cultul personalității? Care personalitate? Un ignorant despre care nu se poate afirma cu certitudine că a absolvit școala primară și o cimotie de cârciumar falit care s-a autodecretat savant mondial fără să cunoască cele patru operații aritmetice? Unde vedeți personalitatea?

O ripostă la această nemaivăzută luare în derâdere a valorilor morale și intelectuale ar fi prima și cea mai curajoasă reacție populară la încercările de mistificare a adevărului. Altminteri, pe plan internațional va fi cu neputință să ne reafirmăm poziția de națiune care-și respectă trecutul și găsește voința de a-și făuri un viitor. Perioada postbelică ne-a aruncat la periferia umanității.

Arătați-mi printre domnii Țărilor Române – de la descălecare – unul singur care ar putea fi comparat, din punct de vedere intelectual, cu agramatul care conduce azi România. Numai minciuna reușește să mențină pe linia de plutire liota conducătoare, minciuna și teroarea. Calul ei de bătaie este patriotismul și pentru exaltarea acestui sentiment recurge la mijloace de care nu mai uzează nici mișcările de extremă dreaptă. Numai că iubirea de patrie nu poate fi separată de iubirea de popor. Sunt noțiuni care se contopesc.

Se poate vorbi oare de o iubire față de popor a conducătorilor comuniști, când românii trăiesc și sunt tratați astfel? Nu sunt numai umiliți – căci divinizarea forțată a conducătorilor este pentru cei conduși o umilință –, bruscați, înșelați, ci mai

mult, sunt supuși unor crunte privațiuni alimentare, sunt ținuți în frig și în întuneric, cu salarii și pensii derizorii.

Românii și-au ales calea cea mai ușoară, mai lipsită de primejdii, de a se strecura prin vitregia timpului, mituind, înșelând, mințind, fugind de răspundere, fără să se întrebe unde vor duce toate acestea. Suntem poporul care a reacționat cel mai anemic la tot ce s-a abătut pe capul lui (cu câteva excepții onorabile); de aceea și situația noastră este, în prezent, atât de mizerabilă. Reacționăm prin fugă la primejdii...

Rezistența ni se pare un risc prea mare. Ca și în urmă cu patru decenii, țara împânzită de uniforme albastre are aspect de teritoriu ocupat în care meseriașul e tolerat fiindcă e indispensabil – alături de țăran, reprezintă forța de muncă –, iar intelectualul e suportat fiindcă fără el nu poate fi conceput progresul social și nici viața nu poate fi înfrumusețată. Toată politica internă are un singur țel: înșelarea grosolană a maselor. Intenționat și perseverent, se încearcă o confuzie între patrie și partid; omului i se inoculează ideea că partidul comunist e totul, că lipsit de el și de conducătorul lui poporul ar fi o pradă ușoară la îndemâna primului agresor. Preponderența partidului față de patrie este exprimată stereotip în lozinci: Partidul, Ceaușescu, România. Cârpaciul de la Scornicești este situat astfel deasupra Patriei. Tendința spre primordialitatea partidului se vădește și în arborarea la zile festive a steagurilor. Cu un timp în urmă, cele roșii cu emblema partidului erau mai numeroase decât steagurile tricolore. Ostilitatea manifestată de public față de jignirea adusă simțului național și teama de reacții presupun că au determinat dispoziția ca procentajul să fie egal. Pentru comuniști, Patria nu se află deasupra noastră, a tuturor, nu Țara trebuie slăvită, nu pentru ea trebuie să te jertfești dacă e nevoie. Sângele cetățenilor se cere vărsat pentru gloria partidului comunist.

Cu ani în urmă, la aceleași zile festive, se lăfăiau pe toate zidurile, în afara celor „patru mari", și figurile secretarilor comi-

tetului central al partidului. Acum un singur portret domină festivitățile, birourile, magazinele, instituțiile, closetele și grajdurile, portretul unui zeu unic și etern, erou între eroi, Nicolae Ceaușescu. Pe la manifestații apare și figura consoartei, puterea numărul doi în stat. Spiritul critic al maselor nu mai este testat; intențiile conducătorului sunt introduse pe nesimțite, de multe ori ostentativ (după caz), scontându-se pe arhicunoscuta lipsă de reacție a opiniei publice. Demolările, sistematizarea rurală, dublarea impozitelor sunt numai câteva dovezi.

Răscrucea istorică la care ne aflăm face cu neputință un dialog între cei care pradă și victimele lor. Poporul își pierde pe încetul identitatea, devenind tot mai resemnat, tot mai corupt. În cele din urmă, totul îi va deveni suportabil – „mai bine roșu decât mort" –, întoarcerea la primitivism va fi inevitabilă, transformarea în robot – o operație cu totul firească.

Ființa națională se descompune văzând cu ochii, existența umană devine chestie de rutină, singură prezența învârtiților, a mercenarilor, în general a tuturor celor lipsiți de scrupule („dacă-mi dă ordin partidul, trec cu tractorul peste mama și tata", se lăuda un activist în timpul colectivizării), fertilizează epoca în care trăim. Mistificarea e camuflată sub lozinci patriotarde, iar bocitoarele și scripcarii dintr-o așa-zisă cântare a României completează tabloul „feței umane" a comunismului ceaușist.

Viața a devenit imposibilă în România epocii de aur. Traiul populației românești este mai scăzut decât al oricărei țări a blocului comunist, inclusiv Uniunea Sovietică. Opresiunea a luat formă de coșmar. O spoliere mai cruntă nu poate fi concepută. Și totuși, tocmai de aceea, este timpul unei ieșiri din infernul în care ne-a târât Moscova după război.

În jurul nostru, sub ochii noștri se petrec fapte care ar trebui să ne dea încredere și curaj. Nu numai eroica, admirabila Polonie întrunește adeziunea și sprijinul omenirii dornice de o viață liberă, dar și mica și viguroasa Ungarie, stăruitoarea Cehoslovacie, cu toate trupele sovietice de ocupație de pe teritoriile

lor, sunt exemple grăitoare că disidența nu poate fi împiedicată și prinde teren pe zi ce trece. E greu de prevăzut unde vor duce zvârcolirile iugoslave de a arunca steagul zdrențuit al lui Lenin; când se va prăbuși zidul morții care scindează forțat un mare popor, cele două Germanii, împotriva voinței Moscovei, se vor reuni oricum și chiar supusa Bulgarie va înțelege până la urmă că nu toate drumurile duc la Moscova.

Obstacolul din calea dorinței popoarelor de a depăși ceea ce le desparte pentru a vedea numai ceea ce le leagă este numai aspirația colosului slav către o stăpânire a lumii cu o singură orânduire: o turmă cu un singur păstor.

Revenind la oile noastre, ce face România? Se gândește să scuture pomul, sau așteaptă să cadă fructele singure? Nu, prin autocratul obsedat de mania grandorii și înconjurat de o șleahtă de ariviști, care a acaparat puterea și nu vrea să renunțe cu nici un preț la ea, România de azi pretinde că duce o politică proprie.

Arătați-mi un singur domn al Țărilor Române care, intelectualicește, poate fi comparat cu acest agramat, ca și când demența singură n-ar fi suficientă să ducă la pierzanie un popor cu 23 de milioane de suflete!

E perfect adevărat că o disidență românească nu se poate sprijini pe o forță morală, cum ar fi cultul catolic în alte părți sau solidaritatea între două clase sociale, ori preponderența uneia care să aibă un rol activ. Biserica Ortodoxă Română este, precum se știe, aservită vremelnicei stăpâniri politice și preocupată de viitorul creștinilor pe lumea cealaltă, câtuși de puțin de soarta lor în această Vale a Plângerii care este România ceaușistă.

Străinătatea acordă, la semnalele disperate ale unor mici grupuri de exilați români, un ajutor sporadic și inconsistent prin presă, spre deosebire de grupările compacte de unguri sau polonezi, de exemplu.

Asociația internațională a românilor exilați este, din câte știm, în fază incipientă, și nu o condamnăm. Fiecare om e pre-

ocupat de propria-i soartă și, cu rare excepții, este prea bucuros dacă-și poate ajuta doar neamurile rămase în ghearele lupilor. Guvernul comunist, pe de altă parte, a avut grijă să se asigure de neutralitatea celor mai mulți dintre exilați, dacă nu și de concursul multora dintre ei, fiindcă în arsenalul comunist șantajul ocupă un loc de onoare. Plângerile prin posturile de radio străine privind tratamentul inuman la care sunt supuși românii au stereotipic mențiunea: „Nu putem să ne dăm numele, fiindcă ar avea de suferit rudele rămase în țară". Iată piciorul pe care pornim la drum.

Suntem, de netăgăduit, un popor fără prieteni, fiindcă înțelegerile secrete dintre partidele comuniste nu înseamnă înțelegeri între popoare – suntem o țară singură, izolată, cu o economie vraiște și mai ales teribil de dezbinată. Iată tristul și înfricoșătorul adevăr despre România. Doar cretinii incurabili și deficienții mintali mai pun temei pe himerele propagandei ceaușiste.

S-ar putea deci spune că timpul dezmeticirii este de mult sosit. Urarea din emisiunile pentru cei mici: „Noapte bună, copii!" și-a pierdut de mult sensul. Nici de un nou marș nu se mai simte nevoia. „Deșteaptă-te, române!" e o chemare valabilă pentru toate vremurile, ca să trezească oamenii din amorțeală. Iar libertatea de a intona *La arme* e prematură. Ne lipsesc armele. Dar ele se pot procura. Nu marșurile ne lipsesc.

Numai în regimurile democrate puterea se abandonează firesc, legal, fără vărsare de sânge; în celelalte conducerea rămâne indiferentă la numărul victimelor. Scopul ei este să rămână la putere, indiferent prin ce mijloace.

Se pare că „marele frate" se vede silit să-și revizuiască politica. Numai dacă este amenințat sistemul, el intervine prompt, fără să aștepte o chemare, dar nu același lucru se va întâmpla dacă este amenințat numai conducătorul. Atunci intră în joc abilitatea înlocuirii lui cu altul, la fel de credincios. Așadar, să începem cum au început și ceilalți, aflați în situație identică:

adică să începem lupta sub semnul revendicărilor de natură economică și socială. Acestea sunt așa de numeroase și de grave, că nu trebuie să ne batem capul să le inventăm. Ele vizează proasta administrație, nu și conceptul politic, greșelile unor incapabili, nu și doctrina care este infailibilă.

Deși se spune – și e adevărat – că plaga aceasta și-a restrâns aria, că regresul comunismului este vizibil și toate semnele arată că la un moment dat nu va mai semăna cu cel de astăzi, nu trebuie să uităm că mai rămâne totuși o lume care nu știe încotro să se îndrepte, societăți umane derutate și devastate de conducători nepricepuți sau abjecți, și aici comunismul găsește teren prielnic, este capabil să pătrundă chiar în rândurile slujitorilor altarelor.

Cu tot prohodul pe care i-l cântă observatorii fenomenului social – și mulți dintre ei sunt departe de a fi socotiți anticomuniști –, flagelul acesta teribil pentru conștiință, pentru libertate, pentru adevăr, pentru o viață mai bună nu trebuie subestimat; deși nu are nicăieri în lume prieteni, deși se menține prin exploatarea naivității și slăbiciunilor omenești, prin șantaj și mânuind cu cinism minciuna. Comunismul nu are decât complici (ca orice răufăcător), atrași prin mijloacele cunoscute. Complicii pot fi foarte hotărâți când își știu spatele asigurat și, dimpotrivă, de o josnică lașitate când simt sprijinul slăbind. Nu ne-am pierdut și nu trebuie să ne pierdem încrederea în om (cu toată trista experiență prin care am trecut de patru decenii și jumătate sub acest streang). Credem cu toată tăria că forța, oricât de puternică, nu poate sugruma la nesfârșit dreptul și nici bunul-simț, că omenia nu poate fi îngenuncheată de silnicie și de teroare.

Să nu uităm că ne găsim în plin moment al deciziei. Că înșiși rușii nu silesc pe guvernanții țărilor-satelit să facă popoarele nenorocite, în ciuda faptului că nu le displace cum sunt nimicite. Conștienți de riscurile pe care le comportă acțiunea de respingere a vieții de sclav, să nu uităm că, în momentele

grave ale existenței, fiecare din noi găsește în el – numai să vrea – curajul de a le înfrunta. Oamenii de curaj nu lipsesc, fiecare dintre noi poate fi unul dintr-înșii. E destul să ne fie clar că acum se joacă o carte mare. Să nu ne lăsăm asasinați. Dacă începutul luptei de care vorbeam mai înainte ni se pare greu și imprudent, să adoptăm politica cea mai inofensivă: politica brațelor încrucișate. Aceasta înseamnă indisponibilitatea mâinilor noastre pentru „aplauze furtunoase". Ea singură poate servi drept semnal că românii s-au săturat de „fericire". Și mai are un avantaj această atitudine: împotriva ei nu poate fi trasă sabia.

15 octombrie 1983
(cu revizuiri în 1988)

Ultimul capitol a fost scris la o dată când glasnostul și perestroika nu-și începuseră încă marșul lor triumfal spre tărâmurile Occidentului uimit, căruia nu-i venea să creadă în neașteptata cotitură a politicii interne și internaționale a Uniunii Sovietice – o adevărată revoluție, de astă dată fără munți de cadavre și înspăimântând pe satrapii din țările satelit. În special aceștia se simțeau cei mai loviți în infailibilitatea lor de stăpâni absoluți și necontestați.

Era incredibil, pur și simplu. Și totuși era adevărat. Fantoma care colinda Europa în timpul *Manifestului comunist* al lui Marx defilează astăzi sub înfățișarea surâzătoare și occidentală a lui Mihail Gorbaciov. Nu văd la ce-ar folosi dacă am repeta lucruri care s-au spus de nenumărate ori despre motivele acestei metamorfoze.

Ca să punem punctul pe *i*, suntem datori să afirmăm că nu dintr-un impuls pur uman a fost forțată Uniunea Sovietică să renunțe la rolul ei de jandarm al Europei (preluat de la țarism). Categoric, nu. Ci constrânsă de grave fricțiuni interne din cauza naționalităților atât de numeroase în acest stat format din anexiuni forțate, de lipsa celor mai elementare drepturi ale omului pentru un popor deprins de secole cu robia, de acuta penurie alimentară (fiindcă toate imensele-i bogății sunt folosite pentru înarmare, propagandă și spionaj, cu alte cuvinte pentru stăpânirea lumii).

Cu toate acestea, meritul lui Gorbaciov nu este mai mic. El a înțeles la timp forța și efectul coaliției antisovietice, caracterul inevitabil al procesului de destrămare a acestei orânduiri. Pentru

ca sistemul să poată supraviețui, nu-i rămânea altceva de făcut decât să caute o înțelegere cu adversarii – o punte de legătură politică, fiindcă cea economică asigura doar relații negustorești.

Stabilirea unei prietenii de acest gen cerea însă dovezi, și Gorbaciov n-a întârziat să le dea, deocamdată teoretic și făcând pași timizi în direcția cea bună, cramponându-se de argumentul (aparent nu lipsit de temeinicie) că o tranziție prea bruscă ar avea efecte nedorite pentru ambele părți, declanșând un cataclism care ar putea egala sau chiar depăși debandada din 1917.

Încă de pe acum, Gorbaciov nu se sfiește să vorbească de boicotul conservatorilor staliniști, care par a fi încă puternici în ierarhia sovietică. Politologii încearcă să deslușească pe fondul întunecatei politici comuniste un răspuns la cele trei necunoscute:

1. Dacă omul – respectiv Gorbaciov – este, într-adevăr, sincer și bine intenționat.

2. Dacă puținele transformări din viața publică sunt motivate de tranziția obligatoriu lentă, fără zguduiri, dar evoluează cu toate acestea, ori se reduc la ceea ce s-a înfăptuit doar până în prezent.

3. Dacă nu cumva avem de-a face în realitate cu un nou bluf, unul în plus față de numeroasele „specialități ale casei" cu care ne-a obișnuit gigantul din răsărit.

Să admitem că Gorbaciov ar fi omul care nu poate fi bănuit de intenții murdare și, constrâns de împrejurări, este nevoit să aducă transformări în structura unui sistem încremenit de 70 de ani în forme de viață dogmatice. Să admitem. Dar un lucru pare evident, anume că schimbările pe care le are în vedere reformatorul nu vizează fondul sistemului, ci numai unele forme ale lui. Cu alte cuvinte, schimbări de suprafață. În concepția lui Gorbaciov, nu este loc pentru ideea unui pluralism politic și, dacă totuși l-ar accepta, de pildă în Ungaria, n-ar fi vorba decât de o experiență, o experiență limitată care să nu conteste rolul conducător al partidului. Mergând mai departe, nu întrevedem câtuși de puțin în opera de liberalizare o intenție, fie ea oricât

de îndepărtată, de a reda libertatea Țărilor Baltice, anexate forțat, și nici autonomia lor, ca să nu mai vorbim de restituirea teritoriilor jefuite de la români, polonezi, finlandezi, japonezi etc.

Este vorba, cum spuneam, despre unele mici îmbunătățiri de formă ale sistemului și nicidecum de integritatea teritorială a Uniunii Sovietice, în cazul căreia Gorbaciov se comportă ca un Stalin, ca un Brejnev, ca un Hrușciov sau Antropov oarecare. Reformele lui urmăresc înlocuirea genocidelor și secretomaniei de până acum cu altele – leniniste –, ca și când între aceste două tipuri de guvernare ar exista altă deosebire decât exterminarea oamenilor pe căi diferite: unele brutale, celelalte pașnice.

După trei ani de glasnost și perestroika – trâmbițate spre cele patru zări cu zarvă (care singură provoacă unele bănuieli) –, închisorile sovietice încă mai numără deținuți politici (reduși de oficialități la unsprezece), spitalele psihiatrice nu și-au deschis porțile pentru pacienții politici și religioși, conducătorii ziarului opozant sunt hărțuiți, arestați, condamnați, iar dacă Zaharov[1] se bucură de privilegiul de a călători peste hotare, aceasta se datorează faptului că despre el s-a vorbit prea mult în lumea întreagă pentru a i se mai putea pune cătușe.

Până una-alta, Gorbaciov a acaparat întreaga putere în stat, ca un Ceaușescu oarecare, și dacă, deocamdată, nu procedează ca orice alt dictator, are destul timp înainte ca s-o facă. Deocamdată se plimbă (ceea ce n-au făcut predecesorii săi de la Kremlin), afișând pretutindeni șarmul – al lui și al nevestei – sub privirile admirative ale unei omeniri în plină euforie că dezarmarea este un fapt pe jumătate împlinit.

Întrebarea care suscită interesul celor ce cunosc cu adevărat comunismul sub numeroasele lui fețe este dacă toate aceste zvârcoleli ale hidrei rămase fără un cap nu sunt decât încercări

1. Andrei Dimitrievici Saharov sau Zaharov (1921–1989) a fost un cunoscut disident și militant pentru pace și respectarea drepturilor omului în Uniunea Sovietică. Persecutat de autoritățile moscovite, Saharov a primit Premiul Nobel pentru pace în anul 1975.

disperate de a asigura acestui regim posibilitatea supraviețuirii, dacă nu este decât o manevră de a câștiga timp (manipulând în prealabil simpatia și bunăvoința oamenilor de pretutindeni), cu un cuvânt, dacă totul nu se reduce – cum am mai spus – la un bluf.

Nu ne putem pronunța de pe acum. E prematur. Găsim însă potrivit răspunsul dat de un american de pe stradă ziariștilor care-l chestionau asupra persoanei lui Gorbaciov cu prilejul vizitei acestuia în America, la ONU, în decembrie 1988[1]: „Domnul Gorbaciov are într-adevăr farmec personal, dar până la urmă rămâne tot un comunist".

Revenind la țara noastră, pentru că despre ea era vorba, aici nimic nu se pierde, totul se dărâmă. Viața se degradează pe zi ce trece, ai simțământul că te afli sub stare de asediu, străzile gem de miliție înarmată, nu se observă nici o intenție de liberalizare, dimpotrivă, cu cât Uniunea Sovietică dă mai multe semne de deschidere spre exterior, cu atât mai mult se înăspresc condițiile de viață și de trai în România. Dar, cu toată strângerea șurubului, lucrurile nu mai pot continua mult timp astfel. Este posibilă o tranziție fără violențe, dar tocmai această formulă ar fi cea mai rea, pentru că vinovatul ar scăpa nepedepsit. Pentru toată suferința îndurată de poporul român, se impune o reacție care să taie altora pofta în viitor de a batjocori un neam întreg.

Sper că vom avea această satisfacție.

---

1. În decembrie 1988, Gorbaciov a anunțat, în alocuțiunea susținută înaintea Adunării Generale a ONU, reducerea consistentă a forțelor militare sovietice din Europa de Est și de pe granița cu China, fapt care a permis sateliților sovietici să își urmeze propriile destine istorice.

La prețul de vânzare se adaugă 2%,
reprezentând valoarea timbrului literar.

Parohia Bis. Sf. Ingeri
din Comuna Frundeni
Pl. Oltu
Judeţul Vâlcea

CERTIFICAT DE BOTEZ

Subsemnatul Preot, Paroh al Bisericei parohiale Sf. Ingeri din comuna Frundeni, Pl. Sa Oltu Judeţul Vâlcea, adeveresc prin aceasta, că am săvârşit botezul pruncului Eugeniu, fiul Domnului V. Bucheru, şi a D-nei Filoptica din această parohie, după ce s'au îndeplinit formalităţile cerute de legile civile, cum se dovedeşte cu actul de naştere No. 83 din 7 Iulie 1911 şi a primit numele de Eugeniu asistând ca naş D-lu Dtru Buşoreni din comuna Buşoreni Cătunul ....., Pl. ....., Judeţul Vâlcea.

Drept care am eliberat acest Certifica sub propria mea iscălitură şi întărit cu sigiliul parohiei, astăzi 7 luna Iulie, anul 1911.

Preot Paroh, Al. Rădescu

(L. S.)

No. 83

Sus: Certificatul de botez eliberat în 7 iulie 1911.

Dreapta: Cu tatăl său, Vasile Bucheru, 30 august 1915.

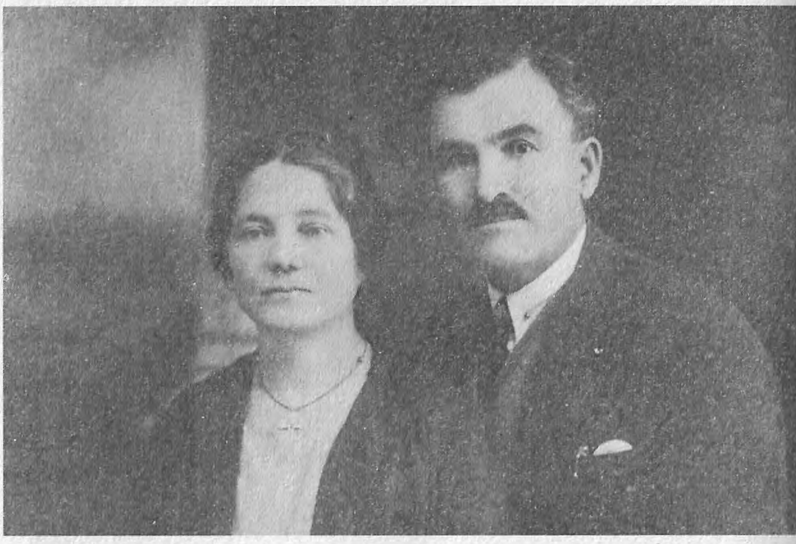

Părinții Filofteia și Vasile Bucheru, Bujoreni, 1920.

Carnet de identitate eliberat în 15 iulie 1927 (copiii funcționarilor publici aveau dreptul la călătorii cu trenul cu tarif redus) (față și verso).

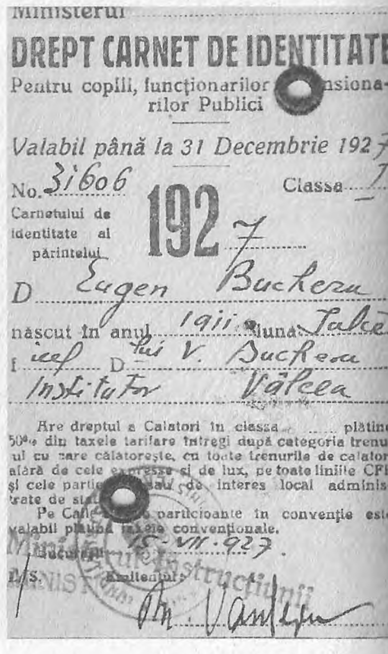

Ministerul ....

DREPT CARNET DE IDENTITATE

Pentru copiii, funcţionarilor ... nsionarilor Publici

Valabil până la 31 Decembrie 1927

No. 31606 Classa I

Carnetului de identitate al părintelui 1927

D Eugen Bucheru

născut în anul 1911 luna Iulie

f iul D lui V. Bucheru

Institutor Vâlcea

Are dreptul a Calatori in classa ...... plătind 50% din taxele tarifare întregi după categoria trenului cu care călătoreşte, cu toate trenurile de calatori afară de cele expresse şi de lux, pe toate liniile CFR şi cele parti... sau de interes local administrate de stat.

Pe Căile ... participante în convenţie este valabil pl... taxele convenţionale.

Bucureşti 15-VII-927.

L.S. Emitentul:

MINISTERUL INSTRUCȚIUNII

31-III-1932

No 16

ROMÂNIA
MINISTERUL INSTRUCȚIUNII

DIPLOMA DE CAPACITATE
PENTRU INVĂȚĂTOR

Având în vedere rezultatul examenului pentru obținerea diplomei de capacitate pentru învățători, ținut în sesiunea de Iunie 1932 la Școala normală de învățători
din Râmnicul Vâlcii

Potrivit legei asupra învățământului primar și normal-primar;

Noi, Ministru Secretar de Stat la Departamentul Instrucțiunii,

Liberăm prezenta diplomă Domnu Bucheru V. Eugeniu Bucheru născut la: 7
luna Iulie, anul 19 11 în comuna Fulgerul, județul Vâlcea,
și care a absolvit cu bună purtare cursurile școalei arătate mai sus.

Domnia sa, venind la examenul de capacitate, a obținut media 7,00, fiind clasificat al XV
între cei 38 absolvenți ai școalei.

În baza acestei diplome sus numitul candidat se poate bucura de drepturile ce-i sunt date de
lege și regulamentul pentru școalele normale de învățători.

Pe verso s'a notat rezultatul din cei 6 ani de studiu.

(L. S. M.)

MINISTRU

Directorul învățământului primar
și normal-liceiar

Candidatul
Bucheru V. Eugeniu

Ziua 8 Luna Aprilie 1932

Diploma de capacitate ca învățător, emisă după sesiunea din iunie 1930.

„Amintire din Bacău" cu un camarad (în stânga), mai 1933. [Ce se află între ghilimele în legende reproduce însemnarea de pe versoul fotografiilor.]

„La ridicarea pavilionului național străjeresc", citind (în prim-plan), Ștefănești, 1938.

„Noi, artileriștii" (primul din stânga), Petrila, Hunedoara, probabil 1938.

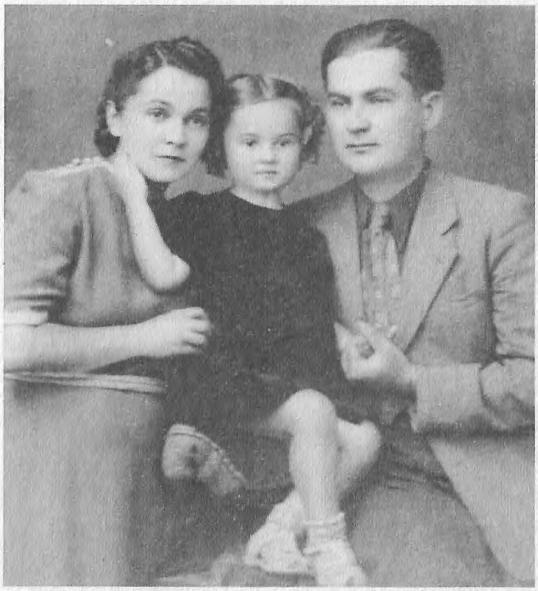

Cu soția, Paula, și fiica, Gabriela, cca 1940.

Bărbierit de un coleg, într-una din perioadele de concentrare, cca 1942.

În stânga, alături de un coleg, într-una din perioadele de concentrare, cca 1942.

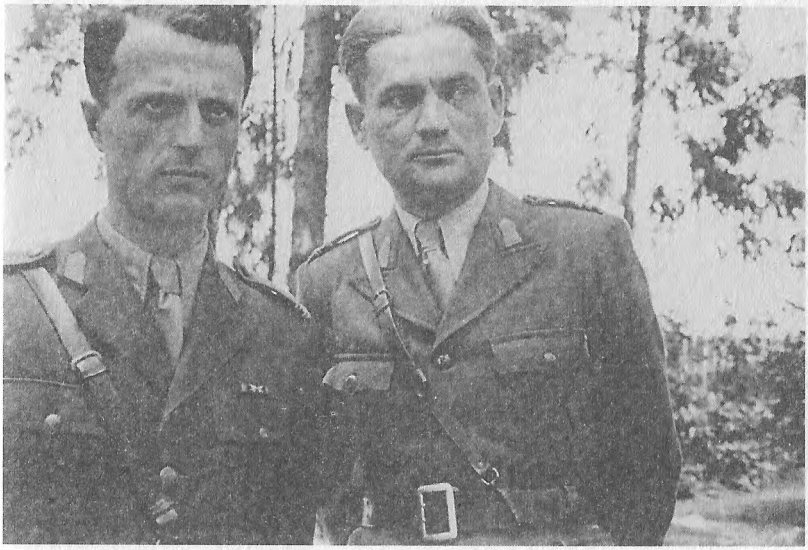

În dreapta, alături de un camarad, într-una din perioadele de concentrare, cca 1942.

File din livretul militar (locotenent în rezervă) emis în 13 decembrie 1956.

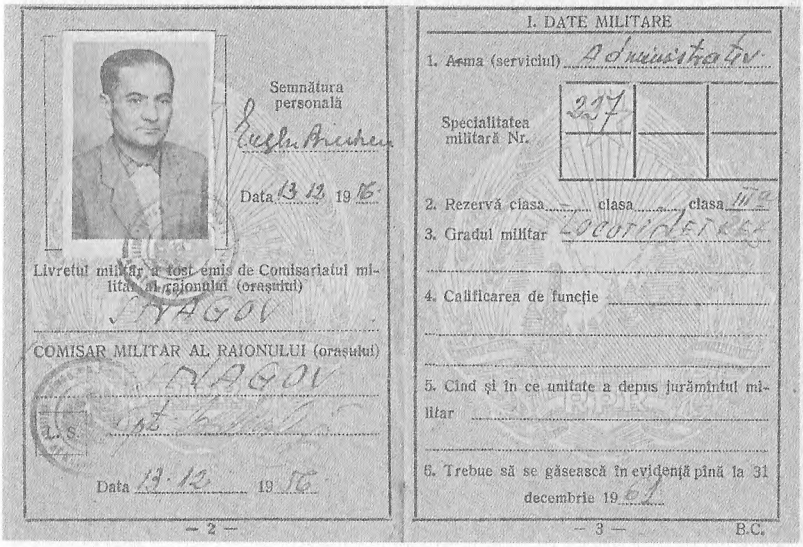

Semnătura personală

Data 13.12.1956

Livretul militar a fost emis de Comisariatul militar al raionului (orașului)

FĂGĂRAȘ

COMISAR MILITAR AL RAIONULUI (orașului)

FĂGĂRAȘ

L. S.

Data 13.12.1956

— 2 —

I. DATE MILITARE

1. Arma (serviciul) Administrativ

Specialitatea militară Nr. 217

2. Rezervă clasa ... clasa ... clasa III

3. Gradul militar LOCOTENENT

4. Calificarea de funcție

5. Cînd și în ce unitate a depus jurămîntul militar

6. Trebuie să se găsească în evidență pînă la 31 decembrie 1961

— 3 —

B.C.

Alături de elevii săi, la Ștefănești, cca 1970.

Cu nepoata sa, Valentina Sandu, Râmnicu Vâlcea, cca 1982.

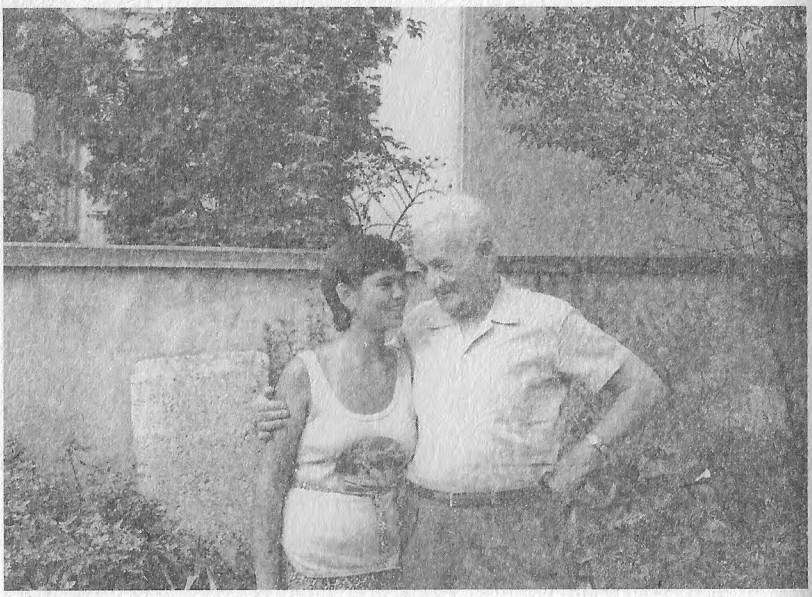

REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

MINISTERUL APĂRĂRII NAȚIONALE
U.M. Nr. 02405-PITEȘTI

CERTIFICAT

Nr. 19181 din 21.01.1991

Certificăm că BUCHERU EUGEN

născut în anul 1911 luna 07 ziua 07 fiul lui Vasile

și al Filoftea domiciliat în București, B-dul Republicii,
nr.103, apt.19, Sector 2, cod 70311,
a fost identificat cu următoarea situație:

01.11.1932 - 01.11.1933 - elev școală ofițeri rezervă
01.03.1939 - 01.05.1939 - concentrat
01.08.1939 - 01.02.1940 - concentrat
01.05.1940 - 01.11.1940 - concentrat
01.02.1941 - 01.03.1941 - concentrat
01.06.1941 - 01.11.1941 - concentrat
23.02.1942 - 13.09.1942 - concentrat
01.12.1942 - 01.01.1943 - concentrat
01.04.1943 - 13.04.1944 - concentrat
13.04.1944 - 13.05.1948 - prizonier, în URSS

Notă: 22.06.1941 - 30.10.1941, pe front, cu Regimentul

Datele au fost extrase din arhiva M.Ap.N.

Drept pentru care s-a eliberat prezentul certificat (vezi verso)

ȘEFUL UNITĂȚII MILITARE 02405,
...colonel

TC/BL

Sus: Filă din certificatul eliberat de Ministerul Apărării Naționale în 21 ianuarie 1992, care rezumă perioadele de concentrare și de prizonierat.

Stânga: Cu strănepotul său Eugen Dediu-Sandu, 2002

Capitolul II

La porțile raiului

„Si Dieu n'existait pas, il faudrait l'inventer

Printr-o simplă întîmplare neamțul se așezase în flancul drept al grupului și auzi
că, deocamdată, li se cer numai ceasurile, cu o mînă a întins ceasul iar cu cealaltă
trobăia prin sacul de merinde din care a scos o sticlă cu apă, sorbind cu un of
o înghițitură bună ca după un efort de alergare ca acela pe care-l făcuse. Dar n-
mai apucat s-o pună la loc. Sticla i-a fost smulsă cu brutalitate din mînă de
către unul cu stele de ofițer și lovit cu ea în cap. O suviță de sînge a început să s
prelingă pe tîmpla nenorocitului și corpul i s-a aplecat într-o parte, în căutar
unui sprijin pe care nu l-a găsit, fiindcă vecinul lui, înfiorat, se îndepărtase
voluntar. Apoi, un altul i-a trimis neamțului, înainte de a cădea la pămînt, o
rafală de automat în plină figură și el s-a prăbușit fără un geamăt.
— Așa vor pieri toți dușmanii Uniunii Sovietice, a decretat sentențios unul di
tre bandiți, satisfăcut de ușurința cu care asasinase un om lipsit de apărare
Și a poruncit cu vocea pe care conaționalii lui, fie că o folosesc la radio sau în
relațiile diplomatice, ori pe întuneric la colțuri de stradă:
— Scoateți tot ce aveți în buzunare. Repede.
Însă n-a mai așteptat ca prizonierii, încremeniți de oroare, să execute o
dinul. Ajutat de ceilalți a început să-i buzunărească și prizonierii au jertfi
pe altarul umanismului sovietic după ceasuri, verighete, buchete, ligări,
săpunuri, stilouri. Captura s-a îmbunătățit și cu prosoape, cu un binoclu, cu
două busole și tot ce mai putea constitui „trofeu" de război, adică și hrana de rezer
— Așa ... a mai zis, mulțumit de rezultat sovieticul — pe care unul dintre ostași
roșii îl numise „tovarășul maior" Acum să iasă în față ofițerii.
Printr-un act reflex locotenentul Olt se pregătea să facă un pas înainte, deși îi
trecuse fulgerător prin minte gîndul că va împărtăși soarta neamțului, cînd a simț
țit o ușoară izbitură în șold, o încercare de a-l face să stea pe loc, în timp ce pluto
nierul explica în rusească lui stîlcită, că în grupul lor nu e nici un ofițer, că în a-
fară de doi gradați care și aceia lucraseră la birouri, restul oamenilor sînt simpli

Filă de manuscris

Au mai apărut:

NICU NEGRICI
Amintiri din război

DUMITRU PĂSAT
Memoriile căpitanului Dumitru Păsat: 1941–1945

RADU MĂRCULESCU
Pătimiri și iluminări din captivitatea sovietică.

Mărturii pentru Judecata de Apoi adunate din gulagul românesc

Amintiri din restul vieții mele

Pe copertă:
Autorul (stânga), împreună cu un coleg militar, într-una din perioadele de concentrare, cca 1942.